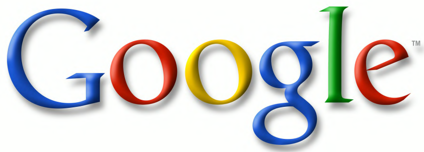

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

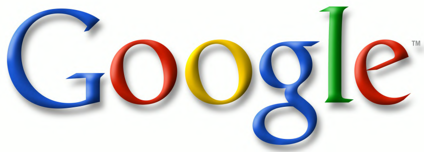
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

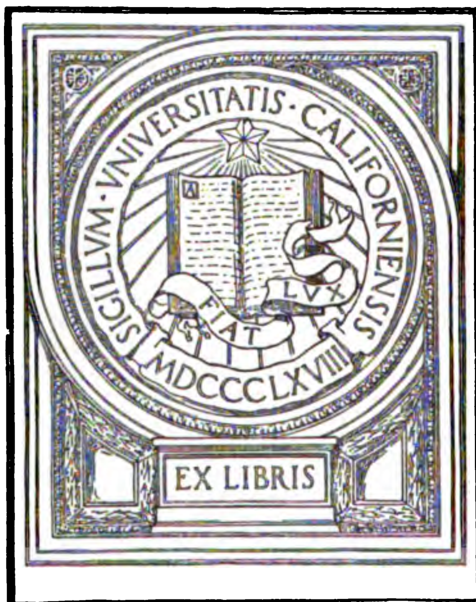
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

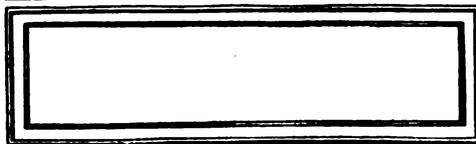
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

·FROM·THE·LIBRARY·OF·
·OTTO·BREMER·

Otto Bremer
2.7.06.

Leuvensche Bijdragen

OP HET GEBIED VAN DE

GERMAANSCHE PHILOLOGIE

EN IN 'T BIJZONDER VAN DE

NEDERLANDSCHE DIALECTKUNDE

ONDER HET BESTUUR VAN

PH. COLINET, L. GOEMANS & L. SCHARPÉ

VIIde JAARGANG. — EERSTE AFLEVERING.

INHOUD.

—

1906.

LIER, JOSEPH VAN IN & Cie

LEIPZIG, OTTO HARRASSOWITZ.

De *Leuvensche Bijdragen* verschijnen op onbepaalde tijdstippen; 15 tot 20 vel druks vormen een jaargang.

De inschrijvingsprijs per jaargang is **10** fr. (**5.50** gulden, **9** mark).

Brieven, boeken ter bespreking (2 exemplaren) of ter vermelding (1 exemplaar), tijdschriften in ruiling, en alle andere stukken voor de *Leuvensche Bijdragen*, in te zenden bij den heer J. De Cock, Minderbroedersstraat, nr 29, te Leuven.

Leuvensche Bijdragen

Hoe vaker wij die akte al gesteld hebben, hoe minder wilskracht er noodig is om haar te herhalen.

En eindelijk kan het zoover komen, dat de een of andere beweging zóó gewoon is geworden dat wij ze niet alleen niet meer uitdrukkelijk behoeven te willen, maar dat zij zelfs onbewust kan worden uitgevoerd, op de loutere aanleiding van vroeger-er-dikwijls-mee-samengetroffen waarnemingen of bewegingen.

Tusschen deze twee theoretische polen : ***volstrekt vrij en nieuw*** en ***heelemaal van-zelf en oud*** zweven nu onze dagelijksche bewuste handelingen op en neer (1).

Bij het volwassen individu is geen enkele bewuste handeling heelemaal nieuw en geene enkele bewuste handeling is ook heel en al oud. De nieuwe toch zijn aanpassingen van oude aan nieuwe omstandigheden, en de oude zijn altijd weer nieuw door het veranderde psychische milieu.

In elk onzer bewuste daden mengt zich het automatisme dus met de vrijheid, en de vrijheid met het automatisme (2).

Toch spreekt praktisch eenieder en spreken wij hier in het vervolg ook van vrije daden in tegenstelling tot automatische verrichtingen. En terecht, want dikwijls is een der beide elementen overwegend en het andere van hoegenaamd geen belang. Maar het was nuttig hier al bij 't begin de mogelijke overgangen tusschen beide naar 't midden van 't gezichtsveld te schuiven.

Zoo zullen verdere complicaties toch te gemakkelijker en te juister worden begrepen en opgevat.

---

(1) VICTOR POUCEL : *La raison et les activités inférieures, essai de psychologie tempérée*, Études (Retaux-Paris) 93, 1902, blz. 671 vlgd.

(2) PIERRE JANET : *Cas d'aboulie et d'idées fixes*. Revue philos. 31, 1891, blz. 268 vlgd. Dit alles veel breeder uitgewerkt, en met tal van voorbeelden toegelicht in zijn groote werk : *Névroses et Idées fixes*, I, Paris, 1898, passim.

Want in de taal zullen wij wel op *allerlei* gevallen hebben te wijzen. Van het haast volstrekt-vrije taalscheppen van den oorspronkelijksten en allersponstaansten dichter, tot de laffe aangeleerde volzinnetjes van den ampermenschelijken idioot strekt zich het gebied van dit hoofdstuk uit.

Toch zal het ons eigenlijk doel *niet* zijn deze uitersten in alle bizonderheden na te gaan. Hier en daar ter illustratie kan een voorbeeld uit de taal van dichters of uit die der gedegenereerden zeker nuttig wezen, maar het hoofdbelang is natuurlijk bij de dagelijksche taal van het normale menschelijk individu. En hier zullen wij aanhoudend vrijheid en automatisme zien samenwerken tot de productie van die hooge, onschatbare gave : de menschelijke verstandhouding, *onze taal*.

254. Maar *na* de constateering van de complicaties der eeuwig-rijke werkelijkheid, nu ook de scherpte van verstandelijk begrip. Wat is een vrije, en wat is een automatische handeling?

Een *vrije wilsakte*, is een zelfbewust actief streven, dat het een of ander geschiede door mijne bemoeiing (1).

En eene *automatische handeling* is een passief streven, dat het een of ander geschiede, zonder dat mijne bemoeiing er iets aan hoeft te helpen.

Bij de vrije wilsakten ben ik mij bewust van wat MAINE DE BIRAN : *le sentiment de l'effort* noemde (2).

Bij de automatische verrichting ben ik mij die inspan-

(1) TH. LIPPS : *Vom Fühlen, Wollen und Denken*, t. a. p., blz. 115 vlgd.; TH. LIPPS : *Leitfaden der Psychologie*, t. a. p., blz. 206 vlgd., 239 vlgd.

(2) Zie eene degelijke waardeering en de hoofdgedachten van dezen te weinig gekenden wijsgeer bij A. LANG : MAINE DE BIRAN *und die neuere Philosophie*, Ein Beitrag zur Geschichte des Kausalproblems, Köln, zonder jaartal (ca 1900).

ning volstrekt niet bewust; dat het evenwel toch een streven is, in dien wijden zin wel te verstaan, gelijk wij het boven in nr 204 hebben beschreven, zal blijken uit de op te noemen gevallen.

255. Nu eerst het meest bekende taalgeval : ***de vrije uiting.***

Ik ben met iemand aan 't spreken, die nu juist het buskruit niet heeft uitgevonden. Hij heeft het over een zeer moeilijke kwestie, wier complicaties hij blijkbaar niet bevroedt. Hij trekt nu conclusies naar alle kanten. En ik, die dat allemaal aan moet hooren, voel me langzamerhand de beaming bewust worden, dat het onzin is, zijn gebazel.

Maar zeg ik het daarom al?

Neen, volstrekt nog niet. Wel wordt de dispositie van de beaming naar de bewegingsvoorstelling « onzin » wakker. Maar die is niet in alle omstandigheden bij machte hare werking aanstonds te doen gelukken.

Ik denk nu na : Zou het beter zijn je alles te gaan uitleggen; of zou je het dan nog wel begrijpen? Of zou ik er heelemaal geen antwoord op geven? Maar nee, weet je wat, ik zal het hem maar eens laten voelen, dat het niet aangaat zoo lichtvaardig over die kwestie heen te ratelen. En nu ***wil ik***, en nu zeg ik het ook uit : « onzin! »

256. Naast dit meestbekende geval, waarvan wij naderhand nog verschillende voorbeelden zullen ontmoeten, staat nu een ander, dat in z'n uitwerking op het praktisch taalgebruik minstens even voornaam mag genoemd worden : het automatische.

Ook eerst een aanschouwelijk voorbeeldje ter inleiding.

M'n man van daar zoo even had zijn betoog geëindigd met een dolle stelling en daarop laten volgen : Dat is zoo zeker als tweemaal twee vier is. Ik neem hem nu even onder handen, en doe ten slotte een beroep op z'n eer-

ijkheid : En dàt meende jij zou even zeker zijn als tweemaal-twee-vier? — « Nee, *dat zei ik zoo maar*, zoo bedoelde ik het eigenlijk niet » — (1).

Nu daargelaten, dat zoo iets kan gezegd worden, ook als men het wèl bedoeld heeft, de ondervinding van deze vaak-terugkomende gevallen zal mijne lezers toch wel geleerd hebben; dat deze verontschuldiging ook heel goed oprecht *waar* kan zijn. Hij was eenvoudig onder den invloed al zijner ideetjes, hij meende het tamelijk zeker te weten, was een beetje opgewonden; en nu, zonder dat hij het eigenlijk precies gewild of bedoeld had, was in eens dat stoute woord losgekomen : « Dat is zoo zeker als tweemaal twee vier is ». Hij kon het heusch niet helpen.

Maar hoe komt dat dan? Waarom zei hij het dan? En waarom zei hij dan dàt juist? Dergelijke vragen zijn er hier nog vele te stellen. En wij zullen trachten op alle een antwoord te geven. Daartoe moeten we het evenwel van wat hooger ophalen. Wij volgen hierbij in hoofdzaak het magistrale boek van PIERRE JANET : *L'automatisme psychologique*. Paris 1889 (2).

---

(1) Vgl. E. MARTINAK : *Psychologische Untersuchungen zur Bedeutungslehre*, Leipzig, 1901, blz. 86, « es war nur so gesprochen », « es kam eben nur so heraus », « ich wollte es eben nur sagen » enz. Zie aldaar.

Ik voeg hier uit de verschillende talen nog eenige uitdrukkingen bij, die eigenlijk niets anders beteekenen dan een verontschuldiging, dat men een automatisch woordenreeksje gebruikt in plaats van de juiste waarheid uit te zeggen, waarvoor men een nieuwen vrij-gewilden zin zou moeten bouwen : gr. ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, σχεδὸν εἰπεῖν, lat. ut ita dicam, it. per dire, fra. pour ainsi dire, hd. um so zu sagen, engl. so to speak, nl. zoo te zeggen, om het zoo maar eens te zeggen, enz.

(2) Er zijn nog twee latere edities, maar daarin is niets veranderd. Voor hen, die zich tot dergelijke studie minder getrokken gevoelen, verwijs ik naar een populaire en toch zeer juiste uiteenzetting van J. GRASSET : *Le psychisme inférieur*, Revue des deux mondes, 1905, II, blz. 314-47.

De vier fundamenteele wetten van het psychologisch automatisme.

257. Het I[ste] beginsel en de grondslag zoowel van het psychologisch automatisme als van den vrijen wil, in zoover die zich in lichaamsbewegingen uiten is de zoogenaamde ideodynamische wet.

Als we deze tot haar ons-aanbelangende gevallen beperken, kan ze als volgt geformuleerd worden : *Elke voorstelling van de eene of andere lichaamsbeweging streeft er naar die beweging actueel te verwezenlijken.*

Hoe dit reeds aan ARISTOTELES en de Middeleeuwsche Scholastieken met name aan THOMAS VAN AQUINE bekend was, heeft EUGÈNE PORTALIÉ (1) bewezen. Toch is zij pas in onzen tijd tot breedere toepassing gekomen.

Mijns-inziens afdoende bewijzen kan men vinden bij de hieronder aangehaalde schrijvers (2).

Een taalvoorbeeld moge volstaan, voor hen wien dit zoo misschien nog niet aanschouwelijk genoeg voor den geest mocht komen.

Zeer dikwijls heb ik zelf ondervonden, dat ik bij 't schrijven van éénen zin dacht aan den volgenden, en dat dan *zonder dat ik het wilde*, en hoewel de zin of soms het woord zelfs, dat ik schreef, nog niet af was, toch

---

(1) E. PORTALIÉ : *L'hypnotisme au moyen age*, Études (Retaux-Paris), 55, 1892, blz. 481 vlgd , 577 vlgd.

(2) A. BAIN : *The Senses and the Intellect*[3], London, 1868, blz. 336-48; CH. FÉRÉ : *Sensation et mouvement*, Paris 1887, Chap. III; P. JANET : *L'automatisme psychologique*, t. a. p., passim, vooral Chap. I; W. JAMES : *Psychology*, t. a. p , II, blz. 522 vlgd.; F. HANSEN — A. LEHMANN : *Ueber unwillkürliches Flüstern*, Philosophische Studien, XI, 1895, blz. 496 vlgd.; TH. LIPPS : *Vom Fühlen, Wollen und Denken*, t. a. p., blz. 74 vlgd.; IDEM : *Leitfaden*, t. a. p., blz. 163 vlgd. 218 vlgd. en passim.

plotseling een der woorden van dien geanticipeerden zin mij uit de pen vloeide.

Het schrijven moet dunkt me voor *allen* een gunstig observatieveld in deze richting zijn. Onwillekeurig denken we toch dikwijls niet aan hetgeen we juist schrijven maar aan het volgende; en als allen nu eens toekeken op hunne verschrijvingen (natuurlijk merken wij het meestal reeds na een paar letters) en zich bij komende gelegenheid aanstonds afvroegen : hé, wat schrijf ik daar? dan geloof ik dat het antwoord zoo goed als altijd luiden zal : O ja, dat dacht ik ook juist.

Deze anticipatie nu, bij het schrijven om bizondere redenen dikwijls naar de *volgende* gedachte gericht, wendt zich in het spreken ook dikwijls naar de meer energieke klanken van hetzelfde woord, de uitingsdeelen van *dezelfde* gedachte.

Want, gelijk wij verder zullen zien wordt elk woord en elke constructie, *niet* klank voor klank, maar in eens, gelijktijdig gewild. Heeft nu één der klankvoorstellingen een relatief grootere energie (1), dan is het zeer begrijpelijk dat deze, terwijl er een minder energieke voorafgaande klankvoorstelling aan de beurt was, zich plotseling in reëelen klank naar de lippen dringt.

Vandaar allerlei versprekingen (2).

258. Het II[de] beginsel van het psychologisch automatisme is de wet der inertie – in het psychische volkomen met de physieke grondwet parallel — : *Een psychische dispositie kan zelf haar bewegingstoestand niet veranderen, is zij in rust dan blijft zij in rust, tot dat een vreemde inwerking haar wekt, is zij in beweging dan blijft zij in beweging totdat zij* (vergelijk de wrijving in het phy-

(1) Meringer—Mayer : *Versprachen und Verlesen*, Stuttgart, 1895, blz. 159 vlgd.

(2) Ibidem, blz. 28 vlgd. en passim.

sieke) *aan de andere disposities in 't rond hare energie heeft afgestaan*.

Zij komt het duidelijkst uit in de totale catalepsie (1), en hier zijn we zelfs in 't voordeel tegenover de physica, die nooit alle wrijving kan keeren, daar in dezen toestand de meeste psychische disposities volstrekt geïsoleerd zijn. Geven we nu aan den arm van zulk een patiënt een periodieke beweging of krachtvorderende houding, hij blijft in die beweging, die houding, zoolang de catalepsie voortduurt.

Ik behoef hier de realiteit dezer inertiewerking in normalen toestand niet te bewijzen. Anderen (2) hebben dat reeds vóór mij gedaan. Ik wijs er slechts op, wat ik later in den breede zal uitwerken, dat de Secundärfunction (zoo noemt O. Gross die onwillekeurige nawerking) zich natuurlijk te krachtiger zal toonen naarmate de primaire functie meer psychische energie bezat. Maar een taalvoorbeeld geef ik toch altijd graag.

De anaesthetische arm van eene hysterische schrijft voortdurend dezelfde letter of zelfs hetzelfde woord, dat de experimentator met hare hand in de zijne heeft aan den gang gemaakt Denzelfden uitslag verkreeg Binet (3) bij een normaal jong meisje, zij trok rustig haakjes door, tot 80 toe, toen merkte zij het pas, en hield op natuurlijk.

Wie heeft nooit eens een *m* met vier halen geschreven? Alle stotteren is natuurlijk een abnormale ontwikkeling der Secundärfunction.

---

(1) A. Binet—Ch. Féré : *Recherches expérimentales sur la physiologie des mouvements chez les hystériques*. Archives de physiologie normale et pathologique, 1887, 2de semester, blz. 332 vlgd; Pierre Janet : *L'automatisme psychologique*, t. a. p., passim o. a. blz. 228 vlgd.

(2) O. Gross : *Die cerebrale Sekundärfunction*, Leipzig, 1902.

Th. Lipps : *Leitfaden der Psychologie*, t. a. p., blz. 50-51.

(3) *La Suggestibilité*. Paris, 1900. Ik heb de plaats niet kunnen naslaan.

evenzoo; juist als met de aanschouwelijke en onaanschouwelijke voorstelling.

Of in 't algemeen gesproken : de meer gewone beaming is in de samenvlechting met een minder gewone « ein zu diesem Hinzukommendes, ihm Anhaftendes, Dienendes. Es ist für meine Betrachtung ein mehr oder minder *um* des Uebergeordneten *willen* Vorhandenes » (1).

[En (2) zoo is het al wederom met het gevoel. Lust en pijn kunnen zóó samengevlochten worden, dat de pijn geen pijn meer is, maar alleen in de lust een eigenaardigen tint van bedwelmende bekoorlijkheid achterlaat (3). Men denke slechts aan het gevoel voor het tragische.

Het gevoel van streven en tegenstreven samen, wij zagen het vroeger reeds (deel I, nr 224 vlgd.), wordt dikwijls tot een louter streven : tegenstreven is er niet meer, slechts zijdelings wordt het streven versterkt, door iets wat oorspronkelijk tegenstreven geweest is.

Het gevoel van bevredigende identiteit gaat soms (Ibidem, nr 199) zoodanig in het gevoel der teleurstellende verscheidenheid verloren, dat vele woorden die dat samengestelde gevoel beteekenen (ter-nauwer-nood enz.) volstrekt geen bevrediging meer zouden doen raden.]

Kortom : als meerdere psychische verrichtingen tegelijk verwekt worden, maakt het zich onze psyche zoo gemakkelijk mogelijk.

Welnu, gemakkelijk is een werking, die bij haar specifieke

(1) Th. Lipps : *Aesthetik*, t. a. p., blz. 43.

(2) Ik voorzie dat deze laatste toepassing op het gevoel, het begrip der wet bij vele mijner lezers niet zal verduidelijken. Toch meende ik ze, om wille der volledigheid niet te kunnen missen. Maar men kan al het volgende even goed begrijpen, als men ze overslaat.

(3) Th. Lipps : *Der Streit über die Tragödie*, Hamburg-Leipzig, 1891; Idem : *Komik und Humor*. Hamburg-Leipzig, 1898.

verrichting nog al onze ***andere*** krachten en vermogens gelijkmatig verdeelden arbeid biedt.

En zoo berust dus de wet .der differencieerende subordinatie ten slotte op het algemeener beginsel der besparing van kracht.

Dit ziet men ten slotte het duidelijkst als het heerschende element meer en meer het overwicht krijgt, zoodat het eindelijk de onderschikte elementen geheel en al in zich opneemt, en uit overmaat van heerschzucht bij gebrek aan onderdanen zelf ophoudt heerscher te zijn (1).

En wil men nu eindelijk nog één taalvoorbeeldje in anticipatie op de zeer vele, die nog komen zullen?

Overal en altijd streeft er de taal naar om klinkers en medeklinkers, openingen en sluitingen van het mondkanaal elkander in regelmatige afwisseling te doen volgen, in elke primaire of secundaire taaleenheid, hoe groot of hoe klein ze dan ook mag zijn.

Deze afwisseling zien wij o. a. zeer duidelijk in het gebruik dat het, oudst-benaderbare Indo-Germaansch, van zijne sonanten (y, w, r, l, m, n) maakt. Tusschen twee klinkers zijn zij medeklinker, tusschen twee medeklinkers zijn zij klinker (2).

260. Het IVe beginsel is de associatie-wet : ***Zijn twee psychische disposities eens of meer malen gelijktijdig in werking geweest, dan hebben zij het streven om elkander te verwekken*** m. a. w. hunne energie aan elkander over te doen. Denken wij hierbij dat deze psychische disposities niet die van heele voorstellingen maar van voor-

(1) LIPPS : *Leitfaden*, t. a. p., blz. 98-99.

(2) A. MEILLET : *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1903, blz. 126. Over de verdere lotgevallen der sonanten, die evenwel altijd hetzelfde beginsel illustreeren, zie aldaar : blz. 77 vlgd., blz. 105 vlgd.

stellingselementen plegen te zijn (1), dan verklaren zich hieruit alle associaties. Zoowel de ervaringsassociatie simultaan en successief, als de gelijkenis-associatie.

Bij de successieve ervaringsassociatie behoeft men maar te bedenken, dat de eerste werking niet plotseling ophoudt, maar nog een tijdje nawerkt (II^de^ beginsel) terwijl de tweede opleeft — en zoo zijn ze tòch nog gelijktijdig; en voor de gelijkenis-associatie herinnere men zich, dat deze alleen werkt tusschen complex-voorstellingen die elementen gelijk hebben, welke elementen hunne energie dan ook op de niet onmiddellijk gewekte elementen der voorstelling overdragen. Maar wat voor voorstellingen waar is, geldt ook voor bewegingsvoorstellingen, en dus volgens de ideo-dynamische wet ook voor de bewegingen.

Bewijzen in overvloed (2). Hier alleen weer een normaal taalgevalletje (3). « Zoo. Hoe maak-je het? — Goed, dank-je, en jij? — O best, en hoe maken ze 't huis? — O goed ... of nee, wat zeg ik? goed! » en dan volgt het verhaal hoe een of ander het dan toch minder goed maakt

Ieder onzer is in zoo'n gesprek wel eens eerste of tweede persoon geweest. Op het hooren van de vraag : hoe maak je 't? of hoe maken ze 't? hadden wij al zoo dikwijls het antwoord *goed* laten volgen, dat deze bewegingsvoor-

(1) W. Wundt : *Grundzüge der physiologischen Psychologie*[5], t. a. p., III, blz. 558 vlgd.

(2) P. Janet : *L'automatisme psychologique*, t. a. p., passim, vooral blz. 18-21, blz. 169, enz.

(3) Pathologische gevallen bij : George Robertson : *Reflex or automatic Speech*, Journ. of mental science, 34, 1888, blz. 43 vlgd.; P. Janet : *L'automatisme psychologique*, t. a. p., blz. 263 vlgd.; J. Séglas : *Des troubles du langage*, Paris, 1892, blz. 70; Ch. Féré : *Le langage réflexe*, Revue philosophique, 41, 1896, blz. 39 vlgd.; G. Saint-Paul : *Le langage intérieur*, Paris, 1904, blz. 26-33.

stelling nu ook weer onmiddellijk gewekt werd, en zelfs met zooveel energie, dat het woord eruit kwam, eer we nog den tijd hadden gehad om over de vraag na te denken.

De praktische samenwerking van automatisme en vrijen wil.

261. Zóó ingeoefend zijn echter de meeste taal-automatismen of woordverbindingen niet. Hoe dan wel?

Dan is het dienstig eerst de zoo even aangewezen parallel van associaties en automatische bewegingen nog wat nauwkeuriger te beschouwen.

1° Het eigenaardige van geassocieerde voorstellingen is dat na één voorstelling (hoe dan ook in het bewustzijn gekomen) zich ongewild en ongezocht een heele rij van nieuwe voorstellingen aan ons opdoen min of meer met de eerste verwant.

Eveneens komen de automatische bewegingen in normalen toestand vooral vóór in aansluiting bij een andere beweging van den zelfden aard.

2° Juist gelijk wij behalve in droom of droomerij, ons bij het denken volstrekt niet aan onze associaties overgeven, maar voortdurend willekeurig de rijen verbreken, zoo kunnen wij ook met bewustheid sommige termen in een reeks van automatische bewegingen veranderen en aanpassen aan de omstandigheden, wat evenwel niet wegneemt, dat het automatisme in de overige termen doende blijft (1)

3° Gelijk een klis van geassocieerde voorstellingen zich dikwijls (als voorstellingen in potentia natuurlijk) voortzet in het onbewuste; zoo ook de automatische bewegings-

(1) Pierre Janet : *L'automatisme psychologique*, t. a. p., Chap. III en IV, o. a. blz. 202 vlgd.

rijen : We doen allen dagelijks vele, zeer vele dingen onbewust (1).

Bij 1° maken we nu al aanstonds de taaltoepassing, dat we schrijvende een invallende gedachte gaan schrijven, waarvan wij al een voorbeeld bijbrachten. Sprekend met een ander zullen wij een plotseling energisch optredende voorstelling willen uitzeggen. Maar stil studeerende zullen wij, ook al treedt een voorstelling even plotseling met dezelfde energie op, heelemaal niets zeggen of schrijven, maar eenvoudig een oogenblik verstrooid zijn.

Nr 2 is nog belangrijker. Vele zullen uit het voorgaande of vroeger al begrepen hebben dat onze vaste woordschikkingen loutere automatismen zijn, en voor de anderen zal ik dat verderop tot in bizonderheden bewijzen. Maar dat neemt niet weg, dat wij met voorbedachten rade hierin een rhetorische wending kunnen aanbrengen zoodoende dat een gedeelte der woordschikking vrijgekozen is, maar de rest toch weer automatisch afloopt, hoewel meestal bewust.

Bij 3° sluit aan, dat we echter ook veel automatisch zeggen heel en al onbewust. Dit geval treedt duidelijk op, als we aanstonds na iets gezegd te hebben, alleen meer weten wat we bedoeld, maar volstrekt niet meer, hoe wij het gezegd hebben; wat aanhoudend voorkomt (2). Dit gaat zelfs soms zoover, dat — om een persoonlijke herinnering aan te halen — één mijner vrienden, overigens volstrekt niet onnadenkend, éèns *in alle oprechtheid* staande hield een gewraakte uitdrukking *niet* gebruikt te hebben, die we toch allen geen 5 seconden te voren met kracht en nadruk uit zijn mond hadden gehoord.

(1) VICTOR POUCEL : *La raison et les activités inférieures*, t. a. p., blz. 374 vlgd.

(2) O. DITTRICH : *Die Sprachwissenschaftliche Definition der Begriffe* « Satz » *und* « Syntax ». Philos. Studien, 19, 1902, blz. 95.

In tegenstelling met het dolle antwoord : Goed! wat we boven aanhaalden zijn al deze taalautomatismen dus wel degelijk de uiting van een beaming. Die uiting was schriftelijk of mondeling naar de omstandigheden maar niet gewild in de gevallen van nr 1. Sub 2° was de uiting wel gewild, maar niet de manier-waarop der automatische woorden zelf, die evenwel nog bewust waren, anders hadden wij er geen bewuste verandering in kunnen aanbrengen. In nr 3 is ook weer de uiting gewild, maar niet de automatische woorden, die zelfs heel en al onbewust blijven.

262. Wij onderscheiden dus in den spreker vier soorten van automatisme.

1° Er is ***geen*** beaming of gevoel (althans geen die iets met de uiting te maken heeft), maar onwillekeurig komen er één of meer woorden los, waarin wij anders een bepaalde beaming of gevoelstoon plegen te uiten.

2° Er is ***wel*** een beaming of een gevoel, maar ***wij wilden ze niet uiten*** toch laten zich onwillekeurig eenige klanken hooren of letters neerschrijven, waarin wij ze zouden hebben geuit, als we gewild hadden

3° Er is ***wel*** een beaming of een gevoel, en ***wij wilden ze ook uiten***, maar ***de manier-waarop*** : de woorden elk voor zich en in hun opvolging en grammatisch verband, ***zijn niet uitdrukkelijk gewild***; onwillekeurig maar ***bewust***, loopt er een risje woorden af, dat onze beaming of ons gevoel beduidt (1).

4° Er is ***wel*** een beaming of een gevoel, en ***wij willen ze ook uiten***, wederom is ***de manier-waarop niet uit-***

(1) « De daad (van spreken) is ons bewust, het « hoe » verborgen ». Zoo luidt de titel van VICTOR HENRY's laatste hoofdstuk in zijne *Antinomies linguistiques*. De 16 gevallen, waarvoor hij dit bewijst omvatten zeker het meeste, van wat tot nog toe in een Historische

drukkelijk gewild, maar ze wordt ons tijdens of na het spreken hier zelfs ***niet bewust;*** dus zonder dat we de woorden elk voor zich of hun volgorde of grammatische verbinding weten of willen, loopt er toch een risje woorden af, dat, gelijk we wilden, onze beaming of gevoelstoon doet kennen.

Laten wij nu deze gevallen in hunne psychologische oorzaken beschouwen.

263. Daartoe is het eerst noodig een ***vrije wilsakt*** dieper te doorgronden.

De vrije wilsakt berust op beginsel I. In de totale catalepsie zet zich onmiddellijk elke bewegingsvoorstelling in beweging om. Waarom? Zij is altijd alleen en heeft dus alle psychische energie tot hare beschikking. In het normale leven echter moeten altijd vele verschillende voorstellingen de beschikbare energie onder elkander verdeelen. En alleen ***dié*** niet-al-te-gewone bewegingsvoorstelling zet zich feitelijk in beweging om, die één oogenblik alle of bijna alle andere uit het middelpunt van het bewustzijn kan verdringen.

Grammatica werd gevonden. Mocht hij echter bedoeld hebben, dat wij ons werkelijk bij het spreken het « hoe » nimmer bewust zijn, dan moet deze uitspraak een schromelijke overdrijving heeten. Neem maar een dichter b. v. *Dit* is in elk geval zeker dat VICTOR HENRY bij 't schrijven van zijn boekje de hier gegeven distincties niet duidelijk voor den geest heeft gehad. (Zie de Hollandsche vertaling van D. C. HESSELING en J. J. SALVERDA DE GRAVE : ***Tegenstrijdigheden in de taalkunde.*** Leiden 1898, passim). Ook is zijne conclusie in hare absolute algemeenheid : dat *alle* historische taalverschijnselen zonder bewustzijn verklaard moeten worden, voor mij onaannemelijk (*). Zooals wij verder zullen begrijpen is o. a. de onnatuurlijke ontwikkeling van de Indische Sandhi een gevolg van den vrijen wil, dus zeker bewust. Zijn verder in het Fransch b. v. de meeste mots savants niet gewild, dus bewust geweest?

(*) Zie R. DE LA GRASSERIE : *Essai de phonétique dynamique*, Paris, 1891, p. 164-177; J. VENDRYES. *Mélanges Meillet*, Paris, 1902, blz. 116 vlgd.

In het verdringen dus van allerlei storende of tegenwerkende voorstellingen uit het bewustzijn; in het concentreeren van zoo mogelijk alle oplettendheid rond deze bewegingsvoorstelling; in de nieuwe synthese al dezer omstandigheden hier en nu met en onder de opperhoogheid vàn deze bewegingsvoorstelling : bestaat de vrije wilsakte; en de beweging zelf volgt onmiddellijk krachtens de ideodynamische wet (1).

---

(1) Wat wij in de algemeene beteekenis dus vrije wilsakte noemen bestaat uit twee verrichtingen : de beslissing (de hiërarchische eenheidsbeaming of synthese) : de eigenlijke akt, én de uitvoering (de werking der ideodynamische wet) : het middel.

Meestal vindt men ten bewijze dezer stelling niets dan voorbeelden van de ideodynamische wet uit het dagelijksch leven. Zie de literatuur opgegeven bij 't eerste beginsel. Het ware bewijs echter is pas door Pierre Janet gegeven. Ik zou het zoo willen samenvatten :

1° Als wij uit de sensaties, bewegingen en verminderde verstandelijke vermogens bemerken, dat er geen hiërarchische beamingseenheid van de bewegings- en de omstandigheidsvoorstellingen meer mogelijk is, dan klagen de zieken ook volstrekt niet meer te kunnen willen. Omgekeerd vindt men bij alle willoozen dezelfde onregelmatigheid van sensaties en bewegingen. Zien wij bij hunne langzame genezing hun vermogen van synthese toenemen, dan verklaren zij ook beter te kunnen willen. Hoe meer te beter, hoe minder des te slechter. Zie Revue philos., 1891, t. a. p. Pierre Janet : *Étude sur un cas d'aboulie et d'idées fixes.*

2° Het eenige middel om willoozen weer te leeren willen is : hen kunstmatig eene synthese te doen opnemen. Wat doet een redenaar, een predikant anders dan al de bekende oude ideeën en voornemens weer opnieuw bijeenbrengen in een hiërarchische synthese — 't een dient als betoogend argument, 't ander als aanlokkelijk gevolg enz. — en zoo *zijn* wil, dat is *zijn* synthese overstorten in de geesten zijner toehoorders? Dit banale feit spreekt nu met onmiskenbare klaarblijkelijkheid uit de verschijnselen der genezende aboulie. Zie P. Janet : *Névroses et idées fixes.* Paris, 1898, I, blz. 467-80.

3° Maar als dus de hiërarchische beamingseenheid, m. a. w. de verstandelijke synthese de eigenlijke faktor is van de wilsakten, dan

264. Toegepast op het boven (nr 255) aangehaalde voorbeeld : *onzin!*, had ik dus eerst de beaming : 't is nonsens. Deze beaming verwekte door hare dispositie het woordbeeld : *onzin!* Dit woordbeeld deelde toen echter mijne psychische energie met de overige bewustheden : ***alles uitleggen, 't is zoo'n stommerik, geen antwoord geven***. Na een oogenblik van beraadslaging verwierp ik al die storende of tegenwerkende bijgedachten; het woordbeeld *onzin!* behield het veld alleen, en oogenblikkelijk kwam het heusche woord eruit.

Dit was dus een vrije akt.

En toch — ik heb het wel gezegd — blijft ook hier nog een gedeelte ***automatisch***. Want mijn woordbeeld omvat niet één, maar twee bewegingsvoorstellingen : die van ***spreken*** en ***schrijven***. Waarom heb ik *onzin!* gezégd en niet geschréven? Als de vrind mij zijn redeneering per brief had thuisgestuurd en ik om hem te antwoorden na een inleidende phrase « Wat je redeneering betreft, die is.... « met den penhouder tegen de lippen dezelfde psychische verwikkeling had beleefd dan zou 't effect ***niet*** het spreken, maar 't afmaken van mijn geschreven zin met het woord *onzin!* geweest zijn.

Maar nog eens : Waarom? Wel, ***ik*** gaf vrij de benoodigde energie aan het ***woordbeeld***. Welke van de twee ***bewegingsvoorstellingen*** zou zich die toeëigenen? Die op dat oogenblik al de meeste energie had natuurlijk; maar òf ik was aan het spreken, en dan had de spreekvoorstelling, òf ik was aan het schrijven, en dan had de

---

moet dien faktor nog een bizonder middel ten dienste staan om zijn werk te verrichten. Dat middel moet aan allerlei vreemdsoortige condities voldoen. Welnu, zoo'n middel kennen we, en het voldoet juist aan al die condities : namelijk de ideo-dynamische wet. Zie de literatuur boven opgegeven bij 't Iste beginsel.

schrijfvoorstelling door associatie de meeste energie, en dienovereenkomstig viel hier dus deze laatste beslissing: *zonder uitdrukkelijken wil*, maar 't feit van schrijven of spreken zelf was niettemin *zeer bewust*.

Dicht hierbij staat nu natuurlijk soort 3. CAESAR begint zijn Commentaar *De bello Gallico*.

Hij krijgt de beaming van de drie gedeelten van Gallië en nog verschillende andere gedachten, waar hij ook mee zou kunnen beginnen. O. a. staat dus ook het complexe woordbeeld: *Gallia omnis divisa est in tres partes* al klaar. Na eenige aarzeling beslist hij voor de eerstgenoemde beaming. Maar nu *zegt* hij die woorden niet. Het wastafeltje en de stift geven aan de schrijfvoorstelling veel meer energie. Hij schrijft dus *Gallia.... omnis.... divisa.... est.... in....*, nee zegt hij, die zin klinkt niet, en bovendien je kunt er niet op doorgaan op *tres partes*. Nee, niet *tres partes*, maar *partes tres*. Het laatste gedeelte van de automatische reeks wordt dus uit het bewuste veld verwezen. De omzetting ervan houdt het rijk alleen. En nu maakt CAESARS stift onmiddellijk den begonnen zin af *in.... partes.... tres*.

De heele uiting is natuurlijk gewild. De *manier-waarop* van het eerste gedeelte was: automatisch, maar bewust, van het laatste gedeelte: gewild en bewust beide.

Soort 4 is nu ook vanzelf duidelijk. Als CAESAR's aandacht b. v. juist nadat hij al de andere gedachten uit zijn hoofd gezet had, plotseling door het bezoek van LABIENUS was afgeleid; dan had hij waarschijnlijk den heelen automatischen zin *Gallia omnis divisa est in tres partes* in de gauwigheid nog neergekrabd. En toen LABIENUS nu weg was, zou hij dan opnieuw z'n tafeltje hebben opgenomen.... en gelezen. « Bah, wat een zin, heb *ik* dien geschreven? » Tableau! Dat is soort 4.

Soort 2 begrijpen we nu ook gemakkelijk. Ik schrijf

van een gewilde uiting automatisch de woorden neer, maar ik denk al aan het volgende. Op een gegeven oogenblik krijgt nu (dikwijls door de versterkende gelijkenis met het juist geschreven woord) een der woordbeelden, die beantwoorden aan onze gedachte plotseling meer energie dan al het overige en.... de voorstelling wordt beweging: wij schrijven het neer, *ongewild* maar *niet lang onbewust*, spoedig merken wij die insubordinatie, en de wil herneemt weer zijn gezag.

Soort 1 heeft verder ook niets meer om het lijf. Aan de rij klankvoorstellingen : *Hoe maak je het?* of *Hoe maken ze het thuis?* enz. is door ervaringsassociatie een energieke spreekvoorstelling *Goed!* geassocieerd (1). En die energieke voorstelling zet zich nu onmiddellijk in effectieve beweging om.

265. Al onze bewegingen dus, die wij althans ooit met bewustzijn hebben uitgevoerd berusten op het Iste beginsel. Zoowel de vrije als de automatische.

Hierin verschillen echter de vrije akten van de automatische, dat voor de eerste altijd *eene nieuwe bewuste synthese* gevorderd wordt. Bij een nieuwe akt toch moeten wij allerlei elementen van nieuwe omstandigheden en oude bewegingsvoorstellingen bijeenschikken tot dit nieuwe complex. En dat doen wij natuurlijk in de gelijktijdige maar hiërarchische beaming dier voorstellingselementen (2). Voor de beweging zelf zorgt dan de ideo-dynamische wet.

Bij de automatische handelingen echter wordt de bewuste

(1) Op de verschillende energie die aan dezelfde voorstelling in de verschillende associatieve reeksen toekomt, is nog veel te weinig gelet.

(2) Dat dit gedeeltelijk een realiteitsbeaming (van de nieuwe omstandigheden) gedeeltelijk eene potentialiteitsbeaming (van de gewilde beweging) is, begrijpt de aandachtige lezer van ons derde hoofdstuk wel van zelf.

en bemoeiing-kostende synthese door al-of-niet-bewuste maar in elk geval zonder-onze-bemoeiing-werkende associatie vervangen.

Wat aanvankelijk de synthese deed, vermag nu de uit de synthese geboren associatie, krachtens ons III^de beginsel (1).

De secundaire taaleenheden.

266. Welnu in onze twee vorige hoofdstukken behandelden wij uitingen, spreekbewegingen, die, willekeurig als ze aanvankelijk allemaal geweest zijn, dus behalve van de beaming en het gevoel ook nog het gevolg waren van zoo'n ***nieuwe bewuste synthese.***

En dat ***waren*** ze niet alleen ***aanvankelijk***, maar dat zijn ze ***nòg*** zeer dikwijls : Één gevoel of beaming, één wilsakt, één woord (b. v. *onzin!* in het boven aangehaalde voorbeeld).

En toch zoo zijn de ***meeste*** der woorden, die wij dagelijks gebruiken, ***niet.***

Want een kind begint zeker ook met zinwoorden, maar weldra neemt het ook een toestand of scène waar, waarvan het twee deelen afzonderlijk kan benoemen, en die het zich toch heelemaal in eens bewust is.

En dan komen er twee woorden los voor één (2).

Of ook het neemt iets waar, dat het kan benoemen, en er werkt een gelijkenisassociatie met een andere waarneming gewekt. Één gelijktijdige beaming en toch.... Er komen wederom twee woorden los voor één (3).

---

(1) Hoe krachtens het II^de beginsel ook de loutere inertie iets dergelijks vermag zullen wij later in talrijke voorbeelden zien.

(2) B. v. : huta-ass. baby-man, Papa-hut, zie MEUMANN : *Die Sprache des Kindes*, t. a. p. resp. blz. 62, 64, 68. Vergelijk ook boven n^rs 25 en 26.

(3) B. v. : mama-bè, Ilda-bé, baby-dollar. Ibidem, blz. 64-65.

Ik weet niet of DITTRICH, die deze verdeeling eigenlijk voor de

Bij ons, ontwikkelde volwassenen, zien wij hetzelfde, maar in veel gecompliceerder wijze. Hoe dit zoo gekomen is? Door onze vier beginselen. De bizonderheden van dezen *ontwikkelingsgang*, die over eeuwen loopt — want in onze taal leven de producten van eeuwen geestes-arbeid — tot in fijnigheden na te gaan is *niet* het eerst-noodzakelijke werk.

Vóór alles moeten we nauwkeurig toezien, waartoe wij gekomen zijn, hoe het op 't oogenblik is, of liever *hoe het is en was* in al de taalperioden, die liggen binnen het bereik van ons arbeidsveld.

Het is toch mijns inziens **het groote desideratum der taalwetenschap** : *voor alle talen, en voor elke periode van elk dier talen te weten welke aanvankelijk-afzonderlijke beamingen en gevoelens tot een éénheid zijn geworden in het bewustzijn van het volwassen normale individu* (1).

Want, hebben wij in ons 3de en 4de Hoofdstuk gezien, dat de enkelvoudige beaming en het enkelvoudig gevoel de oorzaak waren van : wat wij kortweg, de verschijnselen der primaire taalperiode noemen willen — elk woord is dan een beaming of een gevoel en wordt afzonderlijk als zoodanig gewild en verstaan — in *dit* hoofdstuk zullen wij bewijzen : dat de secundaire eenheden uit aanvankelijk afzonderlijke beamingen en gevoelens, vooral door ons IIIde beginsel voortgekomen, naast de primaire éénheden, *die min of meer blijven*, de alles-afdoende psychologische oorzaken worden der secundaire taalperiode — niet alle

---

composita alleen bedoelde (Zeitschr. f. Romanische Philologie, 22, 1898, blz. 441) zelf ook al gemerkt heeft, dat al de tweeledige zinnen der kindertaal zich gemakkelijk in zijne kategorieën van Wahrnehmungs- en Erinnerungscomposita laten onderbrengen.

(1) J. RIES : *Wast ist Syntax? Ein kritischer Versuch*, Marburg, 1894, blz. 138.

woorden beteekenen dan nog iets op zich zelve, niet alle woorden worden dan nog in hun afzonderlijke functie gewild en verstaan, men uit zich en begrijpt elkaar veel meer door woordcomplexen —.

267. Wat zijn nu die woordcomplexen in onze talen? Sommigen meenen : *de zin*. Maar wat is dan toch een zin? Een zin (in de beteekenis van het alledaagsche spraakgebruik) is eene opvolging van woorden, die min of meer volkomen door leesteekens wordt ingesloten. Dat is de éénige definitie, die steek houdt en alle gevallen billijkt, waarin iedereen dagelijks het woord gebruikt.

Welnu, deze *zin* is *niet* de secundaire taaleenheid, waarnaar wij zoeken.

Anderen meenen : *de samenstelling*. Maar wat is dan toch een samenstelling? Een samenstelling (in de beteekenis van het algemeen spraakgebruik) is een opeenvolging van woorden die in *ons* letterschrift aaneengeschreven worden. Dat is de éénige definitie, die steek houdt en alle gevallen billijkt waarin dit woord overal wordt gebruikt.

Welnu ook deze *samenstelling* is de secundaire taaleenheid, waarnaar wij zoeken, *niet*.

Wij meenen ten slotte : *de constructie* (1). Maar wat is een constructie? Een constructie (in de beteekenis van het gemeentalig spraakgebruik) is een groep van woorden, die al of niet op elkander volgen, al of niet worden aaneengeschreven en al of niet door leesteekens zijn gescheiden, maar die toch bij elkander hooren, en dit door wederkeerigen invloed van vorm of beteekenis allerduidelijkst

(1) Ries gebruikt den nieuwen Duitschen naam « Wortgefüge ». Ten eerste heeft *constructie* oudere brieven en verstaat het zelfs elke schooljongen, ten tweede is het een woord dat in allerlei moderne talen gangbaar is. In wetenschappelijke zaken van algemeene strekking is het toch een plicht daarnaar te streven, en taalzuivering uit den booze.

toonen. Dit is *onze* voorloopige definitie, en als ik mij niet vergis, de eerste wetenschappelijke poging om dit begrip nader te verklaren; *ik* heb er althans nergens eene bepaling van gevonden.

Welnu, deze *constructie* is de secundaire taaleenheid waarnaar wij zoeken *wel*.

268 De mannen van de phonetiek, b. v. Sweet en Sievers (1) hadden ook buiten het woord en den zin reeds een taaleenheid gevonden, die zij *Stress-group* of *Sprechtakt* noemden en Sievers gaf daarvan reeds eene bepaling die psychologisch gegrond mag heeten (2) : « Eine solche Gruppe ist gewissermassen eine zusammengesetzte rhythmische Figur, nach deren Ablauf, ganz wie beim Tanz, eine neue ähnliche oder gleiche Figur sich anschliessen kann. *Jede neue Figur setzt mit einem eigenen Willensimpuls ein, der sich auf die Gesammtgruppe erstreckt*, und dieser neue Einsatz macht sich in einem deutlicheren Einschnitt in der Exspiration geltend ». Men ziet de onderstreepte woorden beantwoorden wonderwel aan de secundaire eenheid die wij zoeken.

De voorbeelden echter, waarin deze leer wordt toegelicht zijn er niet op gekozen haar nu juist veel aanhangers te bezorgen. In het afdeelen toch der groepen blijkt alles subjectief te zijn, en de groote moeilijkheid hierin schuilend geeft Sievers dan ook in § 616 onomwonden toe.

269. Hirt nam in zijn boek over het accent (3) den *Sieverschen Sprechtakt* weer op, en hoewel hij er geen nieuwe definitie van geeft, maar zich eenvoudig op de behandeling bij Sievers beroept, ligt er toch in zijne opvatting een besliste vooruitgang.

---

(1) Eduard Sievers : *Grundzüge der Phonetik*[4], Leipzig, 1893. § 584 vlgd.

(2) Ibidem, § 585.

(3) Herman Hirt : *Der Indogermanische Akzent*, Strassburg, 1895. blz. 292.

Terwijl SIEVERS toch behalve het essentieel psychologische kenmerk van den nieuwen wils-impuls niets onderscheidends aangaf dan een merkbare markeering van het expiratorisch accent, die gelijk wij zagen nu niet zoo *heel* duidelijk blijkt, geeft HIRT ons eenige vaste groepen, die in het Indogermaansch zulke eenheden vormden (1).

1° Verbum (of iets dergelijks) + vocatief.

2° Prae- en postposities of negaties + verbum of nomen of pronomen.

3° Verbum + subject, object of bepaling.

4° Gecoördineerde substantieven, telwoorden, praeposities.

5° Gesubordineerde groepen b. v. adjectief of casus obliquus + substantief.

6° Demonstrativa + nomen.

7° 't Eerste woord van den zin + partikel (2).

Zijn heele verhandeling over het « Satz-akzent » (3) gaat over de plaats van het accent in deze *groepen*. Over het accent van den *zin* vindt men er, gelijk hij zelf erkent (4), eenvoudig niets. Maar waarom dan de titel « Satz-akzent » ? Men vindt dezelfde inconsequentie bij alle latere Indogermanisten terug. Om zeer begrijpelijke reden trouwens, wij wilden dit hier alleen aanstippen, en komen er nog op terug.

Alleen dit zij ook nog opgemerkt en diene ons tot overgang : HIRT rangschikt, gelijk hij op blz. 168-69 uitdrukkelijk en terecht verklaart ook de samenstellingen onder deze groepen, en behandelt ze onder het *Satzakzent.* Maar is een samenstelling dan een zin ? 't Is weer

(1) HENRY SWEET : *A new English Grammar*, Oxford, 1892, I, blz. 286 vlgd., had dat ook al voor het Engelsch gedaan, maar zeer onvolledig.

(2) Later zullen wij zien, dat dit laatste geval in een geheel ander kader hoort.

(3) HIRT, t. a. p., blz. 290-326.

(4) Ibidem, blz. 292-93.

maar een vraag net als boven. Geen aanmerking op HIRT, maar een aanloopje voor ons betoog net als in nr 266 die noot over DITTRICH.

270. Over de *samenstellingen* is in de laatste jaren heel wat te doen geweest. Om nu van het vrij-onschuldig dispuut tusschen BRUGMANN (1) en PAUL (2) maar te zwijgen — immers, wie van beiden het moge gewonnen hebben, we komen er geen stap verder mee, en zoo gauw we een stap verder zijn, zullen we merken, meen ik, dat zoowel beiden als geen van beiden gelijk hadden — hieromtrent is door WUNDT eene gedachte ontwikkeld, die aller aandacht ten volle verdient en dan ook bijna overal terecht met instemming aanvaard is.

WUNDT namelijk komt in verzet tegen de grondwet der samenstellingen : « dat de beide leden aan elkander moeten geschreven worden, en vlak op elkander moeten volgen ». Termen of geen termen, — zegt hij naar aanleiding der scheidbare werkwoorden — aan het *feit* dat zulke verba in den vollen zin des woords samenstellingen zijn, kan het *feit* dat ze in den zin kunnen uiteenvallen, niets veranderen (3).

Tot deze dagheldere maar radikale conclusie was hij, behalve door het taalgevoel, dat hier zelf ook duidelijk spreekt, gekomen door een consequente toepassing zijner definitie van samenstellingen, die niets anders vraagt dan dat de beamingen der samenstellende deelen in éėne beaming worden samengevat (4), dus identiek met onze

(1) KARL BRUGMANN : *Ueber das Wesen der sogenanten Wortzusammensetzung*, Eine Sprachpsychologische Studie, Berichte ü. d. Verhandl. d. Sächs. Ges. d. Wissenschaften, Philol. Hist. Kl. Bnd. 52, 1900, blz. 359 vlgd.

(2) H. PAUL : *Das Wesen der Wortzusammensetzung*, IF. 14, 1903, blz. 251 vlgd. Vgl. nog BRUGMANN : *Kurze vergl. Grammatik*, blz. 288-89, noot.

(3) *Die Sprache*, I, blz. 613.

(4) Ibidem, I, blz. 611.

secundaire eenheid. Zoo zijn, om alvast een paar voorbeelden te geven, het lat. ne.... quidem en fra. ne.... pas even goed een psychologische eenheid als het lat. neuter (uit ne + uter) en het nl. geen (uit nech + een).

Zoo ligt dus de meening van SIEVERS betreffende den Sprechtakt, die uit moet zijn, eer dat er een nieuwe begint, hopeloos verloren.

271. Maar ook het psychologische deel zijner definitie, dat wij zoo volmondig beaamden, schijnt gevaar te loopen.

Hoe kunnen wij toch met één wilsakt twee dingen willen, die soms tamelijk lang na elkander komen en tusschen welke weer nieuwe wilsakten worden verwekt en uitgevoerd?

En toch dit is zeer goed mogelijk. Nemen wij een eenvoudig voorbeeld, dat wij allen dagelijks meermalen kunnen ondervinden. De schrijfbeweging van de letter *i* bestaat uit twee afzonderlijke verrichtingen : de haal *ı* en de punt er boven op. Komt nu zoo'n letter *i* in het begin van een tamelijk groot woord, dan hebben de meesten niet de gewoonte het woord af te breken, maar schrijven het eerst heelemaal uit, en komen dan even met de pen terug om de punt op de *i* te zetten. Aanvankelijk zijn dat zeker twee wilsakten, maar bij menschen die veel schrijven is dat weldra geen tweeledig werk meer. Ze willen niet apart den haal en een eindje daarna apart de punt, maar ze willen éénvoudig die *i* schrijven. Nu schrijven ze op 't oogenblik der wilsakt den haal, gaan dan verder en willen letter voor letter het heele woord af, en daarna volgt *vanzelf* de punt op de *i*. M. a. w. Wij hebben in ééns gewild, 't een nu aanstonds, en 't ander op een termijn. En zoodra zich eene leegte als geschikte gelegenheid aanbood werd de toch heusch een oogenblik van te voren gewilde handeling *nu* onbewust dus ook *nu* niet uitdrukkelijk gewild, volbracht.

Het *willen op een termijn* is geen uitvindig van mij, al is er nog weinig op gewezen. Tal van pathologische feiten hebben deze eigenaardigheid in het helderste licht geplaatst. Zoo b. v. bij PIERRE JANET : *L'automatisme psychologique*, t. a. p., blz. 249 vlgd. en passim.

Al hebben wij dus van WUNDT geleerd, dat onze eenheden uit meer woorden kunnen bestaan die in den zin soms tamelijk ver uiteen vallen, wij mogen nog gerust de definitie van SIEVERS handhaven, dat ze alle met één eigen wils-impuls worden ingezet, die in eens de heele groep omvat.

272. Maar WUNDT brengt ons ook schijnbaar in tegenspraak met hetgeen wij van HIRTS betoog meenden te kunnen gebruiken. Wij namen toch van hem aan, dat zijne groepen aan de definitie van SIEVERS beantwoordden en dus behalve de ééne ongedeelde wilsakt, ook nog de eenheid van accent tot kenmerk hadden. Maar nu zegt hij zelf op blz. 308, dat deze eenheid van accent « natuurlijk alleen mogelijk is, als het eene lid aan het andere onmiddellijk voorafgaat ». Dus in geen geval groepen met intervallen.

En toch ook deze verwikkeling is weer in der minne te schikken. Op die blz. 308 is bij voorkeur weer spraak van praepositioneele verba, o. a. oind. ápagacchati, lat. conficio (uit cón-facio). Nu moeten we HIRT zeker toegeven, dat zóó'n accentverzwakking als hier *facio* vlak na het hoofdaccent trof, zeker bij scheiding *niet* zou zijn voorgekomen als blijkt uit

ób-vos-sàcro naast óbsecro vòs
súb-vos-plàco » súpplico vòs
tránsque-datò » tràditóque

maar dat het werkwoord hier evenwel lager of minder betoond was dan de praepositie, en er dus tóch een accentueele eenheid mee vormt blijkt uit

oind. ápa-ca-tiṣṭhati got. ab-uh-standiþ (1)	en hij valt af

volkomen parallel met transque-dato, en

oind. sám-mā-tapanti	zij kwellen mij
oind. úpa-nō-yāhi	komt tot ons
oier. fu-m-rése (uit fo-riuth)	hij zal mij helpen
lit. pa-mi-rodik	laat mij zien
got. ga-u-hwa-sēhwi	of hij iets zag (2)

overeenkomend met ob-vos-sacro.

Trouwens onze eigen Nederlandsche ondervinding leert het ons : In uítvinden is dė enclise van *vinden* het sterkst, al zwakker in uítgevònden, nòg zwakker maar toch nog duidelijk voelbaar in : (Wié) vònd (de boekdrukkunst) uít? Er mag dus tusschenstaan wat wil, dat geeft, gelijk wij verder zullen zien, natuurlijk complicaties, maar geen tegenspraak met het gevonden kenmerk : de eenheid van accent. En dit is zoo niet alleen in het Nl. maar in alle talen, waar nog scheidbare werkwoorden voorkomen. Voor het Indisch moge hier een citaat uit het juist aangehaalde artikel van WINDISCH volstaan : Im Ṛgveda kann zwischen der Präposition und der Verbalform nicht nur das pronominale Objekt sondern auch Attribute desselben, ein Vokativ, das Subjekt u. A. m. zwischenstehen, so ***dass bisweilen der ganze Satz in einem solchen Kompositum beschlossen is.***

Dit is een zin die te denken geeft.

---

(1) FR. KLUGE : *Zur altgermanischen Sprachgeschichte*, KZ., 1883, 26, blz. 80. In dit artikel staan nog vele andere feiten, die door onze constructie-leer hunne oorzakelijke verklaring vinden, meen ik.

(2) E. WINDISCH : *Pronomen infixum im Altirischen und im Ṛgveda*, IF. 14, 1903, blz. 420 vlgd.; H. d'ARBOIS DE JUBAINVILLE : *L'infixation du substantif et du pronom*. MSL., X, 1898, blz. 283.

273. Want JACOBI heeft toch in zijn boek, dat reeds meermalen door ons gebruikt is, voldoende bewezen, dat vele composita uit bijzinnen zijn ontstaan. Wat mag daarvan de reden zijn? Isoleering? (1) maar elke bijzin *is* al geisoleerd; verandering van beteekenis? (2) maar daar is in de tallooze voorbeelden niets van te bespeuren en JACOBI verklaart het uitdrukkelijk (blz. 106) : « Das Compositum sagt nichts weiter aus, als was durch die beiden Bestandteile, nachdem sie mit den Endungen bekleidet sind, ausgedrückt wird.. . Wenn das Compositum einen anderen begrifflichen Inhalt hat als bei seiner Auflösung, so hängt das nicht von der Composition sondern davon ab, dass das Compositum wie jedes andere Wort seine individuelle Bedeutungsentwickelung haben kann. »

Maar daar moet toch de een of andere reden zijn, waarom nu juist bijzinnen zoo gemakkelijk tot composita worden. Om deze reden gemakkelijker te achterhalen moeten wij er ook aanstonds aan toevoegen, dat tusschenzinnen en de allereenvoudigste hoofdzinnen denzelfden trek gemeen hebben (3), tusschenzinnen waren aanvankelijk toch : nl. misschien (mag schien), hd. weisgott, mhd. neizwaz, theist, engl. a would-be gentleman, fr. peut-être,

(1) De meening van PAUL in 't boven aangehaalde dispuut.

(2) Dito dito van BRUGMANN.

(3) Reeds WUNDT (*Die Sprache*, I, blz. 620) wees ook op overeenkomsten tusschen zin en samenstelling, trouwens zijne definities van beide gelijken bedenkelijk op elkander. O. DITTRICH heeft deze moeilijkheid goed gezien en haar trachten uit den weg te ruimen door in plaats van Gesammtvorstellung in de zindefinitie Thatbestand en in de Compositum definitie Thatbestandstheil te zetten. En de bijzinnen dan? Trouwens dit heele artikel is niets dan een talentvol jurare in verba magistri. Philos. Studien, XIX, 1902, blz. 93 vlgd. : Die Sprachwissenschaftliche Definition der Begriffe « Satz » und « Syntax ». De bedoelde plaats op blz. 123.

lat. vidēlicet, nudiustertius, quamvis, enz. (1). Eenvoudige hoofdzinnen zijn de persoonsvormen van het ww. die zeker niet alle, maar toch even zeker ook in grooten getale door samenstelling ult den verbaalstam en het pronomen zijn ontstaan.

Welnu, wat is de reden hiervan? Men voorziet mijn antwoord reeds, 't zijn *alle* voorbeelden van de secundaire eenheid, die wij zoeken.

274. Zoo kom ik echter op het terrein van den volzin, en gelijk we bij den Sprechtakt en de composita deden, moeten wij nu ook hier zien met de theorieën der laatste jaren ons voordeel te doen.

De nieuwe leer van den volzin, gelijk die door WUNDT en MORRIS onafhankelijk van elkander gevonden is, gaat in den grond der zaak terug op WILLIAM JAMES.

Bij diens behandeling toch der Feelings of Tendency, vinden wij het volgende (2) :

What is that first instantaneous glimpse of some one's meaning which we have, when in vulgar phrase we say we « twig » it? Surely an altogether specific affection of our mind. And has the reader never asked him self what kind of a mental fact is his *intention of saying a thing* before he has said it? It is an entirely definite intention, distinct from all other intentions, an absolutely distinct state of consciousness,.... Linger, and the words and things come into the mind; the anticipatory intention is there no more. But as the words that replace it arrive, it welcomes them successively and calls them right, if they agree with it, it rejects them and calls them wrong

(1) Cf. PAUL : *Prinzipien*[3], blz. 303.

Voor het fra. zie men een systematische bijeenstelling met talrijke bewijsplaatsen bij LARS LINDBERG : *Les locutions verbales figées*, Upsala, 1898.

(2) WILLIAM JAMES : *Psychology*, t. a. p., I, blz. 253 vlgd.

if they do not. It has therefore a nature of its own of the most positive sort, and yet what can we say about it without using words that belong to the later mental facts that replace it? The intention *to-say-so-and-so* is the only name it can receive.

We hebben hier niets dan fijne zelfobservatie. Bijna alles wat de « Gesammtvorstellung » van WUNDT en het germ-concept van MORRIS (1) aan nuttigs voor de taalwetenschap bevatten is *hier* reeds duidelijk gezegd.

275. Maar WUNDT was zelfs de eerste niet, die deze waarheid als definitie van den volzin invoerde. GEORG VON DER GABELENTZ gaf toch reeds in 1891. *Die Sprachwissenschaft*[1], blz. 431 van de eenvoudige praedicatie deze karakteristiek : Der Geist zerlegt die *Gesammtvorstellung* in ihre Theile und baut sie daraus wieder auf. Seien dieser noch so viele, seien die Vorstellungen noch so abstract, handle es sich um das Gewirr einer Strassenscene oder um einen wissenschaftlichen Lehrsatz : immer ist es ein einheitliches Bild, das dem Geiste vorschwebt, das er zergliedern muss, ehe er es in sprachlicher Synthese nachbilden kann.

Veel minder juist en scherp dan de analyse van JAMES, nadert deze uiteenzetting al zeer dicht bij WUNDT zonder evenwel in dezelfde overdrijving te vervallen (2).

276. WUNDT heeft in elk geval de verdienste deze gedachte te hebben dóórgedacht, en al heeft hij ze *te* ver dóórgedacht, dit was waarschijnlijk het eenige middel om tot de waarheid te komen.

---

(1) E. P. MORRIS : *On Principles and Methods in Latin Syntax*, New-York, 1901, blz. 39.

(2) Zie de uitzondering die v. D. GABELENTZ maakt : *Die Sprachwissenschaft*[2], blz. 321, (waarschijnlijk ook reeds in zijne eerste editie, omtrent blz. 300, die ik naderhand niet meer na kon slaan).

Nemen wij eerst ook *zijn* analyse over : (1) In dem Moment, wo ich einen Satz beginne, steht das Ganze desselben bereits als eine Gesammtvorstellung in meinem Bewusstein. Dabei pflegt diese aber nur in ihren Hauptumrissen einigermassen fester geformt zu sein; alle ihre Bestandtheile sind zunächst noch dunkel und heben sich erst in dem Masse, als sie sich zu klaren Vorstellungen verdichten, als Einzelworte ab. Der Vorgang gleicht ungefähr dem bei der plötzlichen Erleuchtung eines zusammengesetzten Bildes, wo man zuerst nur einen ungefähren Eindruck vom Ganzen hat, dann aber successiv die einzelnen Theile, immer in ihrer Beziehung zum Ganzen, ins Auge fasst.

277. De aandachtige lezer heeft waarschijnlijk het diepingrijpend verschil tusschen JAMES' en WUNDT's analyse al in het vage gevoeld.

Tegenover de « *entirely definite intention to-say-so-and-so* » van JAMES staat « *nur ein ungefährer Eindruck, der nur in seinen Hauptumrissen einigermassen fester geformt zu sein pflegt* » van WUNDT.

En terwijl bij JAMES « *the intention* » duidelijk genoeg den heelen zin beheerscht om de komende woorden goed of slecht te heeten; wordt de « *Eindruck* » van WUNDT juist omgekeerd pas bij de « *Einzelworte* » klaar.

En toch, wij werden het bij 't indenken in beider ontleding gewaar : Beiden hebben gelijk van hun standpunt. Maar dan moet noodwendig het standpunt verschillend zijn. En dat blijkt nu ook duidelijk :

WUNDT analyseert *zijn* geestestoestand vóór het neerschrijven of uitspreken van *zijn eigen Duitsche dooreengeslingerde perioden.*

JAMES heeft *zich zelf* bespied vóór het neerwerpen of

(1) *Die Sprache,* I, blz. 563.

eruit-springen van zijn ***korte gevleugelde zinnetjes***, die, ook al vereenigen zij zich soms tot een soort hoogere eenheid, toch vooral door zich zelf blijven spreken, uit de kordate individualiteit van hun Amerikaanschen geest.

Wat is dus de *Gesammtvorstellung* bij WUNDT? Het gevoel, dat er verschillende beamingen op komst zijn.

Wat is dus de ***intention*** bij JAMES? ***Één*** effectieve beaming die gewoonlijk ***meer dan één*** woord noodig heeft.

En wat is dus onze conclusie?

Dat ***niet*** de ***volzin***, de ***periode***, die WUNDT definieert; maar dat ***de allereenvoudigste zinnetjes***, die JAMES op het oog heeft, wederom ***de secundaire eenheden*** zijn, die wij zoeken.

278. Dit komt trouwens uitstekend overeen, met hetgeen wij van JACOBI bij de samenstellingen aangaande de bijzinnen en eenvoudige hoofdzinnen leerden, daar JAMES de aangehaalde analyse bezigt, om de beteekenis der ***voegwoorden*** te verduidelijken, die toch gewoonlijk slechts eenvoudige hoofd- en bijzinnen verbinden.

Verder heeft ook WUNDT zelf op tal van plaatsen gevoeld, dat hij met van het woord in eens op ***zijne periode*** over te springen, eene taaleenheid oversloeg. Dit zien wij vooral in Band II, blz 309 volgende, waar de evidentie hem zelfs een onderscheid afdwingt tusschen zijne « geschlossene und offene Wortverbindungen ». Het volstrekte gemis aan positieve resultaten in de 200 bladzijden over Satzfügung moge hier ten slotte als afdoend bewijs zijner misvatting volstaan.

MORRIS (1) is niet in hetzelfde euvel vervallen Hij maakte uitdrukkelijk onderscheid tusschen zinnen en zinnen In tusschenzinnen en bijzinnen is de éénheid van beaming en wilsakt zeer duidelijk, zegt hij, maar in de grootere

---

(1) E. P. MORRIS : *On principles and methods*, t a. p., blz. 183, 191, enz.

hoofdzinnen vindt hij alles veel vager, en durft hij niets met beslistheid zeggen.

WUNDERLICH (1) tastte beter door en zette het diepgaand verschil, althans voor bijzin en hoofdzin-met-bijzinnen kort en duidelijk uiteen : Am Hauptsatz arbeiten Bewusstsein und Sprache fast gleichzeitig, beim Nebensatz geht das erstere der zweiten vorher, d. h. der Hauptsatz baut sich in einzelnen Momenten vor dem Hörer (2) auf, der Nebensatz schiebt, seiner Grundlage nach, abgeschlossene Vorstellungsreihen dazwischen, mit denen der Hauptsatz als mit einer Einheit operiert. Schon hieraus ergiebt sich die veränderte Rolle, die das Verbum im Haupt- und im Nebensatze spielt : für den Hauptsatz ist es im grossen und ganzen ein Moment wie andere auch, das je nach den Umständen in der Stellung mit den anderen wechselt; im Nebensatze aber ist es der Träger des Einheitsgedankens, die Unterlage aller Bestimmungen, die schon deshalb nach einem deutschen Gesetz, das wir auch sonstwie belegen können, die Reihe schliesst.

279. De zin, gelijk WUNDT hem definieert is dus *niet*, gelijk hij meent, de primaire taaleenheid. Verrevandaar. Maar een tertiaire gevoels-samenvatting van secundaire eenheden, waarop wij later nog even terugkomen.

Wij echter hebben uit den chaos van meeningen over Sprechtakt, samenstelling en zin, een overal terugkeerende eigenaardigheid gevonden : onze secundaire éénheid van beaming, die wij nu vollediger dan boven kunnen definieeren en beschrijven.

---

(1) HERMAN WUNDERLICH : *Der deutsche Satzbau*², Stuttgart, 1901, I, blz. 404.

(2) Hoe hier de *Hörer* plotseling in het veld gevoerd wordt, verklaar ik evenwel niet te begrijpen. Zoowel in hoofd- als bijzin loopt bij den verstaander toch het begrijpen met het hooren parallel. Alles wat hier gezegd wordt geldt zoo klaarblijkelijk den spreker alleen, dat ik aan een kleine onachtzaamheid ben gaan denken.

Onze definitieve definitie van de secundaire taaleenheid of constructie omvat dus vier bepalingen :
van Sievers hielden wij het kenmerk aan : één wilsakte,
van Hirt : de éénheid van accent,
van Wundt : de mogelijkheid van Kontakt- en Distanzstellung,
van James, Morris en Wunderlich : de éénheid van beaming.

280. Ziet er dit resultaat aanvankelijk wat poover uit, bij nadere overweging zal men bemerken, dat er in deze vier gevallen genoeg kenmerken liggen opgesloten, om in elke taal, die wij eenigszins volledig kennen, al de woordcomplexen op te zoeken, die aan zoo'n secundaire psychische eenheid beantwoorden. En om de proef op de som te hebben, heb ik mij zelf langen tijd in dit onderzoek verdiept. Evenwel de resultaten hiervan passen niet in deze « Grondbeginselen », zij verschillen voor elke periode. Maar wat blijft en algemeen bleek, is deze fundamenteele wet :

Alle ongewilde historische taalveranderingen, zoowel klankverschuivingen in den algemeensten zin, zoowel beteekenis- en functieontwikkelingen zoo ruim mogelijk opgevat, als ten slotte alle wisselingen van groepeering en woordschikking, vertoonen zich alleen en uitsluitend in deze zoo gedefinieerde constructies, daar al die veranderingen niets dan gevolgen zijn van onze vier vooropgestelde wetten van psychologisch automatisme.

En dát zullen wij ter dege bewijzen.

Daarbij komen natuurlijk de onderzoekingen naar de bestaande constructies in de verschillende talen ons uitstekend te pas, en bijwijlen zullen wij daar met eenigen nadruk bij moeten stilstaan.

Meestal echter spreekt de eenheid der constructie vanzelf, en kunnen we dus volstaan met te toonen, hoe al de historische veranderingen uit onze automatismen vóórtkomen.

281. Ik kon hierbij drie indeelingen kiezen.

Ten eerste : volgens de vier kenmerken onzer constructie; en deze had ik natuurlijk ook gevolgd in het onderzoek naar de constructies in de verschillende talen. Hier echter kon van deze indeeling geen sprake zijn, daar het eerste kenmerk : ***éénheid van wilsakte*** alle mogelijke gevallen omvat; immers juist in het feit : « dat wij elke nieuwe constructie uitdrukkelijk en vrij willen, maar de afzonderlijke constructiedeelen overlaten aan het automatisme », ligt de psychologische reden onzer juist geformuleerde algemeene wet.

Ten tweede kon ik achtereenvolgens de vier beginselen van psychologisch automatisme in al hunne gevolgen behandelen; en zoo was ik aanvankelijk begonnen. Maar de tallooze herhalingen en verwijzingen naar voren en naar achteren, maakten reeds de gemakkelijkste gedeelten tot een doolhof voor het intellekt.

Ten slotte heb ik tot de meest uiterlijke en minst diepe indeeling besloten, omdat alles zoo het gemakkelijkst te volgen is. Ik behandel dan achtereenvolgens :

I de vormveranderingen der constructiedeelen, of ***de algemeene historische klankleer.***

II de beteekenis- en functieveranderingen der constructiedeelen, of ***de algemeene semasiologie.***

III de groepeerings-veranderingen der constructiedeelen, of ***de algemeene leer van de woordschikking*** (1).

In elk dezer drie afdeelingen komen achtereenvolgens de vier wetten van het psychologisch automatisme in behandeling; verder komt bij de klankleer vooral de eenheid van accent, bij de semasiologie de eenheid van beaming, en bij de woordschikking ten slotte de mogelijkheid van Kontakt- en Distanzstellung ter sprake.

Zoo komt alles, meen ik, het best tot zijn recht.

---

(1) Men ziet het, de scheiding tusschen I en II mag zoo diep zijn, als ze wil, III onderscheidt zich alleen uiterlijk van I.

I. ALGEMEENE HISTORISCHE KLANKLEER.

Over het accent in het algemeen.

282. Onder *accent* versta ik veel meer, dan men gewoonlijk met dit woord pleegt aan te duiden.

De rechtvaardiging dezer samenvatting van vele dingen, die tot-nog-toe voor uiteenloopend werden gehouden, zal natuurlijk moeten bestaan in het bewijs hunner eenzelvigheid, m. a. w. hunner gelijkende eigenaardigheden of onderlinge overeenkomst.

Welnu, een spraakklank kan spraakklank blijven en toch in minstens (1) vijf verschillende opzichten verschillen : in klemtoon of intensiteit, in muzikaal accent of toonhoogte, in kwantiteit of toonduur, in de samenstelling zijner muzikale nevenelementen of toonkleur, in het complex van stemtrilling mond- en neusopening of de articulatie. Anders gezegd : de eenvoudige spraakklank in het algemeen heeft vijf accidentia : intensiteit, toonhoogte, kwantiteit, toonkleur en articulatie.

283. Accent noem ik nu de *meerdere psychische energie*, die één klank boven een of meer andere heeft, en die zich naar buiten toont door een dezer vijf kwaliteiten sterker te doen uitkomen.

In zake intensiteit onderscheiden zich zwak-hoorbare van krachtig-uitgesproken klanken. De laatste hebben meer psychische energie, en in casu, het intensiteits-accent.

Ten opzichte van den muzikalen toon, maken wij natuurlijk verschil tusschen hooge en lage noten. Hooge tonen hebben meer psychische energie, en in casu, het muzikaal accent.

(1) Verderop zullen wij zien dat er onder deze vijf nog meerdere zijn, die weer twee of meer duidelijk onderscheiden groepen vormen.

In de beschouwing van de kwantiteit letten wij op korte en lange klinkers of medeklinkers. Langere hebben meer psychische energie, en in casu het kwantiteitsaccent.

Uit 't oogpunt van toonkleur, onderscheiden wij naar de hoogte der vaste karakteristieke neventonen van Helmholz-König (1). Klinkers met hoogere vaste karakteristieke neventonen hebben meer psychische energie, en in casu het kleuraccent.

In de articulatie onderscheiden wij vooral naar de volkomenheid en de kracht van de mondsluiting, naar het al of niet meetrillen der stembanden, naar de breedte van het luchtkanaal : mond of neus. Mondklanken, stemlooze klanken, en klanken met volkomen krachtige sluiting hebben meer psychische energie, en in casu, het articulatieaccent boven neusklanken, stemhebbende klanken, en zwak of onvolkomen gesloten klanken.

Het woord *accent* zelf bewaren wij voor het algemeen begrip : « psychische energie, die zich in de uitspraak toont », dat alle vijf de soorten omvat.

En als wij dus over de eenheid van accent spreken, dan bedoelen wij daarmee eene groep van spraakklanken, die onderling in één of meer der genoemde accent-soorten aanmerkelijk verschillen, en wel zóó verschillen, dat zij samen eene golvende groep vormen met één hoogsten top.

284. Nu zijn die vijf soorten van accent evenwel niet altijd even gemakkelijk te onderscheiden, daar om alvast maar eenige mogelijkheden te noemen, de klemtoon meestal toonhoogte medebrengt, en hoogte omgekeerd dikwijls in

(1) Of deze theorie wel strikt juist mag heeten, heeft voor onze redeneering geen verder belang :

De volgorde is u, o, a, e, i ;

ongeveer : bes_2, bes_3, bes_4, bes_5, bes_6.

Ééns vooral herinner ik er aan, dat ik met *u*, niet de Nederlandsche *u* = *ü* maar de hd. *u* = fra. *ou* = nl. *oe* bedoel.

nadruk overgaat. Zoo is dan ook b. v. een kwantiteits-accent, louter en alleen ontstaan **ter oorzake** van intensiteits-accent secundair of mechanisch. Een spontaan opkomend kleur-accent b. v. als in zig-zag is primair of dynamisch. Alleen de primaire gevallen hebben natuurlijk waarde in het onderzoek naar de diepere natuur en de psychologische oorzaken van elk der vijf soorten.

285. Maar hoe zullen wij nu in al de bizondere gevallen primaire van secundaire gevallen onderscheiden?

In het algemeen gezegd : Door juist dàt materiaal te gebruiken, dat tot nog toe bij alle mechanische verklaringspogingen onverklaard is gebleven.

Dit moeten wij evenwel vooraf nog voor elk onzer vijf accent-soorten wat nader toelichten.

286. Op de eerste plaats voor den nadruk of het intensiteits-accent.

De talen, waar langzamerhand het muzikaal accent, op dezelfde lettergrepen blijvend, in nadruk is overgegaan, vallen natuurlijk onder sterke verdenking in hun nadruk meest secundaire gevallen te vertoonen. Daarom moeten wij hier b.v. het nieuw-Grieksch zeker mistrouwen. De talen daarentegen, waar onafhankelijk van het oude muzikaal accent een geheel nieuw intensiteits-accent optreedt, leveren in dezen welkom materiaal, zoo b. v. het Germaansch.

Verder is de kwantiteit er uit haar natuur toe beschikt om het intensiteits-accent tot zich te trekken (1). Langere silben zullen wij dus minder betrouwen dan korte.

Eindelijk is ook het kleur-accent voor den nadruk niet onverschillig. JESPERSEN heeft toch aan zeer sprekende voorbeelden getoond dàt de sonore vocalen (2) veel aan-

---

(1) Denk b. v. aan hd. lebéndig, en vergelijk JESPERSEN-DAVIDSEN : *Lehrbuch der Phonetik*, Leipzig-Berlin, 1904, § 225.

(2) JESPERSEN t a. p. § 225, § 192 vlgd. Vgl. AXEL KOCK : *Die Alt- und Neuschwedische Accentuierung*, Strassburg, 1901, § 219-222.

trekkelijkheid voor den nadruk aan den dag leggen (1). Zooveel het mogelijk is zullen wij dus het intensiteitsaccent van de minder-sonore vocalen op den voorgrond stellen; of ons althans nooit met sonore vocalen alleen tevreden stellen.

Ten slotte hebben de stemlooze mondklanken eene prædispositie tot exspiratorisch accent. (Dit zal men later beter begrijpen.) Zelfde conclusie natuurlijk.

287. Op de tweede plaats voor den toon of het muzikaal accent.

Dat de intensiteit al heel gemakkelijk den toon meetrekt, ondervinden wij dagelijks (2). Voor de nieuwere talen zullen wij dus in dezen vooral lettergrepen gebruiken met muzikaal accent maar zonder nadruk.

Dat de kwantiteit in sommige gevallen het muzikaal accent op zich aftrekt (3), of anders dichter naar zich toehaalt, blijkt duidelijk uit de drie-silben-wet (in het Latijn) (4) en Grieksch en uit WHEELERS dactylen-wet. Wij zullen ons dus te wachten hebben om conclusies te trekken uit het muzikaal accent bij- of óp lange silben, als wij geen sprekende parallellen van korte silben in precies dezelfde omstandigheden kunnen bijbrengen.

Eindelijk moeten wij ook hier weer met het kleur-accent rekenen, daar de sonore vocalen niet alleen den nadruk, maar ook den toon naar zich toe blijken te trekken.

(1) Zoo b. v. ohd. ëo = nhd. je. lat. filíolu(m) : rom. filiólu, enz. Zie nog vele n-gri. voorbeelden bij THUMB. IF. 7, blz. 29 vlgd.

(2) JESPERSEN t. a. p. § 71, 232 en 247.

(3) Ook met deze mogelijkheid had men natuurlijk in de Idg. Ablautstheorieën rekening moeten houden.

(4) Dat ook de Latijnsche drie-silben-wet nog in den tijd van het muzikaal accent is opgekomen, lijkt mij volstrekt niet zeker, maar toch wel te verdedigen. Zie J. VENDRYES : *Recherches sur l'intensité initiale en latin*. Paris, 1902, passim.

Want volkomen parallel met de boven aangehaalde overgangen van êo : je, en ío tot ió, zijn oud-indische mitríyas : mitryàs, súvar : svàr; apsú-antár : ÇB. ápsv-antár, ogr. καρδία : lesb. κάρζα, enz. (1). Ook hier zullen wij dus het muzikaal accent van minder-sonore vokalen op den voorgrond stellen en waar wij de meer-sonore vokalen niet kunnen missen telkens de mogelijkheid moeten overwegen en uitsluiten, dat een uitgevallen of nog aanwezige minder-sonore vokaal op dat muzikale accent eigenlijk de oudste aanspraak had (2).

Ten slotte heeft het articulatie-accent de eigenaardigheid den muzikalen toon zoover mogelijk naar beneden te drukken. Eene media b. v. heeft altijd een veel lager muzikalen toon, dan de omgevende klinkers, terwijl de nasalen in niets van den toon der omgeving afwijken (3). Wij mogen dus niet te veel nadruk leggen op den lagen toon der explosivae, maar daar is heel weinig gevaar voor, daar de meesten tot nu toe niet aan den muzikalen toon der medeklinkers gedacht hebben, en het experimenteel onderzoek in dezen nog beginnen moet.

288. Op de derde plaats voor den toonduur of het kwantiteitsaccent.

---

(1) BRUGMANN, Grundriss I², § 82, Anm. § 1047,3. Vergl. E. LEUMANN, KZ. 31, blz. 24.

(2) Zoo zijn voorbeelden als δέρκεσθαι : δρακεῖν, λείπειν : λιπεῖν, φεύγειν : φυγεῖν, volstrekt niet geschikt om *alleen* den invloed van den muzikalen toon op de Ablaut-stufe der silbe te bewijzen. Immers een Idg. dŕk-e, lípe-, bhúge- zou zeer gemakkelijk tot dṛké-, lipé-, bhugé- kunnen worden.

Nog veel minder bewijzen βέλος : ἐβαλήν. Immers Idg. bḷé moest noodzakelijk in bḷé overgaan, daar hier geen andere klank tusschen beide instond.

(3) G. KALLSTENIUS : *Värmländska bärgslagsmaletsljudlära*, Upsala, 1902. Zie *La Parole*, 1903, blz. 336-38. Vergelijk trouwens reeds ROUSSELOT : *Les modifications phonétiques du langage*, t. a. p. blz. 205, en A. KORLÉN : *La Parole*, 1902, blz. 12-13.

Dat de nadruk bijna overal in open silben kwantiteit teweegbrengt hebben wij al meermalen herdacht. Om de kwantiteit dus in hare primaire gevallen te onderzoeken, mogen wij niet uitsluitend open lange silben met nadruk gebruiken.

Verder heeft ook de toon, of het muzikaal accent de bekende neiging om zich ten koste der vorige of volgende silben een langere kwantiteit te verzekeren (1). Wij zullen het hier dus voornamelijk weer bij onbetoonde lange silben moeten zoeken, en waar wij betoonde lange willen bezigen, telkens de mogelijkheid te overwegen hebben, of de kwantiteit zich niet secundair ten koste van eene andere silbe kan hebben ontwikkeld.

Ook is kwantiteit afhankelijk van het kleur-accent. ERNST A. MEYER heeft toch door experimenteel-phonetische proeven bewezen, dat de vocalen met hooge tongstelling (2) ceteris paribus altijd korter zijn dan die met lage tongstelling (2), zóó zelfs dat b. v. de korte *æ* meestal langer is dan de lange *i* (3). Wij zullen dus voorzichtig moeten zijn met het kwantiteitsaccent als er b. v. een korte *æ* en lange *i* in ééne toongroep staan, of in 't algemeen, als wij klinkers van verschillende tongstelling in kwantiteit met elkander zullen moeten vergelijken.

En ten slotte is het articulatie-accent de kwantiteit volstrekt niet gunstig, daar de tenues en mediæ zelf altijd korter duren dan spiranten (4) Als wij dus over de kwantiteit der medeklinkers spreken, moeten wij trachten althans ook voorbeelden van lange tenues en mediæ bij

---

(1) ROUSSELOT : *Les modifications phonétiques du langage*, t. a. p., blz, 207.

(2) *i* en *u* hebben de hoogste, *a* heeft de laagste tongstelling.

(3) E. A. MEYER : *Englische Lautdauer*, Upsala-Leipzig, 1903, blz. 47.

(4) ROUSSELOT : *Les modifications phonétiques du langage*, t. a. p., blz. 145; MEYER : t. a. p., blz. 22.

te brengen, wat inderdaad zal blijken niet moeilijk te zijn.

289. Op de vierde plaats voor de kleur of het kleuraccent.

En wel vooreerst weer is de vocaalkleur afhankelijk van den nadruk. Vooral de negatieve invloed is hier sterk : de jongere Germaansche talen hebben de kleur van al hun onbetoonde klinkers tot een neutrale *ə* vervaagd. (1) Nu is hier in 't algemeen wel weinig gevaar voor verwarring met oorspronkelijken Ablaut, maar in het Litauwsch b. v. wordt toch in sommige dialecten een ongeaccentueerde ō tot a, en een geaccentueerde a tot ō, om de eenvoudige reden, dat zij geen korte o of lange ā hebben. Dit en dergelijke gevallen moeten wij dus bij ons primair onderzoek wederom zorgvuldig vermijden.

Verder is ook de toonkleur secundair afhankelijk van de toonhoogte. Want al stem ik, om later te vermelden redenen, niet in met Finck's toepassing der Flüsterstimme op de Vóór-Idg. verzwakkingen (2), toch leeren wij uit de moderne talen duidelijk genoeg, dat vooral de lage silben dikwijls in fluistering overgaan, en dan alleen nog als *ə*, *i* of *u* kunnen worden waargenomen. Ook deze overgangen kunnen ons dus niet dienen (wel den weg wijzen misschien) om de primaire psychische oorzaken van het kleur-accent of de kleur-variatie te achterhalen.

Ook van de kwantiteit. Want het is een algemeen erkend feit, dat lange klinkers meer gesloten worden, dus

---

(1) « Vergrijsd » zou hier nog juister uitdrukking zijn. Deze *ə* toch houdt zoowel het midden tusschen de helle en doffe b. v. *e* en *o*, als tusschen de open en gesloten klinkers b. v. *a* en *i*, *u*. Dit is een zeer opmerkelijk feit, waarbij wij later nog moeten stilstaan.

(2) Franz Nikolaus Finck : *Ueber das verhältnis des baltisch-slavischen nominalaccents zum urindogermanischen*, Marburg, 1895, blz. 28 vlgd.

i- of *u*-kleur aannemen (1). Alleen op lange klinkers mogen we dus in dezen niet bouwen.

En niet minder ten slotte van de articulatie. Nasalen toch kunnen den voorgaanden klinker nasaliseeren, en daaruit volgt dan gewoonlijk wederom *i*- of *u*-kleur (2). Voor eene theorie der vocaal-kleur alleen steunend op de nasalen zullen wij ons dus ook hebben te wachten.

290. Op de vijfde plaats voor het articulatie-accent.

Hierop is ten eerste weer van invloed het intensiteitsaccent. Spoedig zullen wij toch zien dat het intensiteitsaccent der consonanten dikwijls bijna uitsluitend exspiratorisch is. Welnu, dat een sterkere aandrang der lucht, de zelfs energiek aangelegde tenuis tot een aspiraat kan reduceeren is physisch zoo begrijpelijk mogelijk, en kunnen wij allen dagelijks ondervinden. Geen articulatietheorie dus, alleen steunend op consonanten met exspiratorisch accent.

Ten tweede is ook de toonhoogte hier weer van belang, en wel voor het al-of-niet-stemhebbend-zijn der consonanten. Voor het Grieksch zijn toch eenige gevallen van stemlooze *r* bekend onmiddellijk na het muzikale hoofdaccent, waar in andere omgeving eene stemhebbende optreedt. Eveneens in het Iraansch, waarvoor wij toch ook in den oudsten tijd gerust muzikaal accent mogen aannemen (3).

---

(1) Denk slechts aan de Grieksche ā : Attisch η later i; de Grieksche ω = āo : thess. oo later u. Lange ε en o vinden wij als ει en ου. Kelt. ē : ī. Idg. ē en ō : Arm. i en u.

(2) Lit. ę, ą : Oostl. dial. į, ų : i, u. Idg. ẹn, on : Arm. in, un. Nperz. ōn, ōm : ūn, ūm. Germ. an : WGerm. ō. Zie voor deze twee gevallen van klinkersluiting : A. Meillet : *D'un effet de l'accent de l'intensité;* MSL. XI, 1900, blz. 170 vlgd.

(3) Robert Gauthiot : *La loi de Verner*, MSL. XI, 1900, bld. 193 vlgd. die hiermee, gelijk de titel al aangeeft, vooral de

Dus letten op de liquidæ en aspiraten in consonantgroepen en het muzikaal accent bij het-al-of-niet-stemhebben.

Ten derde kan ook de kwantiteit hier zijn invloed doen gelden. Wij zullen toch zien, dat zoogenaamde dubbele medeklinkers niets zijn dan medeklinkers met het kwantiteitsaccent, die echter door het verder uiteenvallen van implosie en explosie, toch ook inderdaad twee medeklinkers mogen genoemd worden Nu vertoonen dergelijke dubbele medeklinkers dikwijls eene differentiatie (denk maar Idg. *tt* : *st* of *ts*). Deze differentiatie zullen wij echter dus dàn alleen met zekerheid aan het articulatieaccent mogen wijten, als er parallelle gevallen zijn, waar twee niet-homorgane medeklinkers hetzelfde verschijnsel vertoonen.

Ten slotte kan zich hier weer het kleuraccent doen gevoelen. Het is toch een feit dat lichte klinkers de voorafgaande gutturale tenuis tot een tsje-klank kunnen verweeken, en tsje-klanken hebben, gelijk Rousselot bewees (1), slechts eene halve mondsluiting. Ook dergelijke verweekingen mogen wij dus niet als een natuurlijke vermindering van articulatie-accent in rekening brengen (2).

Is dus zoo mijn materiaal hinderend beperkt geworden. onbetwistbaar heeft het daartegenover het voordeel van streng wetenschappelijk geschift en zeer sprekend te zijn.

Bovendien is die beperking slechts voorloopig en van

Germaansche grammatische wisseling wil verklaren. Ten onrechte, naar ik meen, vooral hierom, dat de *r* in het Grieksch en Iraansch (en de eventueele Grieksche aspiraten) uitsluitend in consonant-*groepen* voorkomen, wat natuurlijk niet toevallig kan zijn.

(1) Rousselot : *Principes de phonétique expérimentale*, t. a. p., II, blz. 582 vlgd.

(2) Met opzet heb ik deze critische prolegomena tot een systematisch geheel verwerkt, omdat deze vele mogelijkheden maar al te dikwijls worden verwaarloosd.

korten duur. Want hebben wij eenmaal uit die weinige primaire gevallen de innige gesteldheid en de psychologische oorzaak van elk onzer accentsoorten afzonderlijk ontwikkeld, dan staat het iedereen vrij die vijf elementaire krachten te verbinden tot al de historisch-nawijsbare combinaties, om uit hunne onderlinge samenwerking nu eindelijk óók in de onbeperkte veelheid van feiten, de klaarblijkende resultanten te zien.

Zelf zullen wij daartoe een eerste bijdrage leveren. En voor de waarheid onzer stellingen zal dit laatste betoog meen ik, nog krachtiger pleiten dan het eerste.

Wij zullen onze behandeling zoo inrichten, dat wij bij elk soort van accent, na een korte inleiding tot fixeering van termen en begrippen, eerst de verschijnselen behandelen die zij alle onderling gemeen hebben, en die wij telkens met A, B, C, enz. zullen merken, om daarna pas te beschouwen de typische eigenaardigheden waarin zij van elkander verschillen en die dus hun karakteristieke functie uitmaken.

Het intensiteits-accent.

292. Voor ***klemtoon*** gebruik ik bij voorkeur de internationale benaming : ***intensiteits-accent***; maar ik vermijd met opzet althans in denzelfden beteekenisomvang den meer gebruikelijken term : ***exspiratorisch accent***. Waarom? Omdat het alles behalve zeker is, dat de klemtoon van een silbe uitsluitend aan de grootere kracht of het grooter voluum van de exspiratie is te wijten. Integendeel heeft mij eigen ervaring de reeds bijna zekere overtuiging opgedrongen, dat wij hier scherp moeten onderscheiden tusschen den klemtoon op ***klinkers*** of ***medeklinkers***.

Zeker ROUSSELOT heeft in zijn eerste groote werk (1) met onloochenbare gewisheid nagewezen dat het voluum en de kracht der uitstroomende lucht grooter zijn in *sommige* lettergrepen mèt klemtoon, dan in *eenige andere* zónder klemtoon. Zoo b. v. in papá.

De aanvankelijk zeer gebrekkige experimenteering is naderhand op allerlei wijze verbeterd door ROUDET, ROUSSELOT zelf, ERNST A. MEYER, EYCKMAN en ZWAARDEMAKER (2).

Doch het hoofdfeit, door ROUSSELOT geconstateerd werd telkens opnieuw bevestigd.

293. Maar nu heeft de Deensche doofstommen-leeraar en uitstekende phoneticus FORCHHAMMER reeds in 1896 met aandrang op een heel nieuwe verklaring van den klemtoon gewezen (3). Volgens hem is klemtoon niets anders dan een vernauwing der stemspleet. Laten wij zelf de proef nemen : sluit de stemspleet, zet nu de stem aan en verwijd langzamerhand de spleet. Resultaat is, dat de stem het sterkst klinkt als de spleet het smalst is, en bij het verwijden, met de verzwakking der stem het luchtverbruik al langer hoe grooter wordt. Zoo krijgen wij dus groot luchtvoluum bij zwakke stem en omgekeerd. Steek nu een kaars aan, en spreek met den mond voor

(1) L'Abbé ROUSSELOT : *Les modifications phonétiques du langage*. Revue des Patois gallo-romans, IV, V, VI, no 14, 15, 19, 20, 21, 1891-93. Ik citeer naar de pagineering der Revue. Voor de aparte uitgave moet men van mijne cijfers altijd 64 aftrekken. De hier bedoelde proeven vindt men op blz. 134 vlgd.

(2) H. ZWAARDEMAKER : *Ueber den Accent nach graphischer Darstellung*; Medizinisch-pädagogische Monatschrift, X, 1900, Heft. 9-10. Separat-Abdruck blz. 21, waar men een overzicht vindt. Vergl. evenwel ook nog : ROUDET en ROUSSELOT. La Parole, II, 1900, blz. 599-612, IV, 1902, blz. 67-70.

(3) *Artikulationslœre*; Tidskrift för döfstumskolan, 1896. Ik ken het alleen uit JESPERSEN-DAVIDSEN : *Lehrbuch der Phonetik*. Leipzig und Berlin, 1904, § 108.

de vlam en zooveel nadruk als ge wilt de open *o*, en de vlam zal nauwelijks bewegen; maar fluister nu met half open stembanden een zwakken onbetoonden klinker b. v. *ə*, en ge moet oppassen, of de kaars is uit, eer ge het weet. Ook met den rug der hand voor den mond te houden kan men het verschil reeds duidelijk waarnemen (1).

(1) Dat onbetoonde lettergrepen bijna of geheelenal met fluisterstem, dus met half-open stemspleet worden uitgesproken was reeds meermalen opgemerkt : Zoo door HARLESS bij C. L. MERKEL : *Anatomie und Physiologie des menschlichen Stimm- und Sprachorgans (Anthropophonik).* Leipzig, 1856, blz. 66. H. SWEET : *A Handbook of Phonetics.* Oxford, 1877, blz. 211, die 't behalve voor 't Engelsch ook voor het Malgachisch als zeer opvallend aangeeft. J. STORM : *Englische Philologie, I.* Heilbronn, 1881, blz. 82. P. PASSY : *Étude sur les changements phonétiques.* Paris, 1890, blz. 96, die het behalve voor het Fransch ook naar HALDEMANN voor sommige Amerikaansche talen constateert. Zie vooral nog : Dr ROSAPELLY : *Le rôle du larynx dans les consonnes sourdes et sonores.* MSL., IX, 1896, blz. 497 vlgd. vooral blz. 498-99. En verder alle nieuwe phonetica's, die evenwel de fluisterstem als iets accidenteels bij *sommige* laagtonige lettergrepen zonder nadruk beschouwen, en niet hebben ingezien, dat *alle* lettergrepen zonder nadruk *min of meer* gefluisterd worden, ja dat hunne accentloosheid in de opening der stemspleet bestaat.

Verder is het bekend dat de fluisterstem door PASSY (*Changements Phonétiques*, blz. 114-117) en vooral door FRANZ NIKOLAUS FINCK : *Ueber das verhältnis des baltisch-slavischen nominalaccents zum urindogermanischen.* Marburg, 1895, blz. 28 vlgd. voor het Indogermaansch is in beslag genomen, wat naderhand door HERMAN HIRT : IF. 8, blz. 139, Idg. Ablaut, blz. 21 en HOLGER PEDERSEN : KZ. 38, blz. 403, 415, KZ. 39, blz. 233-34 werd aanvaard. Men beseffe evenwel dat dit vooral gebeurde, om voor het Indogermaansch toch maar geen intensiteits-accent te behoeven aan te nemen. Nu evenwel blijkt, dat juist de fluisterstem essentiëel is aan het systeem van het intensiteits-accent, hebben zij te kiezen : òf intensiteits-accent in het Indogermaansch, òf ook geen fluisterstem. Verderop daarover meer.

Wij kunnen dus op twee wijzen een zwakken stemklank voortbrengen, òf met open stembanden en veel lucht, òf met zeer zwakken ademdrang uit de borst en met nauwe stemspleet. Deze laatste manier is echter alleen bij den zang in gebruik, daar wij hier piano-noten dikwijls lang moeten aanhouden, wat bij het overmatig luchtverbruik der eerste methode gladweg onmogelijk is.

Maar de groote moeilijkheid van dit piano-leeren-zingen, waarvan elke geoefende zanger nog levendige herinnering heeft, is wel het beste bewijs, dat wij deze tweede methode in onzen dagelijkschen omgang niet kennen.

De physieke verklaring van de sterkere stem bij nauwere spleet is ook zeer begrijpelijk. De toontrillingen ontstaan toch door de differentie van den luchtdruk onder en boven de stembanden. Nu is naar de wetten der physica de druk het sterkst aan de beide zijden der spleet, en is op de een of andere plaats de stempleet heelenal gesloten, dan concentreert zich de luchtdruk op dit punt. Hoe smaller dus de spleet wordt, hoe grooter verschil er is van luchtdruk boven en onder, en hoe sterker dus ook de stemtroontrillingen zullen zijn.

294. De twee meeningen van Rousselot en Forchhammer staan dus lijnrecht tegenover elkander :

Rousselot zegt : hoe meer lucht hoe *meer* nadruk;

Forchhammer meent : hoe meer lucht, hoe *minder* nadruk.

En voor beide pleiten onloochenbare feiten.

Jespersen (die evenwel Forchhammer geheel en al gelijk geeft) doet mij de bemiddeling aan de hand (1) :

« De duidelijkste gewaarwording van de fluisterstem, zegt hij, krijgt men bij twee gelijke onmiddellijk-op-elkander volgende vocalen waarvan de eerste zwak en de

(1) Jespersen-Davidsen : *Lehrbuch,* t. a. p., blz. 117.

tweede sterk is, gelijk in het Deensch « war du úde? » Engelsch « the Éast », Nederlandsch (op een vraag : Heb je er twee?) « Nee één ».

Dit is zeer waar. Bij « Nee één » merkt men tegen den rug der hand of met den mond voor een kaarsvlam, bij de *eerste* lettergreep grooter luchtvoluum (1); maar bij het voorbeeld van ROUSSELOT : papá, juist andersom.

Maar dan is de reden ook tevens duidelijk. Beiden hebben gelijk, maar FORCHHAMMER alleen voor vocalen en ROUSSELOT voor consonanten. In lettergrepen met vocalen èn consonanten hebben wij twee vormen van intensiteitsaccent te onderscheiden :

Het exspiratorisch accent der consonanten (2) en

Het stemspleet-accent der vocalen (3).

295. Deze twee vormen gaan nu wel praktisch bijna altijd samen, zoodat wij ze verderop meestal als één gecompliceerd feit zullen beschouwén; maar toch mag op sommige punten dit onderscheid niet worden verwaarloosd. Zoo kan men, om al aanstonds een voorbeeld te geven zich voor de verschillende talen afvragen, of misschien een van beide en zoo ja welke van beide vormen zich meer op den voorgrond dringt. En dan zou men

(1) Vooral wanneer men de *n* van *één* niet uit laat klinken, maar plotseling voor den nasaal stokt.

(2) Dat het intensiteits-accent in teekenend contrast met het muzikaal accent, óók « en zelfs voornamelijk » (dit laatste neem ik niet voor mijn rekening) op de medeklinkers valt, was reeds opgemerkt door R. DE LA GRASSERIE : *Essai de phonétique dynamique ou historique comparée.* Paris, 1891, blz. 122-123.

(3) Mag ik er in het voorbijgaan op wijzen hoe juist dus de Nederlandsche naam *klemtoon* gekozen, en hoe nauwkeurig hier de spraakmakende gemeente weer blijkt te hebben waargenomen. Het Duitsch en Engelsch met hun *Druck* en *Stress* wijzen meer naar 't exspiratorische.

voor 't Fransch — ten minste in eenige gevallen — moeten antwoorden : het exspiratorische.

Nyrop-Philipot toch constateeren eerst met Passy (1), dat in het Fransch vele woorden met habitueelen gevoelstoon, hun intensiteits-accent naar voren werpen. Hierbij maken zij (2) evenwel attent op het opmerkelijke feit, dat woorden, die met een medeklinker beginnen het accent altijd op de eerste maar die met een klinker beginnen het meestal op de tweede lettergreep hebben. Zoo ***beáucoup***, maar ***absólument***, enz. Hieruit blijkt dat de accentueering eene silbe met anlautenden consonant zocht, dus voornamelijk exspiratorisch is.

Het omgekeerde vinden wij in het Deensch. Hier heeft zich toch bij de vanouds éénsilbige woorden en nog vele andere met sterk intensiteits-accent, de zoogenaamde « stoot » (the glottal catch) ontwikkeld (3). Deze stoot nu, die den indruk maakt van een kleine hoest, bestaat in het plotseling heel-en-al-sluiten der stembanden, om ze in het volgend oogenblik weer te openen. Nu begrijpt eenieder hoe dit het noodwendig gevolg is van een geforceerd stemspleet-accent. En het feit, dat deze stoot óók bij stemhebbende consonanten (nooit bij stemlooze) kan voorkomen wijst er ons op, hoe het stemspleet-accent het exspiratorische zelfs uit het eigen gebied gedeeltelijk verdringen kan (4).

---

(1) P. Passy : *Les sons du français*[5]. Paris, 1899, blz. 51.

(2) Nyrop-Philipot : *Manuel phonétique du français parlé*. Copenhague, 1902. blz. 108.

(3) Voor de tegenwoordige gevallen, zie J. C. Poestion : *Lehrbuch der Dänischen Sprache*[2]. Wien, 1897, § 52-58; voor de historische ontwikkeling : Axel Kock : *Die Alt- und Neuschwedische Accentuierung unter berücksichtigung der andern nordischen Sprachen*. Strassburg, 1901, § 62-71, § 255-257, § 367-370 en § 404.

(4) Ook meen ik dat het onderscheid tusschen « stark und schwach geschnittenen Silbenaccent » in 't Duitsch althans voor gesloten

Maar uit deze tegenstelling tusschen Fransch en Deensch begrijpen wij nu ook psychologisch de tegenstelling en wederzijdsche overdrijving van de Franschen : ROUSSELOT (1) en ROUDET(?) en van de Denen : FORCHHAMMER en JESPERSEN.

Het intensiteits-accent of de klemtoon of nadruk is dus voor ons de grootere tril- en geruischarbeid van een lettergreep, teweeggebracht : in de klinkers door het verengen der stemspleet, in de stemlooze medeklinkers door volumineuzer en sneller exspiratie, in de stemhebbende medeklinkers door een van beide of beide. Dit laatste moet nog door verdere proeven worden onderzocht.

Waarschijnlijk is menigeen verwonderd, dat wij hier het articulatie-accent der consonanten buiten rekening laten. Uit ons overzicht (n^r 252 vlgd.) heeft men echter reeds kunnen zien, dat dit later afzonderlijk ter sprake komt. De reden van deze scheiding zal dan ook vanzelf wel duidelijk worden.

Zien wij nu op dit intensiteits accent de werking van ons automatisme. En wel ten eerste van de wet der subordinatie.

296. A. ROUSSELOT sprak *zonder uitdrukkelijk klemtoon te willen* geven een groote reeks van woordjes als de volgende in zijn apparaat : dada, tata, papa, kakaka, tatatata, papapapapapa, enz. En wat bleek nu? Dat het

---

lettergrepen op den eventueelen voorrang van het exspiratorisch accent van den slotmedeklinker of het stemspleet-accent van den klinker berust. Zie ED. SIEVERS : *Grundzüge der Phonetik*[4]. Leipzig, 1893, § 555-563; OTTO BREMER : *Deutsche Phonetik*, Leipzig, 1893, § 183; JESPERSEN-DAVIDSEN : *Lehrbuch*, t. a. p., § 205-210.

(1) Alleen in de eenvoudigste kunstmatige proeven van ROUSSELOT met papa, baba, tata, dada, enz. zijn de resultaten te gebruiken, daar hier telkens dezelfde min-of-meer luchtvolle vocaal een sterk exspiratorischen consonant voorafging en beider vereenigde druk de bewegelijke stift naar boven dreef.

apparaat tòch klemtoon registreerde, en dat hij dus onwillekeurig tòch met klemtoon gesproken had (1) :

Voor tweesilbige groepen vond hij 125 van de 155 malen nadruk op de tweede (2). Bovendien bleek de nadruk op de eerste in de 30 overige gevallen, aan bepaalde omstandigheden, vooral vermoeienis te wijten.

Bij driesilbige groepen viel er nadruk 51 van de 57 keeren op de eerste en derde; en in de helft der gevallen was de nadruk op de eerste het sterkst.

Bij viersilbige groepen 16 van de 18 keeren alleen nadruk op de vierde.

Bij vijfsilbige groepen 14 van de 15 maal de eerste en de laatste met klem, de drie middelste 11 keer onderling gelijk.

Men ziet hieruit, dat het met ons intensiteits-accent gaat, als met allerlei andere bewegingen. De subordinatiewet werkt ook hier. Ik behoef alleen nog op te merken, dat deze groepen een psychologische eenheid vormden, en dus uiting waren van één wilsakt, want vóór elke proef stelde Rousselot zich natuurlijk voor den geest, nu ditmaal zus of zooveel lettergrepen te uiten.

297. Maar wat voor die kunstmatige groepen geldt, zien wij nu ook her en der in de levende taal.

En wel ten eerste in het woordaccent :

Zoo hebben, om nu voorloopig maar bij het Germaansch te blijven alle tweelettergrepige woorden aanvankelijk op een van beide silben den klemtoon, en, naar algemeen Germaansche wet meest op de eerste.

In een driesilbig woord is meest een hoofdaccent op

---

(1) Rousselot : *Les modifications phonétiques*, t. a. p., blz 135.

(2) Bij een Germaan zou deze verhouding (en trouwens nog menige andere) juist omgekeerd uitgevallen zijn. Het gaat hier evenwel nog niet over de absolute plaats van den klemtoon, maar slechts over zijn relatieve differentiatie naast de andere.

de eerste en een bijaccent op de derde. Zoo : nl. Índischè, de. Føͤlelsè, Tídendè, hd. Vórurtèil naast Urteil, Gróssherzòg naast Hérzog, Eínleitùng naast Léitung, of omgekeerd : Phàntasíe naast Phantást, Bàndagíst naast Bandáge.

Een viersilbig woord heeft meest het hoofdaccent op de eerste, en een bijaccent op de derde. Dit komt weer juist als boven vooral goed uit in samenstellingen en afleidingen, wier accentueering aldus in tegenstelling geraakt met de simplicia. Zoo : hd. vóllständig maar únvollständig, Árbeiten maar Hándarbèiten, of omgekeerd in bàlancíeren naast Balánce.

Voor meersilbige woorden is geen absolute regel meer te geven; maar de relatieve wet die nog des te sterker spreekt, luidt : zoo goed als altijd valt het bijaccent op de tweede silbe soms op de derde vóór of achter het hoofdaccent. Er is dus duidelijk een streven naar jambisch, trochaeisch, anapaestisch of dactylisch rhythme. (Deze termen goed verstaan!) : Engl. Óbligàtory; hd. Érdoberflàche maar Óberfläche, Làndgeríchtsdirèctor, Reàlschulóberlèhrer; nl. ònnadénkendhèid maar nádenken, enz., enz.

Vooral in de Skandinavische talen is dit rhythmisch beginsel sprekend gebleven tot op den huidigen dag.

298. Maar ten tweede ook in de secundaire gevoels- en beamingseenheden, m. a. w. in het accent der constructie :

In tweesilbige constructies : Nl., óp me, ín hem, maar op stráat, in béd, enz.

In driesilbige : hd. Gòtt sei Dánk, dàs weiss Gótt; engl. quíte upright, só dòing; fra. dònnez-voús, voùs donnéz, enz.

In vier- en meersilbige : fr. le ròi Theodorós naast le roi Jeán; engl. públic-house-lìne, Mòdern High Gérman,

a yóung fellòw; hd. lébendè Geschwìster; nl. Dúizend en een nàcht.

In het Zweedsch en Deensch is er zelfs een heele reeks tweesilbige woorden, die alleenstaande den klemtoon hebben op de laatste, maar in de constructie voor een silbe met klem, alleen een bijaccent op de eerste overhouden Deensch b. v. dusín, maar dùsin ǿsters, Emíl maar Èmil Hánsen; Zweedsch : kusín maar kùsin Ảnna (1), enz.

299. De subordinatie, gelijk we boven gezien hebben, gaat echter altijd verder. En zoo hebben wij in de silben zonder klemtoon dus nog radikaler vermindering van intensiteit te verwachten. En zoo vinden wij ook.

Want wat is het noodzakelijk gevolg als die vocalen zonder klemtoon, allanger hoe voller geruischlucht, al-

---

(1) H. PAUL : *Deutsche Metrik. Grundriss, II*[1], blz. 903-909. W. VIETOR : *Elemente der Phonetik*[4]. Leipzig, 1898, blz. 281-82, 286-88 en het daar geciteerde van LLOYD en MISS SOAMES. JESPERSEN-DAVIDSEN : *Lehrbuch*. t. a. p., § 226-231. AXEL KOCK : *Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent*. Lund, 1879, blz. 67-72. Idem : *Alt- und Neuschwedische accentuierung*, t. a. p., § 155, 526. Voor een interessante overeenstemming van het Bantoe zie P. PASSY : *Changements phonétiques*. t. a. p., § 263. Geprononceerd rhythmisch is verder ook het Oud-Arabische, waarschijnlijk Oer-Semietische intensiteitsaccent : nooit kunnen twee op elkander volgende silben den klemtoon hebben; een bijtoon mag nooit naast een hoofdklemtoon staan; een bijtoon vindt men altijd op lange eindsilben, die minstens door één ongeaccentueerde silbe van den hoofdtoon zijn gescheiden; een bijtoon vóór den hoofdtoon heeft elke lange silbe die er door één, en elke korte silbe die er door twee onbetoonde lettergrepen van gescheiden is. H. GRIMME : *Grundzüge der Hebräischen Akzent- und Vokallehre*. Freiburg- Schweiz, 1896, blz. 16 vlgd. En het merkwaardigst ten slotte is de rhythmische dwang in het Afrikaansche Vaï, waarvan STEINTHAL melding maakt in « *Die Mande-Neger-Sprachen, psychologisch und phonetisch betrachtet* », Berlin, 1867, § 35-37.

langer hoe typischer gefluisterd worden? Dat zij natuurlijk niet meer worden verstaan; eerst de meest sonore vocalen : *a* en *e* worden niet meer onderscheiden van *i*, *o* wordt niet meer onderscheiden van *u*,; maar als de subordinatie nòg verder gaat, en de stembanden dus nog wijder vaneengaan, dan kent men ook *i* en *u* niet meer uit elkander : alle klinkers zonder klem worden tot *ə* (1).

Welnu, al deze overgangen kunnen wij in de middeleeuwsche geschiedenis der germaansche talen met besliste zekerheid constateeren, en niet éêns, maar herhaaldelijk, in alle dialekten verschillend naar de omstandigheden, maar juist in die verscheidenheid te kleurrijker illustreerend, en te vaster bewijzend, het overal ten gronde liggend beginsel (2).

300. Maar wij zagen ook dat de monarchische overheersching van een der leden zich in een secundaire

---

(1) PAUL PASSY : *Étude sur les changements phonétiques*, t. a. p., blz. 116. RAOUL DE LA GRASSERIE : *Essai de phonétique dynamiqne*, t. a. p., blz. 120. Zie vooral bij ROUSSELOT : *Principes de phonétique expérimentale*. Vol. II. Paris 1901, blz. 471 vlgd. : hoe weinig de gefluisterde en gesproken *i* en *u* en hoe typisch daarentegen de gefluisterde en gesproken *a*, *e* en *o* verschillen. Vgl. ten slotte bij ROUDET : *La Parole*, 1900, blz. 229 vlgd. het experimenteele bewijs dat *i* en *u*, bij gelijke intensiteit voor het gehoor veel voller zijn van lucht dan de open klinkers; waartegen de tegenstrijdige resultaten van ROUSSELOT (La Parole, 1902, blz. 67-70) om het onnatuurlijke dezer laatste proefnemingen (met een kunstmatigen larynx!) niets vermogen.

(2) Ook buiten het Germaansch tal van voorbeelden. Zie o. a. A. MEILLET. MSL. XI, blz. 166. Zoo : ogr. χαίρεται, ngr. χαίριτι; ogr. ἄδικος, ngr. ἄδκους; bulg. gorá, dial. bulg. gurá; bulg. vino, dial. bulg. vínu; bulg. tébe, dial. bulg. tébi, enz., enz. Om der volledigheidswille vermeld ik hier nog, dat die onduidelijke vocaaltjes natuurlijk dikwijls hun zweempje stemkleur aan hun omgeving ontleenden.

psychische eenheid zóódanig kan ontwikkelen, dat de gesubordineerde deelen geheel en al in hun monarch opgaan, zoodat deze bij gebrek aan onderdanen eigenlijk ophoudt monarch te zijn.

Welnu ook dit zien wij in de taal : waar alle andere Germaansche en Romaansche talen nog min of meer hun onbetoonde uitgangen behielden; is vooral in de talrijke Engelsche en Fransche monosyllaben (1), alle subordinatie in ongedeelde eenheid opgegaan.

Juist omdat er van de Latijnsche woorden in het Fransch bijna niets dan de geaccentueerde lettergreep is overgebleven, is hier het intensiteits-accent zoo aanmerkelijk verzwakt, dat men zich ooit met recht heeft afgevraagd of het Fransch nog wel een intensiteits-accent bezat. En was het niet, dat gelijk wij al zagen, de consonanten hier hun accent beter hadden bewaard, dan zou men die vraag zoo maar niet aanstonds durven ontkennen.

301 Voor de consonanten nu en hun exspiratorisch accent gelden natuurlijk alle bovenstaande redeneeringen over de toeneming der subordinatie tot één-wordens-toe in dezelfde mate.

Ook hier treedt verzwakking op in de silben zonder klemtoon; maar deze verraadt zich door vermindering van exspiratie. Ook hiervan is natuurlijk het eerste gevolg dat zij niet meer onderscheiden worden. Consonanten met rijker exspiratie gaan klinken juist als die met armer exspiratie plegen te worden geuit. Welnu ROUSSELOT leert ons, dat de zachte spiranten slechts 2/3 van de lucht noodig hebben voor scherpe spiranten gevorderd (2).

Vandaar in het Nederlandsch *geef* maar *gé-ven*, *reis* maar *rei-zen*, *dach* maar *da-gen*.

---

(1) De *e*-muet bestaat alleen meer in de schrijftaal.

(2) *Changements phonétiques*, t. a. p. blz. 130.

Een overblijfsel van þ : đ nog in Sing. *t* : Plur. *d*. *mont* : *monden*, enz. Op 't einde der m.engl. periode werd de stemlooze *th* stemhebbend in alle procliticae en encliticae als *the*, *thee*, *thine*, *that*, *though*, enz. Dus hetzelfde weer in de constructies.

Juist eender vinden wij meer of minder in allerlei Germaansche dialekten terug.

De Gotische wisseling tusschen þ en đ, f en ƀ, *s* en *z*, is alleen door Axel Kock Zfda. 25, blz. 226 vlgd., KZ. 36, blz. 571 vlgd. goed opgevat. Hij heeft toch opgemerkt dat de zachte *eind*spiranten bijna uitsluitend voorkomen in meersilbige woorden, dus in onbetoonde lettergrepen. De overige gevallen vertoonen op een paar uitzonderingen na : diphthongen of oorspronkelijk driemorige vocalen, waarvoor wij in aansluiting bij allerlei andere Germaansche verschijnselen gerust een « schwach geschnittenen Silbenaccent » mogen veronderstellen. En hiermee is alles uit vermindering van exspiratie verklaard.

302. Verder leeren wij van Rousselot, dat de dubbelgeschreven consonanten meer lucht en exspiratiekracht vragen dan de enkele (1).

Welnu zoowel in het ohd., on. als ags. werden de dubbelgeschreven consonanten in silben zonder klemtoon tot enkele; d. w. z. zij kregen minder lucht, zoo ohd. doufenne : doufene; on. ékke : eke; ags. atollic : atelic, enz. (Hetzelfde zien wij in het Latijn ómmitto : omítto).

303. Maar ook deze verzwakking kan verder gaan, zoodat wij van de oorspronkelijke consonanten niets meer overhouden.

Ten eerste is dit vooral in het Fransch en Engelsch gebeurd, waar gelijk wij zagen de geheele silbe zonder klemtoon verviel.

Maar ten tweede — en dan is het verschijnsel veel

(1) Zie de tracés : *Principes de Phonétique*, blz. 350 vlgd.

sprekender — vinden wij ook den klinker bewaard en alleen den medeklinker vervallen. Zoo b. v. zeer duidelijk in het Nederlandsch, waar in de beschaafde taal alle sluit-*n's* na onbetoonde *ə* zijn uitgevallen.

Verder — en dit vinden wij weer in zeer vele Germaansche dialekten terug — de suffixen der conjugatie : Je vlaste. Jullie leefde, enz.

304. Maar naast deze ontwikkelingen, die wij in al hare phasen historisch kunnen nagaan, dringen zich nu ook andere aan ons op van ouderen datum en reikend in het praehistorische, ik bedoel : de veranderingen, die werkten in de Oer-germaansche periode : de wet van VERNER en de Auslautgesetze.

Dat het Idg. accent, waarop de wet van VERNER berust in het Oer-germaansch zich als intensiteits-accent deed gevoelen zullen wij verderop pas bewijzen (1). Wij laten het hiervoor dus voorloopig bij de aanduiding der mogelijkheid.

Maar met de Auslautgesetze behoeven wij, meen ik, niet zoo terughoudend te zijn. Wij weten toch met zekerheid uit de Oud-Germaansche allitteratie-verzen, dat er minstens in het later Oer-germaansch een intensiteits-accent is geweest, dat op de eerste silbe viel (2).

---

(1) Alleen wil ik er hier reeds op wijzen, dat deze verklaring niet noodzakelijk eene silbenscheiding brṓþ-ar en fad-ár veronderstelt. Een « stark geschnittener Accent » dat dus het sterkst is juist bij den overgang naar de volgende lettergreep, zou ook in brṓ-þar en fa-dár alles begrijpelijk maken. Welnu, een accent van dien aard, meent reeds WALDE (blz. 131), althans bij gestooten lange slotlettergrepen, te moeten aanvaarden om het behoud der *s* te verklaren.

(2) Dat dit intensiteits-accent geprononceerd exspiratorisch was, en dus voornamelijk op de medeklinkers viel; m. a. w. dat het stemspleetaccent der klinkers nog slechts zeer zwak ontwikkeld was, blijkt overduidelijk uit het feit, dat alle klinkers met elkander

Als wij dus voor *bérīþ béri vinden, dat evenals bándi>*bándī op *bérī als tusschentrap wijst, mogen wij gerust aannemen, dat hier de verdergaande subordinatie met het afvallen der dentalen is begonnen.

Langer hielden zich de nasalen. Toonden toch -īþ en -ī verder volkomen dezelfde ontwikkeling, zoo is het b. v. met ō en ōn niet. Later dus maar toch nog Oer-germaansch bezweken ook deze.

Verder vielen de korte klinkers der laatste silbe uit en werden de lange met een more verkort als zij ten minste niet door een dubbelen medeklinker werden behoed.

Hierop komen evenwel uitzonderingen voor, waarvan mijns inziens de ware reden nog slechts ten deele is bijgebracht (1)

En toch, als wij ons streng aan onze gegevens houden, en niet verder willen concludeeren dan onze praemissen reiken, dan zullen wij zien, dat deze uitzonderingen juist de wet bevestigen, wel te verstaan : de psychologieche wet der voortgaande subordinatie.

Want niet elk woord *heeft* in het Oud-germaansch een intensiteits-accent. Althans een hoofd-accent. Elke constructie wel. Dat zien wij hieruit dat verschillende zin-

---

ja zelfs met de half-vocalen i̯ en u̯ konden allittereeren. Het was dus misschien veel verstandiger om in plaats van voortdurend met stark en schwach geschnittenem Accente te werken, het Oer-germaansch accent eenvoudig op de medeklinkers te zetten. Maar dan zouden wij soms twee accenten op één lettergreep krijgen, een in Anlaut en een in Auslaut, wat toch ook weer een onjuisten indruk geven zou.

(1) Alleen bij de verklaring van ohd. upari e. a. was (in navolging van JOH SCHMIDT, KZ. 26, blz. 20 vlgd.) WALDE : *Die germanischen Auslautgesetze*, Halle a. S., 1900, blz. 124, op den goeden weg. Dit is evenwel blijkens FRANCK, Anz. f. deutsch. Alt. 28, blz. 52 en v. HELTEN, PBB. 28, blz. 553, niet het helderste voorbeeld. Ook leze men nog eens de methodisch-voortreffelijke uiteenzetting van EDUARD SIEVERS (PBB. V., blz. 101-104).

deelen in bepaald verband nooit of nimmer kunnen allittereeren (1).

Eerst moeten wij ons nu overtuigen — en tot bewijs hiervan dient eigenlijk dit heele tweede deel — dat alle historische taalveranderingen *niet* werken in den zin (gelijk wij dien gewoonlijk opvatten) noch in het enkele woord van den zin, maar alleen in de constructie of het zinwoord.

Ten tweede moeten wij in casu de psychologische oor-

---

(1) Men begrijpt dat al deze groepen heerlijke voorbeelden zijn voor onze secundaire psychische-eenheden, bewezen door de eenheid van accent. Daar ik hierover echter niets nieuws heb mede te deelen kan ik volstaan met de verwijzing naar Ed. Sievers : *Altgermanische Metrik*, § 24 vlgd Minder toegankelijk is misschien voor velen de toch zeer loonende vergelijking der Hebreeuwsche intensiteits-accent-eenheden. Als Hebreeuwsche Sprechtakte vind ik toch bij Hubert Grimme : *Grundzüge der Hebräischen Akzent- und Vokallehre*, Freiburg-Schweiz, 1896, blz. 27 :

1. Präpositionen, Konjunktionen und Adverbien in Verbindung mit einem darauffolgenden Worte : lō‘ ‘īrā‘, ik zal niet vreezen; we ’ăl me šīcho, en tegen zijn gezalfde.

2. Nomina in Status-constructus-verbindung : ‘ĕrĕk ăppăjīm, traag in toorn; kŏl kōkebē ‘ōr, al de sterren van het licht.

3. Nomen mit einer durch eine Präposition verbundenen Ergänzung : chōsīm bō, die op hem vertrouwen; misegăb li, een toevlucht voor mij.

4. Nomen mit Attribut oder Apposition : bēn chākām, de wijze zoon; ‘ĕrĕs sījjāh, de drooge aarde,

5. Prädikat mit folgenden Subjekt : jismāch mĕlĕk, de koning zal zich verheugen.

6. Verbum mit näherem oder entfernterem Objekt und umgekehrt : jāsăd ‘ĕrĕs, hij heeft de aarde gegrondvest.

7. Verbum mit folgendem adverbiale : nōsedu jāchăd, zij overlegden samen.

8. Wort mit folgendem Vokativ : šemă’ jehowăh, luister Jehovah!

9. Zwei koordinierte gleichartige Satztheile : hōn wă’ ōšĕr, bezitting en rijkdom.

zaak van de Auslaut-verzwakking leeren zien in de subordineerende kracht van het rhythme in zoo'n constructie, en dan wordt de doolhof der Auslautgesetze een lustpark waar geen verdwalen meer mogelijk is.

Dezelfde methode moet ook gevolgd wórden bij het onderzoek der Germaansche en Latijnsche syncope.

Als lijnen van onderzoek geef ik twee regels, die hier onmiddellijk uit voortvloeien. De subordinatie werkt krachtiger :

1° als een lettergreep *tevens* nadaling van een voorgaande en oprijzing vóór eene volgende sterke silbe is, m. a. w. als ééne lettergreep tusschen hoofd- en bijaccent in staat. Tallooze voorbeelden vooral in de constructie (1).

2° als eene lettergreep ver van het hoofdaccent, vlak naast of tusschen één of meer bijaccenten staat Hiervan één illustratie :

Zoo is het toch zeker geen toeval, dat al de zwakke Praeterita met gesyncopeerden bindvocaal in het Oer-germaansch òf hulpwerkwoorden òf geprononceerd-transitieve werkwoorden zijn. En dit is ook zeer begrijpelijk. De groep x́xx b. v. in gaggida (Luc. 10, 12) had natuurlijk veel minder neiging om de korte *i* over te springen dan de groepen x́xxx̀(x)x en x́xx̀(x)x b. v. in frijana brāhta (Rom. 8, 2) en wairþans brāhta (2 Cor. 3, 6) enz.

Deze laatste voorbeelden vormen een geleidelijken overgang van de differencieerende subordinatie der afzonderlijke silben, tot die der gelijke silbengroepen. Deze laatste is hier wel niet van zooveel belang als bij de andere accentsoorten, maar ik mag de gelegenheid toch niet laten voor-

(1) Voor Romaansche en Middelindische parallellen zie H. Jacobi ZDMG. 47, 1893. blz. 577, § 2. (Deze paragraaf is door Pischel KZ. 34, 1897, blz. 568-76 niet afdoende weerlegd. Vgl. nog KZ. 35, blz. 140 vlgd., 578 vlgd. ZDMG. 49, blz. 395 vlgd.) Voor de Latijnsche syncope zie Vendryes : *Recherches sur l'intensité initiale en latin*, Paris, 1902, blz. 165-254.

bijgaan om, althans terloops ook hier op dit belangrijk verschijnsel te wijzen : Nl. vóorwaarts voorwáarts !. vóoruit voorúit !, áánstonds aanstónds ! Ook in langere groepen zoo b. v. bij COUPERUS (Gids, 1893, III, blz. 379) laat me dan ook alleen, láat me dan ook alleen ! enz. enz.

305. B. Op ons intensiteits-accent werkt ten tweede de psychologische inertie-wet of de neiging tot herhaling; en gelijk overal is deze ook hier bij wijlen in conflict met de subordinatie. Toch is een wederzijdsch ontzag niet te miskennen, zelden wint het de neiging tot secundărfunction geheel en al, meestal beperkt zij haar werking tot een verandering der subordinatie-verschijnselen, die beide gelijkelijk bevredigt. Het spreekt natuurlijk van zelf dat de inertie alleen is waar te nemen bij geaccentueerde silben, daar die natuurlijk meer psychische energie bezitten. Maar nu vóór alles het experimenteel bewijs van haar werking in dezen.

Eerst voor het stemspleet-accent der vocalen.

Ik veronderstel, dat iedereen toegeeft, dat men bij 't nemen van proeven de eensilbige woorden uitspreekt met een intensiteit, die gelijk is aan die eener geaccentueerde silbe van een meersilbig woord.

Welnu, COLINET (1) vond dat éénsilbige woorden in overi-

---

(1) PH. COLINET : *De quantiteit der vocaal* **a**, Leuvensche Bijdragen, 1900. Deze beide conclusies van COLINET reeds in het vage voor het Fransch bij ROUSSELOT : *Changements phonétiques*, blz. 152 vlgd., maar ten volle gestaafd door ERNST A. MEYER : *Englische Lautdauer, eine experimentalphonetische Untersuchung*, Uppsala-Leipzig, 1903, blz 80 vlgd., blz. 38 vlgd. Ook voor het Fransch geldt althans zeker de eerste dezer regels Zie A. GRÉGOIRE : *Variations de durée de la syllabe française*. La Parole 1899, blz. 161 vlgd., 263 vlgd. Hier zou men echter aan het intensiteits-accent op de laatste lettergreep kunnen denken. Vroegere hypothesen en literatuur hieromtrent ibidem blz. 426 vlgd. Vergelijk echter vooral : JOS. CHLUMSKY : *Analyse du courant d'air phonateur en tchèque*. La Parole 1902, blz. 741, conclusion 9° en de daarbij behoorende feiten.

gens gelijke omstandigheden altijd langer waren, d. i. langer duurden dan in de eerste betoonde silbe van tweelettergrepige woorden.

Mijns inziens ligt de verklaring voor de hand. In de tweesilbige kwam de subordinatie-neiging de secundärfunction afsnijden. In éénsilbige kon zij vrijelijk werken.

Verder vond Colinet, dat finale klinkers zoowel in één- als meersilbige woorden langer zijn dan niet-finale. Weer overduidelijk. Hier is zelfs geen consonant meer die de secundärfunction kan hinderen, zij heeft dus het vrije veld.

Ten tweede voor het exspiratorisch accent der consonanten.

Ernst Meyer concludeert uit zijne proeven : Bedeutende verschiedenheiten zeigen sich in der dauer der dem vokal der betonten silbe folgenden konsonanten. Im Zweisilbigen wort sind hier die konsonanten durchweg bedeutend kürzer als im einsilbigen wort (1). Een vergelijking der tabellen op blz. 30 en 77 leert dat de verhouding ongeveer als 2 : 3 is. Waarvandaan die grootere duur? 't Is duidelijk. De secundärfunction had vrij spel.

Eveneens constateert hij, dat alle gespannen medeklinkers, (p, t, k, f, p, s, š) benevens de nasalen en liquidæ in auslaut zelfs na lange klinkers die blijkbaar verkortend op hen inwerken toch altijd nog langer zijn dan dezelfde in inlaut. Dat het bij de zoogenaamd ongespannen medeklinkers (b, g, d, w, v, z, đ) juist omgekeerd is, moet natuurlijk aan hun geringe exspiratie zonder eenige psychische energie worden geweten (2).

306. Dit experimenteel. Maar hoe vinden wij nu deze werking in de taal zelf?

---

(1) *Englische Lautdauer*, t. a. p., blz. 78

(2) *Englische Lautdauer*, t. a. p, blz. 30.

In het Czechisch doet zich het vreemde geval voor, dat er een intensiteits-accent heerscht, altijd vallend op de eerste lettergreep van een woord, en daarnaast en onafhankelijk daarvan een sterk geprononceerd kwantiteits-accent, m. a. w. een scherp onderscheid tusschen lange en korte klinkers.

Nu concludeer ik voor mij daar onmiddellijk uit, dat het intensiteits-accent overheerschend exspiratorisch is, en dus op de consonanten in Anlaut valt. Hieromtrent zeggen ons evenwel de gegevens van GAUTHIOT-VENDRYES natuurlijk niets, daar zij volgens de methode van ROUDET zijn geregistreerd (1).

Maar wat blijkt nu wel uit die gegevens?

Alle woorden, met een echten-korten (2) klinker in de eerste lettergreep hebben behalve hun intensiteits-accent op de eerste, óók en zelfs een iets-sterker intensiteits-accent op de tweede, of althans op de eerste helft van de tweede lettergreep.

Zoo wordt het accent van bude : | bu | d e

van kabāt : | ka | b ā t enz.

Alle commentaar is, meen ik overbodig : als geen lange klinker de kracht van de Anlauts-intensiteit kwam breken, werkte de Secundärfunction door, en gaf ook aan den

(1) GAUTHIOT-VENDRYES : *Note sur l'accentuation du tchèque*, MSL. XI, 1900, blz. 331 vlgd.

(2) Zij geven toch ook eenige gevallen, als žaludy, pravila, zavítal, slyšíte, die wel historisch en grammatisch een korte eerste lettergreep vragen maar die, blijkens de proeven praktisch een langen vocaal na den eersten consonant vertoonen.

beginkonsonant der volgende lettergreep een stevig exspiratorisch accent.

De verdienste, deze Czechische feiten het eerst met de Germaansche te hebben vergeleken, en bovendien nog een later ter-spraak-komende parallel uit het Latijn te hebben bijeengezet komt toe aan J. VENDRYES : *Recherches sur l'intensité initiale en latin*, Paris 1902, die echter de feiten te veel identificeerde, en naar een psychologische verklaring blijkbaar niet heeft gezocht.

307. Hetzelfde verschijnsel dan — maar vooral voor het stemspleet-accent — vinden wij in sommige Skandinavische dialecten. Daar toch hebben woorden met korte eerste silbe als fuli, salu, (h)uvu, sima 1° het algemeen Germaansch intensiteits-accent op de eerste, en 2° nog bovendien een intensiteits-accent op de tweede dat meestal sterker is dan het eerste. Door de degelijke nasporingen van AXEL KOCK (1) kunnen wij dit verschijnsel in zijn historisch verloop geheel en al volgen. Uit de Skandinavische vocaalbalans blijkt nu overduidelijk dat in tweesilbige woorden (met acc. 2) (2) er van ouds verschil van klemtoon was tusschen de kort-silbige en de langsilbige. De woorden toch die in hun eerste silbe een langen klinker hadden, hadden in de tweede volgens onze terminologie geen intensiteits-accent (3), maar die een korte eerste silbe hadden, vertoonden in de tweede, een duidelijk voelbaar bij-accent (4) (dat de halflange vocalen van alle verkorting vrijwaarde). Overal waar dus in het Oer-Germaansch bij deze woordenklas het intensiteits-accent

(1) *Alt- und Neuschwedische Accentuierung*, t. a. p., § 203-215.

(2) Over dezen term zie A. KOCK, t. a. p., passim. Kortweg komt het verschil tusschen acc. 1 en acc. 2 hierop neer, dat acc. 2 op de silbe *na* het intensiteitsaccent een muzikaal accent heeft.

(3) In de terminologie van AXEL KOCK « een zwakke levis «.

(4) « Een sterke levis ».

op een korte silbe beperkt was, ontwikkelde het eene nawerking op de tweede silbe(1); zoodat de twee lettergrepen voor de metriek met één betoonde lange gelijkstonden, zooals o. a. uit het slot der korte regels van de ljóđaháttr-strophe zeer duidelijk blijkt. Later moest in vele dialecten dit bij-accent voor de rhythmische subordinatie wijken (2), terwijl in andere streken de Secundärfunction zich altijd sterker deed gevoelen, zoodat langzamerhand het bij-accent gelijk werd aan het eerste. Gelijk konden zij echter niet blijven, want nu kreeg de tweede lettergreep behalve zijn eigen accent ook nog voortdurend de nawerking van de eerste. En zoo won het ten slotte b. v. te Tinn in Telemarken de tweede lettergreep geheel en al (3).

Nu weet ik heel wel, dat men (4) die Oud-Noordsche levis, die ik voor het primair effect van de Secundärfunction aanzie, aan den invloed van de idg. oxytoneering heeft geweten, en dit met eenigen schijn van reden, omdat juist de Skandinavische woorden met acc. 2 in elk geval een muzikalen hoogtoon op de tweede silbe vertoonen. Maar ten eerste zullen wij in nr 346 eene verklaring geven van dien muzikalen hoogtoon, geheel en geheel en al onafhankelijk van het oude Idg. accent; en ten tweede zou ik dan willen vragen, waarom de woorden met eerste lange silbe, die op de tweede evengoed een muzikalen hoogtoon hadden, die levis niet hebben ontwikkeld. En ten derde verliest deze redeneering, hoe verlokkelijk ze ook moge zijn, allen grond als wij uit de Auslaut-, Umlaut- en Syncopeeringsver-

(1) « Een levis » tout court,

(2) Zoodat het bij-accent een « levissimus » werd.

(3) Zoodat het bij-accent in een « fortis » is overgegaan.

(4) Zie Axel Kock : *Alt- und neuschwedische Accentuierung* § 240 en de literatuur opgegeven in § 239 en 241.

schijnselen ook van de West-en Oost-Germaansche talen (die toch van muzikaal accent op de tweede silbe niets laten blijken) gewaar worden, dat hier tusschen de kort- en langsilbige een zelfde onderscheid van intensiteits-accent heeft bestaan; en dat niet alleen bij de klasse van woorden die in het Noord-Germaansch een muzikalen toon op de tweede hebben, maar bij allerlei tweesilbige woorden zonder onderscheid.

In de Skandinavische talen — om daar nog even aan te herinneren -- spreekt dit bijaccent duidelijk in de drie Umlauts-perioden van AXEL KOCK (1).

Maar ook louter op gezag der West-Germaansche (ja zelfs in tegenstelling, gelijk hij toen nog meende, tot de Skandinavische feiten) had EDUARD SIEVERS (2) reeds in 1878 een bijaccent op de tweede silbe na eerste korte lettergreep voor het West-Germaansch aanvaard. Hij merkte toch zeer terecht op en bewees uit overvloedig materiaal dat in 't Ags. het duidelijkst, maar min of meer door analogiewerking verborgen, óók in os. en ohd. ja zelfs in het Gotisch, de korte vocalen na lange silbe met klemtoon eerder verdwenen dan na korte (3).

De levis, die wij derhalve in het Oer-Noordsch voor de tweede lettergreep na korte silbe moesten aannemen vinden wij dus terug op het heele Germaansche gebied. Toch hebben zich, blijkens de ongelijkmatigheden, deze werkingen der inertie niet Oer-Germaansch, maar afzonderlijk

(1) *Der I-Umlaut und der gemeinnordische Verlust der Endvocale.* PBB. 14, blz. 53 vlgd. en PBB. 15, blz. 261 vlgd,

(2) *Zur accent- und lautlehre der germanischen Sprachen.* PBB. IV, blz. 522-540, V, blz. 63-164.

(3) Zie een nieuwere beknopte bijeenzetting der sprekende feiten bij W. STREITBERG : *Urgermanische Grammatik,* Heidelberg, 1896, § 144-148. Alleen hooren de daar ook genoemde composita, althans voor het grootste gedeelte in een heel ander verband.

in alle dialekten ontwikkeld, dus Pan-Germaansch (1), wat ons betoog voor de algemeenheid van dit psychisch verschijnsel niet weinig versterkt.

308. Hadden wij in de tot nu toe besproken gevallen de gelegenheid om de inertie van het intensiteits-accent in strenge afzondering te zien werken; het spreekt vanzelf, daar de klem toch eigenlijk niets is dan een gedeelte der articulatiebewegingen voor een silbe gevorderd, dat dientengevolge, als die drukbeweging inertie vertoont, de andere bewegingen voor zoo'n silbe collectief of gedeeltelijk zeer licht hetzelfde kunnen doen.

Juist op den overgang nu tusschen de boven beschreven en de hier aangeduide gevallen, staan de consonantenverdubbelingen onder invloed van — gelijk men dat gewoonlijk zegt — het onmiddellijk vooràfgaand intensiteitsaccent.

Nu 1° gaat zoo'n intensiteitsaccent evenwel niet vooraf; maar het valt óp den medeklinker, het is overheerschend exspiratorisch.

En 2° is het geen eigenlijke consonantenverdubbeling, althans niet in den zin, dat wij twee consonanten achter elkander zouden uitspreken; 't is niets dan een krachtige implosie, een langere en merkelijk langere duur van de sluiting of de verenging van het mondkanaal, gevolgd of begeleid door een krachtiger explosie.

Iedereen begrijpt nu gemakkelijk het heele verschijnsel. De exspiratie krijgt door hare psychische energie Secundärfunction.

---

(1) Mij dunkt, dat deze onderscheiding moest ingevoerd worden. Te dikwijls toch schrijft men Oer-Germaansch, Oer-Slavisch, Oer-Idg. enz. waar men alleen Pan-Germaansch, Pan-Slaviseh, Pan-Idg. kan bewijzen, en van den anderen kant vindt men soms lange omschrijvingen voor deze laatste begrippen, die toch even eenvoudig kunnen uitgedrukt worden als de eerste.

De luchtstroom komt dus opzetten met zijn aandrang langduriger dan anders. De implosie moet, wil ze slagen dus krachtiger optreden. Juist door die kracht van sluiting krijgt nu die sluiting óók Secundärfunction of langeren duur, en daarna volgt de explosie natuurlijk in evenredigheid met de exspiratiekracht van den aanzet.

309. Geheel en al in de tweede reeks staat de verlenging of rekking van de vocaal in open lettergrepen of bij schwach geschnittenen Accent onder invloed van het stemspleetaccent. Het psychologisch verschil toch tusschen de konsonantverdubbeling en de vocaalrekking bestaat — behalve dat het een, effect is van het exspiratorisch, het ander effect is van het stemspleetaccent — voornamelijk hierin, dat de Secundärfunction van de bijbeweging (in casu : de sluiting) een onmiddellijk gevolg is van de Secundärfunction der exspiratie; terwijl bij de vocalen eenvoudig door associatie de psychische energie van de stemspleet-drukking op de tong- en mondvorming van elken afzonderlijken klinker wordt overgedragen, zoodat beide afzonderlijk Secundärfunction beleven en dus langer aanhouden.

Ik geloof dat het onnoodig is al de taalfeiten te catalogiseeren, die onder deze beide rubrieken vallen.

De heele Germaansche taalgeschiedenis is er vol van.

Alleen verwijs ik voor de konsonanten naar het typische voorbeeld der hoogduitsche intensiva, en merk ik naar aanleiding der vocaalrekking op, dat gaandeweg het Germaansche intensiteitsaccent, in den tijd der allitteratieverzen nog overwegend exspiratorisch, over het geheele gebied meer en meer in het stemspleet-accent der vocalen is overgegaan.

310. Tot nog toe zagen wij alleen gevallen, waar het intensiteitsaccent zijne inertie dankte aan zijn eigen energie of althans aan dezelfde silbe. Dit is evenwel niet altijd het geval, en allerlei omstandigheden uit de naaste

klankomgeving kunnen hier invloed oefenen en als *aanleiding* of *gelegenheid* werken. Slechts één enkel voorbeeld :

Als een volgende silbe door de eenmakende kracht van het rhythme bij de geaccentueerde wordt ingelijfd. Hierdoor krijgt die natuurlijk meer psychische energie, daardoor Secundärfunction, en zoo is in het Germaansch wijd en zijd *Ersatzdehnung* ontstaan.

311. Dit verschijnsel mag niet verward worden met wat men gemeenlijk « Ausgleichung des Silbengewichtes » noemt, daar hier, gelijk wij later zullen zien het Rhythme en het accent juist hetzelfde blijven maar alleen de klinkerkleur Secundärfunction beleeft.

Zoo zou men misschien ook geneigd zijn de West-Germaansche consonantenverdubbeling hier voor Secundärfunction van het aspiratorisch accent te houden, maar verderop zullen wij zien, dat dit verschijnsel elders onder geheel andere accentcondities voorkomt, en dus een andere verklaring vraagt.

313. C. En nu de anticipatie volgens ons eerste beginsel.

Een theoretisch-zuiver voorbeeld, d. w. z. zonder mechanische complicaties, heb ik in het Idg. niet kunnen opsporen. Hier komt ons echter de Semietische grammatica te hulp. In het Syrisch toch is deze anticipatie van het intensiteits-accent algemeen : « In älterer Zeit, vor dem Entstehen der uns erhaltenen Litteraturwerke, lag der Accent *auf der letzten Wortsilbe*, wie in Aramäischen des Neuen Testaments; in der historischen Zeit der Syrischen Sprache finden wir ihn für gewöhnlich *auf der vorletzten Silbe*, auf der letzten nur dann, wenn unmittelbar darauf ein *einsilbiges, dem Sinne nach sich eng anschliessendes Wort* folgt » (1). Men ziet het aanstonds :

(1) HUBERT GRIMME : *Grundzüge der syrischen Betonungs- und Verslehre*. ZDMG. 47, 1893, blz. 276-307, de aangehaalde plaats op blz. 290.

deze gewichtige uitzondering vóór encliticae, wel verre van ons te verontrusten, bewijst ten duidelijkste de algemeenheid dezer wet, die echter *niet* de woorden geldt, maar gelijk wij hier voortdurend bewijzen : *de constructies.*

In het Indogermaansch zijn niets dan gecompliceerde gevallen na te wijzen, die vanwege de vele uitgebrachte hypothesen eene breedvoerige verklaring zouden vragen. Ik bepaal mij er dus toe althans voor één geval mijne overtuiging uit te spreken :-De Germaansche reduplicatieve werkwoorden hebben door anticipatie van intensiteits- en kwantiteitsaccent (zij hebben alle lange stamvokalen) hunne reduplicatie bewaard.

314. D. Ook de assimilatie, analogie of contaminatie volgens ons vierde beginsel vinden wij hier in allerlei voorbeelden werkzaam.

Zoo b. v. zeer duidelijk in de accentverandering die vreemde woorden in hunne nieuwe omgeving ondergaan.

Zoo fra. majesté : nl. májesteit; maar noord-brab. ('s Bosch) ook nog majestéit. Zoo in het Zwitsersch : Máschine naast Machíne (1), hd. Vágebund naast het geleerde Vagabúnd, enz. enz. Maar vooral bij eigennamen is dit duidelijk. Denken wij er b. v. slechts aan, hoe de Latijnsche en Grieksche namen in de Oud-Germaansche dialecten werden vervormd.

Zoo moet ook in het Czechisch, Sorbisch (en waarschijnlijk ook in het Lettisch) onder Germaanschen invloed op de meest frequente verkeerspunten de initiaal-nadruk zijn opgekomen, en vandaar van woord tot woord, van dorp tot dorp, van geslacht tot geslacht zijn verder gegaan. Ook in het Oer-Germaansch moeten, gelijk wij later zullen zien, alle woorden, die met klinkers beginnen hunnen initiaal-

(1) Eduard Hoffmann : *Stärke, Höhe, Länge, ein Beitrag zur Physiologie der Akzentuation*, Strassburg, 1892, blz. 51.

klemtoon naar analogie der woorden met anlautende consonanten hebben verworven.

Ook b. v. in den nieuw-Griekschen overgang van muzikaal- op intensiteits-accent is alles aan loutere analogie te wijten. Aanvankelijk werd in sommige gevallen aan de oxytonon-lettergreep ook intensiteits-energie gehecht ook reeds door analogie. Zoo werd deze associatie ingeoefend, en van hieruit werkte zij nu verder op alle andere acuti en graves voort.

Kortom alle gevallen van mechanisch intensiteitsaccent zijn wel eerst in bizondere woorden en constructies opgekomen. Zoo heeft zich de associatie gezet. En vandaar heeft zich het nieuwe verschijnsel verder en verder uitgebreid.

315. Maar het kan mijn doel niet zijn hier telkens onder **D** bij de verschillende accenten *alle* voorbeeldcn van analogie en contaminatie op te sommen, die volgens ons vierde beginsel moeten worden verklaard. Ze zijn toch ontelbaar, en reeds lang bekend. Bovendien vindt men er altijd nog nieuwe in de behandeling der specifieke eigenaardigheden van elk accent en elders, in casu nog onder nrs 313, 324, 328, 334, 335, 343.

Wel zal ik echter telkens aan eenige sprekende of nieuwe voorbeelden den terugkeer van hetzelfde verschijnsel aantoonen, maar voor het overige verwijs ik nu eens voor al naar de algemeene werken over het Idg. accent, de analogie in het algemeen, en de contaminatie. De algemeene werken over het Idg. Accent worden in dit hoofdstuk nog dikwijls genoeg vernoemd. De voornaamste Analogieliteratuur moge hier echter eene plaats vinden : (ik noem alleen afzonderlijke boeken, (de artikelen van algemeene waarde vindt men achter in Wheeler bijeen) : H. Merguet : *Ueber den Einfluss der Analogie*, Königsberg, 1876; H. Osthoff : *Das physiologische und psychologische Moment*, Berlin, 1879; F. Masing : *Lautgesetz und Analogie*, Petersburg, 1883; V. Henry : *Étude sur l'analogie*, Paris, 1883;

K. NYROP : *Adjektivernes Kønsbøjning i de romanske sprog Med en indledning om lydlove og analogi*, Copenhagen, 1886; B. WHEELER : *Analogy*, Ithaca, 1887; MERINGER-MAYER : *Versprechen und Verlesen*, Stuttgart, 1895; THUMB-MARBE : *Experimentelle Untersuchungen*, Leipzig, 1901; S. FREUD : *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, Berlin, 1904, en vooral A. MEILLET : *Quelques recherches de linguistique*. L'Année psychologique, 1905, blz. 462-64, die echter bijna allen de analogie met de inertie en anticipatie verwarren, eene fout, die in WUNDT's behandeling van het vraagstuk wel het noodlottigst gewerkt heeft, (*Die Sprache*, I, 4tes Capitel.)

316. E. Maar de volmaakste samenwerking van differencieerende subordinatie en inertie en anticipatie en associatie zien wij, waar wij trouwens een volkomen samenstreving van alle psychische neigingen mochten verwachten, in de kunst, in de poëzie.

Hier toch vinden wij altijd na een heffing der intensiteit eene daling, en heffing en daling erlangen als eenheid hunne anticipatie en inertie samen in het voorafgaan en de herhaling dier zelfde afwisseling en de versregels en strophen erkennen elkander in de associatie (1).

317. En zoo begrijpen wij nu de ontwikkeling der nieuwere Germaansche metriek wel degelijk als eene vervolmaking van de oude, niet als een overdrijving van ja ordelijke, maar vervelende regelmaat, gelijk men het wel eens kan hooren zeggen.

Menschen toch, die zoo spreken, meenen ten onrechte, dat het Nieuw-Germaansche, het Hoogduitsche, het Neder-

(1) Deze ordelijke samenwerking van alle psychische neigingen in de kunst, is natuurlijk niet automatisch, maar vrije wil. Ik behandel ze hier echter telkens met en na de automatismen, omdat zoo deze aesthetica het best door gene wordt geïllustreerd, en gene omgekeerd deze kunstleer op het heerlijkst bevestigen

landsche, het Engelsche vers zouden bestaan uit voeten, alle met juist dezelfde intensiteit in de hoofd-, met juist de zelfde verzwakking in de bij-lettergrepen. Was het zoo, ja, dàn hadden ze gelijk, dan waren onze verzen vervelend.

Maar ***een vers bestaat niet uit voeten, een vers bestaat uit constructies*** (1), constructies, die gelijk wij 't overal zagen, ook hier maar één hoofdaccent vertoonen, waaromheen alle min of meer toonlooze silben zich groepeeren als milieu.

En nu moet een dichter met toeleg en bedachtzaamheid zijn constructies zoo weten te kiezen of te modelleeren, zoo achter elkander te zetten of ineen te strengelen, dat òm de andere of òm telkens twee lettergrepen er één geschikt is om iets meer intensiteit te dragen dan zijn naaste omgeving (2); en dat de hoofdaccenten dan, gedragen op de deining van hun omgeving samen uitzingen het rhythme zijner bewogen ziel.

318. En zoo verklaart zich uit onze constructie-theorie, als vanzelf, het veelal onbegrepen feit dat het rhythme

(1) Min of meer vage aanduidingen bij H. PAUL, Deutsche Metrik : *Grundriss*, II. 1, § 8 en § 16. ERNST MEUMANN : *Untersuchungen zur Psychologie und Aesthetik*, t. a. p., blz. 396-97, 413-14, zegt het reeds duidelijk genoeg, dat wij hem hierbij als volle autoriteit mogen aanhalen. Toch kent hij ons begrip van constructie nog niet; hij spreekt van « logische Gruppen ». Eveneens TH. LIPPS : *Grundlegung der Aesthetik*, t. a. p., blz. 310, enz. Hij spreekt van « Worte und Wortverbindungen ».

(2) Dit behoeft niet altijd de omgeving *zoowel* naar voren als naar achteren te zijn. Soms is één van beide richtingen genoeg. Men denke aan het tamelijk frequente geval, dat de eerste silbe van een jambe den hoofdtoon krijgt (zoo b. v. in het tweede der der aanstonds geciteerde voorbeelden). Alsdan heeft de tweede silbe natuurlijk niet meer intensiteit dan de voorgaande, maar wèl meer dan de volgende, en dit laatste wordt door alle goede dichters zelfs zeer voelbaar gemaakt. Vergl, OTTO JESPERSEN : *Den psykologiske Grund til nogle metriske Fænomener*, Oversigt o. d kgl. danske vidensk. Selskabs forhandlinger, 1900, blz. 487-530.

van twee gelijk-gescandeerde verzen toch zoo heel verschillend kan zijn.

VONDEL zingt in de zelfde versmaat « een trotsch-uitgestooten bazuinschal om den triomf der Goddelijke wapenen » en « een zwaar-opgehaalde weeklacht over Jephta's en Ifis' jammeren », maar hoe geheel anders is in beide het rhythme (1).

Hoor eerst den rei uit Lucifer :

Gezegent zij de Hélt |
Die 't goddeloos gewélt |
En zijn mácht | en zijn krácht | en zijn stándert |
Ter neder heeft gevéld |

En nu dien uit Jephta :

Aértsvader Josef | och
Zóo ghij (ten gráve uit) noch
Eens uw hoòfd | lang beroófd van zijn straelen |
Ópstaeckt in 't stàatsbedrogh |

Alle commentaar is, meen ik, overbodig; en ik sluit slechts, met in 't belang der kunst te hopen, dat weldra allen gaan inzien en beseffen, en gaan toepassen metterdaad : dat het eerste vereischte voor alle artistieke voordracht de juiste indeeling is in constructies.

319. Zoo hebben wij nu in **A**, **B**, **C**, **D** en **E** de algemeene verschijnselen gezien, die wij bij al de accentsoorten, ja bij alle klank-kwaliteiten der menschelijke stem, en zelfs in de hoofdstukken over semasiologie en woordschikking zullen wedervinden.

---

(1) Hier en overal in 't vervolg, scheid ik de verschillende constructies die in hun geheel op elkander volgen door rechtopstaande dwars-streepjes. Wordt een constructie eens of meermalen door een andere onderbroken, dan staat de onderbrekende constructie tusschen haakjes. Het hoofdaccent, geef ik altijd aan, en wel door de acutus. Bijaccenten noteer ik zeer zelden, en dan door de gravis.

Richten wij ons nu naar de karakteristieke bizonderheden, die het intensiteits-accent kenmerken als zoodanig (1).

320. Dan hebben wij op de eerste plaats eene welkome gelegenheid, er op te wijzen hoe, niettegenstaande de essentieele eenheid van beaming of gevoel, in onze secundaire eenheden, onze constructies, er toch juist in die eenheid — van beaming vooral — verschillende graden zijn aan te wijzen. Er zijn toch constructies. die in het bewustzijn leven even eenledig als zelfstandige woorden, zoo b. v oogenblik.

En er zijn er andere waarbij de eenheid toch een nadrukkelijk weten der samenvatting, dus der oorspronkelijke meerledigheid volstrekt niet belet. Zoo b. v. eerzucht.

Tusschen deze beide klassen moeten wij nu bij de regels van het intensiteits-accent scherp onderscheiden.

321. Wij beginnen met het geval, dat in de eenheid de meerledigheid nog gevoeld wordt. Welnu, onder deze omstandigheden rust het intensiteits-accent altijd op dat constructiedeel, dat onder eenig opzicht ***nieuw*** is. Want al het nieuwe heeft in de menschelijke psyche altijd eene heel bizondere energie, omdat het door gewoonte nog niet in den habitueelen samenhang is geabsorbeerd. Men ziet uit deze korte toelichting al, hoe de nieuwheidsenergie niet afhangt van absolute ongehoordheid of volstrekte zeldzaamheid, maar van de relatieve vreemdheid hier en nu in dezen samenhang. Men denke slechts aan den psychischen indruk, als men in den vreemde een bekend gezicht ontmoet. Zoo is, om een gelukkig voorbeeld van LIPPS aan te halen, het gezicht van een bril heel gewoon op den neus van een geleerde, maar juist óm dien habi-

---

(1) Hierbij verwijs ik eens voor al naar JESPERSEN-DAVIDSEN, Kap. 14, van wien ik voor dit gedeelte verreweg het meeste heb geleerd.

tueelen samenhang, dès te opvallender op den snuit van een of anderen viervoeter.

Welnu, het intensiteits-accent op het relatief-meest-nieuwe deel der constructie berust dus op de algemeen erkende psychische Nieuwheids-energie.

322. Eenige voorbeelden zullen het groote belang van deze eenvoudige accentwet het best in het licht stellen.

Op de eerste plaats vallen hier natuurlijk onder : alle gevallen der « Variabilität » van Behaghel (1).

« Er säete Unkraut unter den Weizen | da nun das Kraut wúchs. »

Door het « Weizen » der voorafgaande constructie is « das Kraut » relatief oud, maar het « wúchs » is nieuw.

« Daarna sprak hij tot hen eene ándere gelijkenis. »

« Gelijkenis » is in dezen samenhang niet vreemd, er is er juist een voorafgegaan. Het nieuwe is alleen : « eene ándere ».

Het mooiste voorbeeld evenwel is van Jespersen : « Beide Parteien wählen getrennt zwei Schiedsrichter | und zusammen wählen sie dann einen Obmann ». Legt men hier het accent op « sie », dan moet dat « sie » in den samenhang het nieuwste zijn, dus niet de beide partijen, maar de scheidsrechters. Legt men daarentegen den nadruk op « dann » dan is alleen de tijdsbepaling nieuw, de zelfde handelende personen als in de eerste constructie

(1) Paul's *Grundriss*, I², blz. 682, die evenwel veel te veel op het verstaan van den hoorder let. Uit deze feiten volgt natuurlijk onmiddellijk, dat, als er twee of meer afzonderlijke nieuwe dingen ter sprake komen, ze dan ook aanstonds elk een constructie vormen, al staan ze nòg zoo nauw met elkander in grammatisch verband. Vgl. Svedelius : *L'analyse du langage*, Upsala, 1897, blz. 55-56, blz. 80-89 en passim en W. Reichel : *Sprachpsychologische Studien*, Halle a. S., 1897, blz. 105 enz.

worden dus verondersteld. En zoo wijst ook het taalgevoel uit.

323. Op de tweede plaats in allerlei samenstellingen, waar de beide leden nog gevoeld worden : áchterdeur, túinkamer, nummer drié, sectie zéven, sigárepijp, portecigáre. Hier is het geaccentueerde deel het onderscheidende, dus het relatief-nieuwste. Ik haal hier geen verdere voorbeelden voor aan. Iedereen overziet echter de overweldigende massa van feiten, die hieronder ressorteert (1).

Deze beide gevallen zijn primair. Zonder secundaire nawerking kon echter zoo'n reeks van parallelle gevallen niet blijven. En wij vinden dan ook :

324. Ten derde. Eene heele reeks traditioneel-geworden betoningen, die oorspronkelijk alle onder het eerste geval hoorden, maar zich nu feitelijk in verschillende constructies hebben vastgezet (2).

Lidwoord + *Nomen* : de léssenaar, het boék.

Voorzetsel + *Nomen* : met pleziér, in de kérk.

Voornaamwoord + *Werkwoord* : wij gáan, ze trókken.

Hulpwerkwoord + *Hoofdwerkw.* : wees gegróet; hij is vertrókken.

Gezegde + *nominale aanvulling* (object of bepaling : te gróndegaan, vísch vangen, aller en Fránce, gagner son páin.

En zoo is het met alle zoogenaamde « leege woorden ».

(1) Alleen wijs ik erop, dat hiermee de eigenaardige neiging van het Fransch verklaard is om zooveel zoogenaamd Imperativische samenstellingen te vormen. In de Germaansche vormen van samenstellingen moest het accent natuurlijk op de eerste vallen. En dit komt overeen met den Germaanschen Initiaal-klemtoon. In het Fransch echter is de Finaal-klemtoon overheerschend. En hierna schikte zich de vorm der samenstellingen, en nog menige andere bizonderheid der woordvoeging, waarop wij later terugkomen.

(2) Vergl. Walther Reichel : *Von der deutschen Betonung*, Jena, 1888; Idem : *Sprachpsychologische Studien*, Halle, a. S. 1897, blz. 99 vlgd.; ook voor menige andere nog ter sprake komende bizonderheid.

Niet evenwel in die mate of de primaire oorzaak weet ook hier bijwijlen nog de banden der gewoonte te breken : « Hét boek. Vóór zes uur. Gaan jelui? — Neen zíj gaan. in tranen smélten; zou je denken dat het zoo loopt? — 't kán gebeuren. »

Ik merk alleen op, dat de woordjes voor het verbandsgevoel in hun eigenlijke beteekenis nooit den klemtoon hebben. Hebben zij hem tóch dan staan zij voor een gevoels*beaming*.

325. Bij den nieuwheidsklemtoon hoort nu als belangrijke ondergroep : de tegenstellings-nadruk of het contrastaccent.

Eene *ondergroep* zeg ik — hoewel men meestal deze twee *naast* elkander zet — want het is toch duidelijk dat juist een tegenstelling het treffendste voorbeeld van relatieve nieuwheid is. Ik haal hier verder geen voorbeelden meer voor aan. Men kan geen twee minuten spreken, zonder dezen regel toe te passen. Alleen brengen deze gevallen ons in geleidelijken overgang naar de psychische eenheden, die òf altijd eenledig geweest zijn, of nu althans slechts éénledig worden beaamd.

326. Want niet alleen accentueeren wij : De mánnen zijn goed gebouwd | maar de vroúwen niet; maar wij zeggen ook : De ínfanterie voldeed uitstekend | maar de cávallerie minder. En het is toch onloochenbaar dat infanterie en cavallerie absoluut eenledig geconcipieerd worden. Waarvandaan dan het afwijkend accent?

Om hierop het antwoord te geven moeten wij de innerlijke natuur van den Initiaal- en Finaalklemtoon in de eenledige onverdeelbare psychische eenheden wat nader onderzoeken.

327. Van THEODOR LIPPS (1) hebben wij kunnen leeren dat Initiaal- en Finaalklemtoon beide op zichzelf genomen even

(1) *Aesthetik*, t. a. p., blz. 304 vlgd.

natuurlijk zijn, maar in psychische functie toch zeer voelbaar kunnen verschillen. Passen wij dit toe op de taal.

De eerste silbe van een taaluiting heeft het voordeel van nieuwheid, zoowel voor spreker als voor hoorder, en dat voorrecht verliest zij niet, ook wanneer de andere silben reeds aan 't volgen zijn. Dit karakter van aanvankelijke éénigheid nu heeft natuurlijk psychische werking : in den spreker wordt het met meer kracht of nadruk gesproken, in den hoorder trekt het meer de aandacht. Daar wij nu voortdurend hoorder en spreker beide zijn, worden wij ons dit min of meer bewust, en hieruit ontwikkelt zich de gewoonte om initiaaldruk vooral dán te gebruiken, wanneer de spreker bij den hoorder meer opmerkzaamheid wil trekken.

Dat wil hij natuurlijk in al de gevallen van nieuwheid en contrast. En zoo wordt het begrijpelijk dat vele absoluut-eenledig-gevoelde woorden en constructies in deze omstandigheden den nadruk op de eerste silbe vertoonen. En dat niet alleen, als de overige silben identiek zijn, als bij sympathie en ántipathie, maar ook, als de woorden der tegenstelling niets op elkander gelijken.

Es ist ein rein máterielles Phänomen | das nichts mit der Séele zu tun hat.

Die mínisterielle Partei | nicht die Vólksvertretung.

328. Vandaar hebben bijna alle woorden die meest in tegenstellingen voorkomen, in de nieuwere talen den nadruk op de eerste. Zoo nl. en hd. ínductief, déductief, súbjectief, óbjectief, kónjunctief, índicatief, ádjectief, súbstantief, Nóminatief, Dátief, enz. Engl. réal, fórmal, prímary, cávalry, órient, súbject, enz. Fra. natuurlijk minder : báron, márquis, jámais, sóuvent, etc.

Maar verder ook vele, die meestal met pathetischen nadruk worden geuit : Dit nu vooral in het Fra. : beaúcoup, párfaitement, térrible, rídicule; bándit; pleúrer, críer,

húrler; cóchon, sálot, en nog vele andere scheld- en troetelwoorden. Nl. om maar ééne klas te noemen : dóodarm, ýskoud, aártsdom, stókdoof, enz.

329. De laatste silbe van een taaluiting daarentegen heeft het voordeel van einde en besluit, zoowel voor spreker als hoorder. Dit karakter van einde of besluit heeft ook wederom zijne psychische werking. De hoorder vat pas bij het einde de eventueel verschillende silben samen, en de spreker spaart, als er meerdere silben in zijn beamingseenheid zijn, als vanzelf voor het laatste als doelpunt zijn physieke krachten op. Dit werd men zich wederom — als spreker en hoorder beide — min of meer bewust. En zoo ontstond het gebruik om den finaaldruk vooral dán te gebruiken, wanneer men bij den hoorder juist samenvatting der deelen tot een monarchische eenheid wil verwekken (1).

Tal van feiten bevestigen weer deze theoretische conclusie.

En JESPERSEN komt de eer toe, deze onder het gezichtspunt van « Einheitsdruck » te hebben samengevat.

330. Dezen éénheids-klemtoon vinden wij nu vooral in samenstellingen, die volkomen éénledig worden geconcipieerd : allenfálls, nachhér, nachdém, Bürgerméister, altíndisch, altnórdisch, Klein-Ásien; enz. Zie JESPERSEN, t. a. p. Men ziet al aanstonds dat in vele gevallen *finaal-nadruk*, om trouwens zeer begrijpelijke redenen, *nadruk op het tweede lid der samenstelling* beteekent. Vooral in namen van plaatsen treedt dit verschijnsel natuurlijk karakteristiek naarvoren. Bij JESPERSEN ontbreken natuurlijk Nederlandsche voorbeelden; daarom volgen er hier vooral (2) : Genemuíden, Enkhuízen, Blokzýl, Ko-

(1) Voor illustraties buiten het taalgebied, ook van den initiaalklemtoon, verwijs ik naar LIPPS' *Aesthetik*, t. a. p., blz. 304 vlgd.

(2) Ik ontleen ze grootendeels aan J. H. GAARENSTROOM : *De klemtoon in de Nederlandsche taal*, Culemborg 1897, een niet onverdienstelijke opeenhooping van materiaal, maar zonder eenig dieper inzicht.

ningsplé in, Keizersgrácht, Stadhouderskáde, Hasselaarsstéeg, Reguliersbréestraat, Zeedýk, Anjeliersdwársstraat, Torenslúis, Prinsenéiland, Amstelvéld, Leidschestraát, Weesperstráat, enz.

Tijdsnamen zijn : Oudejaarsávond, Nieuwjaarsdág, Palmzóndag, Paaschmaándag, Eerste-kerstdág, Tweede-kerstdág, enz.

Van allerlei soort ten slotte : Klaverenaás, Schoppenhéer, Ruitenbóer; boerenzóon, boerendóchter, boerendórp, boerenkérmis; smidsknécht, meesterknécht, smidsbáas, meestersmíd; rijksdáalder, arbeidslóon; rijstebrý, boekweitegórt, tarweméel; noordóosten, zuidwésten; dollekérvel, doovenétel; hoogepriéster, hoogeschóol; plattegrónd, plattelánd; enz., enz., enz.

331. Ditzelfde vinden wij nu niet alleen in de nieuwere Germaansche talen, maar ook de geschiedenis hunner middeleeuwsche ontwikkeling bevindt zich hiermee in merkwaardige overeenstemming. Overal ontmoeten wij sporadisch, maar toch frequent òf een onmiddellijk sprekenden overgang van den nadruk van het eerste naar het tweede lid, òf klankveranderingen, die op hetzelfde wijzen.

Ik laat het aan een meer-belezen Germanist dan ik ben, deze zeer talrijke gevallen bijeen te brengen. Voor het Skandinavisch is dit reeds gedaan door Axel Kock : *Die alt- und neuschwedische Accentuierung*, blz. 125-251 (1).

---

(1) Die evenwel de kapitale fout begaat : alle accentueering op 't tweede lid, zonder eenig spoor van bewijs voor een overblijfsel uit het Indo-Germaansch te houden; dat voor den Germaanschen initiaalklemtoon slechts langzaam, heel langzaam heeft moeten wijken. Elke onbevooroordeelde beschouwer, zal bij het doorwerken dezer rijke materiaalverzameling, na al het bovenstaande, meen ik, geen oogenblik meer twijfelen, om den initiaalklemtoon in composita zoo goed als overal voor Oer-Germaansch, en altijd voor het oudste te houden. Tegen deze accentueering begint nu het princiep van den finaalklemtoon te werken, met meer of minder blijvend succes, naarmate de omstandigheden gunstig zijn of niet.

332. Alleen wijs ik nog speciaal op het wisselend accent van vele samengestelde werkwoorden. Hier toch staan de initiaal- en de finaal-nadruk in de scheidbare en onscheidbare werkwoorden naast elkander. En hier blijkt ook ten duidelijkste hoe de twee beginselen van : éénheids- en nieuwheids-nadruk elkander hier voortdurend bestrijden : in de scheidbare wordt de gevoelsbeaming nog uitdrukkelijk als het nieuwste lid der secundaire eenheid bewust; in de onscheidbare is ondeelbare eenheid dus finaal-nadruk traditioneel geworden.

333. Maar ook buiten de eigenlijk-gezegde samenstelstelling komt de éénheidsnadruk tot zijn recht.

Otto der Héilige, der heilige Míchael, Hans Schúster, Schuster Hánsen, Herr Bráune, Frau Proféssor, Emilia Galótti; Buch der Líeder, des Knaben Wúnderhorn, Lieder ohne Wórte, infolgedéssen, schwarz-weiss-rót, Gott sei béi uns. Sechsundzwánzig, Schröder-Devriént, Elsass-Lóthringen, Mr. Brówn, Dŕ. Jóhnson, St. Jóhn, bill of fáre, cat of níne-tails, member of Párliament, secretary of státe, cup and sáucer, knife and fórk, somebody élse, not a bít, etc.

334. Ook deze primaire verschijning heeft een secundaire-traditioneele betoningsreeks na zich getrokken :

Adjectief + *Substantief* : ein schöner Mánn, enz.

Substantief + *Substantief* : die strassen der Stádt enz.

niettegenstaande hier dikwijls nog meerledigheid in de secundaire eenheid wordt gevoeld, en dan althans zeker in het eerste geval ***altijd*** nieuwheids-nadruk moest intreden, wat natuurlijk ook praktisch ***wel eens*** voorkomt.

335. Ten slotte toont zich de eenheidsnadruk het meest sprekend in het Semitisch (1). Zoowel in het Oud-Arabisch

(1) Hub. Grimme : *Grundzüge der Hebräischen Akzent- und Vokallehre*, t. a. p.. blz. 18 en 27.

als in het Hebreeuwsch, hebben alle secundaire taaleenheden of constructies, (nog meerledig gevoeld ja of neen) het intensiteits-accent op het laatste lid. Ook hier is dit verschijnsel natuurlijk deels primair, deels secundair.

Het muzikaal accent.

336. Over aard en termen behoeven wij hier niet te twisten. Daaromtrent bestaat eigenlijk geen meeningsverschil, en terecht, geloof ik. Alleen wijs ik er op, dat ook hier de consonanten niet mogen verwaarloosd worden (1), daar zij dikwijls een eigen muzikaal accent vertoonen. Bij gebrek echter aan experimenteele gegevens zie ik hier van verdere bizonderheden af.

337. A. Dat het muzikaal accent zich rhythmisch beweegt, m. a. w. zich onderworpen toont aan de wet der subordineerende differentiatie, is zoover ik weet, het eerst door ROUSSELOT experimenteel bewezen. Uit het onderzoek derzelfde kunstmatige silbengroepen, als boven (nr 296) genoemd, bleek hem — hoewel niet zoo schematisch — dat ook de hoogte der tonen voortdurend afwisselt tusschen hooger en lager.

« Il existe un rhythme musical, comme il existe un rhythme intensif. Mais ce rhythme nous apparaît moins entravé que l'autre par les conditions matérielles de l'émission, et le plus apte par conséquent à rendre les nuances de la pensée » (2). Dit is dan ook de reden, waarom wij hier minder opmerkelijks vinden in de algemeene verschijnselen en wij daarbij dus korter behoeven stil te staan. Des te meer evenwel vinden- en des te langer dientengevolge verwijlen zullen wij bij het onderzoek

(1) Zie nr 287.

(2) ROUSSELOT : *Modifications phonétiqnes*, t. a. p., blz. 205.

naar het typisch eigenaardige van het muzikaal accent als zoodanig.

338. De rhytmische muzikale toon der levende taal hoort een ieder het duidelijkst in de hem-vreemde dialecten zijner moedertaal, zoowel in woorden als constructies. Elkeen kan dat bij gelegenheid voor twee-, drie-, vier- en meersilbige eenheden naar believen nagaan.

339. Voor de oude talen blijkt het al even duidelijk. Elk woord, elke constructie heeft maar één hoofdtoon, en die hoofdtoon verplaatst zich naar het getal der onbetoonde silben die voorafgaan of volgen. Denk b. v. slechts aan het Grieksch : ἀλλὰ ποιήματα : ἀλλά ποτε ; ἀπὸ θεῶν : θεῶν ἄπο ; Πηλείδη ἔθελ' : Πηλειδήθελ' (1), enz.

340. Maar het was ook reeds eene Idg. wet (2), dat een encliticon het accent van het hoofdwoord naar de laatste lettergreep trok. Het lat. uter : uterque en dergl. zijn algemeen bekend. Op de emphatische adjectiva in het Litauwsch wees in dit verband reeds Franz Bopp (3) : naùjas : naujàsis. Zeer duidelijk spreekt in dezen zin ook het Oud-Iraansch, waar allerlei reducties der paenultima en verlengingen der laatste lettergreep vóór *-ca* van dezelfde betoning gewagen (4). Het. Oud-Indisch verschil in sárvam : sarvátātā enz. wordt door de Iraansche parallellen : aməšəm : amərᵊtatātəm, e. a. als oud erfgoed bevestigd (5).

---

(1) J. Vendryes : *Traité d'accentuation grecque*, Paris, 1904, § 320.

(2) Bartholomae : *Grundriss, Awestisch und Altpersisch*, § 307 en § 294 Anm. I.

(3) Fr. Bopp : *Vergleichendes Accentuationssystem*, Berlin, 1854, blz. 100.

(4) H. Hübschmann : KZ. 24, blz. 332 en W. Caland : KZ. 32, blz. 592.

(5) Bartholomae : *Grundriss, Awestisch und Altpersisch*, § 289, Anm. I en Whitney : *Indische Grammatik*, Leipzig 1879, § 1237-38.

En ten slotte leerden wel de Alexandrijnsche taalgeleerden, op een proparoxytonon + encliticon twee accenten te schrijven, maar zoowel de Middel- en Nieuw-Grieksche spreektaal, als menig Oud-Grieksch handschrift bewijzen ons overtuigend, dat ook hier feitelijk het accent naar de laatste lettergreep overging, en er op de derde van achteren niet dan een bijtoon overbleef (1).

341. Voor het klassieke Sanskrit getuigt de overlevering uit Pāṇini uitdrukkelijk, dat de hoofdtoon met al zijn onderdanige silben te zamen vormden eene rhythmische groep, en dat niet alleen voor het woord, maar ook voor de constructie (2). De lettergreep vóór den hoofdtoon is de allerlaagste (anudāttatara), dan volgt de hoofdtoon (udātta), daarna een lettergreep met zwevend-dalenden toon (svarita), en de overige lettergrepen vóór en achter deze drie, zijn lager dan de hoofdtoon, maar hooger dan de silbe onmiddellijk vóór den hoofdtoon (en heeten anudātta of pracayasvara).

Twee bijkomende feiten komen hier den consequentiedwang tot rhythmiek nog krachtig urgeeren : 1° dat, als in een constructie twee min of meer betoonde lettergrepen naast elkander dreigden te komen, zij een van beide 's anderen accent elimineerden, 2° dat in grootere groepen weer een van de vele anudātta-silben een hoogeren bijtoon kreeg.

Deze bizonderheden kennen wij uit een ander accentnoteering bhāṣika (3) genoemd, die gelijk de naam reeds aanwijst, nauwkeuriger dan het officieele systeem, de accen-

(1) D. C. HESSELING : Museum, 1905, k. 243.

(2) JAKOB WACKERNAGEL : *Altindische Grammatik*, I, Göttingen, 1896, § 249 en § 251.

(3) Zie den tekst met vertaling van het Bhāṣika-sūtra door KIELHORN in de Indische Studien, 10, 1868, blz. 397 vlgd., met een Anhang van A. WEBER.

tuatie van de beschaafde spreektaal weergaf, en vooral door LEUMANN in de Çatapatha-brāhmaṇa is nagegaan (1).

Voorbeelden van accent-elimineering zijn o. a. *hoofdtoon voor hoofdtoon* in vratám upaiṣyán ántarēnāḥ : °aiṣyan ántarēnāḥ, *voortoon voor hoofdtoon* in : évā́smí : ēvā́smí ; *bijtoon voor hoofdtoon* in : sá yáḥ : sa yáḥ enz. (2).

Voorbeelden van een bijtoon in langere anudātta-series hebben we vooral in composita, die den hoofdtoon op het eerste lid hebben of in reduplicaties : prajíjanayiṣèt, sahásrasaṃvatsaràsya, sópabarhàṇaiṣā, ánevaṃvìd, enz. enz. (3).

342. Hier zien wij nu ook opnieuw (4) ten allerduidelijkst dat de accentverspringing, volgens de drie-, viersilbenwet, ten minste dikwijls, waarschijnlijk bijna altijd, op zulk een bijtoon teruggaat. Naast klassiek skr. ékasaptatiṣ heeft de ÇB. soms ékasaptatìṣ, maar elders reeds ēkasaptatíṣ, naast sásattrin komt sasattrín voor, enz. (5).

VENDRYES (6) had dus geen recht om te zeggen : Mais cette hypothèse est absolument arbitraire. Trouwens bij het nederschrijven van zijn bezwaar (als zou de driesilben-wet veel te mechanisch zijn) was hij zeker zijn eigen waarschuwing (§ 15) vergeten : « que les grammairiens grecs ont à la fois trop régularisé et trop simpifié les faits ».

Terecht mocht HIRT (7) dus in zijne bespreking van

(1) E. LEUMANN : *Die accentuation des Çatapatha-Brahmana*, KZ. 31, 1892, blz. 22-51.

(2) Ibidem, § 2, II.

(3) Ibidem, § 1, III.

(4) Opnieuw, want van D. C. HESSELING leerden wij in het nr 340 reeds voor het Grieksch.

(5) E. LEUMANN, t. a. p., § 1, I, c; § 1, III, c, 2; en § 2, III, 2, vergl. WACKERNAGEL : *Altindische Grammatik*, I, § 252, c.

(6) J. VENDRYES : *Traité d'accentuation grecque*, t. a. p., § 54.

(7) H. HIRT : *Wochenschrift für klassische Philologie*, 22, 1905, k. 540-41.

VENDRYES protest aanteekenen tegen zulk een ***arbitraire*** afwijzing, al bracht hijzelf ook geen afdoende voorbeelden bij.

Voor mij persoonlijk is de drie- of vier-silben-wet van het Sanskrit, Grieksch en Latijn een der grootste bewijzen voor het bijaccent en dus voor de muzikale differentieering in de oude talen, en zoo tevens voor het opgaan ook in die talen van meerdere woorden in een hoogere psychische eenheid. Deze grootere constructies hadden altijd op een der vier laatste lettergrepen een bijaccent, dat gaandeweg het aanvankelijk hoofdaccent overvleugelde. Daar nu de woorden oneindig veel meer in de constructie dan als zelfstandige zinwoorden voorkwamen, werd het constructie-accent maatgevend, en zoo kwam de « loi de limitation » tot stand.

Misschien merkt iemand op, dat toch niet alle woorden altijd ***laatste lid*** der constructie konden zijn, en dat schijnen wij toch te veronderstellen. De opmerking is volkomen juist, maar de veronderstelling is louter schijn.

De eerste leden der constructies waren proclitisch geworden en misten dus alle accent-energie. Hoe dikwijls de woorden dus ook als eerste lid voorkwamen, hiervan kon geen gelijkmakende kracht uitgaan; wèl daarentegen van het laatste lid, welks accent-energie juist om het grooter aantal der onderhoorige silben des te krachtiger zijn invloed deed gevoelen.

Oorzaak dus dezer typische accentveranderingen : 1° de rhythmiek, die de bijtonen op deed komen, 2° de analogie die het streng gelocaliseerde feit veralgemeende. Reeds BOPP had hier het rhythme als oorzaak gezien (1), alhoewel hij natuurlijk niet het vaagste vermoeden had van onze psychische subordinatie.

(1) FR. BOPP : *Vergleichendes Accentuationssystem*, Berlin, 1854, blz. IV.

343. In het Latijn en Sanskrit is natuurlijk eenige medewerking van intensiteits-differentiatie niet uitgesloten. Evenzoo is het ten slotte met het Balto-Slavisch het geval (1).

Voor het Litauwsch heeft toch de Saussure bewezen (2), dat als twee opeenvolgende silben elk een accent hadden, zoodat de toppen elkander op de silbengrens ontmoetten, een van deze beide hoogheden (althans binnen de constructie) voor de ander moest wijken. Waarschijnlijk bewerkte een kleine inertie van het eerste accent de overmacht van het tweede, dat alleen het veld behield.

Dezelfde overgang in het Pan-Slavisch, dank zij dezelfde differentieering, is door A. MEILLET uitvoerig nagewezen (3).

344. Tot nu toe beschouwden wij de subordineerende differentiatie alleen tusschen de silben onderling. Maar gelijk bij het intensiteits-accent zien wij ook hier de differentiatie in twee opvolgende ***gelijke groepen*** van silben.

LEUMANN heeft toch met een fijn taalgevoel onze groependifferentiatie zeer juist geanalyseerd, en al gaf hij geen psychologische verklaring, een merkwaardige parallel uit de stijlleer, die op hetzelfde psychische beginsel berust, illustreerde zijne opvatting tot waarschijnlijkheid. In het licht der tallooze dergelijke verschijnselen, reeds genoemd en nòg te noemen, meen ik dat onze psychologische motiveering deze opvallend-origineele verklaring tot veilige zekerheid zal gedijen.

Sprekend over afwijkingen van het accent zegt hij : Andererseits ist durchgehend die wahrnehmung zu machen, dass an allen in frage kommenden stellen jeweils ***direct vorher*** dasselbe wort ***mit der gewöhnlichen*** (***etymologischen***)

---

(1) R. GAUTHIOT : *De l'accent et de la quantité en lituanien*. La Parole, 1900, blz. 143 vlgd.

(2) F. DE SAUSSURE : *Accentuation lituanienne*, IF, VI. 1896, Anz. blz. 157 vlgd.; R. GAUTHIOT : *Étude sur les intonations serbes*. MSL XI, 1900, blz. 342 vlgd.

(3) A. MEILLET : *Note sur un déplacement d'accent en slave*, MSL. XI, 1900, blz. 345 vlgd.

accentuation gebraucht worden ist, so dass also die hier zu besprechende erscheinung sich nur auf *wiederholungen* van wörtern bezieht, und somit als *accent-dissimilation* aufgefasst werden könnte. Eine solche *accent-dissimilation* wäre aber wohl stylistisch zu erklären, da es ja auch die stylistik ist, welche andrerseits zur *benennungs-dissimilation* veranlassung gibt, indem sie die mehrmalige in nicht unterbrochener reihenfolge wiederkehrende wiederholung derselben benennung einer sache verbietet » (1).

Slechts eenige voorbeelden uit zijn overvloedig materiaal : ēṣāṃ sadhanā́ṃ ēṣāṃ sadhánaṃ; satyásaṃkalpaṃ sátyadhṛtiṃ; snāvá hi snā́va; mahán nēn máhad aghā́ṃ (2); ook de Ṛg-Veda heeft ten minste één duidelijk geval : arvaçḗbhir árvaçaḥ (X,92,6).

Zouden hiervoor ook in het Grieksch geen parallellen zijn na te wijzen?

345. Dat er een of ander woord tusschenstaat, hindert niet gelijk wij zien; opvallender wordt evenwel het verschijnsel nog, als wij bemerken, dat deze differentieering vooral tusschen de parallelle gedeelten van hoofd- en bijzin plaats vindt; waaruit Leumann met recht van reden de conclusie trekt, dat « die syntactische verbal-accentuation bei den mit präpositionen zusammengesetzten verben oft den schein erweckt, als ob (auch) sie eine accent-dissimilation bezwecke ».

Welnu om een allertreffendste parallel der woordschikking in de nieuwere Germaansche talen, die wij pas in het III[de] deel van dit hoofdstuk kunnen bespreken, houd ik ook deze conclusie voor ontwijfelbaar zeker, en moet

(1) E. Leumann : *Die Accentuation des Çatapatha-Brahmana*, t. a. p., § 3, III.

(2) Leumann veronderstelt het bij-de-hand-hebben van een compleeten tekst, wat bij mij niet het geval was. Vandaar mogelijke onjuistheden in deze citaten, maar de hoofdzaak : de accentverspringing is natuurlijk stipt in orde.

dus het bekende accentueeringsverschil der verba-met-praeverbium in den Vedischen hoofd- en bijzin aan de wet der differencieerende subordinatie worden geweten.

Allerbelangrijkste voorbeelden van dezelfde muzikale groependifferentiatie zien wij verder nog onder nr 373 en daaromtrent.

346. B. De inertiewet en het muzikaal accent.

Hiervoor hebben wij één zeer treffend voorbeeld : de Indische Svarita.

Gelijk men weet, verschilt het Ṛgveda-accentsysteem vooral hierin van de accentueering der Maitrāyaṇīsaṃhitā, Kāṭhaka enz., dat in de laatste de udātta-silbe zelf het staande streepje, in de meeste Ṛgveda-teksten daarentegen de op de udātta volgende silbe de hoogste betoning heeft (1), gelijk het ook ten huidigen dage bij het veda-reciteeren der brahmanen nòg het geval is (2).

Welk van beide systemen is nu het oudste?

Onder veel meer is het vooral de vergelijking met de andere Idg. talen, die er ons toe dwingt in de udātta-silbe den oudsten hoofdtoon te zien.

Maar hoe is dan de svarita aan haar nog hoogeren toon gekomen?

Op dezelfde manier als de nieuw-Czechische en Skandinavische tweede silbe na eerste korte aan haar krachtiger intensiteits-accent kwam : door immer voortwerkende inertie, die hier ten slotte de bondgenoot werd der differentieering. De overgang tusschen beide vinden wij in het klassieke Sanskrit, zooals Pāṇini het ons beschrijft : het eerste moment der svarita-silbe was nog even hoog als de udātta. Toen de inertie nu, in dezen mede door de differencieering begunstigd, ál maar verder werkte, kreeg ten slotte de svarita-silbe den hoogsten toon : ⁄|\ werd ⁄|⁀\.

(1) Wackernagel : *Altindische Grammatik*, I, § 244-45.

(2) Martin Haug : *Ueber das Wesen und den Werth des wedischen Accents*. Abh. d philos-hist. Cl. d. kön. bayer. Ak. d. Wiss. XIII, 1875. II Abt. blz. 1-109, zie vooral blz. 48-52.

347. Naast dit eene volstrekt zekere geval wilde ik echter nog een tweede stellen : de Skandinavische acc. 2. Ik veronderstel dus, dat de hoogtoon aanvankelijk met het intensiteitsaccent op de eerste silbe samenviel Of deze eenvoudige hypothese niet beter voldoen zou, dan de ingewikkelde en onbewezen combinaties van Axel Kock en Noreen, laat ik de Skandinavisten liever zelf beslissen.

348. Maar ook hier werkt het automatisme op silbengroepen. Zoo verklaart Leumann het eigenaardig-geaccentueerde sámbhavantas uit inertie van het onmiddellijk voorafgaande en regelmatige sámbhavanti (1).

Het etymologische saptá wordt eveneens in de Çatapatha-Brāhmaṇa tot sápta, en blijft sindsdien paroxytonon (2).

Zouden hier páñca en ṣáṣ geen inertie hebben uitgeoefend (3)?

349. **C.** De anticipatie en het muzikaal accent.

Juist als bij de inertie hebben wij ook hier één zeeralgemeen geval, dat alleen als bewijs zou kunnen volstaan, met nog eenige indicia links en rechts ter illustratie.

Vóór alles bedoel ik de Servische accent-anticipatie : russ. žená : serv. žèna; russ. peró : serv. pèro ; russ. nesú : serv. nèsēm, russ. dušá : serv. dúša; russ. zimá : serv. zíma, enz. Dit spreekt vooral duidelijk uit de nadere beschrijving van deze twee secundaire Servische accenten, door Masing (4) en Boyer (5) geleverd, en later grooten-

(1) E. Leumann : *Die Accentuation des Çatapatha-Brahmana*, t. a. p., § 1, I, d.

(2) Ibidem, § 1, I, b.

(3) Uit Wackernagel : *Altindische Grammatik*, II, Göttingen, 1905, blz. 22 leer ik, dat ook áṣṭau later voorkomt. Nu kan er dus ook groepenanticipatie van náva en dáça in het spel zijn of loutere analogie.

(4) L. Masing : *Die Hauptformen des Serbisch-chorwatischen Accents*. Mém. d. l'Ac. impér. d. sciences de St Pétersbourg, 1876, tome 23, n° 5, blz. 70 vlgd.

(5) P. Boyer : *La langue et la littérature en Bosnie-Herzégowine*, Revue générale des sciences, 1900, blz. 340.

deels door Gauthiot (1) experimenteel bevestigd; dat namelijk in beide gevallen de muzikale toon in de geaccentueerde silbe nog rijzend is en in de volgende silbe dalend, en den hoogsten top vertoont juist vóór het begin der volgende silbe. Ze zijn dus juist het omgekeerde der Indische svarita. In het Indisch ging door inertie de top der golvende groep (2) *vooruit*, zoodat hij eindelijk in het Ṛg-vedisch op het eerste begin der volgende silbe culmineerde. Door anticipatie ging de top in het Servisch *achteruit*, totdat hij het laatste gedeelte der vorige silbe bereikte.

350. Ik meen dat deze vergelijking der stijgende udātta en dalende svarita in het Indisch, met het opgaande secundaire accent en de dalende primaire accent-lettergreep in het Servisch, óók in staat is licht te brengen in de tegenstelling tusschen lit. ◡◡◡́ = Oerslavisch dalend, en lit. ◡́◡◡ = Oerslavisch stijgend.

351. D. De associatie, analogie, contaminatie en het muzikaal accent.

Wij noemden al eenige feiten van het allergrootst belang in nr 342, 343. Wij zullen er nog op andere wijzen in nr 365-371.

Hier volsta ik met een paar gevallen, die juist om het twijfelachtige dat hen aankleeft, dienen besproken te worden.

352. In het Zweedsch zijn vele tweesilbige woorden, die vroeger acc. 1, dus zoowel de klemtoon als het muzikaal accent op de eerste hadden, tot de acc. 2 overgegaan, hebben dus m. a. w. hun muzikaal accent naar

(1) R. Gauthiot: *Étude sur les intonations serbes*, MSL, XI, 1900, blz, 336 vlgd.

(2) Dat de udātta in het Ṛg-vedisch systeem toch ook één *opgaanden, stijgenden* toon had, en nog heeft, leert Haug: *Ueber das Wesen und den Werth des wedischen Accents*, t. a. p., blz. 49.

de tweede silbe overgebracht (1). Als nu de boven onder nr 347. gegeven verklaring van acc. 2 juist is, behoeven wij ook hier geen analogie te aanvaarden; hebben echter AXEL KOCK of NOREEN gelijk, dan hebben wij hier zeer typische voorbeelden van ons associatie-automatisme.

353. Zekerder is het « principe d'opposition des genres » onlangs door VENDRYES in het Grieksch nagewezen (2), en de reeds langer bekende « loi des appellatifs » (3), Naar analogie van de Idg. tegenstelling in accent tusschen o- en ā-stammen en tusschen attribuut en zelfstandig nomen, waarvan wij hieronder in nr 366 en 368 vlgd. de verklaring zullen trachten te geven, heeft zich in het Grieksch eene *wederkeerige* tegenstelling ontwikkeld tusschen mannelijk en vrouwelijk evenals tusschen substantief en adjectief. Is het *mannelijk* oxytonon, dan toont zich het *vrouwelijk* paroxytonon of proparoxytonon, en is het *vrouwelijk* oxytonon dan werpt het *mannelijk* het accent naar voren. Met substantief en adjectief eveneens.

Een dergelijke verhouding treffen wij in het Slavisch aan tusschen (om kort te gaan) den Nominatief Singularis en Pluralis van allerlei nominaalstammen.

Ik moet er nu evenwel op wijzen, dat deze wederkeerige tegenstelling ook een direct gevolg der subordineerende differentiatie zou kunnen zijn; als namelijk de bijeenstelling van het mannelijk en vrouwelijk, of het Singulare en het Plurale liefst van denzelfden stam hier het

---

(1) AXEL KOCK : *Die alt und neuschwedische Accentuierung*, t. a. p., § 149-50.

(2) J. VENDRYES : *Une loi d'accentuation grecque : l'opposition des genres*, MSL, XIII, blz. 131 vlgd.; Idem : *Traité d'accentuation grecque*, t. a. p., § 181-184.

(3) Ibidem, § 184. Zie nog meer en latere tegenstellingen die ook vooral aan het *muzikaal* accent zijn te wijten bij K. DIETERICH : *Akzent- und Bedeutungsverschiebung im Mittel- und Neugriechischen*. IF. 16, 190;, blz. 1 vlgd.

uitgangspunt gevormd kan hebben. Maar ook in dit laatste geval moet de analogie toch natuurlijk weer hebben meėgewerkt om dit eng-begrensde verschijnsel verder te verspreiden.

354. **E.** De samenwerking van al onze automatismen in de kunst vertoont zich ook bij de toonhoogte.

Ėn wel ten eerste in muziek en zang. Door de subordinatie wordt een opvolging van tonen tot motief, door inertie en anticipatie schakelen zich de motieven tot melodie aaneen. En hoe de associatie in de muziek effect kan hebben, heeft WAGNER met het « Leitmotiv » in zijne opera's bewezen.

355. Maar wij behoeven zelfs niet buiten het taalgebied af te dwalen, om deze samenwerking te ontmoeten : in de talen met overwegend muzikaal accent als de Indo-Chineesche, is er bijna elk vers een voorbeeld van. Het duidelijkst zullen dit mijne meeste lezers inzien door een paar eenvoudige Chineesche verzen-schema's.

0 beteekent : vrije toonbeweging, mag van alles zijn.

— beteekent : *ping*, d. w. z. de toonhoogte blijft gedurende de heele lettergreep constant.

| beteekent : *tse*, d. w. z. de toonhoogte gaat tijdens de lettergreep merkbaar omhoog of omlaag.

1°	0	|	0	—	0	|	0
	0	—	0	|	0	—	0
	0	—	0	|	0	—	0
	0	|	0	—	0	|	0

2°	0	|	—	—	|
	0	—	|	|	—
	0	—	—	|	|
	0	|	|	—	—

Verder onderscheidt men nog een *ping shang* (hooge constante toon) en een *ping kiü* (lage constante toon) benevens een *tse shang* (stijgende toon) en een *tse kiü* (dalende toon). Welnu in vele versmaten moeten nu de *rijmen* ook in deze onderverdeelingen overeenstemmen (1).

356. En nu, de typische eigenaardigheden van het muzikaal accent. Bij de leer van het accent in het algemeen en van de toonhoogte in het bizonder hebben de linguisten en de phonetici tot nog toe veel te weinig rekening gehouden met de muziek en hare theorie. Want als wij de taal met de muziek vergelijken kunnen wij er toe komen eenige (weinige-weliswaar maar toch) zeer gewichtige beginselen af te leiden, die daar ze wortelen in de menschelijke natuur zelve, uit hun aard algemeen zijn, en dus gelden voor alle plaatsen en tijden (2).

357. 1°. Stilstaan zullen wij dus op de eerste plaats bij de algemeene muziekwet, dat het natuurlijke lied met een daling naar den grondtoon eindigt (3).

---

(1) M. de Harlez : *La Poésie chinoise,* Bruxelles, 1892. Zie er nog andere bij Fr Kuehnert : *Ueber den Rhythmus im Chinesischen.* Wiener Sitzungsber , 1896 Bnd. 134, III.

(2) Zoo schreef ik vier maanden geleden, toen ik alleen de literatuur kende, die hieronder wordt bijgebracht. Nog juist vóór dit gedeelte ter perse ging, is mijn aandacht gevallen op een oud en vergeten boek : Paul Pierson : *Métrique naturelle du langage,* Paris, 1884. Deze studie is mijns inziens *van buitengemeene beteekenis,* niet alleen voor het muzikale-, maar ook voor het intensiteits en het kwantiteits-accent. Het is nu te laat, om nog al zijne conclusies te benuttigen. Alleen op eenige belangrijke punten van overeenstemming met onze theorie zal ik nog in een nootje kunnen wijzen. De lezing van Pierson heeft mij, om hiervan het eerste voorbeeld te geven, gedetermineerd, om hierboven die « weinige-weliswaar » tusschen haakjes te zetten, en zoo met een vraagteeken te voorzien; want de overeenkomsten tusschen muziek en taal, waarop hij mij wijst, zijn volstrekt niet gering in getal meer.

(3) Jespersen-Davidsen : *Lehrbuch der Phonetik,* t. a. p., blz. 228; Paul Pierson : *Métrique naturelle du langage,* t. a. p., blz. 117.

En dat is duidelijk. Ons spreken en zingen beide is als het omhoogwerpen van een steen, die door zijn eigen gewicht weer nedervalt. Zoo gaat het toch bij elke beweging in de natuur. 't Is niets dan een spanning die met meer of minder kracht korter of langer ingrijpt in den evenwichtstoestand. Is de spanning voorbij dan herneemt alles zijn oude plaats. Welnu de grondtoon is de rust, het evenwicht, waaruit de toon wordt opgeheven om na langer-of-kortere zweving daarin weer neer te vallen (1). Daarom eindigt dus elk ongekunsteld muziekstuk met den grondtoon. Daarom ook eindigt de eenvoudigste taalzin met een daling. « On a prétendu que, quant à la hauteur, la voix tombait, en finissant, toujours sur la même note. Il y a là, à notre avis une légère erreur; la voix tend simplement vers l'annihilation plus ou moins complète, selon que l'idée est elle même plus ou moins achevée. Si l'on prend une phrase isolée, le fait alors est que la voix tend vers l'annihilation complète. J'ai fait sur ce point un assez grand nombre d'expériences qui toutes m'ont conduit à cette conclusion : la voix tombe en finissant une phrase isolée de plus en plus vers la note la plus basse qu'elle puisse donner » (2).

En zoo verklaart zich al aanstonds het muzikaal accent van de eenvoudigste menschelijke uitingen. Een kleine sprong omhoog en dan weer naar beneden. ⌈Goed ⌊zoo. ⌈Mooi ⌊zoo. ⌈Fraai ⌊jij. ⌈Wel ⌊mij (3). De Grieksche praeposities als realiteitsbeaming (geen ἐστι uitgelaten!) ἄπο, ἔνι, ἔπι, μέτα, πάρα, ὕπο.

(1) Gietmann-Sörensen : *Musik-Aesthetik*, Freiburg, i. B., 1900, blz. 213.

(2) B. Bourdon : *L'expression des émotions et des tendances dans le langage*, Paris, 1892, blz. 57.

(3) Ik geef hier en verderop de toonhoogte met haakjes boven of onder den regel aan, de pauzen met enkele en dubbele vertikale strepen ertusschen.

358. 2°. Maar meestal is de spanning, de zielsbeweging die ons tot een uiting in taal of muziek drijft zoo eenvoudig niet. En dan hebben we gelegenheid de zoogenaamde positieve en negatieve beweging te onderscheiden :

de positieve, psychisch : uit zich zelf treden, sterk voelen, energiek willen.

muzikaal : stijgen van tonen in hoogte, snelheid en kracht.

de negatieve, psychisch : in zich zelf terugkeeren, bevredigd zijn, egaal.

musikaal : dalen van tonen tot grondtoon, langzaam en zacht (1).

Een aantal prachtvoorbeelden hiervan biedt ons het Gregoriaansche Praeconium paschale : *Exultet* (2). Telkens weer jubelt de blijheid om het wondere Licht naar den dominant omhoog en blijft er zweven in blanke snelvleugelige klanken er zingend de heerlijkheden van dezen goudgestraalden nacht. Tegen het einde der periode juicht een zielsroep nog over den dominant heen om dan bij het sluiten der gedachte in stemmige daling heen te wijken naar de finale, en er te wijlen tot weer nieuwe jubileering zich verheft.

Welnu zoo ook in de taal. Elke periode, door een taalkunstenaar gebouwd, kent dienzelfden opgang naar boven voor de komma's, de sneller volgende woorden in het positieve middendeel, tegen het einde nòg iets hoo-

(1) H. RIEMANN : *Grundlinien der Musik-Aesthetik*, Leipzig, 1903, blz. 6 en 22; TH. LIPPS : *Grundlegung der Aesthetik*, Hamburg und Leipzig, 1903, blz. 323.

(2) Gelijk trouwens de oude en middeleeuwsche muziek ons altijd meer en beter voor het muzikale taal-accent kan leeren dan de moderne. Zie hierover : A. THIÉRY : *Le Tonal de la Parole*, Louvain, 1901. Extrait de la Revue Néo-Scolastique, 1900-1901, passim, vooral blz. 60 vlgd.

ger, om dan in statige intervallen naar de punt te dalen. SVEDELIUS beschrijft vooral de *negatieve* beweging zeer teekenend : Il est important de faire comprendre à ses auditeurs qu'on ne leur dira plus rien, que la communication qu'on a voulu leur faire est réellement achevée. Cela ressort directement du sens communiqué, mais à l'appui du sens vient aussi le ton un peu grave sur lequel on prononce la dernière unité linguistique, au moins sa dernière syllabe..... La gravité du ton est accompagnée d'autres modifications de la voix. *On prononce les derniers sons qui précèdent l'arrêt final avec une intensité plus marquée que d'habitude.,... En même temps on unit moins intimement les derniers mots* (*peut-être même les dernières syllabes*); *on les sépare par de petits arrêts anticipant, pour ainsi dire, l'arrêt final* (1).

Als we nu hierbij bedenken, dat SVEDELIUS nergens in zijn boek blijk geeft aan een vergelijking met de muziek gedacht te hebben, en we zien desniettegenstaande die treffende gelijkenis van het hier beschreven taalslot, met de coda van bijna elk muziekstuk (men denke vooral aan de laatste accoorden door kleine pauzes gescheiden) dan mogen we zeker in dit citaat een sterk bewijs zien voor het parallellisme, dat ons bezighoudt.

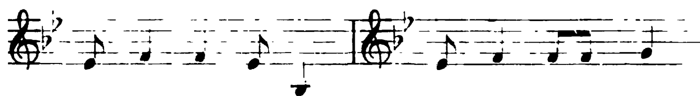
Voor het *positieve* deel is BOURDON vooral duidelijk. De mededeeling van verschillende interessante proefnemingen over de toonhoogte in de taal besluit hij toch met deze korte conclusie : Pour revenir maintenant à la théorie générale de la hauteur, nous croyons pouvoir poser en principe que *toute émotion ou tendance dynamogène élève la voix.* C'est au reste tout ce que nous nous estimons en mesure de pouvoir affirmer (2).

---

(1) SVEDELIUS : *L'analyse du langage,* t. a. p., blz. 113.

(2) BOURDON : *L'expression des émotions et des tendances dans le langage,* t. a. p.. blz. 63.

Maar is dit nu ook eenmaal bewezen, dan kunnen wij aanstonds het verschil tusschen een gepassioneerden uitroepszin en een kalme mededeeling causaal begrijpen.

Der Feind ist besiegt. Der Feind ist be-siegt! (1)

Het *slot van de mededeeling* is negatieve, maar de *uitroep in z'n geheel* is positieve beweging. Het is dus eene algemeene wet : « La voix soutenue jusqu'à la fin de la phrase indique dans le domaine des hauteurs un déploiement d'énergie » (2). ˪Wee ˹mij ! ˪Jou ˹schurk ! ˪Zoo'n ˹kwast !

359. Verder wordt het ons nu duidelijk waarom het muzikaal-accent in een mededeelingsconstructie van voren naar achteren gaat, als deze met een daarop volgende tot een nieuwe eenheid wordt verbonden. Want wat vroeger het einde, negatieve beweging of daling was, moet nu opgang, positieve beweging of hoogte blijven. En als het algemeen menschelijk blijkt te zijn (wat we met veel grond mogen bevroeden) dat juist de hoogste toon vlak vóór het einde intreedt, dan kunnen wij ons zelfs geen andere accentueering denken. Zoo wordt : ˹Ján en alle˪màn. tot : ˪Jan en alle˹máns ˪vrìnd. At ˹seven o'˪clock. tot : ˪a seven o'˹clóck ˪dìnner.

In deze gevallen gaan klemtoon en muzikaal-accent hand in hand, maar ook al blijft het intensiteits-accent op z'n oude plaats (wat in onze moderne talen bij vele woorden voor het verstaan gevorderd wordt), het muzikaal accent blijft de natuur getrouw. Zoo wordt ˹Va˪ter wan-

(1) WUNDT : *Die Sprache*, II, blz. 400.

(2) BOURBON : *L'expression des émotions et des tendances dans le langage*, t. a. p., blz. 154.

neer het met ⌜Mut⌞ter verbonden wordt tot Vá⌜ter und Mùt⌞ter (1). Vergelijk verder : Die Lie⌜be Got⌞tes. met : Das ⌜grösste ist die Lie⌞be. en : ⌜Mül⌞ler met : Mül⌜ler, Schul⌜ze und ⌜Brau⌞ne (2). Den maatslag voor een marsch ⌜één ⌞twee met de maat voor een wals ⌜één, ⌜twee, ⌞drie. Naast τούτων ⌜πέ⌞ρι : ⌞πε⌜ρὶ τούτων (3).

360, Deze veranderingen uit de constitutie der spreek-organen en hun verband met de hoogere psychologische vermogens (zie nr 373) bij den spreker geboren, hebben nu ook evenwel het oor van den verstaander aan deze zeer natuurlijke bewegingen gewend. De menschen zijn zich de natuurgewoonte min of meer bewust geworden : dat een hoogere toon geen einde is, dat hun oor voor een bevredigend slot een daling naar omlaag verlangt. En deze min-of-meer-bewuste kennis toont zich nu ook weer duidelijk in de taal.

Jespersen haalt hiervoor een paar merkwaardige staaltjes aan (4) : Twee menschen nemen afscheid. Ze zeggen beiden : Adieu. Maar de eerste zegt het gemeenlijk op een veel hoogeren toon. Hij wacht op het slotwoord van den ander, ja, zegt het soms zóó vragend, dat het als 't ware gaat beteekenen : nu, dan hebben we voor vandaag toch niets meer te verhandelen? Maar de tweede sluit het gesprek op lagen toon, en geeft zoo eventueel antwoord op de vraag : Neen, niets meer. ⌜dieu! — ⌜A⌞dieu!

---

(3) Deze accentueering is proefondervindelijk door graphische curven gestaafd bij William Martens : *Ueber das Verhalten von Vocalen und Diphtongen in gesprochenen Worten.* Zeitschrift für Biologie. Bnd. 25, blz. 289-328, zie vooral blz. 306 vlgd.

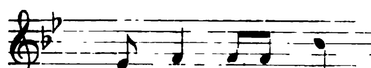
(2) Jespersen-Davidsen : *Lehrbuch der Phonetik*, t. a. p., blz. 235.

(3) Het historisch accent is πέρι, skr. pári, en zoo bij alle praeposities met zoogenaamde anastrophe. J. Vendryes : *Traité d'accentuation grecque*, t. a. p., § 74, vgl. nr 357 hierboven.

(4) Jespersen-Davidsen : *Lehrbuch der Phonetik*, t. a. p., blz. 228-29.

« Du erhältst eine ⌜Mark, nicht einen ⌜Pfennig ⌞mehr » zegt A tegen B en de diepe daling op ⌞mehr verduidelijkt zeer welsprekend zijne stemming : Nu is 't uit, ik wil er niets meer over hooren. Maar nu herneemt B : ⌜keinen ⌜Pfennig ˡmehr. *Hij* beschouwt de zaak nog volstrekt niet als afgedaan, zijn toon gaat voortdurend omhoog, als om een antwoord af te dwingen, want wij voelen een organische antipathie om te blijven staan in de hoogte.

En zetten wij nu, gelijk wij misschien bij het lezen al instinctmatig hebben gedaan, achter het laatste ⌜mehr een vraagteeken, dan beseffen wij, hoe hiermede de psychologische oorzaak is ontdekt van den algemeen-menschelijken vraagtoon :

En zoo meenen wij voor alle tijden en talen (1) bewezen te hebben, wat Nyrop-Philipot (de eenigen, die in hunne bibliographie *ook* Paul Pierson opgeven) voor het Fransch hebben opgesteld (2) : Pour ce qui est des groupes de mots, on peut faire les remarques suivantes :

1° Le *ton montant* indique que *la pensée est inachevée, indéterminée;* on l'emploie dans les interrogations, dans les phrases interrompues, etc.

2° Le *ton descendant* indique que la pensée est achevée, bien définie.

---

(1) Ik beweer hiermee natuurlijk niet, dat deze natuurlijke toestand niet kan verduisterd zijn door allerlei storing van beschaving of analogie : L'ordre acquis, artificiel, se mêle constamment à l'ordre naturel et l'intervertit, meent Bourdon zeer terecht, (t. a. p., blz. 150).

(2) Nyrop-Philipot : *Manuel phonétique du français parlé*, Copenhague, 1902, blz. 114.

361. 3° Een derde overeenkomst, die hier van belang is, tusschen muziek en taal, bieden ons de twee juist tegenovergestelde werkingen van de pauze en de rust. « Während Pausen, zegt RIEMANN (1), welche nach Tönen eintreten, die einen natürlichen Abschluss bilden, kaum von irgend welchem Empfindungswerte sind, sind andere, welche eine Phrase zerreissen, besonders solche, die vor den Schwerpunkt fallen, von erschreckender, beängstigender, den Atem versetzender Wirkung ».

Al geldt nu, gelijk wij verder zullen zien, deze ongerust-makende beschrijving noch in de muziek noch in de taal van *alle* « phrase-zerreissende » pauzen, ik heb deze schildering voorop gezet, omdat iedereen er aanstonds mee ziet, welk feit we bedoelen.

Om het echter in z'n innerlijk wezen te doen begrijpen, acht ik het nuttig eerst eene algemeene psychologische wet, ik bedoel het *Stauungsgesetz* beknopt uiteen te leggen.

« Wird ein psychisches Geschehen in seinem natürlichen Ablauf unterbrochen oder gehemmt, oder tritt in denselben an einem Punkt ein fremdes Element hinein, so geschieht an der Stelle, wo die Unterbrechung, die Hemmung, die Störung durch das Fremde, auftritt, *eine Stauung: Die in ihrer Verwirklichung gehemmte Tendenz des Fortganges konzentriert also die psychische Kraft an jener Stelle* » (2).

Zoo is alle streven gedeeltelijk eene *Stauung* van de psychische kracht bij 't opkomen der Hemmung. Hiertoe behoort verder de hoogere waardeering van hetgeen men pas komt te missen; de bizondere indruk, dien het halfbedekte, het halfuitgesprokene, soms kan uitoefenen; de werking van een dissonant in de muziek; het blijven stilstaan van een horloge, dat ons wakker maakt; enz. enz.

(1) *Musik-Aesthetik*, t. a. p., blz. 56.

(2) TH. LIPPS : *Leitfaden der Psychologie*, t, a. p., blz. 109 vlgd.

Wordt dus, om dit nu toe te passen op de muziek, eene reeks van toonbewegingen plotseling onderbroken, dan krijgt juist dóór die onderbreking de laatste klank vóór die onderbreking een typisch accent. Denk b. v. maar aan het stacato.

Een uitvoerige toepassing van deze muziekwet gaf reeds — zonder evenwel hare algemeenheid en psychologische motiveering te bevroeden — Hugo Riemann in het 6de Hoofdstuk van zijne ***Musikalische Dynamik und Agogik*** Leipzig, 1884 (1).

Welnu, in de taal vinden wij juist hetzelfde; want het is een zeer vruchtbare waarneming van Carl Svedelius (2), dat de pauze dikwijls als accent dienst doet.

De pauze is niet ***altijd***, gelijk nog Sievers en Delbrück meenden, als een maatstreep tusschen de ***Sprechtakte*** onderling; zij wordt integendeel door de psychische energie (3), die zij dank het Stauungsgesetz aan de voorafgaande lettergreep verschaft, juist tot den hoogsten één-makenden top der golvende groep.

Ten eerste in emphatische uitdrukkingen (4) :

Das ist ˹buch ‖ stäblich wahr. ˹Per ‖ nicious. Oh it's ˹a ‖ bominable! ˹Af ‖ schuwelijk! ˹Ont ‖ zettend. ˹Ge ‖ weldig.

Overeenkomstig het Stauungsgesetz krijgt de voorafgaande silbe gewoonlijk een zeer hoogen toon. En aan de voorbeelden ziet men, dat hier het muzikaal accent wederom niet met den gewonen klemtoon behoeft samen te vallen.

---

(1) Zie ook een korte samenvatting op blz. 106 van zijne *Allgemeine Musiklehre*³, Leipzig, 1904.

(2) Svedelius : *L'analyse du langage*, t. a. p., blz. 96 vlgd.

(3) Men begrijpt, dat deze zich naar den aard der talen ook in quantiteits- of intensiteitsaccent kan uiten. Daar dit verschijnsel echter 't meest typisch bij het muzikaal accent optreedt, achtte ik het hier 't best op zijne plaats.

(4) Jespersen-Davidsen : *Lehrbuch der Phonetik*, t. a. p., § 109.

Ten tweede, in grootere of samengestelde constructies. Is de pauze b. v. nog maar half voelbaar in : Les guerres des Fran⌜çais | ont été .. . zeer sprekend treedt zij op in : La guerre des Français à Madagas⌜car ‖ a été .... etc. Vier plus ⌜vijf | is negen. en : Vier ⌜plus ‖ vijf-maal-⌜zes | is vierendertig. geven een nieuwen kijk op hetzelfde feit.

Ten slotte : in alle mogelijke gevallen, waar men eenige speciale klem noodig acht, zoo vooral bij tegenstellingen. D'autres .... ⌜lui ‖ était convaincu, enz. enz.

De aangehaalde voorbeelden, zegt SVEDELIUS, vindt men echter alleen in de meer beschaafde spreektaal. In de gewone omgangstaal vindt men wel hetzelfde princiep, maar min of meer gemaskeerd. Het volk toch vult zoo'n pauze door allerlei toonlooze gevoelswoordjes aan.

In plaats van : c'est ⌜lui ‖ qui a préparé la question. hoort men : c'est ⌜lui ⌞alors⌟ qui a préparé la question. En voor : Le pub⌜lic ‖ discute ces questions à présent, drukt een krant : Le public⌝ ⌞lui⌟ discute ces questions, waar het publiek tegenover de geleerden gesteld wordt. Die ⌜Treue ⌞sie⌟ ist kein leerer Wahn.

362. Passen wij nu deze drie klassen van gegevens ook toe op de talen, waarvan wij de accentuatie slechts gebrekkig kennen, dan zullen wij spoedig bemerken hoe mild dit nieuwe weten onze gegevens bij de armelijke overlevering geborgd, zal aanvullen en verrijken.

Want als wij zien hoe moeilijk het *ons* nog valt onze eigen moedertaal, met al de fijne analyses en breede vergelijking, die ons XX[ste]-eeuwers ten dienste staan, ook maar eenigszins dragelijk te accentueeren; dan kunnen wij, bij de nasporing der accentueele eenheden der oudere talen, ons toch niet heel en al gebonden geven aan de gebrekkige toonstreepjes der brahmanen en Alexandrijnen, die toen zij ze voor het eerst in de teksten brachten,

ten minste veel van die geschreven literatuur al maar nauwelijks meer hunne moedertaal konden noemen, en in algemeenen kijk op taalverschijnselen bij de beperktheid hunner kennis, zeker verre bij de tegenwoordige taalvorschers hebben achtergestaan.

Dat de composita van verbaalstam + pronomen een accentueele eenheid vormden wisten wij al lang. Maar tóch is het voor sommigen nuttig, meen ik, de oudste verbaalvormen met de bovengenoemdc zinnetjes : ⌜Wel ⌞mij, ⌜Fraai ⌞jij, ⌜Goed ⌞zoo, te vergelijken.

Temeer, daar ons zoo de vorming en de beteekenis van nog een andere groote klas van Idg. woorden duidelijk kan worden. Ik bedoel de zoogenaamde abstracta op -ti, die ik met den 3den persoon Sing. zou willen identificeeren. Het semasiologisch bewijs daarvoor brengt nr 371.

363. Zoo mogen wij verder ook al aanstonds uit het onbetoond zijn van het verbum aan het einde van den Vedischen hoofdzin (1) de conclusie trekken, dat het verbum hier dus niets is dan negatieve beweging, die met een voorafgaande positieve, van betoond dat is hoogtonig subject, object of bepaling ééne toongroep, ééne accentueele eenheid uitmaakte.

Stond het verbum voorop, dan vormde dát den positieven opgang en het bijbehoorende nomen de negatieve daling, gelijk duidelijk blijkt uit de composita van de typen : bharádvājas en dáti-vāras, die ik met Jacobi (2) beschouw als tusschenzinnetjes, samengesteld uit wat later de 3de pers. van het verbum finitum werd + wat later

---

(1) B. Delbrück : *Altindische Syntax*, Halle a. S., 1888, § 22-23.

(2) H. Jacobi : *Compositum und Nebensatz*, Bonn, 1897, blz. 61 vlgd.; Brugmann, IF, 18, 71 zocht in de *-ti*-vormen Infinitieven. Maar wanneer zullen wij toch eens ophouden allerlei uiterst-secundaire kategorieën in den vóórtijd der Idg. grondtaal te projicieeren? Zie nr 371.

subject of object heet; maar wier eerste lid in elk geval door de ṛṣi's als verbum finitum moet gevoeld zijn (1).

En al zette dan later in een ietwat lossere verbinding de brahmaan, na het geaccentueerde verbum op het nomen een nieuw accent; wijzend op de juist aangehaalde categorie van composita en den dwang van een systeem dat het meestal-vooropstaande nomen ook hier een accent opdrong, mag ik gerust, meen ik, voor het Vedisch tot de accentueele eenheid van bijna alle subject-of-object + verbum-groepen in den hoofdzin besluiten.

Maar gelijk wij reeds zagen (nr 273) is de verbinding van het verbum met de nomina in den bijzin inniger dan in den hoofdzin, dus mogen wij a fortiori in den bijzin de juist-voor-den hoofdzin-bewezen accentueele eenheid aanvaarden. De nomina zijn hier dus wederom door systeem-dwang altijd geaccentueerd. Maar het verbum der **vooropstaande** bijzinnen draagt natuurlijk den hoofdtoon (2), omdat de gedachte onvoltooid, onbepaald is : het verbum van den bijzin is het culmen der positieve beweging, van den *ton montant*. De op het praeverbium hoorende toon gaat dan ook op het verbum over (3). Het geaccentueerde verbum in **navolgende** bijzinnen komt alleen in « auffordernde Sätze » voor (4). En die verklaren zich zelf dus als positieve beweging : uit zich zelf treden, energiek willen.

---

(1) 't Is de bekende constructie ἀπὸ κοινοῦ ook in andere talen niet ongewoon : Mhd. die worhte ein smit hiez-Volcān. Mnl. een dorper heet-Lamfroit woont hier bi, een borne heet-Kriekepit gaet suutwest niet verre danen. Zie voor de literatuur hierover H. Paul : *Prinzipien*[3], blz. 125 en voeg erbij het blijkbaar vergeten allerbelangrijkste werk van Louis-Francis Meunier : *Les composés qui contiennent un verbe à un mode personnel*, Paris 1875.

(2) B. Delbrück : *Altindische Syntax*, t. a. p., § 25.

(3) Ibidem, § 28. Vergl. nr 345 en 373.

(4) Ibidem, § 26.

364. In het Grieksch was het verbum finitum oorspronkelijk altijd enclitisch (1). Dit is een sterk bewijs voor de thesis van HERMANN (2), en als zoodanig, meen ik, nog niet benuttigd. Maar niet minder sterk pleit dit feit voor onze stelling : dat, wat wij voor den Vedischen hoofdzin vindiceerden, namelijk de accentueele eenheid van subject-of-object + verbum, reeds een feit blijkt te zijn in de Indogermaansche grondtaal.

Maar in het historische Grieksch werd het verbum toch wèl geaccentueerd. Is dan die oeroude eenheid weer uiteengevallen (3)? Als er de Grieksche gravis niet was, zouden wij dat niet zoo gemakkelijk kunnen weerleggen. Maar nu spreken de talrijke enclinomena (4) te duidelijk. Het is wel jammer, dat de meening die deze βαρεῖα voor eene μέση hield, tot nu toe bijna eenstemmig door allen geleerd, zoo o. a. door G. HERMANN, CORSEN, WESTPHAL, KÜHNER-BLASS, in de laatste jaren juist bestreden is door de twee geleerden, die aan het Grieksche accent eene bizondere studie hebben gewijd : WACKERNAGEL (5) en

(1) J. WACKERNAGEL : *Beiträge zur Lehre vom griechischen Akzent*, Basel, 1893.

(2) EDUARD HERMANN : *Gab es im Idg. Nebensätze?* Gütersloh, 1894.

(3) Dit zou op zich volstrekt niet onmogelijk zijn. Zoo vallen bij den teruggang der beschaving na den val van het Westersch Romeinsche rijk, blijkens de Romaansche accentuatie weer vele Latijnsche composita uiteen. Zie het laatst hierover met aanhaling der vrij uitvoerige literatuur : R. S. RADFORD : *On the recession of the latin accent*, AJPh., 25, 1904, blz. 151 vlgd.

(4) Dit was de term der grammatici voor gebarytoneerde oxytona in Satzinlaut.

(5) J. WACKERNAGEL : *Beiträge zur Lehre vom griechisehen Akzent*, Basel, 1893, blz. 1 vlgd. Zie ook WACKERNAGEL : *Das Zeugniss der delphischen hymnen über den griechischen Akzent*, Rheinisches Museum, 51, blz. 301-302.

Vendryes (1). Ik behoef echter hier op deze kwestie niet meer in te gaan, sinds Hugo Ehrlich (2) ze nog eens afzonderlijk en à fond behandeld heeft (3), en mijns inziens met evidentie heeft aangetoond waar te zijn, wat de onmiddellijke constateering der feiten mij, en mij niet alleen, in dezen altijd had voorgehouden. In constructies dus als : βασιλεὺς ἐγένετο, (κνίσῃ δ') οὐρανὸν ῗκε wijst de gravis op een bijaccent, m. a. w. de laatste lettergreep der nomina was hooger (4) dan de twee eerste lettergrepen, maar lager dan de geaccentueerde silbe der verba. Zij vormden dus ééne toongroep : ééne secundaire beamingseenheid. Dat wij niets van deze accentueele eenheid merken, als het historisch accent op een vorige lettergreep van het nomen viel, is zeer begrijpelijk daar het verschil tusschen bij- en hoofd-accent dan alleen voor een *fijn opmerker* is waar te nemen. Juist gelijk boven bij *súb vos plàco* en *súpplico vòs.*

Echt enclitisch waren in het Grieksch slechts drie Indic. Praesentia : εἰμι, ἦμι en φημι (en het laatste nog met uitzondering van den 2den pers. sing.). Van εἰμι is dat zeer

(1) J. Vendryes : *Traité d'accentuation grecque*, Paris, 1904, § 35-44. Zie vooral zijn concessies in § 42 en vergelijk R. Gauthiot : *Mélanges Meillet*, blz. 58, althans voor de feiten.

(2) Hugo Ehrlich : *Zur griechischen Prosodie*, I, KZ., 30, 1905, blz. 571-83.

(3) Vergl. ook Th. Reinach's bespreking van Vendryes in de Revue des études grecques, 47, 1904, blz. 485.

(4) Met Hirt *(Handbuch*, § 274, Anm.) een omkeering der waarden van positieve en negatieve beweging aan te nemen, is eenvoudig een psychologische ketterij. Dan had Krüger (*Griech. Sprachlehre*, § 8, 10, Anm. 1) hem al beter kunnen leeren. Deze spreekt toch van « *etwas* gedämpft » en vergelijkt dan zeer terecht : ˹*handle ge*˹*scheit* met ˛*ge*˹*scheit* ˹*handeln* : het « gedämpft » of « lager van toon » moet men hier dus verstaan in verhouding met het volgende woord, niet met de vorige lettergrepen van hetzelfde woord.

begrijpelijk uit zijn pronominale natuur. Φημι en ἡμι zijn enclitische zinnetjes, waarover wij verderop nog hebben te spreken.

365. Dit alles blijkt overduidelijk uit de muziek der Grieksche hymnen. Want AMBROS merkte zeer terecht op : « Die Griechische Musik war für die Dichtung, was die Polychromie für den griechischen Tempel war. Wie diese in kluger und bescheidener Unterordnung die Bauglieder mit leichter Nachhilfe belebt, so sollte die Musik nicht das Wort des Dichters eigensüchtig verschlingen oder sich eigensüchtig vordrängen, sondern das Wort erst recht hell und klar ertönen lassen » (1). De melodie richtte zich dus naar de toonhoogte der gesproken woorden, en vandaar zijn de overgeleverde fragmenten zoo gewichtig voor de bepaling van het echte *gesproken* Grieksche accent.

WACKERNAGEL nu vond in de bekende Grieksche hymnenfragmenten (2), dat niet alleen doorgaans de acutus met de hoogste noot van de woordmelodie samenviel, en de perispomene op twee noten in dalende volgorde werd gezongen, maar bovendien dat de gravis-lettergreep toch wel het hoogtepunt vormt van de woord-melodie waartoe ze behoort, meest echter lager en nooit hooger is, dan de begin-lettergreep en de accent-lettergreep van het volgende constructie-lid (3). En hieruit blijkt dus duidelijk, dat wij van de verwarde berichten der Grieksche grammatici alleen diegene moeten gelooven, die ons de gravis als eene μέση beschrijven en noemen (4).

---

(1) A. W. AMBROS : *Geschichte der Musik.* Bnd. I³, 1887.

(2) C. JAN(US) : *Musici scriptores Graeci*, Supplementum : Melodiarum reliquiae, Lipsiae, 1899.

(3) J. WACKERNAGEL : *Das Zeugniss der delphischen Hymnen über den griechischen Accent.* Rheinisches Museum, 51, 1896, blz. 304-305.

(4) HUGO EHRLICH : *Zur griechischen Prosodie* I, KZ. 39, 1905, blz. 571-83.

Dat evenwel de accentueele eenheid van sommige grammatische constructies óók gevoeld werd, als het eerste lid ***geen*** oxytonon was, en de accent-noteering der Alexandrijnen ons dus geheel en al in den steek laat, blijkt althans voor adjectief + substantief overduidelijk uit de juistaangehaalde studie van Hugo Ehrlich. Deze vond toch dat dit syntactische complex in de muziek werd opgevat als een enkel woord met slechts één muzikalen top. Deze top valt noodzakelijk op de geaccentueerde silbe van één der twee woorden, terwijl met de geaccentueerde silbe van het ander woord ***niet gerekend behoeft te worden***. De eenstemmigheid van het betreffende materiaal maakt allen redelijken twijfel onmogelijk. Ik geef slechts een paar voorbeelden ter opheldering :

Door deze conclusies van Ehrlich aangelokt ging ik nu zelf de constructies : subject + verbum en object-of-rest + verbum onderzoeken, en ik kwam tot juist dezelfde conclusie. Ook deze worden als één woord met één muzikalen top behandeld. Het is hier de plaats niet dit aan compleet materiaal na te wijzen, de voorbeelden zul-

(1) Ik ontleen mijne muziek-noteeringen niet aan de *Melodiarum reliquiae* van C. Jan, daar zijne transscriptie van muzikaal standpunt, vooral in het rhythme, zeker gebrekkig mag genoemd worden, maar aan de overzetting van Hugo Riemann : *Handbuch der Musikgeschichte*, I, 1, Leipzig, 1904, § 25, die van zijn kant evenwel door conjecturen, geheel en al in tegenspraak met de gevonden regels, een philologische onbevoegdheid aan den dag legt, die bezwaarlijk is goed te praten. Daar ik evenwel niets dan zeker-overgeleverde plaatsen citeer, is dit bezwaar voor ons geen beletsel om zijne rhythmisch-zeker-nauwkeuriger noteeringen hier de voorkeur te geven.

len ieder, die het na wil slaan, onmiddellijk in het oog vallen. Ik citeer er hier slechts een paar van die het zekerste bewijzen, doordat ze juist gelijk boven, zich volstrekt niet storen aan de etymologische accentueering van de minder betoonde constructiedeelen :

Men ziet het. Juist als in de eerste voorbeelden met de accentueering van γαυρούμενον en χαλινῷ niet werd gerekend, zoo blijken ook τίκτουσιν, ἀμέραν en ὅσον slechts een zwak bijaccent te hebben overgehouden, dat de muziek bijwijlen (1) mocht verwaarloozen, waardoor dus de eenheid van accent ook in deze groepen ten volle bewezen is.

Dat de muziek van den Sāmaveda, die ons in talrijke manuscripten bewaard is, tot een zelfde resultaat zal leiden, kan ik alleen vermoeden. Dr R. Simon te München, die zich vooral met de Oud-Indische muziek bezig houdt, deelde mij bereidwillig mee, dat in dezen voorloopig nog geene zekerheid te verkrijgen is, daar nog àl te veel moet aan het licht gebracht worden uit lang-verwaarloosd handschriftelijk materiaal, eer wij hieromtrent op voldoende gegevens een oordeel zullen kunnen vellen.

Met de voorbeelden echter van Hugo Ehrlich zijn wij al vooruitgeloopen naar de nominale of zoogenaamde open constructies.

---

(1) *Bijwijlen*, want gelijk ik boven reeds aanduidde, hebben de etymologisch geaccentueerde lettergrepen dezer bij-woorden toch meestal een hoogeren toon dan de etymologisch-ongeaccentueerde lettergrepen van hetzelfde woord. Omdat in dit laatste geval echter een minder-muzikaal-bedeelde, de onzelfstandigheid of de onderhoorigheid van zoo'n woordgroepje onder een hoogere eenheid zou kunnen betwisten, koos ik juist deze meer sprekende staaltjes uit.

366. Hiervoor nu is alles nog veel gemakkelijker te bewijzen.

Na al het voorgaande is het toch duidelijk, waarom het vooropstaande adjectief in het Idg. altijd den toon op de laatste lettergreep had (1). Ton montant : la pensée est inachevée, indéterminée : γλαυκὸς ὀφθαλμός : fonkelend oog.

Maar zoo wordt ook het wisselend accent der nomina in de declinatie verklaarbaar, als wij met HIRT (2) tot de ontdekking komen dat een casus obliquus met het volgende regens éene toongroep vormde.

Het zelfde voorbeeld van daar juist kunnen wij toch als rectum + regens opvatten, γλαυκός voor Genetief van γλαύξ houden, en het dan even ontwijfelbaar juist met *uilen-oog* vertalen.

N. v. WIJK meent zelfs, dat *alle* thematische adjectieven op dergelijke wijze uit zelfde grondvormen als de Genetieven zijn ontstaan, en mijns inziens is daartegen geen bezwaar.

Maar alle andere zwakke casus obliqui vormden eenzelfde verbinding (3).

Genet. Sing. : Διόσκουροι; Dat. Sing. : ātmanēpada-; Instr. Sing. : vacástēna-; Loc. Sing. : δίφιλος, asméhiti-; Abl. Sing. : stōkānmukta-; Genet. Plur. : apāṃnidhi-; Loc. Plur. : apsúyōni- enz. (4).

(1) N. v. WIJK : *Der Nominale Genetiv Singular*. Zwolle, 1902, § 33; J. VENDRYES : *Traité d'accentuation grecque*, t a. p , § 184.

(2) H. HIRT : *Der Idg. Accent*, t. a. p., blz. 315 vlgd., vergl. N. v. WIJK : *Der nom. Gen, Sing.*, t. a. p., § 91.

(3) O. RICHTER : *Die unechten Nominalcomposita des Altindischen und Altiranischen*, IF, IX, blz. 1 vlgd., 183 vlgd.

(4) Dat hier Dat. en Instr. Plur. ontbreken is zeer begrijpelijk, zij vormen toch, gelijk de overeenkomende duale casus, een tamelijk jonge samenstelling uit den stam en de praep. *bhi (H. HIRT : IF. 17, blz. 51 vlgd.). Het eigenaardig accent dezer vormen verklaart zich uitstekend uit nr 340. De Loc. Plur. lijkt mij iets ouder. Vandaar zijn middelstelling.

Hoe het accent in deze en dergelijke composita door allerlei secundaire regelen is afgeweken en gesystematiseerd kan men zien bij WACKERNAGEL (1).

367. De Nominatief en Accusatief daarentegen waren meestal zelfstandige zinwoorden. Zij vormen oorspronkelijk een groep op zich zelf, en dus is de laatste lettergreep onbetoond.

Dat de Locativus-Sing. weifelde, kan ons niet bevreemden, daar die in het gewone gesprek als geïsoleerde realiteitsbeaming aanhoudend moest voorkomen (2). En dat de Accusativus Pluralis in het vroegste Oud-Indisch zijn accent eveneens naar de laatste lettergreep liet overgaan, wordt duidelijk uit de reeds Idg. constructie object + verbum, waarin het verbum, althans in den hoofdzin onbetoond was. De positieve beweging ging dus door tot op de laatste lettergreep van het nomen. Ook zoo in het Latijn : Bij PLAUTUS vinden wij tot tien maal toe : nugás-agìt, nugás-agìs, enz. (3).

De Acc. Sing. was ook wel in hetzelfde geval, maar bleef daarnaast veel vaker als zinwoord voorkomen, wat bij den Pluralis uit den aard der zaak zelden het geval was.

368. Maar niet alleen de thematische Nominatief-Genetieven fungeeren als vooropstaand attribuut, ook de vrouwelijke -i̯ē-stammen doen het zelfde blijkens den latijnsch-keltischen Genet.-Sing. der thematische stammen op -ī : lupí pès. (Zie 1ste deel, nr 116.)

Maar ook de vrouwelijke -i̯ē-stammen waren blijkens het Litauwsch in den zoogenaamden Nominatief-Singularis oxytona.

Wij hebben hier dus een zelfde verhouding als van ferus en θηρός.

(1) J. WACKERNAGEL : *Altindische Grammatik*, II, 1, Göttingen, 1905.
(2) JOHN RIES : *Was ist Syntax?* t. a. p., blz. 96.
(3) R. RADFORD : AJPh. 25, blz. 258.

369. Maar veel opvallender en van veel meer kanten bewezen is de eindbetoning van de Idg. feminina of Neutra Pluralia. Laat zich misschien ook bij deze bewijzen, dat zij in het Idg. als attributen voor andere substantiva werden gebruikt? Dan was tevens hunne eigenaardige betoning verklaard. Welnu, dit bewijs meen ik te kunnen bijbrengen en wel uit den Gotischen Genetivus (Pluralis) (1).

Niets is door de nieuwere Auslauts-theorie meer verward en verduisterd dan juist deze uitgangen.

370. Wij hebben toch boven (nr 304) gezien, dat de Germaansche Auslaut-gesetze een gevolg zijn van de differentieerende subordinatie, waardoor dus nooit eene silbe kon getroffen worden die òf een hoofdaccent òf een bijaccent droeg. Bij de behandeling der Germaansche klankverschuiving onder het articulatie-accent zullen wij zien, dat de wet van VERNER niet veel ouder kan zijn dan de Auslautgesetze der vocalen. Daar nu de wet van VERNER nog het Idg. accent veronderstelt (althans nog dezelfde plaatsing) kan ik maar niet begrijpen, wat er tegen zou zijn : aan te nemen, dat de Genetief in het Oer-Germaansch nog eenigen tijd een bijaccent op den uitgang zou hebben bewaard. Maar niet alleen is er niets tegen, er is veel, dat deze conclusie onverbiddelijk eischt.

1° bij de consonant-stammen, waar de Idg. oxytoneering van den Genet.-Sing. vaststaat. Alleen het Gotisch toont hier gesyncopeerden vocaal, On. en Ags. en Ohd. vooral hebben hier fótar, fótes, nahtes, burges, mannes, kustes, enz uit Idg. noktés, enz. (2). Deze hadden dus in 't Oergerm. nog het accent op den uitgang.

(1) Ik zet hier *Pluralis* tusschen haakjes, omdat uit allerlei feiten blijkt, dat deze vormen ook als Genetiv-*Sing*. fungeeren : b. v. na het vragend pronomen.

(2) H. PAUL : PBB., VI, blz. 548.

2° bij de e/o stammen, waarvan in het Idg. zeer waarschijnlijk ook een Genetief heeft bestaan, alleen in accentueering van den Nominatief verschillend (1). Welnu *a*) in *alle* Oud-Germaansche dialecten blijft de *s* scherpe spirant; *b*) in 't Got. Ags. Ohd. en Os. is de thematische vocaal *niet* gesyncopeerd, gelijk in den Nominatief (2); *c*) in het Ohd. en Os. is de thematische vocaal niet in *i* overgegaan maar *e* gebleven, terwijl daar toch alle onbetoonde *e*-tjes tot *i* worden. Ook deze hadden dus Oergerm. nog een accent op den uitgang.

3° bij de -ā, -i en -u stammen, Got. gibōs, anstais, sunaus, is er niets, wat ons dwingt de werking van een Auslautgesetz aan te nemen. Integendeel. Deze driemorige Idg. uitgangen, hadden ook in het Germaansch nog drie moren, dus Schwach-geschnittenen Accent, wat duidelijk blijkt uit het afvallen der *s* in het Ohd. Vergl. Got. gibōs : Ohd. geba met Got. nasidēs : Ohd. neritōs en Got. anstais : Ohd. ensti en Got. sunaus : Ohd. witō met Got. bindais : Ohd. bintēs (3). Ook deze moeten dus in het Oer-Germaansch het accent nog op den uitgang gehad hebben.

Passen wij deze gegevens nu toe op de uitgangen der Got. zoogenaamde Genetivi Plurales, dan beantwoordt aan

Got. dagē : Ogerm. đagḗ : Idg. *dhoghḗ,

Got. gibō : Ogerm. geƀṓ : Idg. *ghebhā́ (4),

---

(1) N. v. Wijk : *Der nominale Genet.-Sing*, t. a. p.

(2) Het *o*-tje van den Genetief-uitgang *-so* tot in Oer-Germaanschen tijd te laten voortbestaan, is toch (daar het in geen enkele andere Idg. taal bij de nomina is bewaard gebleven) niets waarschijnlijker dan pour le besoin de la cause dienstig is.

(3) Walde : *Die germanischen Auslautgesetze*, t. a. p., blz. 130 vlgd.

(4) De evenredigheden hwamma : hwammēh = daga (Dat. Sing.) : dagē (Genet. Plur.); aina : ainōhun = giba (Nom. Sing.) : gibō (Genet. Plur.) moeten dus zoo verklaard worden, dat in de voorgaande termen de rhythmische differentieering verzwakking bewerkte, maar dat in de volgende termen, deze door dekking of betoning werd voorkomen.

beide door potentialiteits-vṛddheering (zie nr 114) uit de basen *dhoghe en *ghebhe ontstaan. En hunne genetivische functie is even opvallend, maar even begrijpelijk als die der Italo-keltische vormen op -ī (1).

Daar nu zoowel in het Oer-Germaansch als in het Idg. de Genetief aan zijn regens vooraf ging verklaart zich van zelf de Ton montant (la pensée est inachevée, indéterminée) van de bekende parallellenreeks (2) : Russ. ózero : ozerá; lit. éžeras : ežeraí; Gr. φῦλον : φυλή, τόμος : τομή, νεῦρον : νευρά; Oind. svā́danam : Gr. ἡδονή, enz.

371. Maar zouden al deze ton montants van vooropstaande Attributen en Genetieven niet kunnen teruggebracht worden tot een nog algemeener psychologisch automatisme?

Het was mij toch al dikwijls opgevallen dat de gezaghebbende Indogermanisten reeds in de oudste taalperioden zooveel en zoo verschillende verbaalabstracta meenden te moeten aannemen. Dit is toch psychologisch beschouwd een zeer wonder verschijnsel. Want als wij de tegenwoordige volkstalen beluisteren, dan hooren wij daar wel vele woorden, die de grammatici verbaal*abstracta* believen

---

(1) Dat ULFILA deze vormen *óók* als eenvoudige potentialiteitsbeaming voelde zonder Genetivisch verbandsgevoel, blijkt voor mij overduidelijk uit þai þiudo, Matth. 6, 7, (vergl. þai fadrein), hwo so laiseino so niujo, Marc. 1, 27; hwo so handugeino so gibano imma, Marc. 6, 2; hwo hweilo, (1 Cor. 7, 5 en 16, 7) enz. Alles in dezen op den Griekschen tekst te schuiven lijkt mij even gemakkelijk te beweren als bezwaarlijk te bewijzen.

(2) BENJAMIN I. WHEELER : *Der griechische Nominalaccent*, Strassburg, 1885, blz. 69, 73, enz.; JOH. SCHMIDT : *Die Pluralbildungen der Idg. Neutra*, Weimar, 1889. blz. 18, 21, 41; PAUL ROYER et ANT. MEILLET : *Sur l'une des origines du mouvement de l'accent dans la déclinaison slave*. MSL. VIII, blz. 172 vlgd.; HERMAN HIRT : *Der Idg. Akzent*. t. a. p , blz. 250; FRANZ N. FINCK : *Ueber das verhältnis der balt-slavischen nominalacc. zum uridg.*, t. a. p., blz. 14, 18, enz.

te noemen, maar altijd in een zeer *concrete* beteekenis : Groote ontsteltenis, veel beweging, klets, aan den haal, enz. enz.

Nu heeft WUNDERLICH ergens in « Der deutsche Satzbau » op allermerkwaardigste beteekenisovergangen van zoogenaamde verbaalabstracta gewezen. Verder geeft EUSTACE MILES in een zeer onkritisch boek, maar dat toch hier en daar merkwaardige vergezichten opent (1), ook eenige beteekenissen en vergelijkingen aan, die mij op het vermoeden gebracht hebben, dat al die zoogenaamde Idg. verbaalabstracta de allerconcreetste zinwoorden zouden zijn : uitingen van een allereenvoudigste realiteitsbeaming, al of niet gecompliceerd met een bevredigend gevoel.

Oind. dátram, dát's een cadeau! átram, dáár éten. Gr. χεῖμα, het sneeuwt; τόλμα, hm, hij durft; ψεῦδος, dát's gelògen. Oind. yáças, dá's mòoi. Gr. πλόος, varen ja! Oind. váraḥ, uitkiezen! bhójana, lekkerr; sádana, zitten ja.

Dit zijn toch de eenige beteekenissen waaruit met eenig succes behalve nog de heusche verbaalabstracta, ook nog de nomina loci, instrumenti, objecti, en agentis zijn af te leiden.

En dan is óók hunne accentuatie gemotiveerd : Ton descendant.

372. Daartegenover staan nu evenwel eene heele reeks parallelle oxytona, die alle één eigenaardigheid gemeen hebben, dat zij in tegenstelling met de juist genoemde geen heele constructie, maar een incompleet constructiedeel vormen, dat zij alle relatieve beamingen of potentialiteitsbeamingen zijn, terwijl de vorige serie niets dan absolute realiteits-beamingen bevatte.

Τόμος : τομός, váras : varás, θάνατος : θνητός, ψεῦδος : ψευδής, yáças : yaçás, dátram : dātá, ἄροτρον : ἀροτήρ, χεῖμα : χειμών,

(1) E. H. MILES : *The early meaning and the developments of the « middle » voice*, Cambridge, 1895, Chapiter III.

ἄετμα : αὐτμήν, syū́ma : ὑμήν, ádharam : adharā́d, ἐπιζάφελον : ἐπιζαφελώς, enz. enz. (1).

373. Nu zullen wij verderop bij de algemeene semasiologie bewijzen, dat zoowel de potentialiteits-beamingen als de relatieve beamingen door *differentieering* uit *twee absolute realiteitsbeamingen tot ééne constructie vereenigd* zijn ontstaan. Maar dan loopen hier de ontwikkelingsgeschiedenissen van vorm en beteekenis volkomen parallel; wij zagen toch boven al (nr 344) eene differentieering van het muzikaal accent in gelijke groepen; dan is uit de vereeniging van twee barytona in ééne constructie, de subordineerende differentieering van het eerste lid tot oxytonon ontstaan.

Alle *zelfstandige* nominale zinwoorden (latere nominatieven, vooral neutra, Accusatieven, Locatieven, enz.) waren dus in het vóór-Idg. barytona.

Alle vooropstaande subjecten, objecten, verbaalresten, praedicatieven, casus obliqui, attributen en latere abstracta, collectiva, feminina waren dus in het vóór-Idg. oxytona.

374. Als wij deze categorieën van vormen overzien, bemerken wij dat de potentialiteits-beaming onder de oxytona een zeer voorname, ja eene monarchische stelling blijkt in te nemen. Zou hieruit misschien ook niet de accent-afwisseling in de verba zijn te verklaren?

Ik houd het voor zeker bewezen, dat er in het Vroeg-Idg. twee verbaalformaties naast elkander voorkwamen : ééne met het accent op de eerste, en eene andere met het accent op de laatste lettergreep der basis. Natuurlijk behoeven van beide vormingen niet alle personen in alle getallen bestaan te hebben. Dit houd ik zelfs voor zeer onwaarschijnlijk.

---

(1) H. Hirt : *Der Idg. Akzent*, t. a. p., blz. 250 enz.; J. Wackernagel : *Altindische Grammatik*, II, t. a. p, blz. 19 vlgd.

375. Men noemt ze meestal : de Praesens-vorming en en de Aorist-vorming, en met deze namen wil ik vrede nemen, als men ten minste Aorist in den zin der Grieksche Grammatici (1) als onbepaald, *indéterminé*, wil verstaan; en er niet aanstonds onze moderne opvatting van perfectieve Akions-art onder schuift.

Want volstrekt onbewezen is de meening van velen, dat in Vroeg-Indogermaanschen oertijd het Praesens een karakteristiek-duratieve en de Aorist een karakteristiek-perfectieve beteekenis zou gehad hebben.

Men begrijpt reeds, dat ik thans een zeer sterke bekoring gevoel, om hiervoor iets anders in de plaats te stellen : namelijk mijne distinctie tusschen realiteit en potentialiteit.

Moet ik aan die bekoring weerstaan?

Ik heb een jaar laten verloopen, sinds de gedachte hieraan bij mij opkwam, en op slot van rekening gemeend te moeten toegeven.

Vooral de artikels van PEDERSEN (2) en HANS MELTZER (3) hebben bij mij den doorslag gegeven. Op de vraag toch of het Indogermaansch — versta : de taal onmiddellijk vóór de volkenscheiding — de Aktionsarten kende, antwoordt PEDERSEN : « dass die Aktionsarten in der Idg.

(1) En ook van het oud-kerkslavische taalgebruik. MEILLET zegt aan het einde eener diepgaande studie over de aspecten in de oud-bulgaarsche evangelievertaling : Le perfectif, comme l'aoriste grec exprime l'action en dehors de toute idée de durée; il se prête par suite également à indiquer l'action pure et simple envisagée dans son ensemble, ou le commencement d'une action, ou enfin une action achevée; mais il est chimérique d'essayer d'attribuer au perfectif par lui-même aucun de ces sens particuliers. A. MEILLET : *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux-slave*, Paris, 1902; blz. 100.

(2) *Zur lehre von den aktionsarten.* KZ, 37, blz. 219-250.

(3) *Zur Lehre von den Aktionen besonders im Griechischen.* IF. 17, blz. 186-278.

ursprache überhaupt keine grammatische rolle spielen » (t. a. p., blz. 223). Hans Meltzer is iets omzichtiger in zijn antwoord en zegt (t. a. p., blz. 210) :

« Nach all dem dürfen wir wohl mit gutem Grunde annehmen, dass dem Idg. der Ausdruck der Aktion zu Gebote stand, werden uns jedoch davor hüten, bestimmen zu wollen, wie weit die Neigung und Fähigkeit dazu reichte. »

Eerlijk gezegd echter heeft mij deze conclusie verwonderd. Immers in aansluiting bij de door hem uitgeoefende kritiek op de betreffende bewijzen (blz. 207-209), had ik — althans voor het onderscheid tusschen duratief en perfectief — de gevolgtrekking verwacht :

» Met goeden grond mogen wij aannemen dat bij *een of ander* werkwoord zich het duratieve of perfectieve karakter min of meer duidelijk deed gevoelen, maar met minstens evenveel beslistheid moeten wij het bestaan van twee als-zoodanig-gekarakteriseerde *kategorieën* aan de Idg. taal vóór de volkenscheiding ontzeggen. »

Welnu, als dus deze beteekenis-kategorieën in de laatste periode van het Idg. op z'n best genomen *in wording* waren, dan kunnen *zij* het ook niet geweest zijn, die in het allervroegste Indogermaansch (dat H. Hirt pleegt te reconstrueeren) een zoo fundamenteele scheiding in het vocalisme en den heelen bouw der basen hebben teweeg gebracht.

376. Maar kunnen zij dan misschien op oudere kategorieën teruggaan?

O zeker, en hun vorm wijst ons den weg.

Meltzer wees er al op, dat perfectief en duratief toch in elk geval pas nà de scheiding van verbum en nomen kunnen zijn ontstaan. Maar het vroegste basen-Indogermaansch kende die scheiding nog niet. Als wij dus naar overeenkomende kategorieën in dien oertijd willen zoeken, moeten zij in elk geval van dien aard zijn, dat zij

1° Zoowel bij verbum als nomen mogelijk zijn.

2° Zoowel in 't later verbum als nomen ons hunne beteekenis en formatie toonen.

3° In formatie met onze Aktionsarten overeenkomen.

4° Eene beteekenis vertoonen, waaruit die der Aktionsarten zonder moeite zijn af te leiden.

377. Welnu, aan al deze eischen voldoen onze groepen van Realiteits- en Potentialiteitsbeaming,

1° Zijn ze mogelijk bij verbum en nomen. (Deel I, blz. 87 vlgd., 97 vlgd.).

2° Zij toonen in het later verbum en nomen hunne specifieke beteekenis en eigenaardige formatie. Ibid.

3° Een van hunne formaties, namelijk het princiep van Oxytoneering en Barytoneering (om van andere niet te spreken) is volkomen identiek (nr 373).

4° Duratieve en Perfectieve beteekenis laten zich zonder moeite uit Realiteit en Potentialiteit afleiden.

Bij dit laatste moeten wij iets langer stil staan.

Dat de kategorieën van Realiteit en Duratief het oorspronkelijkst zijn, spreekt van zelf.

Wij behoeven dus alleen te bewijzen, dat wanneer zich uit de realiteits- de potentialiteitsbeamingen afscheiden, zich uit deze bij de verbale stammen heel geleidelijk de perfectieve beteekenis ontwikkelt.

378. Ideëel is deze evolutie zoo begrijpelijk als het maar kan.

Met een perfectieven werkswoordsvorm « bezeichnet man die Erreichung des Abschlusses der Handlung und zwar auf der Zeitstufe der wenn auch noch so weit erstreckten und dadurch farblos gewordenen Gegenwart » (1). Sarauw spreekt zelfs van een « abstrakte Gegenwart » (2).

---

(1) H. Meltzer, t, a. p., blz. 239.

(2) KZ. 38, blz. 161 vlgd.

Potentieel is in den grond elke beaming, die niet het onmiddellijk plaatselijk-en-tijdelijk-tegenwoordige object betreft.

Men ziet het : *perfectief* is een species van het genus *potentieel*.

379. Maar ook praktisch zien wij deze gedeeltelijke vereenzelving door de feiten beaamd.

Boven (nr 122) noemden wij den Aoristus gnomicus reeds onder de duidelijk-sprekende potentieele beamingen. Maar STREITBERG heeft in zijn bekende voordracht op het Dresdener philologencongres zoo duidelijk aangetoond, dat de Aoristen met hun betoning op de tweede stamsilbe, zoo sprekend futurische of Imperativische beteekenis kunnen hebben. HIRT heeft verder IF. 12, blz. 212 vlgd. toch niet heel en al zonder reden den Conjunctief met dien Aoristischen Injunctief vereenzelvigd, en boven nr 119 hebben wij op onze beurt getracht hiermede nog den Optatief als dritte im Bunde te verbinden (1).

Maar verder brachten wij ook reeds in een noot bij nr 125, DE LAGARDE's definities bij van de Semietische perfectieve en duratieve formaties. En bleken die definities niet identiek met de onze van realiteits- en potentialiteits-beaming?

Of wil men het duidelijker in ons-nader-liggende taalperioden? Zien wij niet in het Slavisch, Keltisch en Germaansch bij het te voorschijn-treden der perfectieve Aktionsart zich ook aanstonds eene beteekenis van ***kunnen***, van potentialiteit vertoonen?

Voor het Keltisch zie men THURNEYSEN KZ. 37, blz. 52 vlgd.

(1) Cf. N. FLENSBURG : *Die einfache Basis ter- im Idg.* Lund, 1897, blz. 90 vlgd., waar getracht wordt te bewijzen, dat de sēt-basen aanvankelijk perfectieve, de aniṭ-basen duratieve beteekenis hadden. Zie ook W. SCHULZE : *Preussische Akademie der Wissenschaften.* 22 Dec. 1904.

Voor het Slavisch en Keltisch SARAUW, KZ. 38, blz. 161 vlgd.

Voor het Germaansch herinner ik hier alleen : 1° aan het gebruik der perfectieve Infinitieven met ga-, gi-, ge- na modale hulpwerkwoorden, vooral ***mogen*** en ***kunnen***, 2° aan het verallgemeinernde ge-; en verwijs verder naar de geciteerde ***feiten*** en ***literatuur*** van H. v. SWAAY (1) met wiens ***beschouwing*** ik echter gewoonlijk niet kan meegaan.

380. Ten slotte kan ik hier evenveel nog een sprekend feit uit de huidige taal voor bijbrengen.

Als wij toch de jongere denominatieven op 't stuk van Aktionsart onderzoeken, dan valt het ons op : dat die van adjectiva en abstracta zijn afgeleid, bijna alle ***perfectief*** en die van concrete substantiva afstammen, in overgroote meerderheid ***duratief*** blijken (2).

Met de van adjectiva afgeleide werkwoorden beamen wij dat een subject zelf een eigenschap aanneemt, of er een ander object mee bekleedt.

Verreweg het talrijkst en ook het duidelijkst perfectief is de 2de soort : openen, ledigen, loozen, vullen, krenken, stremmen, pletten, scherpen, zuiveren, dooden, kleineeren, halveeren.

De eerste soort is wel niet « punktuell » maar toch « perfectief » (Zie SARAUW, t. a. p.). Zoo : dorren, drogen, grijzen, rotten, rijpen.

De werkwoorden evenwel die van concrete substantieven zijn afgeleid leveren een heel andere reeks.

(1) H. v. SWAAY : *Het prefix ga-, gi-, ge- en de Actionsart,* Utrecht, 1899, § 41 en 52.

(2) Ik geef alleen Nederlandsche voorbeelden, omdat de Aktionsart een teer dingetje is. Maar iedereen kan uit het materiaal der gewone grammatica's voor zijn eigen taal een even goede lijst van sprekende voorbeelden bijeen zoeken. De meeste der hier-bijgebrachte vindt men bij C. H. DEN HERTOG : *De Nederlandsche Taal,* II, Amsterdam, 1898, blz. 110 vlgd.

1° tuinieren, dokteren, lummelen, rentenieren, schipperen, wurmen, enz.

2° huizen, nestelen, tafelen, tronen, zetelen, grasduinen, hokken, enz

3° hameren, knikkeren, kegelen, trommelen, vijlen, fietsen, pennen, enz.

4° hooien, visschen, sprokkelen, azen, baggeren, enz

5° baden, dutten, hongeren, oorlogen, moorden, toornen, vreezen, twijfelen, zorgen, ijveren, wanhopen (1), enz.

6° knoopen, strikken, stapelen, stroomen, stalen, opperen (v. hooi), enz.

7° glanzen, glinsteren, hagelen, regenen, sneeuwen, kreukelen, kruimelen, krullen, walmen, zweeten, enz.

8° wieden, vlooien, spenen, stoffen (v. een kamer), schillen, pellen, doppen, enz.

9° kleeden, spijzen, vlekken, wapenen, zadelen, plaveien, poederen, pijnigen, enz.

De zeven eerste klassen zijn sprekend-duratief. Alleen de twee laatste beginnen naar de perfectiva heen te wijzen.

En nu de werkwoorden van *abstracta* afgeleid ten slotte. Dan is alles weer perfectief : eeren, danken, huldigen, kleuren, smaden, beelden, paren, regelen, doelen, enz.

381. Voor allen, die met WUNDT en HIRT meenen, dat het Indogermaansche verbum uit het nomen is ontstaan, is hiermee het doorslaand bewijs : dat Perfectief op Potentialiteit en Duratief op Realiteit teruggaat, zonder eenige verdere beredeneering duidelijk.

Men heeft het echter boven al menigmaal kunnen merken en in nr 88 uitdrukkelijk kunnen lezen, dat ik in dezen niet met WUNDT kan meegaan. Zijn heele breed-uitgesponnen redeneering hieromtrent (2) acht ik een loutere

(1) Toorn, vrees, twijfel, zorg, ijver, wanhoop zijn geen abstracta. Integendeel. Zie boven nr 231.

(2) *Die Sprache,* II, t. a. p., blz. 9 en 129 vlgd.

woordentwist, daar hij zich niet de moeite gegeven heeft, de psychologische kernbeteekenissen van verbum en nomen dieper te doorgronden.

Zijn betoog bewijst dan ook niets anders dan dat er een tijd heeft bestaan, waarin zich de conjugatie nog niet van de declinatie had gescheiden. Hirt bewijst óók niets meer dan dat (1). Welnu dit neem ook ik aan. En ik heb zelfs getracht van die oerwoorden of basen, en hunne primaire kategorieën een scherp-omlijnd begrip te vormen.

De oer-woorden waren (van het gevoel afgezien) : absolute beamingen, weldra in realiteits- en potentialiteitsbeamingen gescheiden. Uit deze ontstonden gelijk wij later nóg eens zullen bewijzen, de relatieve beamingen. Daarnaast bleef echter ook de oer-kategorie bestaan.

En zoo ontwikkelden zich verbum en nomen, gelijk wij dat in ons 3de Hoofdstuk uitvoerig hebben betoogd.

Welnu, ook in dit systeem leveren de juist-aangehaalde feiten een treffend bewijs voor onze stelling.

Als toch de werkwoorden, die thans uit adjectieven en abstracta, d. w. z. potentialiteitsbeamingen ontstaan, alle perfectief zijn; en de werkwoorden die uit concrete substantieven (dat zijn realiteitsbeamingen) voortkomen, bijna alle duratief zijn.

Dan ligt het voor de hand naar analogie te besluiten, dat ook alle oer-perfectieven uit potentialiteits-basen, en alle oer-duratieven uit realiteits-basen zijn ontstaan.

En hebben nu beide paren ook nog een zeer karakteristieke morphologische eigenaardigheid gemeen, in casu : de betoning, dan is dit niet slechts aannemelijk, maar *zeker;* inzoover wij althans in het praehistorische van zekerheid kunnen spreken.

---

(1) H. Hirt : *Ueber den Ursprung der Verbalflexion im Idg.* IF. 17, blz. 36-85.

En zoo is dus ook de Aorist-betoning ten slotte tot differentieerende subordinatie herleid.

382. Nu moeten wij nog zien de toepassingen der pauze en der Stauung.

Een eerste voor-de-hand liggende conclusie is dan, dat versregels, na welke van ouds toch steeds een pauze intreedt, dus niet altijd afgeronde psychische eenheden behoeven te vertegenwoordigen. Zeker, na elk vers treedt een kleine pauze in, maar die pauze kan juist den hoogsten top vormen eener golvende groep, en zoo worden de enjambementen en overloopen, alsmede de psychische klem op het vers-einde (vooral bij HORATIUS typisch) als van zelf begrijpelijk. Maar de leesteekens hebben dikwijls uitsluitend dezelfde functie. Dus insgelijks de accent-functie.

383. Verder zijn natuurlijk alle Grieksche hiaten bij schrijvers, die zich de elisie tot wet stellen, onweersprekelijke getuigen van eene pauze. En onder die pauzen zijn er ongetwijfeld vele, die niet twee groepen scheiden, maar ééne groep aaneenbinden. Wie met het oog hierop de uitgebreide literatuur (1) over den Griekschen hiatus doorwerkt, moet — als de algemeene indruk, dien ik van het materiaal kreeg, mij niet bedriegt — tot zeer sprekende resultaten kunnen komen.

384. Maar ook nog een algemeen accentverschijnsel wordt ons uit de « psychische Stauung » duidelijk.

In het Grieksch geldt toch de wet, dat bij elisie eener geaccentueerde lettergreep, de voorafgaande het accent overnam.

Gr. ἑπτὰ ἦσαν : ἕπτ' ἦσαν; πολλὰ ἐμόγησα : πόλλ'ἐμόγησα; λεπτὰ ἐγένοντο : λέπτ'εγένοντο; δὴ ἔπειτα : δή'πειτα; μὴ ἔθιγες : μή'θιγες enz.

Hetzelfde verschijnsel vinden wij in het Oud-Indisch :

ÇB. apsù antár wordt ápsv-antár; ēvá ētád : ḗvāitád; stabhāna ā́ antárikşam : stabhā́nāntárikşam, dhruvṓ asi : dhrúvōsi, brahmá asi : bráhmāsi, enz.

(1) Zie G. MEYER : *Griechische Grammatik*², Leipzig, 1896, blz. 141.

En zeer begrijpelijk : de η van ἦσαν is in het woord ἑπτά na de eerste silbe *ein fremdes Element.* Dit brengt echter volgens n[r] 284 *Hemmung* en vandaar *Stauung* teweeg *an der Stelle wo die Störung durch das Fremde auftritt* En zoo krijgt dus de eerste silbe een hoogeren toon of het accent.

Dit verschijnsel doet zich evenwel ook midden in het woord voor, als een geaccentueerde lettergreep om een of andere reden uitvalt : καρδία : Lesb. κάρζα, ἀργυρίοι : Thess. αργύρροι, enz., Lit. pasìeme : dial.pàs(j)eme, Lit. atsìeme : dial. àts(j)eme, enz., Ved. mitríyas : ÇB. mítryas, Ved. manuṣíēṣu : ÇB. manúṣyēṣu.

385. Wij moesten hier echter rekening houden met hetgeen boven in n[r] 287 werd gezegd over den invloed der vocaalkleur, en zouden dus voorloopig de voorbeelden van consonantisch geworden betoonde *i*'s en *u*'s uitsluiten. Maar de andere zijn immers even talrijk.

Wij mogen dus hier besluiten dat voor de parallelle *i*- en *u*-gevallen de vokaalkleur slechts *aanleiding* slechts *gelegenheid* maar de anticipatie *oorzaak* is. Het is hier de eerste niet de laatste keer, dat wij een dergelijke conclusie te trekken hebben. Dit onderscheid te hebben verwaarloosd is voor de Indogermanisten der laatste decenniën allernoodlottigst geweest, vooral in de theorieën over accent en wat daarmee samenhangt, gelijk later te over zal blijken.

386. Stauung ten slotte is ook de niet-anastrophe (m. a. w. de onhistorische oxytoneering) der praeposities, als zij door een of meer tusschengeschoven woorden van hun hoofdwoord zijn gescheiden. Het ingeslopen woord fungeert dan als Hemmung en daardoor gaat de toon op de laatste lettergreep omhoog. Zoo : ἀνὰ δὲ πτολίπορθος 'Οδυσσεύς ἔστη. Δαναῶν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῦναι, enz.

387. Ik zou echter bij al deze tamelijk-onbelangrijke toepassingen der pauze- en Stauung-theorie niet hebben

stilgestaan, als er nog niet een andere feitenkategorie was, van indrukwekkend belang, die eveneens slechts door de Stauung hare verklaring vindt : ik bedoel het Idg. Wortstellungsgesetz van WACKERNAGEL.

Als ik HIRT goed begrijp, concludeert hij uit deze feiten tot de accentueele eenheid van het eerste woord met de daaropvolgende toonlooze partikel of partikels. Dat is nu natuurlijk zeer juist, maar door z'n verregaande onvolledigheid toch volstrekt niet in staat ons inzicht in dezen te bevorderen.

De Germaansche voorbeelden ga-u-laubeis, us-nu-gibiþ, ga-u-hwa-sēhwi hadden hèm toch moeten leeren, dat het toonlooze groepje naar ***beide*** kanten zijn armen uitstak, naar voren ***en*** naar achteren, zoodat het juist als de bovenbehandelde pauzen in plaats van te scheiden, tot verbindingslid eener grootere eenheid is geworden.

Herinneren wij ons nu, wat SVEDELIUS voor verschil had opgemerkt tusschen de verzorgde taal der beschaafden, en de natuurspraak van het volk : ***hoe hier toonlooze gevoelswoordjes de plaats der min of meer aanstellerige pauze plegen in te nemen*** (zie nr 284); dan is hiermee de psychologische oorzaak gevonden van WACKERNAGELS Gesetz (1).

388. Eer wij nu evenwel van het muzikaal accent afstappen, nog ééne opmerking, om misverstand te voorkomen, en onze grondgedachte nog eens zoo scherp mogelijk te formuleeren.

Wij zagen boven, dat WUNDT's definitie van den zin eigenlijk : een grooten volzin, eene wetenschappelijk-nieuwhoogduitsche periode betrof. Welnu, wij zeiden het reeds : ook deze vormt nog een soort tertiaire eenheid. Er is

---

(1) JAKOB WACKERNAGEL : *Ueber ein Gesetz der idg. Wortstellung*, IF. I, 1892, blz. 333 vlgd.

echter tusschen onze secundaire en WUNDT's tertiaire eenheden *dit* fundamenteel verschil, dat de onze *in eens* en *precies* beaamd en gewild worden, zoodat de eenheid al de verschillende onderdeelen essentieel doordringt, en doorwademt; terwijl de eenheid van WUNDT alleen bestaat in een vaag voorgevoel bij het begin der geheele reeks, en in het specifieke gevoel (tusschen de secundaire eenheden) dat die opvolgende gedachten toch onderling nog nauwer samenhangen dan vele willekeurige andere.

Welnu, volgde nu uit de monarchiscbe beamingseenheid onzer secundaire groepen dus, dat alle toonhoogtes zich richtten naar elkander, samen vormend éêne samengestelde groep; de tertiaire gevoelseenheid der perioden van WUNDT laat al de lettergrepen der afzonderlijke secundaire eenheden in hunne secundaire toonwaarden, behalve de laatste silbe. Want hier begint zich het verbandsgevoel met de volgende beaming te doen gevoelen. Dus zoover het nog te verhelpen is : ton montant.

Een zeer duidelijke *illustratie* is hier de Halbschluss of de Trugschluss uit de muziek (1).

Een typisch *taalvoorbeeld* heeft men in den stadhuisstijl van besluiten of petities : Gezien of overwegende dat.... dat.... dat.... dat.. . meenen ondergeteekenden enz. Wordt nu zoo'n stuk voorgelezen, dan is in de afzonderlijke dat-zinnen de heele toon zelfstandig en op het einde ton descendant, tot aan het laatste woord. Dàn rijst evenwel het verbandsgevoel op met den volgenden dat-zin, en zoo gaat dan de laatste silbe omhoog.

Met de innigste overtuiging, dat het hier-gebodene, behalve nog, dat veel zeer hypothetisch moest blijven, verre, zeer verre van volledig is, besluit ik dit hoofd-

(1) H. RIEMANN : *Grundriss der Kompositionslehre*, I², Leipzig, 1897, blz. 74 vlgd.

stuk. Niet evenwel zonder de hoop uit te spreken, dat spoedig het experimenteel onderzoek naar het muzikaal accent in de nieuwere talen voor ons begrip nieuw leven kome storten in de doode overlevering der oudere.

Het kwantiteitsaccent.

389. Wie dezen naam het eerst gebruikt heeft, heb ik niet kunnen achterhalen; maar dit is zeker dat deze term in de methodologie der taalwetenschap een grooten vooruitgang beteekent. Zoolang wij toch in de wisselende kwantiteit met de Leipziger school van linguisten niets anders blijven zien dan een secundair gevolg van den klemtoon en de toonhoogte, miskennen wij een groot stuk taalnatuur, en veroordeelen wij ons zelf heele reeksen van taalverschijnselen onbegrepen aan hun lot over te laten, of er verklaringen voor te aanvaarden uit de alles-begrijpende fantasie.

Daarom was het mij een gelukkige bevrediging, in de studiën der Fransche school van SAUSSURE-MEILLET, vooral in de laatste jaren herhaaldelijk van « accent temporel » te zien gewagen.

Want al is het zeer waar, gelijk wij boven reeds zagen, dat de kwantiteit dikwijls een gevolg is van het intensiteits-accent; daaruit volgt toch niet dat het *altijd* zoo is. Even zeker ten minste is de toonhoogte vaak een gevolg der intensiteit; en toch denkt er tegenwoordig niemand meer aan, de intensiteit voor *alle* muzikale accent-verschijnselen aansprakelijk te stellen. Welnu, laten wij dan ophouden, zoowel implicite als explicite voor de kwantiteit hetzelfde te doen. Met zoo goedkoope veronderstellingen is de wetenschap weinig gebaat (1).

(1) Een bedroevend blijk van de menschelijke faalzucht biedt ons alweer de onschuldige theorie van E. ROSENGREN uit den allerlaatsten

Laten wij ons de kosten en moeiten getroosten ook de kwantiteit om haar zelve te onderzoeken, en een derde serie van verschijnselen naast die der intensiteit en toonhoogte nu zeer begrijpelijk, zal ons ruimelijk schadeloos stellen.

390. Ook hier moeten wij weer zoowel op de medeklinkers als op de klinkers letten. Soms – als namelijk de silbe psychische factor is — kan de consonanten-kwantiteit naar de omstandigheden met de vokaal-kwantiteit afwisselen (1), maar meestal vormen beide afzonderlijke feiten.

391. Ook hier handelen wij — even als bij intensiteit en toonhoogte – voornamelijk over *relatieve* kwantiteit; daar al deze klankeigenschappen absoluut genomen, van persoon tot persoon, en van stemming tot stemming verschillen, en alleen de betrekkingen der opeenvolgende silben van woord of constructie min of meer standvastig zijn.

Of liever ook de betrekkingen zijn zelfs niet standvastig, althans niet in hare numerieke specificatie — want de moren-theorie vereenvoudigt de realiteit op een allerschandelijkste wijze — alléén standvastig is ten slotte het korter- of langer-zijn van ééne lettergreep, in hare betrekking tot één of meer andere van dezelfde constructie.

392. A. Ook in het kwantiteitsaccent toont zich nu weer de wet der differentieerende subordinatie.

---

tijd. Zoekend naar de verklaring van een zeker zeer opmerkelijk verschijnsel, dat wij hieronder bij het articulatie-accent zullen bespreken (zie ook de literatuur aldaar), waagt deze zich aan niets meer of minder dan de fabelachtige wijsheid : *dat het intensiteits-accent in werkelijkheid niets anders is dan kwantiteit.* Wat zijn de taalgeleerden toch stumperds, dat ze dàt niet eerder gezien hebben!

(1) Een merkwaardig voorbeeld hiervan met een degelijke oorzakelijke verklaring bij HOLGER PEDERSEN : *Aspirationen i Irsk*, I, Leipzig, 1897, blz. 80-81.

Experimenteel is dit wederom bewezen door ROUSSELOT (1). Eerst weer in kunstmatige silben, later in de constructies der samenhangende rede. In beide bleek overduidelijk het kwantitatieve rhythme.

De even groepen toonden toch bijna zonder uitzondering deze vormen : 1° ∪ —, 2° ∪ — ∪ —, 3° — ∪ ∪ —, of 4° ∪̈ ∪ — =. De oneven groepen : 5° — ∪ —, 6° ∪ ∪ —, 7° ∪ — =. of 8° ∪ = —.

4° en 7° zijn waarschijnlijk aan den invloed van het fra intensiteits-accent op de laatste silbe der groep te wijten.

De metingen van ROUSSELOT bepaalden zich echter niet tot de silben, hij ging ook nauwkeurig den afzonderlijken duur der klinkers en medeklinkers na, en beide bleken gelijkelijk debet te zijn aan de differentiatie. In silben door het kwantiteits-rhythme verlengd bleken zoowel de consonant als de vokaal langer van duur dan in de onmiddellijk voorafgaande en volgende.

393. Dit vinden wij nu ook in de talen, waar het kwantiteits-accent in kracht is. A priori mogen wij veronderstellen, dat dit het geval zal zijn in idiomen die weinig intensiteits-accent hebben ontwikkeld. Zoo vinden wij b. v. in de Bantoe-talen weinig intensiteit maar typisch kwantiteits-accent vereenigd met het muzikale (2).

Daarom mogen wij ook voor het Oud-Grieksch en het Oud-Indisch reeds hetzelfde vermoeden.

394. Dit vermoeden wordt echter tot zekerheid als wij in deze beide talen de versmaat beschouwen, die heel en al op het kwantiteits-accent berust. Dus één van tweeën : óf het Oud-Indische en Grieksche vers was een óngemotiveerde, ón-populaire, ón-genietbare kunstelarij, òf het berustte op de levende taal.

---

(1) *Les modifications phonétiques*, t. a. p., blz. 158.

(2) CH. SACLEUX : *Introduction à l'étude des langues bantoues*, La Parole, 1903, blz. 376.

Maar de eerste veronderstelling is hopeloos vol contradicties. Dus is de tweede waar. Dus is het kwantiteits-accent in deze talen een zeker, onbetwistbaar feit.

395. Maar dan moest men toch ook een beetje voorzichtiger zijn (1) met de zoogenaamd « metrische Dehnung », die dan alleen in verzen voor mag komen, zoo scherp van de andere kwantiteits-verlengingen in de gewone taal te onderscheiden. Juist voor het Grieksch toch, waardoor van den juist gewraakten term zoo overdruk gebruik gemaakt wordt (2) zijn de poëtische teksten zóóveel ouder dan al het andere dat wij aan proza bezitten, dat het me niets vermetel voorkomt te vragen, of die « metrische Dehnung » misschien óók in die oudste dagelijksche taal zou kunnen zijn voorgekomen, al naar de behoeften der omgevende silben in de zelfde constructie?

Als ook het intensiteits-accent wisselt in : èntendéz! en : entèndez-vóus?, als ook het muzikaal accent verandert in Vat˪er. en : Va˹ter und Mutter, waaróm zou dan ook in de levende taal het kwantiteits-accent niet mogen veranderen in ἔμαθες en ἔργα κάκ' ἔμμαθες, ὕπερ en ὕπειρ ἅλα, ἐνι en εἰνὶ θύρῃσι? Vooral daar reeds SCHULZE, t. a. p. de kwantiteitsdifferentieering voor « ***innerhalb desselben Wortes oder mehrerer eine enge Einheit ausmachender Worte*** », m. a. w. voor de constructies reserveert; wat volstrekt geen zin zou hebben, als hier van *louter* « metrische Dehnung » sprake was (3).

---

(1) Dan b. v. BRUGMANN : *Grundriss*, I², blz. 805.

(2) Zie vooral : G. SCHULZE : *Quaestiones epicae*, Guetersloliae, 1892; O. DANIELSSON : *Zur metrischen Dehnung im älteren griechischen Epos*, Upsala, 1897; F. SOLMSEN : *Untersuchungen zur griechischen laut- und verslehre*, Strassburg, 1901, blz. 1-127.

(3) Tusschen haakjes volgt hier natuurlijk óók uit, dat het klassieke vers evenseens niet door *loutere metriek*, maar door de kwantiteitsgroepen der constructies tot zang wordt. Vergl. hierboven nr 317-318.

396. Te meer, daar wij toch ook nog in het zooveel-eeuwen-latere proza van DEMOSTHENES een zelfden afkeer voor drie (in dezelfde constructie) opeenvolgende korte silben terugvinden, gelijk de « rhythmische wet » door BLASS (1) in besliste elegantie uiteengezet, en met de metriek der tragici in verband gebracht, ontwijfelbaar aantoont.

397. Te meer, daar wij tòch voor zoovele andere gevallen in het Grieksch nòg eene niet-metrische maar rhythmische verlenging moeten aanvaarden gelijk DE SAUSSURE op zijne gewone scherpzinnige vindwijze reeds in 1884 heeft bewezen (2).

398. Te meer, daar volgens het getuigenis van ARISTOTELES de Attische spreektaal nog zeer voelbaar rhythmisch aan- en afdeinde, zoodat daar zelfs twee korte silben na elkander eene uitzondering waren (3).

---

(1) FRIEDRICH BLASS : *Die attische Beredsamkeit*, III, Leipzig, 1877, blz. 99-105 : Es besteht nun dies Gesetz hierin, dass die Anhäufung von mehr als zwei kurzen Silben möglichst vermieden wird, wobei natürlich solche Silben, die durch Elision in Wegfall kommen oder durch Krasis verbunden werden, nicht mehr einzeln zählen. Der Grund dieser Meidung ist derselbe, welcher auch in der älteren Tragödie die Auflösung der Arsis im Trimeter möglichst beschränken liesz.

(2) F. DE SAUSSURE : *Une loi rythmique de la langue grecque*, Mélanges Graux. Paris, 1884, ble. 737-748. De uiteenloopende bezwaren door WACKERNAGEL : Das Dehnungsgesetz der griechischen Composita, Basel 1889 hiertegen in 't midden gebracht, betreffen alleen eenige nadere condities, en in 't bepalen hiervan is zijn betoog nog alles behalve overtuigend. Zoo zie ik met genoegen in HIRT's *Griechische Laut- und Formenlehre*, Heidelberg, 1902, § 138, dat deze zich nog altijd aan DE SAUSSURE houdt. Trouwens het doel van WACKERNAGELS kritiek : te bewijzen dat de Dehnung in composita *niet* uitsluitend rhythmisch was, billijk ik volkomen; al wijkt, gelijk men verder zien zal mijne verklaring der Kompositionsdehnung geheel en al van de Wackernagelsche af.

(3) Πλεῖστα γάρ ἰαμβεῖα λέγομεν ἐν τῇ διαλέκτῳ τῇ πρὸς ἀλλήλους, ἑξάμετρα δὲ ὀλιγάκις. Περὶ ποιητικῆς, 4, 19.

399. Te meer, daar de « metrische Dehnung » óók in het Vedisch voorkomt (en hier ook wederom zelfs om twee korte na elkaar te vermijden) maar om het oude proza, dat wij in het Indisch naast de metrische literatuur bezitten, nooit zoo karakteristiek en onnatuurlijk is afgezonderd (1).

400. Te meer, daar MEILLET (2) en WACKERNAGEL (3) ook buiten metrischen dwang voor het Oud-Indisch een zelfde rhythmische kwantiteit-wet hebben aangetoond, als DE SAUSSURE voor het Grieksch, en de laatste deze ook uitdrukkelijk alleen tot het innerlijke van den zin (lees : constructie, denk aan de uitzondering van den vocatief) beperkt, en aangaande de metrische Dehnung terecht opmerkt : Ursprünglich ist die Dehnung nicht eine Besonderheit der dichterischen Technik, da sie bis in die klassische Zeit hinab auch in gewöhnlicher Prosa erscheint. »

401. Welnu *al* deze gevallen, en nog vele andere bizonderheden der Idg. grammatica, die ik misschien verderop nog zal noemen, zou ik willen samenvatten in de rhytmische kwantiteitswet, die reeds in de Idg. grondtaal moet hebben gegolden :

Binnen de constructie vermeed men eene opvolging van drie korte silben voorál door er een het rhythmisch kwantiteits-accent te geven, m. a. w. door er een te verlengen. Ook bij eene opvolging van twee korte silben trad dikwijls verlenging in, op conditie echter, dat dan de vokaal der andere korte silbe tot nul werd.

Eenige der meest algemeen erkende voorbeelden mogen hier volstaan :

---

(1) J. WACKERNAGEL : *Alt-Indische Grammatik*, I, Lautlehre, Göttingen, 1896, blz, 47 vlgd.

(2) A. MEILLET : Skr. abhímātiṣ. MSL. XI, 1900, blz. 10-11. Idem : Skr. jánima, jánma. MSL. XII, 1903, blz. 219-223.

(3) J. WACKERNAGEL : *Alt-Indische Grammatik*, I, t. a. p., blz. 310 vlgd.

κενϜόετρος, ´-τατος ἐλαφρότερος, ´-τατος	tegenover	σοφώτερος, ´-τατος.
δουλοσύνη	»	ἱερωσύνη.
ἄλλοθι, ἄλλοθεν, πόσε	»	ἑτέρωθι, ἑτέρωθεν, ἑτέρωσε.
δώτωρ, δώτορος	»	δοτήρ, δοτῆρος.
later : προπέρυσι, προτέλεια	vroeger	πρωπέρυσι, πρωτό(έ?)λεια.
-ῐων, -ῐονος	tegenover	-ῑων, -ῑωνος.
*ὄδοδα, *ὄλολα, *ὄποπα	»	ὄδωδα, ὄλωλα, ὄπωπα.
αραρίσκω, μέλει, enz.	»	ἄρηρα, μέμηλα, δηδέχαται, ἀκήκοα
Oind. purutama	»	Ved. purūtama, enz.
Ved. agnimát, víṣṇuvat	»	Ved. hírīmat, viṣūvát, enz.
Oind. anurudh-, apijuv-, uparuh-,	»	Ved. anūrudh-, apījuv-, upāruh-, enz.
Çatap. Br. -citika,	»	Taittiriyá S. tricitīka.
açiçriyam, amimīlam, adudruvam	»	ajījanam, amīmaram, adīdṛçam, avīviçam, ayuyūjam, enz. (1).
Ved. mahā́manas, enz.	»	Ved. máhikṣatra-, enz. (2).

Al deze algemeen-erkende gevallen (3) zijn in inlaut van het *woord*. In inlaut der *constructie* zijn er evenwel even onbetwijfelbare, maar hier zijn ze om de grootere variabiliteit nog niet in die mate bewezen. Zie evenwel over Oind. adha : adhā, tu : tū, su : sū WACKERNAGEL : *Alt. Ind. Gr.*, I, blz. 312 en nog andere dergelijke. Idem. *Dehnungsgesetz*, blz. 12 vlgd. alweer : « *bei engem Zusammenschluss mehrerer Wörter* », dus niet zoomaar overal in den zin, maar alleen in constructies, in secundaire psychische eenheden, dus volkomen verklaard uit de wet der differentieerende subordinatie.

---

(1) Waarom deze Aoristen causatieve beteekenis hebben, zal in nr 455 worden verklaard.

(2) J. WACKERNAGEL : *Album Kern*, blz. 150, Anm.

(3) Zie ook nog Avestische parallellen bij FERD. JUSTI : *Ueber die zusammensetzung der nomina*, Göttingen, 1861, blz. 37-38, en nog meer literatuur bij WACKERNAGEL : *Altindische Grammatik*, II, t. a. p., blz. 133.

Wijst het laatst aangehaalde voorbeeld mahā́manas- : máhi-kṣatra- op de werking onzer kwantiteitswet in den grijzen voortijd ; nog een andere zeer sprekende serie van voorbeelden uit de Oer-Arische periode zullen wij zien in nr 455.

402. Maar bij het intensiteits-accent zagen wij reeds — vooral in de toepassing op de Germaansche syncopeerings- en Auslautgesetze — dat een dergelijk subordinatie-streven altijd verder werkend ten slotte een of meer der gesubordineerde deelen, geheel en al in het monarchische deel kan doen opgaan.

Welnu, zoo vinden wij ook hier : De lange lettergreep kan de korte, die haar voorafgaan of volgen, geheel en al hunne more doen verliezen.

Voorbeelden hiervan zijn vóór alles de gevallen der Dehnstufe van Streitberg, in zoover ze niet tot een driemorige silbe leiden, want deze hooren, gelijk wij later zullen zien wederom in een ander gebied.

403 Ik meen toch, dat in deze gevallen het muzikaal accent *niet* de drijvende factor is. En wel

1° Omdat nooit of nergens eene verlenging onder louteren invloed van het muzikaal accent is nagewezen. De beste parallel voor de Idg. Dehnung is door Hirt, IF. 7, blz. 135 vlgd. bijgebracht, maar wij weten allen, en sedert R. Gauthiot : *Étude sur les intonations serbes*, MSL. 11, 336 vlgd. is het zelfs experimenteel bewezen : dat het Servisch accent eene complicatie is van intensiteit en muzikalen toon, zoodat Serv. bōg uit bógos naar analogie van al de andere intensiteits-voorbeelden alleen aan de intensiteit mag worden toegeschreven.

2° Omdat het nooit of nergens systematisch voor het Oer-Indogermaansch is bewezen, dat de verlengde silbe in alle of ook maar in de meeste gevallen het accent had. Streitberg heeft dat op een mondelinge mededeeling van

MICHELS aangenomen, maar deze heeft zich nooit aan een volledig onderzoek van het materiaal gewaagd. En in het artikel van STREITBERG kan men al heel wat voorbeelden vinden van het tegendeel. Trouwens de heele bewijsmethode van STREITBERG is er meer op gericht door een verwanten vorm het oorspronkelijk bestaan van eene volgende korte silbe te bewijzen, dan wel er altijd in te slagen, ons de verdwijning der korte silbe, en de verlenging der vorige, als een gevolg van de overgeleverde of beredeneerde accentueering aannemelijk te maken. Verder begaat ook hij herhaaldelijk de logische fout (sedertdien epidemisch geworden) eerst uit de Ablaut-stufe de plaats van het Idg. muzikale accent af te leiden, en daarna te betoogen, hoe prachtig dus weer de Schwund- of Dehnstufe met de oudste accentueering klopt. De oeroude circulus vitiosus blijft bij allen vooruitgang der wetenschap nog immer een dreigend bijna onontkomelijk gevaar. Bovendien moet STREITBERG alle verlengde Schwundstufen door analogie verklaren; een uitleg als de onze, die dat niet behoeft te doen, verdient natuurlijk de voorkeur, te meer als zij niet uitsluitend-glottogonisch is, maar nog blijkt te gelden in min of meer historischen tijd.

404. Men versta mij wel, ik ontken volstrekt niet, dat de muzikale toon in zóóver verband houdt met de Dehnung, dat b. v. een enclitisch tweelettergrepig woordje niet straffeloos een zijner lettergrepen zou kunnen verliezen zonder verlenging der andere; ik ontken m. a. w. niet, dat een betoonde silbe juist *om* dit nieuwe element van psychische energie méér kans heeft om bij 't uitvallen der volgende te worden verlengd dan eene onbetoonde; of nòg eens anders : ik ontken niet dat de betoonde silbe aan de Dehnung eene *bizonder geschikte gelegenheid* als men wil : eene *aanleiding* biedt; ik ontken alleen, dat het muzikaal accent de *oorzaak* der Dehnung zou zijn.

De eigenlijke oorzaak der Dehnung is mijns inziens het doordrijvende streven der differentieerende subordinatie, werkend als ***kwantiteitsaccent.***

405. En het beste bewijs daarvoor ontleen ik juist aan de beperking waarmede STREITBERG de Dehnstufe tot algemeene erkenning heeft gebracht :

Dàn alleen treedt Dehnung op, wanneer de silbe zelf open, d. w. z. kort was.

Wat moet hier die essentieele kwantiteits-beperking, als de kwantiteit zelve niet effectieve oorzaak is?

En op deze beperking zijn geen uitzonderingen!

406. Verder vertoonen alle voorbeelden der Dehnstufe eene opeenvolging van twee, en vele zelfs, een opvolging van drie of meer korte lettergrepen, en bij de eerste valt altijd de andere korte lettergreep uit.

407. Maar sommige vorm-verschillen worden toch juist uit de betoning zoo duidelijk. Zoo : ἔλλοψ, αἴθοψ, μῆλοψ, ἤνοψ, νῶροψ naast ὤψ; χαλαῦροψ naast ϝρώψ enz.

Ten eerste bemerk ik, dat ook al waren er nog veel meer van deze gevallen, dit *onze* stelling niet schaden kan, daar ook wij het accent eene gunstige gelegenheid noemden.

Maar ten tweede wijs ik erop, dat al deze voorbeelden eene lange eerste silbe, dus het kwantiteits-accent *niet* op de tweede hebben. Bovendien worden in dit licht ons μόωψ, ἐλίκωψ (1) duidelijk, die volgens de accent-theorie uitzondering of analogie moeten zijn Aanvankelijk eene opvolging van twee of drie korte silben, werd er ééne verlengd — en dit is het feit, dat wij dus ook in historischen tijd (2) nog aantreffen — en door voort-

---

(1) En zeer waarschijnlijk ook κύκλωψ als dit ten minste een Idg. compositum is, daar het toen *k̯ᵘek̯ᵘelōps moet geweest zijn.

(2) Dat wij alleen het primaire streven, en niet meer de over. drijving ervan in historischen tijd kunnen nawijzen stemt geheel en al met het later altijd door afnemend belang van het kwantiteits-accent.

gaande differentieering ging nu ten slotte althans van twee silben de volgende korte verloren.

408. Waarom de volgende korte en niet de voorgaande? Oók de voorgaande. Maar dan vinden wij ons plotseling in weer heel andere twistpunten verwikkeld.

De voorgaande korte ging verloren in 't Grieksch, Latijn en Keltisch : gr. γενετήρ : γνητός, lat. nātus, gall. -gnātus, russ. kolótĭ : gr. κλῆρος, lat. clādes, oier. clār, nog duidelijker misschien uit het Grieksch alleen : gr. θάνατος : θνητός, gr. κάματος : κμητός, gr. ἀδάμας : ἄδμης, ἔπορον : πέπρωται, ἔτορον : τίτρωσκω enz. (1).

Hier vooral komt ten duidelijkste aan het licht, dat het muzikaal accent *niet* de oorzaak der Dehnung was, daar toch juist de *afwezigheid* van allen bijtoon op de tweede silbe aan de RS-vormen essentieel is.

En daarnaast weer met Dehnung der eerste silbe ín 't Oud-Indisch en Litauwsch : lat. intrāre : lit. tírti, oind. tīrṇá- (-taritā); lat. sprēvi : lit, spírti, oind sphūrtiş (sphurita-); eveneens al best begrijpelijk in 't Sanskrit op zichzelf beschouwd : rōtum : rutá- maar bhávitum : bhūta-, ētum : itá- maar nayitum : nīta-, kártum : kṛta- maar caritum : cīrṇá-, tantum : tatá- maar khanitum : khātá-, gáṁtum : gatá- maar bhramitum : bhrāṁta- enz. (2).

---

(1) Tal van voorbeelden en literatuur bij H. Hirt : *Der indogermanische Ablaut*, Strassburg, 1900, blz. 60 vlgd. Maar men vergelijke ook A. Meillet : *Recherches sur l'emploi du Génitif-Accusatif en Vieux-Slave*, Paris, 1897, blz. 181 vlgd., wiens kategorieën ik volstrekt niet alle onderschrijf, maar wiens algemeene opvatting ik huldig als een dapper teruggaan naar wat er goeds was op den ouden weg.

(2) Hier is het eindelijk de plaats meen ik, tot beter begrip van 't nu behandelde en nog veel dat volgen gaat, eens voor al partij te kiezen in de vele twistpunten, die zich groepeeren om het Ablaut- en basensysteem van Herman Hirt. Later kom ik op verschillende détails nog terug.

Ik behoor niet tot degenen, die bedillend op onderdeelen en kleine

Eveneens verder dus bijna alle V.II-vormen der Hirtsche tweesilbige zware basen.

409. De Saussure had echter in zijn rhythmische wet niet alleen de klinkerverlenging als differentiatiemiddel van

vergissingen, blijkbaar de oogen niet ver genoeg open hebben om het grootsche van deze alomvademende leer naar waarde te schatten; en ik sta evenmin aan den kant der sceptici, die altijd maar meenen, dat het kleine beetje dat over de Idg. grondtaal met zekerheid te achterhalen is, reeds lang werd opgedolven, en dat al de nieuwe pogingen iets meer aan het licht te brengen, gedoemd zijn om ijdel te blijven.

En toch kan ik het in bijna niets *geheel en al* met Hirt eens zijn. Ik meen namelijk, dat bijna al zijne nieuwe kategorieën wel degelijk grond hebben, en feitelijk ooit in de taal onderscheiden geweest zijn, maar dat hij ze eveneens bijna alle averechts formuleert en verkeerd verklaart.

Ik maak een uitzondering voor de Reduktionsstufe der lange vokalen, want deze berust op niets dan systeemdwang. (Zie nr 430).

De Reduktionsstufe der korte vokalen is een zekere realiteit, veroorzaakt door allerlei omstandigheden, evenwel *niet* van de šva te onderscheiden, behalve wanneer ze door invloed der Vollstufe wieder volle Klangfarbe erhalten hat, maar dit laatste is eene blijkbare analogie, die ook wel bij de šva optreedt. Dus de Reduktion van korte en de Schwundstufe van lange vokalen mogen wij voor het goed begrip niet verwarren; maar feitelijk beantwoordde aan beide dezelfde kleurlooze vokaal *ə*, die onder allerlei invloeden van parallelle of horizontale omgeving als een Proteus is veranderd.

Ik neem dus met Bartholomae aan, dat de šva ook in de lichte Ablautsrijen optreedt, en zoo vervalt voor mij oogenblikkelijk de lange vokaal in de tweede silbe der zoogenaamde zware tweesilbige basen. Ik zet een korte vokaal in zijn plaats. Deze kan evenals de eerste in gunstige omstandigheden door het kwantiteits-accent of door potentialiteitsrekking worden verlengd. Tóch vind ik het nuttig deze basen met-tusschen-beide-vokalen-een-sonant, te scheiden van die met een muta tusschen beide vocalen, omdat bij deze laatste soort vanwege de onuitspreekbaarheid (vooral in Anlaut of na consonanten) in de eerste silbe bijna àltijd de *ə* of Reduktionsstufe optrad en niet de Schwundstufe. Een gevolg daarvan was weer dat in de tweede

drie korte opgegeven, maar óók de syncope, waarbij de vorige dan positione lang werd.

Zoo b. v. ἐλθέμεν uit ἐλυθέμεν naast ἤλυθον enz.

---

silbe zich dan ook niet *die* overheersching van het kwantiteits-accent vertoonde die de vokaal kon rekken, vooral niet, als gelijk meestal gebeurde, door associatie weer de klankkleur en daarmee de kwantiteit der Vollstufe in de reduktielettergreep optrad.

Maar ook als de eerste vocaal tusschen de twee mutae heel en al uitviel, werd de tweede nog niet gerekt, omdat zoo'n lettergreep uit twee opeenvolgende mutae + korte klinker tòch al een aanmerkelijke kwantiteit bezat, die wij gerust op twee moren mogen stellen, gelijk trouwens het verschil van positie in de oude metriek tusschen *muta cum muta* en *muta cum liquida* overtuigend bewijst. En zoo is tevens verklaard, waarom HIRT bijna uitsluitend sonantische zware tweesilbige basen kon nawijzen.

Maar wat voor onderscheid is er dan tusschen de oudindische sēṭ- en aniṭ-basen? Hetzelfde nog altijd waartoe DE SAUSSURE concludeerde : aniṭ-verba hebben éénsilbige, sēṭ-verba tweesilbige basis! of voorzichtiger en algemeener misschien : de aniṭ-basen hebben aan het einde eene vokaalsilbe minder dan de telkens-parallelle sēṭ-basen. Want dat ook bij eensilbige basen in de nominaal- of Aoristvormen rekking optreedt, bewijst niets anders, dan dat er een vokaaltje is uitgevallen, dat evenwel minstens evengoed bij den uitgang : ese (zie nr 130) kan hooren als bij den stam. Ook de Aoristbetoning is voor mij geen bewijs, dat de thematische vokaal in zoo'n werkwoord tot de oorspronkelijke basis moet gerekend worden, wèl in de oorspronkelijke typen waarschijnlijk. Er vertoont zich in de ontwikkeling der Idg. talen, zoowel bij nominaal- als verbaalformatie, aanvankelijk een scherp onderscheid tusschen thematische en athematische flectie, later een gaandeweg-voortwerkende uitdelging van dit onderscheid, door de aansluiting der athematische aan de thematische, en ten slotte blijven bijna overal de thematische vormen alleen over. In aansluiting bij al het vorige concludeer ik hieruit, dat de aniṭ-basen de athematische, en de sēṭ-basen de thematische flectietypen hebben geleverd. Voor het oudste Vóór-Idg. niets dan thematische typen aannemen is niets dan tendenz naar een mooi en eenvoudig systeem,

Wat ten slotte de invloed van het muzikaal accent op de kwantiteit betreft, meen ik, dat die aanvankelijk, dus in het Vóór-Idg. zéér

Welnu dergelijke gevallen kunnen wij ook voor het Idg. met behoorlijke waarschijnlijkheid nawijzen.

Het is toch waarschijnlijk geen toeval, dat van de 15 voor-

---

gering is geweest, op z'n best bood de geaccentueerde lettergreep een aanleiding om, als het kwantiteits-accent tusschen drie korte lettergrepen aarzelde, met eenige voorkeur de betoonde lettergreep te treffen. Elke zweem van inwerking echter door de nieuwheids-energie of de anticipatie op de eerste, door inertie op een der volgende, of door associatie op elke willekeurige lettergreep uitgeoefend, was voldoende om het kwantiteits-accent daarheen te trekken.

En zoo blijkt van den eenen kant de onhoudbaarheid van de weinige streng omschreven kwantiteits-wetten, die Hirt heeft geformuleerd (vooral dat onmiddellijk na den hoofdtoon altijd de grootste verzwakking in zou treden, strijdt met 9/10 van het materiaal); en ten anderen wordt het duidelijk, waarom hij voor 't overige in dezen zoo weinig vaste regelmaat kon ontdekken.

En zoo verklaart zich eveneens de gelijkheid van de RS.- en de V.II-vormen der zoogenaamde zware tweesilbige basen in verschillende talen, en nog vele andere gelijke Stufen, die in Hirt's systeem een zeer verschillende plaats moesten innemen.

Maar hoe kan het dan, zoo zal men misschien vragen, dat er toch zooveel gevallen zijn, waar accent en kwantiteits-stufe overeenstemmen? 1° is deze overeenstemming niet zoo algemeen als men uit de Leipziger handboeken wel zou meenen : een streng theoreticus als Meillet heeft ze nooit willen erkennen. Un coup d'œil jeté sur les listes de M. Lindner : *Altindische Nominalbildung*, suffit pour faire reconnaître que l'accord de l'accent et de la règle de...quantité... est loin d'être constant, et qu'il est fortuit dans le cas où il existe (*Recherches*, t. a. p., blz. 179 vlgd.), dit laatste vind ik evenwel te sterk, want 2° worden toch vele gevallen door onze concessie : « aanleiding, gelegenheid *niet* oorzaak » verklaard, en 3° wordt weer iets meer begrijpelijk als wij bedenken, dat het accent zich regelde naar de plaats in de constructie (nr 156 vlgd) en de kwantiteit (b. v. door het als anceps fungeeren van alle eindlettergrepen) daarvan eveneens dikwijls afhankelijk was; zoo vormt het barytonon θάνατος als eindlid eener constructie, geen drie ongedifferentieerde korte lettergrepen, het oxytonon *θανατό- : θνητό- als aanvangslid meestal wel, 4° wordt de geaccentueerde kwantiteit der pas *laat* optredende vormen uit het toenemen van het intensiteits-element begrijpelijk en 5° wordt alles

beelden die MEILLET (1) geeft van -i en -u-stammen, die in de zwakke casus, zoogenaamde Schwundstufe vertoonen, slechts twee een lange stamlettergreep hebben.

Zoo werd *pek̂eu̯os tot *pek̂u̯os, paçvas, enz.

410. Maar ook in de woorden met niets dan lange silben zien wij eene differentiatie (2). Bijna uitsluitend vertoonen de woorden van drie lange silben in het Grieksche epos toch de accentueering ´— — ´—.

Dus wel : Καλυψὼ δῖα θεάων, maar niet Δημήτηρ δῖα θεάων; wel : νυόν ἀνδρῶν αἰχμητάων, maar niet αἰχμητῆς καὶ νυὸν ἀνδρῶν.

MEILLET concludeert daaruit tot een intensiteits-accent aan de kwantiteit gebonden. Ik zie evenwel de noodzakelijkheid dezer gevolgtrekking niet in.

Als wij toch bedenken, dat het verschil der gedifferentieerde kwantiteiten volstrekt zoo eenvoudig niet geweest kan zijn, als men met een al te slafelijke interpretatie der in zwang zijnde moren-theorie wel eens wil meenen; als wij verder zien, dat blijkbaar de zoogenaamd driemorige silben in het Grieksche metrum niets afwijkends van de tweemorige lange vertoonen, dan kunnen wij er toch niets op tegen hebben voor de woorden met drie lange silben het schema = — = aan te nemen, en het er m. a. w. voor te houden, dat het kwantiteitsaccent altijd op de

---

wat er nog overblijft verklaard uit den overgang van het muzikaalaccent van de altijd minder sonore Schwundstufe naar de meer sonore Vollstufen. Zie hierboven blz. 44.

Toch zijn — om het ten slotte nog eens te herhalen — al die nieuwe onderscheidingen van HIRT volstrekt niet ijdel, daar zij ons in elk geval een kijk geven, onder welke verschillende condities eenzelfde verschijnsel kon optreden.

Ik bepaalde mij in deze uiteenzetting tot de kwantiteits-kwestie. De kleur der vocalen in den kwalitatieven Ablaut, dien HIRT niet altijd juist van den kwantitatieven heeft onderscheiden, wordt besproken bij het kleuraccent.

(1) A. MEILLET : *Recherches etc.*, t. a. p., blz. 8-9.

(2) *Recherches*, t. a. p., blz 185 vlgd.

eerste of de laatste viel. Te meer, daar ook de afwisseling van -σσ- onder den ictus, en -σ- vóór den ictus (b. v. ὀπίσσω Γ 311, maar ὀπίσω Γ 218) op zich genomen, niets anders bewijzen, dan dat de ictus-lettergreep meer kwantiteit had dan de andere.

Vooral, daar óók in het Oud-Indisch dezelfde rhythmiseering van drie lange silben voorkomt : Ved. amīvăhá : ámīvā; grīvădaghná : grīvá-; iṣīkătūla- : iṣīkā-; lakṣmĭghnī- : lakṣmí-; gáurĭvīti- : gaurí-; klass. mālăbhārin : mālā enz.(1); later kwam deze verkorting ook analogisch na of voor korte silben voor. Zou deze regel niet Idg. zijn? Dan was ook tevens de reden gevonden, waarom zoo dikwijls in allerlei Idg. talen de ā-stammen met de o-stammen samenvallen in het eerste lid van composita. De oorspronkelijke toestand leefde het langste voort natuurlijk, waar het kwantiteitsaccent het langst in leven bleef : Arisch en Grieksch. Minder zuiver in Latijnsch en Litauwsch. Heel en al door analogie verduisterd in 't Germaansch, Keltisch en Slavisch (2).

411. Maar ook de woorden van *twee* lange silben vertoonen een eigenaardige standvastigheid om den ictus op de eerste te hebben. Alleen dàn valt hij op de tweede wanneer het met andere woorden « un groupe phonétique » m. a. w. een constructie vormt, zoo A 88, οὔτις ἐμεῦ ζῶντος, A 129, πόλιν Τροίην, enz.

412 Hoe ook hier de constructie weer duidelijk de eenheid is, waarin de kwantitatieve differentieering werkt, kan men het duidelijkst zien in het waarschijnlijke bewijs

(1) J. Wackernagel : *Altindische Grammatik*, II, 1, Göttingen 1905, blz. 134-135.

(2) Brugmann : *Grundriss*, t. a. p., II. blz. 24. Deze verklaring veronderstelt natuurlijk, dat de compositioneele ā-vormen óók van de e/o-simplicia *regelmatig* waren. Waarom, zien wij in het hoofdstuk over de algemeene semasiologie.

van den Idg. rhythmischen regel dien Meillet opstelt (1) : dat Schwundstufe zou optreden in elke korte silbe die onmiddellijk door een lange gevolgd wordt. Zie aldaar. Ik volsta echter met dit te hebben aangeduid. Eene verdere behandeling van het betreffende materaal zou hier onze geleidelijke volgorde storen.

Alleen wijs ik erop, dat speciaal deze werking van de kwantiteits-differentieering voor het nieuwe Fransch althans door Rousselot experimenteel is nagewezen (2) : « Les voyelles naturellement brèves sont fort diminuées devant des longues », zij hebben blijkens de curven slechts gemiddeld 1/3 van den duur in even groote woorden vóór een korte silbe.

Ten slotte is deze differentieering ook in de historische taalontwikkeling na te wijzen. Men denke slechts aan lat. positus : praestō, validus : valdē; anitis : antae; avidus : audēre; mōtus : mutāre (3). Ook voor de Prākrits geloof ik dat Pischel (4) bezwaarlijk zonder invloed der kwantiteits-differentieering al de verschillende syncopen en absorpties zal kunnen verklaren.

413. Kwantiteitsdifferentieering in groepen, moet ten slotte zeker ook in de Oud-Indische literatuur zijn na te wijzen. Ik kan echter alleen twee Grieksche voorbeelden bijbrengen.

Ἄ̄ρες Ἄρες βροτολοιγέ, μιαιφόνε, τειχεσιπλῆτα. E. 31.

λευχὸν χαρὸν ἔχοισαν, ἴσον κάτω, ῑ̓σον ἄνωθεν. Theocrit. 8, 19.

414. **B.** Het kwantiteits-accent en de psychische inertie.

Het duidelijkste voorbeeld hiervan is wel de kwantiteits-inertie, die wij in het Attisch vinden, en die door de linguisten ten huidigen dage toe meest nog onder den

(1) *Recherches*, t. a. p., blz. 181.

(2) *Les modifications phonétiques*, t. a. p., blz, 162.

(3) J. Vendryes : *Recherches sur l'histoire et les effets de l'intensité initiale en latin*, Paris, 1902, blz. 253 en voorafgaande.

(4) Zie de literatuur op blz. 65 noot.

naïef geleerden naam van *kwantitatieve metathesis* wordt gemaskeerd. De oude Grieken zelf noemden ze ὑπερβιβασμὸς τοῦ χρόνου (Choirob. 159, 16, Herod, 2, 625, 15). Hom. λαός : att. λεώς; hom. τεθνηότος : att. τεθνεῶτος; hom. πόληος : πόλεως *στήατος : στέᾱτος; hom. ἧος : ἕως; ἡ ἄν : ἐᾱν, enz. (1). Uit τηος ontstond door inertie τήως en vervolgens daar de inertie altijd doorwerkte, en zoo tevens de differentiatie weer bevredigd werd ontstond τέως, juist als de Indische svarita hooger werd dan de udātta, en de tweede korte silbe in Bohemen en Telemarken meer intensiteit kreeg dan de eerste.

Dezelfde werking der inertie zien wij ook, maar minder algemeen bij de kwantiteit der konsonanten, zoo lat. Thallusa : Thalussa, enz. (2).

415. Een tweede voorbeeld brengt ons waarschijnlijk naar het Oer-Indogermaansch : Oorspronkelijk zeker vocaalmorige elementen behouden na relatief-lange silbe hunne oorspronkelijke kwantiteit, terwijl ze na relatief-korte silben in een consonant overgaan : oind. satyá- : naptiya-; av. haiþya : dāitiya; got. sunjis : hairdeis; got. nasjis : sōkeis; lat. capis : audīs; lat. pascuus : arvus; ved. -r̥ṇván : -arnuvántas; lat. abluo : solvo; oind. hinvánti : dabhnuvanti, enz (3).

416. In het Latijn, waar gelijk wij zien, dit streven nog lang actief is gebleven, vinden wij nog een *merkwaardig* voorbeeld hiervan : ik bedoel de breves breviantes of het Jambenkurzungsgesetz (4).

(1) Zie o. a. H. Hirt : *Handbuch der griechischen Laut- und Formenlehre*, Heidelberg, 1902, § 185.

(2) Zie W. Schulze : *Samstag*. KZ. 33. 1894, blz. 376.

(3) Ed. Sievers : PBB. 5, blz. 129 vlgd; Havet : MSL, 6. blz. 115; Edgren : JAOS. 11, blz. 68 vlgd.; Wackernagel : *Altindische Gramm.* I, blz. 204-206; Hirt : *Ablaut*, § 798.

(4) Ed. Sommer : *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre*, Heidelberg, 1902, meent zelfs, dat wij daardoor ook gedeeltelijk de juist-aangehaalde voorbeelden zouden te verklaren hebben, wat ik evenwel niet kan gelooven.

Ook hier meende men aanvankelijk (als bij de Dehnung) een metrische vrijheid voor zich te hebben, maar ook hier heeft nader onderzoek geleerd, dat het was een natuurlijk psychologisch verschijnsel uit de levende taal (1). Ook hier bleek bij nauwkeurig nagaan ten slotte dat deze verkorting niet tot het loutere woord beperkt bleef, maar evenzoo werkte *in de constructie!* (2).

Merkwaardig noemde ik dit verschijnsel, omdat wij hier de inertie van een schijnbaar minder-energieke silbe op een meer-energieke zien inwerken; wat geheel en al tegen de psychologische theorie zou indruischen.

Deze tegenspraak is evenwel slechts schijnbaar, daar wij moeten bedenken, dat alleen eene aanvangs-silbe, die dus in het Oud-latijn een soort intensiteits-accent had, tot deze inertie-werking in het loutere woord in staat was. En in de constructie kwam het ook uitsluitend na een betoonde korte lettergreep voor, zoo een logische betoning in : Bene hercle facitis ét ă me initis gratiam; en een versbetoning (initiaaltoon) in : út haĕc inveniantur hodie esse hujus filiae (Plautus-Asin. 59 en Poen. 1171) (3).

417. C. De anticipatie is bij het kwantiteitsaccent tamelijk zelden. In nr 313 hadden wij reeds gelegenheid op een gecompliceerd gevolg ervan te wijzen. Hier zullen wij er althans twee zuivere voorbeelden van trachten bij te brengen (4).

Ten eerste dan reken ik hiertoe de verbale -ā-stammen met langen wortelklinker :

(1) W. Lindsay : *The latin language*, Oxford, 1894, blz. 210 vlgd.; J. Vendryes : *Recherches sur l'histoire et les effets de l'intensité initiale*, t. a. p., blz. 134 vlgd.; Sommer : *Handbuch*, t. a. p., § 84, 4, § 90.

(2) Sommer : Ibidem, § 176, 2.

(3) De andere voorbeelden aldaar als : compedĕs cōgam enz., moeten anders verklaard worden. Zie nr 430.

(4) Reeds met een andere motiveering bijeengezet door A. Meillet : *Recherches*, t. a. p., blz. 183.

Zoo lat, cēlāre, naast dicāre, ēducāre, calāre, parāre, enz. oksl mĕtati, naast dĭrati, pĭrati, gŭnati, zŭvati, enz. naast gr. μνάομαι, arm mnam, oind. gṛbhāyati.

418. Ten tweede de Indo-iraansche feminina (1) op -ānī, -ārī, -āvī naast die op -nī, rī-, -vī, van stammen op -an-, -ar-, -av-.

Oind. nárī- : dátrī-; jav. ahurānī- : sunī- (oind. çunī); oind. gurvī : manāví enz.

Deze beide gevallen wijzen natuurlijk naar eene werking van onze wet in Vóór-Idg. tijd, toen de Normalstufe òf door differentiatie voor een lange verkort (nr 412) òf door onze anticipatie verlengd werd (2).

419. Voor de consonanten heeft SCHULZE (KZ. 33, blz 376) verschillende gelijkende voorbeelden bijgebracht: lat. Ofellio : Offelio; gr. θαλάσσα : θάλλασα; 'Απελλῆ : 'Αππελῆ; 'Υμηττῷ : 'Υμμητῷ; Φακοῦσσα : Φάκκουσα; lat. flagellum; mgri. frággelon, enz. Door differentiatie werd ook hier de inducent later verzwakt.

420. Dit zouden evenwel ook *schrijf*anticipaties kunnen zijn, zoo heb ik mij zelf herhaaldelijk op eene verschrijving vṛrdhi voor vṛddhi en dergl. (3) betrapt. Ook MERINGER heeft een dergl. geval opgeteekend (4) : peritt... voor peritissimus. Welke van deze twee mogelijke ver-

(1) ERNST LEUMANN : *Eine arische Femininbildungsregel*, KZ. 32, 1893, blz. 294 vlgd. en vgl. K. BRUGMANN : Der indo-iranische Feminintypus nárī. IF. XII, 1901, blz. 1-3 met wiens uitleg ik niet kan meegaan.

(2) Door een dergelijke complicatie van twee psychische neigingen, die naargelang der omstandigheden een van beide in werking konden treden, verklaar ik ook de andere feiten bij MEILLET, *Recherches*, t. a. p., blz. 183.

(3) Zoo nog verschillende Ned. woorden, die ik mij niet meer herinner, maar het waren gevallen als meettelen voor meetellen; kappote voor kapotte enz. Een mijner vrienden schreef *Hernn* voor *Herrn* op een adres.

(4) *Versprechen und Verlesen*, t. a. p., blz. 154.

klaringen de ware zij in 't midden latend, constateer ik alleen, dat óók in de schrijfvoorstellingen, juist als in de spreek- en gehoorvoorstellingen, een dubbelen medeklinker *niets anders is* dan een medeklinker met *veel energie*, die eventueel op een andere schrijfvoorstelling kan afdruipen

421. D. De associatie en het kwantiteitsaccent is natuurlijk weer allerfrequentst.

Ik bepaal mij echter tot een paar analogieën in *kwantiteitsgroepen*, daar deze op de taalstructuur van sommige taalstammen een zeer-diep-gaanden invloed hebben uitgeoefend.

Door bijgedachte aan *zevende, negende* ontstond het Mnl. ordinale *achtende*. Uit hd. *Mittewoche* ontstond *Mittwoch* naar *Montag, Dienstag*, enz Uit olat *senecis* naar *senex* : *senis*. gr. ἦρος naar ἔαρ enz. enz.

Welnu op een dergelijke assimilatie maar op veel uitgebreider gebied gaat nu ook zeker terug het Isosyllabisme (1). Zoo hebben langzamerhand de isoleerende talen van Oost-Azië alle tweesilbige woorden aan de meerderheid der eensilbige gelijk gemaakt; zoo hebben de Semietische talen al hunne wortels naar de geijkte trilitteraliteit afgemeten.

422. E Ten slotte als subordinatie, anticipatie en inertie harmonisch samenwerken, weer : de kunst.

Subordinatie in de afzonderlijke voeten : jamben, trochaeën, dactyli, spondaeën en anapaesten.

Anticipatie en inertie van de voeten in het vers.

Alles wat bij het intensiteits-vers over de constructies is opgemerkt, geldt ook hier (2). En wij zagen daarvan reeds

---

(1) F. A. MARCH : *Time and space in Word-concepts*. Am. Phil-Ass., 1894, blz. 53 vlgd.; G. A. FIŠER : *Over het Isosyllabisme* (russ.) Rus. fil. věst. 29, 1894, blz. 51 vlgd.

(2) MEUMANN : *Untersuchungen zur Psychologie und Aesthetik*, t. a. p., blz. 404.

een treffend bewijs in de beperking der metrische Dehnung tot « hetzelfde woord of meerdere woorden, die samen eene nieuwe eenheid vormen «.

Het Indogermaansche vers had vóór alles een kwantiteitsrhythme (1). Plato definieert dan ook (Convivium 187 B : ὁ ῥυθμὸς ἐκ τοῦ ταχέος καὶ βραδέος διενηνεγμένων πρότερον, ὕστερον δὲ ὁμολογησάντων γέγονε. En hieraan ontleenden wij het recht voor eenige Indogermaansche verlengings- en uitstootingsverschijnselen het kwantiteitsaccent aansprakelijk te stellen.

423. Wat nu de eigenaardige bizonderheden, en op de eerste plaats de oorspronkelijke beteekenis van het kwantiteits-accent betreft, moeten wij tamelijk kort zijn, daar de verlengde vocaal of consonant eigenlijk niets anders is dan eene reduplicatie, een eigenaardige werking der Secundärfunction, die pas verderop kan behandeld worden.

Toch moet wat *hier* speciaal is, ook hier zijne plaats erlangen; en daarom geef ik dus nu het kort begrip dezer feiten, voor breederen samenhang naar het articulatie-accent verwijzend.

Welnu, reeds Pott heeft op de bizonderheid gewezen dat de reduplicatie die meestal versterkt, óók soms de beteekenis heeft « des Schillerns, Aehnelns, gls. nur hin und her schwankenden Herumspielens », van verzwakking « wie das deutsche *-lich*, *etwas* », b. v. 't is maar *zoo zoo*, *la la* enz. (2).

Maar wat is onze potentialiteits-beaming anders, dan juist de beaming van « zoo'n soort iets, iets wat erop lijkt, wat er bijhoort, wat er omspeelt, so etwas? »

---

(1) Meillet : *Recherches*, t. a. p , blz. 185.

(2) Aug. Pott : *Doppelung* (*Reduplication*, *Gemination*) *als eines der wichtigsten Bildungsmittel der Sprache, beleuchtet aus Sprachen aller Welttheile*, Lemgo-Detmold, 1862, blz. 101-102. Zie ook de voorbeelden uit allerlei talen daaromtrent.

Maar dan is ook alle Vṛddhi duidelijk.

Wij zagen in ons eerste deel (nr 113, 114) hoe schijnbaar onverschillig nu eens de stamsilbe, dan weer de eindsilbe of het suffix verlengd werd, zonder eenig merkbaar verschil van beteekenis. Maar nu *begrijpen* wij het. Of de aarzeling middenin of aan het einde van het woord optreedt, doet niets ter zake. Het woord moet merkbaar gerekt zijn, dat is de zaak.

424. En dit gebeurde niet alleen in den praehistorischen tijd, neen dat gebeurt *nog* in de levende spreektaal der nieuwere Germaansche dialecten. Want wat zijn vele der zoogenaamde « Streckformen » (1) anders? Zeker, er zijn er verschillende onder, die meer op innerlijke reduplicatie lijken; maar daarnaast zijn er vele andere waarbij van medeklinkerreduplicatie geen spraak is : het tusschengevoegde deel is niets dan een opvolging der in dien bepaalden mondstand gemakkelijkste Lall-laute. Het éénige *psychologische* feit is de *verlenging* van het woord, gelijk Schroeder alleen door zijn titel al te verstaan geeft. En dat ook de beteekenis dier vormingen met onze vṛddhi wonderwel overeenstemt, kan ieder uit de lijst in PBB. t. a. p. reeds vermoeden, maar met volle zekerheid pas uit de voorbeelden van elk zijn eigen dialekt het gemakkelijkst constateeren (2).

425. « Was die sprechende Stimme in ihren Modulationen ausdrückt, sind jene seelischen Stimmungen, die die Einzelvorstellung begleiten. Weil und insoweit diese Stimmungen von der Welt der Objecte abhängig sind, kann ihr Ausdruck mittelbar zugleich objective Bedeutung erlangen : was mich sehr erschreckt wird sehr schrecklich sein; *was mich zögern macht*, *wird noch im Ungewissen schweben*. Wo aber der Ton meiner Stimme fragend,

(1) H. Schroeder : *Streckformen*, PBB. 29, 1904. blz. 346, 599.

(2) Zie vooral de Boo : *West-Vlaamsch Idioticon*, passim.

bittend, befehlend ist, da muss er als unmittelbare Ausserung syntaktischer Kategorien anerkannt werden » (1).

Het potentieele object « im Ungewissen schwebend macht mich zögern » en vandaar de oudste verlenging van het woord, vandaar de primaire Dehnung.

Als aanvulling bij nr 119 van ons eerste deel, merk ik nog op dat ik met MEILLET de Germaansche en Latijnsche gedehnte Praeterita : frēgi, brēkun, enz. voor oorspronkl. Dehnungs-aoristen houd, die zich tot de type van occulāre juist verhouden als qēns : qinō.

426. Een zeer typische bizonderheid die het kwantiteitsaccent verder van alle andere klankkwaliteiten onderscheidt, is hierin gelegen : dat alle constructies of psychische eenheden omtrent denzelfden absoluten tijdsduur vorderen, en in het licht dezer waarheid, mogen wij mits zonder bijbeteekenissen en voorbarige vergelijkingen, onze constructie dus gerust met den naam Sprechtakt of spreekmaat betitelen.

Reeds Miss SOAMES had bemerkt (2), dat wij de neiging hebben, den tijdsafstand tusschen twee sterk-geaccentueerde silben even lang te maken, en daartoe de tusschenliggende silben verlengen als ze weinig, en verkorten als ze vele in getal zijn. Iedereen ziet, waarin deze formuleering van de onze afwijkt, daar het intensiteitsaccent in elke constructie van plaats kan veranderen.

JESPERSEN (3) verbetert dan ook deze onnauwkeurigheid door op te stellen : dat de spreker zijn tempo versnelt, wanneer hij zich bewust is een lange klankrij te moeten uiten, die er toch liefst in één adem uitkomt. Dat toont zich vooral in tusschenzinnetjes als b. v. « Met een eigenaardig heldere, ***men zou haast zeggen*** zilveren stem » enz.

---

(1) G. V. D. GABELENTZ : *Die Sprachwissenschaft*[2], t. a. p, blz. 376.

(2) L. SOAMES : *An Introduction to Phonetics*, London, 1891, blz. 69-70.

(3) JESPERSEN-DAVIDSEN : *Lehrbuch*, t. a. p., § 183.

427. Deze waarnemingen echter, alleen op het oor van fijngeoefende phonetici berustend, hebben pas ten volle burgerrecht gekregen in de wetenschap, sedert ze door psychologische experimenten zijn bevestigd en gestaafd.

En wel ten eerste in het algemeen door BOLTON (1). BOLTON vond toch, dat de subjectieve samenvatting tot rhythmische groepen van elkander gelijkmatig-volgende geluidsindrukken, met de snelheid hunner opvolging in verband staat. Bij langzaam tempo worden er weinig samengevat, bij snelle opvolging veel; en dit wel in een tamelijk juiste verhouding : zoodat de gezamelijke lengte van al die groepen *constant* namelijk iets meer dan *één* seconde blijft. Er zijn natuurlijk allerlei individueele en accidenteele verschillen mogelijk; maar er zijn toch dicht bij elkander liggende minima en maxima aan te wijzen, waar het normale individu zelden buiten gaat. Dit voor de waarneming.

428. Nu maakte SIEVERS er MEUMANN (2) opmerkzaam op, dat hetzelfde voor allerlei spontane bewegingen geldt : Vraag iemand u achtereenvolgens (telkens met eenige pauze er tusschen natuurlijk) een tweekwarts- een drie-kwarts-, een vier-kwarts-, een vijf-kwarts-, en een zes-kwarts-maat te slaan, of te kloppen in het tempo, dat hem (buiten alle bijgedachte aan bepaalde melodieën) het meest bevalt; en ge zult vinden, dat hij met het toenemen der maatslagen ook voortdurend. en in geleidelijke verhouding het tempo zóó versnelt, dat het product van kwart-duur en aantal slagen ongeveer gelijk blijkt, òf althans heel heel langzaam en heel heel weinig toeneemt.

429. Alleen moet ik opmerken, dat mij persoonlijk uit een kleine reeks van proeven gebleken is, dat de een-

(1) BOLTON : *Rhythm*, t. a. p., blz. 214-222.

(2) E. MEUMANN : *Untersuchungen zur Psychologie und Aesthetik des Rhythmus*, t a. p., blz. 317.

heid dezer objectief-rhythmische bewegingen, merkelijk langer, ja soms zelfs tweemaal zoo lang duurt dan de eenheid der subjectief-rhythmische waarnemingen : dus gemiddeld *twee* seconden.

Dit komt overeen met het tempoverschil dat M. Keiver Smith tusschen den duur van spontaan geregelde en door den metronoom opgedrongen bewegingsrhythmen heeft opgemerkt (1).

430. Geldt dit nu ook voor de spreekbewegingen? Ja (2).

Rousselot vond bij zijne kwantiteits-metingen dat zoowel de duur der klinkers als der medeklinkers omgekeerd evenredig is met de lengte der geheele groep (3); en voor de klinkers voegt hij er de merkwaardige conclusie bij : dat blijkbaar de lange veel meer aan reduceering bloot staan dan de korte, daar ook het verschil tusschen lange enkorte omgekeerd evenredig blijft met de lengte der heele groep, zoodat reeds in viersilbige groepen de lange met de korte op ééne lijn blijken te staan (4).

Maar zijn nu daarom alle psychische taaleenheden, m. a. w. alle constructies even lang?

De dagelijksche ondervinding leert ons uitdrukkelijk van niet. Zoo is b. v. « Goed zoo » zeker korter dan : « Heb-ik je dat al niet dikwijls genoeg gezegd? » En toch leeren ons de metingen van Rousselot zeer duidelijk dat er een streven en een krachtig streven in ons werkt ze gelijk te *maken* : Maar weinig constructies blij-

(1) M. Keiver Smith : *Rhythmus und Arbeit*, blz. 304 en passim.

(2) Paul Pierson : *Métrique naturelle du langage*, t. a. p., blz. 138-39 enz.

(3) Rousselot : *Modifications phonétiques*, t. a. p, blz. 145, 161.

(4) Dit ter overdenking aan hen die met H. Hirt : *Ablaut*. blz. 6, meenen dat een reductie van lange vocalen tot ə « fast notwendig » een tusschentrap veronderstelt. Ook Jespersen constateert de grootere gevoeligheid der lange voor reduceering : Jespersen-Davidsen : *Lehrbuch*, t. a. p., blz. 176.

ven in duur onder één seconde, en nog minder gaan er de twee seconden te boven.

Ik heb ROUSSELOT's gemeten teksten (1) in constructies verdeeld, en nageteld en geef hier eenige voorbeelden: de getallen bedoelen honderdsten van sekonden.

Entends-tu chanter ce coucu 155; Je puis essayer quelque coup 145; La mienne ne scie pas du tout 146; Je voudrais qu'il fût étripé 147; Qu'a-t-il fait ton pépé 140; Ma chausse est trop épaisse 149; Force un petit par en sus 160. Deze vormen ongeveer de norma.

Zien wij nu eenige korte: Avec du miel 106; Prête-me ta scie 111; Ça ne fait pas bon 103; Il est content ta 97; Une s'étouffa 87; Pipe-s-y 74; enz.

En ten slotte eenige lange: Happer un pot ça n'est pas difficile 208; Qu'as-tu fait de tes petites chattes 180; On dit que les feuilles de ronces étaient bonnes aussi 204 + ...?; Je prendrais bien un lait de poule aussi 170; enz.

Ik geloof dat deze feiten reeds duidelijk genoeg spreken, maar hoop toch, dat dergelijke proeven, die zoo allereenvoudigst zijn, spoedig op groote schaal worden hervat, om te zien, hoe ver de reduceerende kracht der lange, en de rekkende kracht der korte constructies strekken mag.

431. In elk geval biedt de natuurlijke versmaat der Latijnsche comici, tragici en inscripties ons een historisch bewijs onzer stelling. Het is toch dwaas in plaats van al die schijnbaar niet-tellende vocaaltjes apostrophe's te zetten, zoodat het vers in den letterlijken zin des woords onuitsprekelijk wordt. Neen, bijna alle letters bleven behouden, zoowel medeklinkers als klinkers, maar in grootere constructies werden zij alle verkort, zoodat lange silben (lang door vocaal of dubbelen medeklinker) kort, korte silben nòg korter werden. Men heeft in het vers van Plautus ooit een overgang gezien van het kwantiteits-

(1) *Modifications phonétiques*, blz. 166-172.

rhythme naar de intensiteits-metriek. Niets is minder waar dan dit. Integendeel : het populaire Latijnsche vers berust op louter kwantiteit; maar op een kwantiteit die niet te brengen is onder de simpele regeltjes onzer prosodie-boekjes, op een kwantiteit die zich niet stoort aan taalhistorie of Grieksche modellen, op de kwantiteit der levende smijdige volkstaal, de eenige *ware* kwantiteit, die de philologen niet kennen. En zoo zal eenmaal de Latijnsche comedie van onschatbaar nut worden voor de bepaling der constructies in de Latijnsche volkstaal.

432. En zeer terecht heeft er dus Meillet in het algemeen al herhaaldelijk opgewezen, dat men in de historische ontwikkeling der klanken óók op de lengte van het woord, waarin ze voorkomen, dient bedacht te zijn. Alleen moet hier naast den term : « woord » natuurlijk al wederom « de constructie » worden ingevuld.

De kleur der spraakklanken, of het kleuraccent.

433. Het doel van dezen bijtitel heb ik boven in het licht gesteld. De formuleering van mijn hoofdtitel heeft misschien nog een kleine toelichting noodig. Ik handel hier over de kleur der spraakklanken; maar niet, gelijk men zou kunnen meenen alleen over de klinkers. Ook de medeklinkers hebben dikwijls hunne eigen kleur. Want wat is de mouilleering van liquidae, nasalen en mutae anders dan i-kleur, en wat is de lippenronding der labiovelaren en labiodentalen anders dan u-kleur (1)? Daarom koos ik deze algemeene benaming.

434. Wat de physieke natuur der vocalen aangaat, is er weinig, dat *positief zeker* kan genoemd worden. Zeker er moet een fond van waarheid liggen in de vertellingen van Helmholz, Hermann, Marage, enz., maar

(1) au : o = ai : e = kṷ : kᵘ̑ = li̯ : l̓.

wát precies en hoeveel? Zoolang we de mathematische differentiatie der luchttrilling voor de verschillende klinkertypen niet kunnen achterhalen, blijft ons weten in dezen een bevroeden in het vage. En of hierin nu zoo spoedig verandering komen zal? « Ik heb al meer dan 600 verschillende ā-curven » zoo schreef mij Dr Struycken, « waaruit nooit iemand zal kunnen wijs worden, als er geen loopje op gevonden wordt om de wiskundige analyse te vereenvoudigen. Ons gehoor is, jammer genoeg in dezen, nog ontelbare malen gevoeliger dan onze optische instrumenten, zoodat wij waarschijnlijk altijd een heele boel zullen blijven *hooren*, wat we nooit of nimmer zullen *zien*. »

435. Met de physiologische of genetische definitie der vocalen zijn wij in de laatste decenniën heel wat verder gekomen, zoodat wij hier gerust van zekere kennis en beslist weten mogen gewagen.

Het kan natuurlijk niet in mijne bedoeling liggen hier deze omvangrijke détailstudie te compendieeren (1). Hiervoor verwijs ik naar de phonetische handboeken. Voor een vluchtige kennismaking leenen zich het best de aanschouwelijke diagrammen van Dr Lloyd te vinden o. a. in Vietor-Rippmann (2).

436. Een eigenaardig onderscheid der klankkleur dat samenhangt met hare overgangsnatuur tusschen klankeigenschap en autonome klankwaarde, bestaat hierin, dat wel de subordineerende differentiatie door alle tijden en eeuwen blijft bestaan, maar dat de wijze van subordinatie althans in zooverre wisselt, dat onder invloed der overige accenten nu eens de hoogere kleur, dan eens de met grooter mond-

(1) Het nieuwste en beste is zeker ter eene zijde het reeds dikwijls aangehaalde *Lehrbuch* van Jespersen-Davidsen, Leipzig-Berlin, 1904; ter andere zijde : de *Principes de phonétique expérimentale*, Paris, 1897-1900-...? van l'Abbé Rousselot.

(2) Vietor-Rippmann : *Elements of Phonetics*, London, 1869, blz. 28-29 en passim.

opening, dan weer de met enger mondopening gesproken vocalen, als dragers van het kleuraccent naar voren treden. Gaandeweg zullen wij dit alles beter en uitvoeriger begrijpen, maar om haar algemeene strekking verdiende deze opmerking hier onder de inleidende begripsfixeeringen althans een kleine plaats.

437. **A.** Welnu, onder de verschillende werkingen der differentieerende subordinatie neemt de differentiatie der klankkleur een zeer voorname plaats in.

De meest voor de hand liggende voorbeelden daarvan zien wij in de diphthongeering der lange vokalen.

Want de experimenteele onderzoekingen der laatste jaren mogen nu uitgemaakt hebben, dat een lange klinker en medeklinker gewoonlijk *niet* tweemaal zoo lang is als de overeenkomstige korte; staan blijft het feit, dat de naïeve spreker o. a. blijkens vele phonetisch opgekomen spellingen, dikwijls èn de lange klinkers èn de lange medeklinkers, als de combinatie van twee korte voelt, wat trouwens de nieuwere proeven zelf veelal bevestigen, daar in het midden gewoonlijk de een of andere verzwakking der articulatie als scheiding tusschen beide deelen merkbaar is. In elk geval is deze tweeledige natuur een vereischte voor diphthongeering.

438. Welnu twee zulke vocalen naast elkander differentieeren nu tot een diphthong, m. a. w. de eene wordt meer *open* klinker, de ander wordt meer *gesloten* tot een sonantisch element.

Zoo werd Mnl. üü tot Nnl. ui (öi̯), Mnl. ii tot Nnl. ij (ei̯), Os. û reeds Mnl. tot ou.

Ongeveer hetzelfde in het Duitsch : Mhd. üü tot Nhd. eu (öi̯), Mhd. î tot Nhd. ei (ai̯), Mhd. û tot Nhd. au.

Hoe hier zeker in den overgangstijd een circumflecteerende betoning, dus reeds een scheiding der beide elementen voorhanden was, leze men na bij WREDE (1).

(1) ZfdA. 39, blz. 257-301.

Hetzelfde vindt men in het Engelsch : Mengl. í tot Nengl. i (ai̯), Mengl. ú tot Nengl. ow en ou (au̯).

Hoe ook hier een « zweigipflige í en ú » voorafgingen, zie men bij HOLTHAUSEN (1).

Dit vinden wij dus in het Nieuwere-West-Germaansch, waar gelijk wij boven zagen het intensiteitsaccent vooral op de vokalen viel. Zeer begrijpelijk is het dus, dat hier de differentieering de domineerende vokaal meer-open maakte, dus meer sonoriteit gaf.

439. Het omgekeerde zien wij in de oudere taal, waar wij vonden dat het exspiratorisch accent der consonanten de bovenhand had. Hier wordt de domineerende vokaal meer gesloten, dus geschikter tot exspiratorische intensiteit.

Zoo wordt in het Ohd. tusschen 8- en 900 : ô tot úo, later û; ê tot ía, íe, later ië (ê).

In eenige gevallen is het zeker dat de ê zweigipflig was. Zoo in het Praeteritum der oorspronkelijk redupliceerende werkwoorden : Got. lailōt, Ohd. lêz, líaz, líez, Nhd. liess, Got. rairōþ, Ohd. rêt, ríat, Nhd. riet.

Eveneens in het Oud-Saksisch : Monacensis meest ê : Cottonianus meest íë. Monacensis meest ô : Cottonianus meest úo.

440. Verder zijn de gesloten vulgair-latijnsche lange ê en ô in 't Noord-Italiaansch, Oud-Fransch en de Rhaetische dialecten tot ei̯ en ou̯ geworden, lat. me : ofra. mei; lat. pira : ofra. peire; lat. hora : ofra. oure; vlg. lat. flore : ofra. flour.

In 't West-Raetisch, Italiaansch, Fransch, Provençaalsch en Spaansch zijn de open ê en ô (2) tot i̯é en u̯ó geworden

(1) *Anglia, Anzeiger*, 8, blz. 114.

(2) Het recht om hier gelijk in het zooeven aangehaalde geval in plaats van e, o, gelijk men gewoonlijk vindt, mijn ê, ô te zetten ontleen ik aan de kwantiteitswet door MEYER-LÜBKE : (*Einführung in das Studium der Romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg,

den : lat. breve : fra. brief; lat. heri : fra. hier; lat. nova : it. nuova; vlg. lat. locu : it. luoco.

Ik wijt het verschil tusschen beide hieraan, dat de gesloten lange hun intensiteitstop op de eerste, de open lange hem daarentegen op de tweede more hadden; waar trouwens de oorsprong van beide groepen reeds op wijst : de gesloten Romaansch ê en ô beantwoorden toch aan klassiek-latijn ē en ō; de open Romaansche ê en ô beantwoorden aan klassiek-latijn e en o. In elk geval volgt uit beide feitenreeksen overduidelijk, dat in het Oud-Romaansch het intensiteits-accent vooral op de klinkers viel.

Het zou mij niet moeilijk vallen deze algemeen bekende feiten nog met tal van andere uit de Idg. taalgeschiedenis en vooral uit de hedendaagsche dialecten te vermeerderen : ze zijn legio (2). Maar wij moeten verder, dit hoofdstuk zal toch lang genoeg worden.

441. Maar nu zien wij de differentiatie in ofra. ei̯ en ou̯ verder gaan, en wel schijnbaar in omgekeerde richting, van den nieuw-bijgekomen consonant uit : e en i̯, o en u̯ zijn nòg te veel gelijk, de differentiatie wil nog ver-

1901, § 87) geformuleerd : » Vokale vor mehrfacher Konsonanz werden durchweg gekürzt, vor einfacher durchweg gedehnt » *èn* aan het feit, dat nu juist de besproken diphthongeeringen althans in hun centraal gebied altijd vóór enkelvoudige en nooit vóór dubbelen konsonant optreden. Zie de vier kategorieën van feiten bij MEYER-LÜBKE : *Grammatik der Romanischen Sprachen*, I, Leipzig, 1890, § 70, § 119, § 150, § 184 en de besprekingen daaromtrent.

(2) Zie er nog eenige andere bij A. MEILLET : *De la différenciation des phonèmes*. MSL, XII, 1903, blz. 14-34, een artikel dat ik ook verderop nog menigmaal zal benuttigen, voor het materiaal ten minste, minder voor de beschouwing der feiten. Het zal MEILLET misschien genoegen doen te vernemen, dat ik door psychologische beweegredenen geleid, en op heel andere feiten steunend, reeds tot de bevroeding eener dergelijke algemeene taalwet was gekomen, eer ik zijn artikel kende. Een verschijnsel van twee zóó verschillende kanten waargenomen kàn geen zinsbedrog zijn.

der en zoo ontstaat o̯i uit e̯i en e̯u uit o̯u : Ofra. mei : nfra. moi; ofra. peire : nfra. poire; ofra. flour : fra. fleụr; ofra. oure : fra. heure.

Ook i̯é en u̯ó toonen nog een verder uiteengaan : i̯é betrekkelijk zelden tot i̯á, zoo lat. decem : spa. diez : astur. diaz maar u̯ó zeer dikwijls tot u̯é, zoo ofra. cuómes : cuémes; ospa. cuomo : spa. cuemo, enz.

Hetzelfde feit hadden wij trouwens ook in het Germaansch kunnen constateeren, als wij in nr 438 hadden willen stilstaan bij de historische spelling van het Nl. en Hd. waarin zich de ontwikkeling van den minder- tot den meer-sonoren dominant nog duidelijk vertoont.

442. Maar nu begrijpen wij ook hoe in het Latijn uit voster, vormis : vester en vermis, hoe uit vocuus en vocare : vacuus en vacare ontstonden, waarom de thematische o na u̯ zooveel langer weerstand bood, terwijl toch alle andere reeds lang u waren geworden, waarom de onbetoonde o, a en e na i in open silben niet tot i werden (remigo : variego; νεότης, novitas : societas, pietas; zelfs laniēna : tonstrīna, verder : hiemis, parietis enz.)

Nu begrijpen wij, hoe in de Attische 1ste declinatie de uitgangen -ια en -εα, de oude ᾱ behielden, maar die op -οη, -ωη en -υή den algemeenen regel volgden. Dat de -ρᾱ-vormen aan een i-kleur der ρ te wijten zijn, durf ik niet te beslissen, maar trots Meillet toch wel te vermoeden (1). Nu begrijpen wij waarom -αο-, -αω- in de verba contracta van zooveel dialecten tot -εο-, -εω- b. v. in τιμέων, τιμέοντες werden, waarom reeds in het Oer-Grieksch αα tot εα werd in γέρας : ion. γέρεα, κτέανον : κτάομαι, δυνέαται : δύναμαι, enz. (2). Nu begrijpen wij waarom oksl jĕ- tot ja-

(1) Zie Havet MSL. II, blz. 167 vlgd., die door de ρ verschillende α's uit ε verklaart, zoo : φάρω, τράφω, πατάρα enz.

(2) O. Hoffmann : *Der ionische Dialekt, Quellen und Lautlehre,* Strassburg, 1898, blz. 246.

wordt; eveneens na š, č, ž, die natuurlijk i-kleur hadden, (zie nog andere Slavische en Baltische differentieeringen bij Meillet, t. a. p.), waarom in het N.-Engl. yis en yit tot yes en yet zijn gedifferentieerd.

Zoo begrijpen wij eindelijk ook den veel besproken overgang van latijnsch -ov- tot -av-. De -v- drijft de o verder van zich af. Dit voorbeeld is vooral hierom merkwaardig omdat klaarblijkelijk hier de sonant -v- haar afstootende kracht dankt aan het intensiteits-accent der volgende silbe (1) : ovis naast avíllus, fovea naast favílla, fove naast favēre enz.

Trouwens ook in de Grieksche voorbeelden zagen wij reeds duidelijk dat het geen vereischte voor de differentiatie is, dat de beide klanken tot dezelfde lettergreep behooren.

443. Dit wordt echter nog veel sprekender, als ons nu gaat blijken, dat zelfs blijkbaar neutrale consonanten de differentieerende klinkers kunnen scheiden.

Zoo verhaalt R. Gauthiot (2) dat zijn zoontje de klinkers in tweelettergrepige woorden en constructies in een zekere periode begon te differentieeren : pipi werd pépi, fini werd méni, qui pique werd quépic, cucul werd còcü, du sucre werd cotü(c) (3).

Ook Deville vermeldt feiten van denzelfden aard (4) : pipi wordt pépi, mama wordt méma en mané, papa wordt pape, fini wordt moni.

Hetzelfde zien wij voor de fra. dialecten in woorden, die ook eigenlijk wel in de kinderkamer thuis zijn (5) :

(1) F. Sommer : *Handbuch der Lateinischen Laut- und Formenlehre*, Heidelberg, 1902, § 77; Brugnann : *Kurze vergl. Gramm.*, t. a. p., blz. 255, II.

(2) *Mélanges Meillet*, t. a. p , blz. 58.

(3) Over de uitstekend verklaarde medeklinkers zie ook aldaar.

(4) G. Deville : *Notes sur le développement du langage*. Extrait de la Revue de Linguistique, 23, 24. blz. 19-20, 36-37.

(5) Fr. Diez : *Gemination und Ablaut im Romanischeu*, Hoefer's Zschr. f. d. Wissenschaft der Sprache, III, 1851, blz. 397 vlgd.

Henegouwsch : bébête diertje, fréfrère broertje. Picardisch : pépère grootvader, mémère, grootmoeder.

444 Hierbij sluit zich nu eene systematische reeks van onomatopeeën uit allerlei Europeesche talen aan, waarin de heldere vocalen altijd voorop staan en de donkere volgen :

Nl. (1) zwietzwat, kiskassen, getriptrap, wielewaal, titatoe, pitjepatjepoe, bimbambommen, pimpampoentje, kinkankhoorn, ringelrangelrooze kleekleekloterspaan.

Hd. (2) mischmasch, singsang, klimperklamper, wigenwagen, schnippschnappschnurr, piffpaffpuff, bimbambum, Fichtisfechtis, Hippeheppe.

Engl. (2) chitchat, heehard, seesaw, tiptop, pingpong.

Fra. (3) zigzag, tictac, chicchac, cric et crac, patati patata, de bric et de broc, chuchoter, sussoyer.

It. (4) trictrac, tiffetaffe, chiccheri e chiaccheri, ticchetocche.

Milaneesch fliccflaccflucc, flippfloppflupp, tinton, barlich barloch.

Spa. (4) chischas, tripitrape, nifinafe, ringorango, flin-

(1) A. DE JAGER : *Verscheidenheden uit het gebied d. Ned. Taalkunde*, Deventer, 1844, blz. 127-194; IDEM : *Latere verscheidenheden*, Deventer, 1858, blz. ; J. H. v. DALE : *Archief voor Nederlandsche Taalkunde*, III, blz. 207-212.

(2) GRIMM. : *Deutsche Grammatik*[3], I, blz. 561 vlgd., III, blz. 307 vlgd.; Idem : *Deutsches Wörterbuch*, IV, 2, 2008, 9; G. GERLAND : *Intensiva und Iterativa*, Leipzig, 1869, blz. 87 vlgd.; WILLMANNS : *Deutsche Grammatik*, II, Strassburg, 1899, blz. 21; meer in 't algemeen : POTT : *Doppelung*, t. a. p , blz. 65-69; L. TOBLER : *Ueber die Wortzusammensetzung*, Berlin, 1868, blz. 7 vlgd.; W. WACKERNAGEL : *Voces variae animantium*[2], Basel, 1869, passim; J. WINTELER : *Naturlaute und Sprache*, Aargau, 1892, passim.

(3) E. ROLLAND : *Faune populaire de la France*, Paris 1879, II, passim; M. GRAMMONT : Revue des langues romanes, 44, blz. 100 en 146.

(4) F. DIEZ : *Gemination und Ablaut im Romanischen*, t. a. p.; C. SALVIONI : *Fonetica del dialetto moderno della città di Milano*, Milano, 1900, blz. 267-97.

flon, tripitropa. Catal. flistflast, xipxap, xarric xarrac, farrigo farrago, barliqui barloqui.

Portg. triques troques.

Kymr. wiç waç. Gael. chith-chath (transcriptie van POTT).

Lit (1) bìstu pabàstu, czaksz czauksz, pykszt pokzst, szwikszt czakszt. Lettisch wiršu waršu.

Latijn. (2) dida, cicabat (naast cacabat) hiare(?) tinipant, tintinabulum, titubare enz.

Grieksch (3) κικκαβαῦ, κικκαβάζειν, (naast κακκάβη en κακκαβάζειν) πίπος, πιπώ, τριχθά τε καὶ τετραχθά, τιτθός, τίτθη, τιττυβίζειν, τέττα, πόππυ, κόκκυ, κοκκύζειν.

Oud-Indisch (4) ciçcá, līlā. kiṣkuṣ, pilippilás, cīcīkūcī, çiriçirā, títaü, viçvas(?), píppakā, bibibā (naast bababā) en dardurás, kēkā.

445. Na al het voorgaande kan er geen twijfel meer zijn, meen ik, of de Grieksche intensief-reduplicatie heeft zijn Ablaut aan onze subordineerende differentiatie der klankkleur te wijten. Gr. πορφύρω, κωκύω, μοιμύλλω. ὀλολύζω, ποιφύσσω, τονθορύζω, γογγύζω, ποιπνύω, μορμύρω, naast lat. murmurare, ohd murmulōn, arm. mṛmṛal enz. Voor de nomina eveneens : τονθρύς, γόγγυλος, κόκκυξ, enz.

446. Maar ook de Idg.-Praesens- en Perfect-reduplicaties. Verderop zullen wij zien, wat hiervan de oorspronkelijke beteekenis geweest is. Hier beschouwen wij alleen hun vorm.

Uit de talrijke overblijfselen van vokaalgelijkheid tusschen reduplicatie- en stamsilbe, mogen wij gerust concludeeren, dat onze Praesens- en Perfect-reduplicaties wel

---

(1) LESKIEN : *Schallnachahmungen und Schallverba im Litauischen*, IF. 13, 1902, blz. 186, 192, 204, 208.

(2) W. HERAEUS : *Die Spracho der römischen Kinderstube*, Arch. f. lat. Lexikographie, 13, blz. 162.

(3) W. WACKERNAGEL : *Voces variae Animantium*, t. a. p.

(4) Voor de meeste zie C. C. UHLENBECK : *Kurzgefusstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache*, Amsterdam' 1898/99.

niet vorm voor vorm, maar ten minste als klas, op een type met gelijke vokalen berusten. Welnu, dezelfde neiging van differentieerende subordinatie, die in de duizenden voorbeelden, zooeven gecompendieerd, zoo overduidelijk aan het licht komt, heeft die beide gelijke lettergrepen uiteen doen gaan, en in de eerste silbe een lichteren, in de tweede een donkerder vokaal doen opkomen (1).

Hierop wijzen in 't Arisch gebied de palatalisatie, oind. jaghána, op. čaχriyāh; daarbuiten de kwalitatieve Ablaut e/o, gr. μέμονα, oier. (ro)reraig, germ haihald enz. In het Praesens is de differentiatie nog verder gegaan, en de heldere vokaal tot een i geworden. Oind. píparmi, g. Av. hiščamaⁱdē, gr. ϝιϝάχω, ohd. bibēn.

447. Ook in de nomina (2) vinden wij juist dezelfde verschijnselen.

Arische palatalisatie in oind. cakrám, cákoras, jaghánas, av. čaχrəm.

e-trap in gr. πέπλος, ἔποψ, τέτανος, πεποίθησις, lat. memor, ags. hwéol, teter, nl. bever, opr. gegalis, lit. bêbrus, oksl. bebrŭ.

i-trap in oind. çíçuş, gr. κίκυς, γίγαρτον, ϝιϝαχή, τιθήνη, lat. fiber, cicōnia, cicāda, cicaro, ohd. fifaltra, mnl. viveltre.

448. Deze volgorde van lichte en donkere vocalen is nu wel de gewoonste, maar niet de eenige. Ook de omgekeerde komt voor. En wel ten eerste weer in onomatopeeën (zelfde bronnen als boven) :

---

(1) Maurice Grammont heeft het eerst op dit parallellisme gewezen. *La dissimilation*, t, a. p., blz. 270. Zie ook Meillet, MSL. 12, 1903, blz. 215-18.

(2) Ik heb boven slechts in het voorbijgaan op de *kwantitatieve* differentiatie der verbale reduplicaties gewezen. Ook deze hebben in de nomina hunne parallellen : ἐδήδοκα : ἐδωδή, ἀκαχμένος : ἀκωκή, ἤγαγον : ἀγωγός, ὄπωπα : ὀπωπή.

Nl. geen boe of ba zeggen, boembambeieren, poespas, fri. boeba, gron. koeskas.

Hd. bufbaf, pufpaf, Murrmau, Muffmaff, Puspas.

Engl. gewgaw en gugaw.

Fra. tractrec.

It. a ruffa raffa, buffa baffa, cucco.

Venetiaansch : zufe zafe.

Siciliaansch : tuppiti e tappiti.

Mlat busbas (Du Cange).

Kl. lat. butu batta (Naevius bij Festus) tuxtax (Plautus) bubalus, pupa.

Gr. τυτώ, τυτθός, τέττιξ, τέτριξ.

Pehlevi : zabzeba, sabseba, damdemia (transcr. v. POTT.)

Hindustani : pūčh pāčh, dhūm dhām, hūpāhap, chupchāp (transcr. v. POTT.)

Oind. durōdaram, kurkura, cuçcuṣā, kōka.

Men ziet aanstonds dat hiertoe ook de meeste der voorbeelden van GAUTHIOT en DEVILLE : pépi, quépic, méni, moni, papé, mané, còcü en còtüc behooren.

449. Welnu juist als in de kindertaal vinden wij al deze kategorieën in de taalgeschiedenis ook bij ***niet-redupliceerende*** woorden terug. Zoo b v. in het Romaansch (1) :

1° Vīcīnum, was reeds in 't vulgair-latijn tot vecinu geworden, gelijk rum. vecin, oprov. vezí, fra. voisin ouder veisin, spa vecino, pte. vezinko bewijzen. Eveneens divīnum : devinu, fr. devin, deviner, spa. adevinar, zoo lat fīnīre : ofra. fenir; lat. prīmārim, prov. primier, fra. premier, lat. prīmītios, fra. prémices; lat. crīminalem : ofra. creminel; lat. fībillam : spa. hebilla; spa. militar : andalusisch : melitarse, ptg. melitar; lat. ministrum : ptg. menistru (2).

---

(1) MEYER-LÜBKE : *Grammatik d. Rom. Spr.* t. a. p., passim, zie Registers in voce : Dissimilation : IDEM : *Einführung in das Studium der Roman. Sprachwissenschaft*, t. a. p., § 112-113.

(2) « Ob diese Dissimilation schon *lateinisch* sei, ist weniger sicher »

450. Ook hier evenwel is de eerste reeks, dus de opvolging van licht-donker meer gewoon.

2° lat. honōrem : ofra. enor; lat. sorōrem : ofra. seror, vulg. lat. volontate : ospa. velontad; lat. formōsum : nspa. hermoso; vulg. lat. *potiōnā : ptg. peçonha; vulg. lat. *subdiurnum : ofra. sojọrs : nfra. séjour; lat. rotundum : oit. rotondo : nit. ritondo : rum. rătund, ofra. reond; lat. bubulcum, oit. bobolco : nit. bifolco; lat. sorōcula : it. sirocchia.

3° klass. lat. Augustus : vulg. lat. Agustus : it. agosto etc., klass. lat. ausculta : vulg. lat. asculta : it. ascoltare enz., klass. lat. augurium : vulg. lat. agurium : rum. agurá enz.

4° lat pulmōnem : it. polmone : friaulisch : palmon; lat.colostrum : spa. en ptg. calostro; lat. cognoscere : oit. canoscere; lat. sorōrem : obw. sarur; lat. dolōrem : obw. dalur, lat. colōrem : obw. kalur; lat. honọ̄rem : obw. anur.

5° klass. lat. farrāginem : vulg. lat. ferrāgine : it. ferrana : sard. ferraina : oprov. ferratge : spa. herren : ptg. ferrãn.

451. Wij hebben dus in het Romaansch vijf rijen :

1° i-í wordt e-í,
2° o-ó wordt e-ó, i-ó,
3° au-ú wordt a-ú,
4° o-ó wordt a-ó,
5° a-á wordt e-á,

waarvan vooral de twee eerste belangrijk zijn. Hierop berusten toch behalve de aangehaalde en vele andere op zich staande woorden nog twee heele vormkategorieën :

---

zegt Meyer-Lübke. Als hij echter de latijnsche eigennamen had vergeleken met hun Grieksche transcriptie bij Strabo, Cassius Dio e. a., geloof ik, dat hij zich meer beslist zou uitgedrukt hebben. Typische voorbeelden zijn : Arminius : Αρμένιος Domitius : Δομέτιος, Caecilius : Καικέλιος, Icilius : Ικέλιος, Cominius : Κομένιος, Flaminius : Φλαμένιος enz. (Verder V^de eeuw n. Chr. Stilico : Στελίχων) G. Kossinna, IF, II, blz. 184.

1° De bekende Spa. Ablaut tusschen enkelv. en meerv. in pido, pedimos; digo, decimos; rido, reimos; frigo, freimos.

Eveneens in het Oud-Portugeesch : escrivo, escrevimos, escriver; conhosco, conhecemos, conheceis, conhecer. In dit laatste ww. dus omgekeerd o-e uit o-o. Bij hetzelfde ww. in het fra. differentieert o-oi tot o-ei, b. v. conneissons, waaruit nfr. connaissons en connaître in plaats van connoître.

2° De ofra. s-Perfecta : lat. dixit : ofra. dist, maar lat. dixisti : ofra. desís; lat. misit : ofra. mist, maar lat. misisti : ofra. mesís enz.

452. Al deze gevallen komen hierin overeen, dat de tweede vocaal om het accent altijd domineerde, en zich den eersten door differentiatie subordineerde.

In de nog-klassiek-Latijnsche voorbeelden (1° en 3°) ging dit van de meest-gesloten vocalen uit, dus overeenkomend met het medeklinker-accent. (Zie nr 442.)

In de Romaansche gevallen (2°, 4° en 5°) van de open vocalen, dus overeenkomend met het klinker-accent. (Zie nrs 440 en 441.)

453. Maar zou het nu niet vreemd zijn, dat van deze vokaaldifferentiatie die ons bij een kleine omwandeling op het Romaansch gebied van alle kanten tegemoet komt, nu heelemaal geen sporen zou hebben nagelaten op het veld dat de Indogermanisten onderzoeken? Te meer, daar wij boven reeds aan verschillende voorbeelden zagen dat vokalen en sonanten daar ook wél differencieerden, als zij onmiddellijk op elkander volgden? Te meer, daar wij toch in de alleroudste lagen ook in verschillende lettergrepen reeds den kwalitatieven Ablaut der reduplicaties aan dezelfde psychologische neiging hebben moeten toeschrijven?

En toch. Brugmann behandelt zoowel in zijne Kurze als in zijne *lange* vergleichende Grammatik wel Assimila-

tion von Konsonanten an Konsonanten in Fernstellung, en Dissimilatorische Aenderung von Konsonanten durch Konsonanten in Fernstellung; óók Assimilation von Vokalen an Vokale in Fernstellung; maar waar blijft het vierde lid, dat alleen reeds de symmetrie hier vordert?

Laten wij trachten deze leemte aan te vullen : ik geloof dat het Idg. vocaalsysteem er wel bij zal varen.

Ik waag mij natuurlijk niet aan een systematischen opzet. Daartoe is meer voorwerk noodig, dan mij ten dienste staat (1). Ik bepaal mij echter bij het bewijs, hoe deze vokaaldifferentiatie allerlei duistere onverklaarde punten der Idg. klankleer met een onverwacht licht bestraalt.

454. Op de eerste plaats : de $^{e}/_{o}$ Ablaut.

Wij hebben reeds gezien, dat de natuurlijke kleurdifferentiatie in de volledig-geredupliceerde onomatopeeën àl te sprekend gelijkt op de Perfect-vocalisatie, om hier nog aan een toevallige overeenkomst te gelooven. Trouwens de oorspronkelijke beteekenis van het Perfectum, die later ter sprake komt, zal deze parallelle vorming zóó begrijpelijk maken, dat wij als zekere waarheid mogen aanvaarden : De Perfect-vocalisatie is door kleurdifferentieering ontstaan.

Nu zagen wij echter in de Romaansche talen, dat ook de gewone woordvorming maar al te dikwijls de twee

---

(1) Terloops wil ik hier echter nog wijzen op een zeer instructief voorbeeld in het West-Germaansch, dat vooral in het Hoogduitsch sprekend is gebleven,

$$\text{eu} - \left\{\begin{matrix}\text{i}\\\text{u}\end{matrix}\right. : \text{eu} - \Big\}\begin{pmatrix}\text{i}\\\text{u}\end{pmatrix} \text{ maar eu} - \left\{\begin{matrix}\text{e}\\\text{o}\\\text{a}\end{matrix}\right. : \text{io, ië} - \Big\}\begin{pmatrix}\text{e}\\\text{o}\\\text{a}\end{pmatrix}$$

m. a. w. door den differentieerenden invloed der tweede silbe, bleef in het eerste geval een open *e* of *ö* domineerend, in het tweede geval werd de dominant tot een gesloten *i*. Vgl. *siech* met Seuche (ohd. siuhhī-) *diet* in Dietrich met *deutsch* (mhd. diutisch) Beiersch : Liecht (nhd. licht) met leuchten (got. *liuhtjan) enz.

gelijke vocalen van twee opvolgende lettergrepen op een dergelijke wijze weet te differentieeren. Want ook hier b. v. ontwikkelden zich de Ablaute $^e/_o$ $^a/_o$ en $^e/_a$. (Zie nr 450.)

En nu vinden wij in het Idg. naast onze Perfecta eveneens eene reeks van niet-geredupliceerde nominale en verbale vormen die eenzelfde opvolging van $^e/_o$ vocalisme vertoonen, en wier verwante vormen toch bewijzen, dat dit evengoed heel anders kon. Zouden wij daarin óók geen kleurdifferentieering mogen zien?

Er is noch a priori noch a posteriori iets tegen in te brengen.

Ik noem slechts eenige der voornaamste kategorieën.

1° λέγω, τέιω, ῥέ(ϝ)ω, μένω, φέρω, στείχω, φεύγω, σπένδω, ἕρπω, enz.

2° νέ(ϝ)ος, ἕνος, λεύκος, ἔργον, ῥέμβος, τέλσον, χέρσος, enz.

3° ἔπος, δέος, γένος, ἕλος, θέρος, εἶδος, γλεῦκος, κέρδος, ἕλκος, enz.

4° πλεύμων, oind. klṓman, τέρμων, oind. jḗman, got. hiuhma, milhma, τέκτων, πέπων, enz.

5° ἕστωρ, κέντωρ, Ἕκτωρ, Μέντωρ, Νέστωρ, Στέντωρ, ῥήτωρ, ἕορες, enz.

6° δέρτρον, κέντρον, φέρτρον, λέκτρον, enz. en nog veel meer; maar dit kan ter illustratie van de algemeenheid van het verschijnsel volstaan.

Maar kunnen wij nu hier, gelijk in het Romaansch óók verklaren, *waarom* in de eerste silbe een *e* en in de tweede een *o* verschijnt? O zeker.

Wel schijnt het Perfectum-Singulare, dat wij tot norma voor deze klas hebben gekozen, ons op het eerste gezicht niet gunstig, daar iedereen weet, dat afgezien van elk Ablautsysteem de vroegere bewijzen voor de Idg. betoning der reduplicatielettergreep al even zwak zijn, als die thans gewoonlijk voor de betoning der stamsilbe plegen

te worden bijgebracht. Maar de Idg. betoning kan ons hier ook niet helpen. Wij zijn hier toch bezig met den vóórtijd toen het Perfectum nog in de woordklasse hoorde, waarvan wij thans niets dan onomatopeeën meer bezitten. Wij laten dus de Idg. Perfectbetoning in het midden, maar beweren, zonder vrees voor dwalen, dat in veel ouder tijd het muzikaal accent op de reduplicatiesilbe viel, om de eenvoudige reden, dat overal waar deze woordklas van reduplicaties met lichte vóór donkere vokaal optreedt, zij *overal en altijd het muzikaal accent op de eerste silbe heeft.*

Welnu, al onze genoemde zes klassen hebben eveneens het accent op de eerste silbe; en zijn er onder sommige van hen uitzonderingen (zoo b. v. de Grieksche woorden op -μών), dan heeft men te gedenken : 1° dat vele secundair om begrijpelijke reden van accent zijn veranderd, gelijk in nr 372 duidelijk is gebleken; 2° dat ook hier gelijk in het Romaansch de andere accentcondities, maar eene gelegenheid, eene aanleiding, geen definitieve oorzaak zijn van het kleuraccent. Was daar toch de algemeene conditie dat de tweede silbe het intensiteits-accent had, ofra. creminel, andal. melitarse waren daarmee in flagrante tegenspraak en tòch kwam uit het overzicht van *alle* gevallen deze aanleidende conditie zeer goed aan het licht.

Welnu, dat een silbe met het muzikaal-accent aan een lichteren en de volgende lettergreep aan een donkeren vokaal de voorkeur geeft, is onmiddellijk voor ieder onbevooroordeelde klaarblijkelijk, maar zullen wij later toch nog uitvoerig toelichten. Eveneens hoe het komt, dat b. v. naast onze 2de klas van tetos- er zoovele totos-nomina in 't Grieksch, Balto-Slavisch en Arisch (1) voorkomen.

(1) Deze beperking is van Meillet, MSL. XI, blz. 306 : In het Germaansch, Keltisch en Italisch zijn de totos-nomina zeer dun gezaaid.

Wij hebben hiermee natuurlijk nog volstrekt niet alles verklaard, wat men gewoonlijk onder den Idg. e/o Ablaut pleegt samen te vatten, maar het andere behoort weer elders thuis, en zal dus verderop pas ter sprake komen.

Dat wij evenwel in dit korte nummertje wel degelijk het grondbeginsel en de ware *oorzaak* van dit wijdvertakte verschijnsel hebben aangeraakt, zal nog duidelijker blijken, als wij in aansluiting hierbij weer een ander kruis der Indogermanisten in behandeling nemen : ik bedoel de wet van BRUGMANN : Gr. ε : ο = Ar. a : ā (in open silben).

455. Dat deze gelijkstelling in hare algemeenheid geen steek houdt, gelooven thans bijna allen. Maar de weinige voorstanders ervan blijven toch sterk staan met het nooit-afdoende-weerlegd argument : Zoo'n serie van overeenkomsten *kan* niet op toeval berusten. En zeker, de spontane evidentie is hier *te* dwingend, die serie *berust* niet op toeval. Dat begin ik met toe te geven. En ik ga zelfs trachten aan te toonen, waarop die overeenkomsten dan wèl berusten : namelijk op dezelfde psychologische neiging van differentieerende subordinatie. Alleen werkte deze neiging blijkens de beperking *voor open lettergrepen* in het Arisch op de *kwantiteit*, en buiten het Arisch of liever in het Vóór-Idg. op de *kwaliteit* der klanken. Hierin ligt al hun gelijkheid en al hun verschil.

Gaan wij slechts de gevallen na.

1° De 3de pers. Sing. van het Perfectum : oind. jajána : gr. γέγονε, maar oind. dadarça : gr. δέδορκε; verder wel oind. bibháya en susráva, maar weer niet oind. bibhéda en tutóda.

Alles is duidelijk meen ik. Zien wij in γέγονε de kleur-differentieering, in jajána, dat oudtijds (en nòg in den 1sten persoon) uit drie korte lettergrepen bestond, werkte de kwantiteits-differentieering of m. a. w. het kwantiteits-

rhythme. Deze effectieve oorzaak bestond niet in gesloten lettergrepen, vandaar dadarça (1), bibhéda en tutóda.

2° De 1ste persoon Dualis en Pluralis van het Praesens : oind. bhárāvas : av. *barāvahi (2), got. bairōs en oind. bhárāmasi, av. barāmahi, dor. φέρομες. De kleurdifferentieering verklaart zich uit 1° in 449. De kwantiteitsdifferentieering uit de opvolging der drie laatste korte lettergrepen in de oorspronkelijke vormen (3).

3° Het Participium Medium : bháramānas, av. yazamna-, gr. φερόμενος, lat. Vertumnus. Ik houd — gelijk trouwens voor de hand ligt (4) — dat bháramānas enz. naar analogie der athematische vormen op -ānas, uit *bhárāmanas is ontstaan. Beide differentieeringen zijn weer duidelijk, de kwalitatieve uit 1° van nr 449 en de kwantitatieve uit de drie laatste korte lettergrepen.

4° De Accusatief Sing. en de Nominatief Plur. der consonant-stammen : gr. ἔορες : oind. svásāram, gr. ἄκμονα : oind. áçmānam, maar ἄρσενα : oind. vṛ́ṣanam. Alles weer even begrijpelijk : alleen moeten wij bij ἄκμων bedenken, dat hier blijkens ohd. hamar, aanvankelijk een korte vokaal tusschen de palatale *k* en de *m* heeft ingestaan. En zoo hebben wij overal weer drie korte. Waar niet, gelijk in vṛṣanam, daar treedt ook geen Dehnung op. Nu wil het louter toeval, dat dit woord geen Idg. Vollstufe in de eerste silbe had, vandaar ook geen kleurdifferentieering.

5° De causatieven : oind. bhāráyati : gr. φορέω, maar tarṣáyati : lat. torret, en rocáyati : lat. lūcet (ū uit ou en

(1) Leerzaam is de Avestische vorm : dādaresa.

(2) BARTHOLOMAE : *Grundriss der Iranischen Philolgie*, I, t. a. p., blz. 62.

(3) Leerzaam is wederom de Oud-hoogduitsche vorm : beramēs.

(4) Zoo heeft reeds DE SAUSSURE gemeend. (Mém. blz. 88.) De vormen als sasṛmāṇás die hem ten slotte van deze analogie terughielden, bewijzen dunkt me niets, daar zij athematisch zijn. (Vergl. nog opr. poklausīmanas ?)

nog duidelijk causatief bij PLAUTUS). Overal dus kleurdifferentieering, en waar de drie eerste lettergrepen kort zijn, komt ook de kwantiteitsdifferentieering aan den dag. En dat dit de definitieve oorzaak is, komt in 't Vedisch nog zeer duidelijk uit. Want als in een of anderen vorm door flectie of positie er geen drie korte lettergrepen meer zijn, dan blijft ook aanstonds de rekking achterwege : nadáyanta, nadáyan pṛthivyā́, nadáyann eti, gamayā, gamayāmasi, (RV. : 1,166,5; 7,7,2; 9,97,13; 10,152,4; 10,145.4; alle duidelijk causatief) (1). Maar de iteratieven dan? zij hebben in Veda noch Avesta Dehnstufe. Hadden die dan ook geen drie korte silben achtereen? Neen, want ik meen met BARTHOLOMAE, dat de iteratieve klas van patáyati enz. uit de klasse van gṛbhāyati is voortgekomen. Hier was dus oudtijds reeds de tweede silbe lang door potentialiteits-vṛddheering.

6° De oorspronkelijke deelen van samenstellingen en constructies : oind. jā́nu- : gr. γόνυ; oind. dā́ru- : gr. δόρυ; oind. bhā́ras : gr. φόρος; oind. bhā́gas : oksl. u-bogŭ; oind. tārás : gr. τορός enz. dat dit inderdaad oorspronkelijk deelen en wel tweede leden van samenstellingen zijn (2), wordt hieronder (nr 481) uitvoerig bedacht. Dat nu in dergelijke samenstellingen bijna altijd nog een derde korte silbe voorafging weet eenieder.

(1) Deze plaatsen door BUCK (AJPh. 17, blz. 454-55) bijgebracht om de algemeenheid der lange ā bij de causatieven te bestrijden, en zoo van de argumenten voor BRUGMANN's wet een der voornaamste te *verduisteren*, blijken nu dus juist tot een omgekeerd resultaat te moeten leiden.

(2) Men meene niet, dat ik hiermee terugtrek, wat ik in het eerste deel nr 113 heb opgezet. Ik houd beide verklaringen voor waar, maar beide ook slechts op haar eigen gebied. Al te dikwijls meent men in de Indogermanistiek, dat twee verschillende verklaringen van ééne type elkander noodzakelijk moeten uitsluiten Alsof een zelfde gevolg bijwijlen niet uit zeer uiteenloopende oorzaken kon voortkomen!

7° Ten slotte eenige Grieksche Aoristen met o in de stamsilbe, overeenkomend met Arische ā. DE SAUSSURE (1) wees al op δοάσσατο naast δέατο, ζοάσον (Hes.) naast ζείνυμεν en sedert dien heeft men hier nog κορέσσατο naast lit. szérti en ἐστόρεσα naast lat. sternere aan toegevoegd (2). Het Oud-Indisch beantwoordt met akāniṣam, kā́riṣat, avādiṣuḥ, acāriṣam, atārīt en dāsīt. Dat hier wederom kwantiteits-rhythme in het spel was (3) blijkt uit de tegenstelling der gesloten lettergrepen (4) : atakṣiṣuḥ, bṓdhiṣat, açaṃsīt, enz. en van het Medium, waar de bijna uitsluitend voorkomende 3de pers. Sing. altijd eene lange door positie vormt, zoo akrapiṣṭa, jániṣṭa, paniṣṭa, paviṣṭa, yamiṣṭa, vasiṣṭa, enz. De kwaliteitsdifferentieering wordt duidelijk, als men aan het augment denkt, dat altijd betoond was en e-kleur had.

Wat blijkt dus? De Europeesche o beantwoordt aan Arische ā, waar beide produkten zijn van de differentieerende subordinatie. Dat ook in de Europeesche talen sporen zijn na te wijzen van die kwantitatieve differentieering, die soms dus ook bij kwalitatief gedifferentieerde vokalen optreedt (als b. v in γέγωνε), daartoe levert de literatuur over de wet van BRUGMANN bewijzen te over. En zoo spreken ten slotte zoowel de wet als de uitzonderingen eenstemmig voor onze verklaring.

Maar ook hier is het weer nuttig niet slechts op oorzaken, maar ook op aanleiding en gelegenheden te letten; vooral daar dit ons helpen kan, om de relatieve chronologie der beide differentieeringen met zekerheid nader te bepalen.

---

(1) DE SAUSSURE : *Mémoire*, t. a. p., blz. 73.

(2) HIRT : *Ablaut*, t. a. p., blz. 158-59.

(3) Reeds opgemerkt door DE SAUSSURE, t. a. p.

(4) A. MEILLET : *Vocalisme de l'Aoriste védique en* -iṣ-, MSL. XI, blz. 319 vlgd.

De kwaliteitsdifferentieering is Vóór-Indogermaansch; de kwantiteitsdifferentieering is Arisch. Want de gevallen 2°, 3°, 4° en 7°, getuigen *zeker* (1), de gevallen 1° (2), en 6° (4) *allerwaarschijnlijkst*, en het alleen overblijvende 5° *misschien* (3), dat de svarita-betoning *aanleiding* (4) was; maar de svarita met meer energie dan de udāttasilbe is zeker niet Indogermaansch, dus in casu Arisch.

456. Het was aanvankelijk mijn plan hier ook den verschopten $^{a}/_{o}$ Ablaut, en den zelfs heel-en-al onbekenden $^{o}/_{u}$ Ablaut in het kort te behandelen. Ook de $^{a^{x}i}/_{a^{x}}$ en de $^{i}/_{a^{x}}$ afwisselingen hadden een plaats in mijne gedachte. Maar ik voel te wel, dat ik, als ik bondig alleen de feiten gaf (wat reduplicaties en woordtypes), toch niemand zou overtuigen; en voor een *uitvoerige* Idg. Ablautstheorie is hier geen plaats. Verderop bij de behandeling der bizondere eigenaardigheden van het kleur-accent zal ik

---

(1) C. C. UHLENBECK: *Zur lautgeschichte* PBB. 22, 1897, blz. 545 vlgd. Vergelijk ook al vroeger VICTOR HENRY: *Bulletin de la Société de Linguistique*, VII, 58, 14 Dec. 1889.

(2) Wordt in nr ooo bedacht.

(3) Ik kan mij toch niet onttrekken aan de dwanggedachte, dat de Idg. causatieven ooit reduplicatie hebben gehad met het accent op de reduplicatie-lettergreep, en dat de eene of andere nog in 't Arisch veel voorkomende vorm zóó aanleiding tot onze type is geworden en daarmede is dan tevens de causatieve beteekenis der geredupliceerde Aoristen verklaard.

(4) Geen oorzaak, want onder allerlei nummers zijn uitzonderingen met de vleet op dezen accentregel: zoo spreken in 2° alle verba der 6de klas tegen, onder 3° was een kleine analogische invloed al voldoende om een anderen klinker te rekken, onder 4° zijn er bijna evenveel voorbeelden die tegen- als vóórspreken, en die dus ook weer aan een zweempje van analogie genoeg hadden (zie C. C. UHLENBECK t. a. p. en MEILLET, MSL. XI, blz. 11 vlgd.); onder 6° blijft de 3de type van oxytona onwrikbaar protesteeren. Dit alles evenwel kan niet opwegen, tegen de svarita-tendenz, die uit de geheele groep duidelijk sprekend naar voren treedt.

in de gelegenheid zijn althans mijne algemeene gedachten over al deze feiten kort uiteen te zetten, en tevens te bewijzen dat wederom de kleurdifferentiatie niet alleen werkt in het woord, maar ook en vooral in de constructie. Dit te hebben verwaarloosd is de groote fout waarvoor de Indogermanisten met poovere resultaten in dezen hebben moeten boeten.

457. B. Maar ook de inertie werkt zeer duidelijk op de klankkleur.

En zoo verklaart zich als vanzelf het wijd-verspreide verschijnsel der vokaalharmonie.

De eenvoudigste voorbeelden, die evenwel niet zoo algemeen schijnen te zijn, bieden de Maya-talen.

Om van den werkwoordsstam een infinitief te maken, dient (gelijk b. v. het engl. to) een-l-suffix, dat altijd den klinker van 't stamwoord aanneemt. Zoo : nac-al : zich opheffen, uen-el : slapen, cim-il : sterven, oc-ol : binnentreden, lub-ul : vallen (1), enz.

458. Maar het eigenlijk gebied dezer verschijning is de Oeral-altaïsche talengroep.

Hier kunnen wij de vokaalinertie in drieërlei richting constateeren (2) :

1° De inertie der tongbuiging. Heeft het stamwoord een klinker respectievelijk achter of vóór op de tong, dan heeft ook het suffix respectievelijk een klinker met dezelfde tongbuiging.

2° De inertie der lippen. Heeft het stamwoord een klinker met lippenronding dan heeft ook het suffix lippenronding; heeft de stamklinker gespleten lippen, dan moet de suffixvocaal hetzelfde hebben.

---

(1) W. Seler : *Das Conjugationssystem der Maya-Sprachen*, Berlin, 1887, blz. 39 vlgd.

(2) Jos. Grunzel : *Entwurf einer vergleichenden Grammatik der altaischen Sprachen*, Leipzig, 1895, blz. 12 vlgd.

3° De inertie der mondopening. Is de stamklinker open, dan moet ook het suffix een open klinker hebben, en omgekeerd.

Ik geef hierbij geene voorbeelden omdat er een heel systeem nieuwe transcripties noodig is, om àl deze verschillen duidelijk voor te stellen (1).

Ik volsta dus met er op te wijzen, hoe dit eigenaardig-gecombineerd phaenomeen, door afzonderlijke inertie in de verschillende articulatie-bewegingen geheel en al wordt verklaard.

459. De Idg. driemorige langen leveren ons weer een heel ander voorbeeld van klankkleur-inertie. En de ***Ausgleichung des Silbengewichtes*** in de nieuw-Slavische en nieuw-Germaansche talen staat hiermee op dezelfde lijn.

In West-Germaansche dialecten (óók Nederlandsche b. v. in de Meierij van 's Bosch) werd van tweelettergrepige woorden, met den klemtoon en den hoogtoon op de eerste silbe, de tweede silbe ***afgeworpen***. Het intensiteits- en toonhoogte-accent bleef evenwel ***behouden. En zoo kreeg*** de eerste silbe een tweetoppig accent zoowel van intensiteit als toonhoogte. Dit is de gangbare verklaring.

Maar afwerping en uitstooting, maar aphaeresis, apocope en syncope zijn, wij zagen het al dikwijls, geen namen van bekende werkende oorzaken, maar verwarrende pseudoniemen ervan, uitgevonden door menschen die hebben moeten benoemen zonder te begrijpen.

Wij echter kunnen het heel eenvoudig zoo zeggen : Door de vereeniging van intensiteits- en muziek-energie op de eerstė silbe was er een gunstige gelegenheid om op die lettergreep ook de energie van de klankkleur te concentreeren. Dank zij die nieuwkrachtige energie kreeg

---

(1) Zie uitvoerig Jos. Grunzel : *Die Vokalharmonie der altaischen Sprachen*, Wien. Ak. 1888; Idem : *Zur Phonetik der altaischen Sprachen*, Techmers Zeitschrift, 5. blz. 48 vlgd.

de klankkleur inertie; intensiteit en muziek handhaafden niettemin hunne differentieering, en zoo ontstond het tweetoppig accent en de overlange vocaal (1).

Welnu, bijna hetzelfde is nu gebeurd in Vóór-Indogermaanschen tijd; alleen was hier geen intensiteits-accent, en moest dus het muzikaal accent alleen de aanleiding bieden tot de frissche energie der klankkleur, en tot de inertie die eruit volgde (2).

En nu begrijpen wij ook waarom MICHELS en STREITBERG toch weer wél gelijk hadden met hunne vordering om muzikaal accent op de silbe, die door Dehnung driemorig werd; maar eveneens waarom deze Dehnung toch niet in alle niet-laatste betoonde lettergrepen optreedt, daar de toonhoogte niets dan een aanleiding was tot het optreden der kleur-inertie : de eigenlijke oorzaak.

460. Een geheel ander geval van kleur-inertie leveren ons weer de gepalataliseerde en gemouilleerde vocalen. Het feit is algemeen bekend : In het Romaansch is her en der de l door een voorafgaande i gemouilleerd; in het Nhd. is de oorspronkelijke gutturale spirant al druk op weg een palatale sisklank te worden, vergl. *ach* en *ich*. En hier zijn in allerlei andere talen nog veel meer voorbeelden van. Deze toepassing is echter zoo eenvoudig, dat wij er niet langer bij hoeven stil te staan.

461. Maar de inertie werkt niet alleen in woorden gelijk in de Maya-talen, in de allereenvoudigste constructies gelijk in de Oeral-Altaische talen, maar ook in meer samengestelde constructies, gelijk in de Bantoe-talen.

---

(1) O. BRENNER : *Ein Fall von Ausgleichung des Silbengewichtes in bairischen Mundarten*. IF. 3, 1894, blz. 297 vlgd.; IDEM : *Zur Ausgleichung des Silbengewichtes*. IF. 5, 1895, blz. 345 vlgd.

(2) Deze verklaring geldt natuurlijk speciaal de perispomeneering bij silbenverlies. In de twee andere gevallen van contractie en reductie-der-langdiphthongen, was het verzwakkende tweede sonantisch element natuurlijk de aanleiding dat het eerste meer energie kreeg. Vgl. nr 310.

Want zonder partij te kiezen tusschen hen, die de geslachtspraefixen in deze talengroep voor eene soort pronomina, en hen, die ze voor bloote eerste lettergreep der nomina uitgeven (1), houd ik *dit* voor zeker : dat de herhaling dier woordstukjes door inertie is ontstaan.

Zoo is b. v. het éénige vormteeken van een attributieven Genetief : de min of meer kompleete herhaling der eerste lettergreep van zijn regens; maar dit wisselt natuurlijk aanhoudend. En zoo vinden wij nu : ***aba***ntu ***b***enkosi : de mannen van den koning, ***isi***zwe ***s***enkosi : het volk van den koning, ***uku***tanda ***kw***enkosi : de liefde van den koning (2).

De adjectiva insgelijks : ***m***ti ***m***zuri : arbor pulchra, ***mi***ti ***mi***zuri : arbores pulchrae.

Ook de praedicativa : ***ma***nèno ***haya*** (3) ni ***ma***zuri : woorden deze-deze zijn mooi.

Ook de verba, waarbij het nomen onderwerp is : ***ki***ti ***hiki*** (3) ***ki***tafaa : bankje dit-dit komt te pas.

Ook de verba waarbij het nomen voorwerp is. Zoo kan achter de juist aangehaalde constructie nog staan : nita-***ki***twaa : ik het nemen zal; ***ki***tu ***kile ki***tafaa na ***ki***taka : ding dat-daar komt te pas ik het wil.

In het Avaarsch en andere Kaukasische talen treffen wij een dergelijk verschijnsel aan. ***De broeder is goed*** heet daar : ***wats lijaù wugo***, wat DE LA GRASSERIE (Du verbe être, t. a. p , blz. 57) typisch vertaalt met ***w-frère bon-w w-est.***

462. Maar is de Indogermaansche congruentie, de zoogenaamde motie der attributen wel iets anders?

(1) Zie het laatst hierover : CH. SACLEUX : *Introduction à l'étude des langues bantoues*. La Parole, 1903, blz. 366 vlgd. aan wien ook de meeste der volgende voorbeelden zijn ontleend. Vergl. verder BLEEK en TORREND.

(2) Men bemerkt dat ik hier de inertie der klinkers en der medeklinkers samenneem, om het innig verwante niet uiteen te rukken.

(3) ha-ya voor ya-ya voor ouder ma-ma, hi-ki voor ki-ki.

Een klein beetje lectuur in talen als b. v. het Baskisch overtuigt ons weldra zóó innig van het onlogische, onpraktische, ja onmotiveerbare van de herhaling der geslachts-, naamval- en getalkenmerken bij elk attribuut, dat hiervoor een onbewuste psychologische uitleg moet gevonden worden. Welnu, dien hebben we kant en klaar in de Bantoe-talen voor ons.

Rom*a* antiqu*a*, in vill*ā* nov*ā*, ann*ō* prim*ō*, vir*ōrum* clārissim*ōrum*. Les fill*es* que j'ai aim*ées*, allemaal loutere inertie [1].

Natuurlijk heeft hier de psychologische voorbarigheid met de psychische inertie samengewerkt, want in vele Idg. talen ging het attribuut vooraf.

463. C De psychologische voorbarigheid werkt op de klankkleur al even typisch (2) : de enkele woorden Umlaut en Brechung brengen elken Germanist aanstonds zóóvele voorbeelden voor den geest, dat ik het nutteloos vind hier langer bij stil te staan.

Alleen wijs ik erop, dat de Brechung of de anticipatie der mondopening gewerkt heeft in den tijd der eerste klankverschuivingen, toen ongetwijfeld in het Germaansch het klinkeraccent, gelijk wij later nog zullen zien zeer levendig was.

Daarop is gevolgd de periode van den i- en u- Umlaut de twee meest gesloten en dus min of meer consonantische klinkers, in een tijd dat gelijk wij gezien hebben,

(1) Zie hierover uitvoerig : O. JESPERSEN : *Progress of language*. t. a. p., Chapter IV.

(2) Ik zonder echter met name vele van de klankovergangen uit, die JOA. SCHMIDT heeft trachten te bewijzen in zijn opstel over : Assimilationen benachbarter einander nicht berührender vocale im griechischen KZ. 32, blz. 321-394. Niet, dat deze overgangen psychologisch niet begrijpelijk, en ook feitelijk in 't een of ander alleenstaand voorbeeldje niet reëel zouden zijn. Maar in de meeste gevallen zie ik Idg. Ablaut, en ik vrees, dat het heele artikel een ramp is geweest voor de Idg. Ablautstheorie.

het intensiteitsaccent of de psychische energie in het Germaansch vooral op de consonanten of de gesloten taalklanken viel.

Bij het opkomen van het stemspleet-accent der vocalen, hield de i-Umlaut van lieverlede op nieuwe veroveringen te maken; maar ten huidigen dage zien wij in allerlei talen nog overblijfselen van zijne vroegere heerschappij.

Ten slotte zien wij ook hier weer, dat deze klankverandering niet alleen in het woord werkt, maar ook in de constructie. Zoo ohd. drenk ik uit drank ih, wez ih uit waz ih, meg ih uit mag ih. Verder waarschijnlijk ook nog onder invloed der pronominale i : künnen wir uit kunnen wir, en evenzoo müezen wir, dürfen wir, mügen wir, süllen wir, en türren wir (1).

464. In de anticipatie komt verder vooral de klankkleur der consonanten duidelijk uit.

Wat is toch de palatalisatie der gutturalen, wat is de sibilant-wording der dentalen in den aanvang anders dan een anticipatie der lichte vocalen, dan een kleuring dier gutturalen en dentalen met de kleur van den volgenden klinker? In het Romaansch en Slavisch vinden wij dezen overgang wijd en zijd. Voor de Idg. labiovelaren en velaren is dit in de satem-talen overvloedig bewezen.

Dat ook de Idg. palatalen in de satemgroep *althans gedeeltelijk* door volgende lichte vocalen zijn gepalataliseerd is een waarschijnlijkheid, die het merkwaardige artikel van H. Hirt (BB. 24, blz, 218 vlgd.) mij opdringt.

Dat evenwel de algeheele opklaring van dit laatste verschijnsel niet te hopen is, eer wij er de ontwikkelingsgeschiedenis der zoogenaamde Idg. *s* mee verbinden en vergelijken, dat hoop ik te gelegener tijd in eene afzonderlijke studie met stoere bewijzen te staven (2).

---

(1) Zie : Brenner, PBB. 20, blz. 84.

(2) Ik meen namelijk te hebben opgemerkt, dat de Idg. *s niet* oorspronkelijk is, m. a. w. altijd op een gutturaal of dentaal of op

Maar de Idg. palatalen staan met de labiovelaren diagonaalsgewijze om de zuivere velaren. Zou ook *hunne* lippenronding niet uit een volgenden klinker met lippenronding zijn geanticipeerd? Zoo doceert althans Prof. C. C. UHLENBECK sedert eenige jaren in zijne colleges. En ik zou dezelfde vraag voor de labiodentalen willen stellen, en beide vragen, weer als boven bij de palatalen met een : *althans gedeeltelijk* (1) willen beantwoorden (2).

Als bewijzen zou ik willen aanhalen : ags. hú : ital. pufe : av. ku- : oind. ku : gr. aet : ὅπυι : Vóór-idg. *ku : Idg. *k^{u} $^{e}/_{o}$ (Pron. interrog.); got. þu : oier. tú : lat. tu : av. tū : oind. tú : gr. dor. τυ, τυτε : Vóór-idg. *tu : idg. *t^{u} $^{e}/_{o}$ (Pron. demonstr.); gr. κύκλος : ags. hweol; gr. γυνή : got. qinō, enz.

Tot nog toe beschouwden wij alleen het geval dat consonanten hunne kleur door anticipatie aan vokalen ontleenden.

465. Maar ook het omgekeerde komt voor.

---

een combinatie van beide teruggaat. Iedereen begrijpt aanstonds dat hier de Balto-Slavische en Armenische (denk aan den uitgang kh) naast de Arische repraesentanten der *s* een grooten rol zullen spelen, dat verder de zoogenaamde Idg. þ-rij niet te versmaden bewijzen zal bijbrengen. Ik geef hier slechts raadsels op; het antwoord komt mettertijd. Maar men begrijpt mijn genoegen, toen ik, na reeds een aardige verzameling met Idg. feiten hieromtrent te hebben verzameld, bij ALFREDO TROMBETTI : *L'unità d'origine del linguaggio*, Bologna 1905. blz. 90 las : Intanto — riserbandomi per un altro lavoro di dare la dimostrazione compiuta — esprimo la mia convinzione ormai saldissima che *s* non è un suono primitivo. Ognuno comprende la straordinaria importanza di questo fatto fisiologicamente spiegabilissimo. Di ogni *s* dovrà in seguito ricercarsi l'origine. En mijn bevrediging was te grooter, toen ik bemerkte dat TROMBETTI op geheel-en-al verschillende gegevens als ik (zoover tot nu toe blijkt ten minste) tot deze conclusie gekomen is.

(1) Een anderen mogelijken oorsprong van sommige palatalen en labiovelaren zie men hieronder bij de differentiatie van het articulatie-accent.

(2) Vgl. H. GRIMME : *Theorie der ursemitischen labialisierten Gutturale* ZDMG. 1901.

Baudouin de Courtenay heeft er IF. 4, blz. 53 vlgd. op gewezen, dat volgende niet-palatale medeklinkers een voorafgaande palatale *e* tot *o* deden worden of ontpalataliseerden.

In de condities van dezen overgang, die zich in het Groot-Russisch tot tweemaal toe herhaald heeft, vinden wij een treffende bevestiging onzer stelling, dat om de anticipatie mogelijk te maken, de geanticipeerde klank relatief meer psychische energie hebben moet, dan de voorafgaande. In het gemeen-Groot-Russisch toch werd alleen een ***korte e*** (uit e of ĭ ontstaan) ontpalataliseerd, in het nieuwere Noord-Groot-Russisch alleen de ***ongeaccentueerde e*** (uit ě ontstaan). In beide perioden hadden respectievelijk de ***lange*** ě en de ***geaccentueerde e*** relatief meer psychische energie dan de ontpalataliseerende medeklinker, en daarom bleven zij onaangetast. Dat gelijk Baudouin de Courtenay geloofde deze ontpalatalisatie de reden is van den Idg. $^e/_o$ Ablaut, neem ik natuurlijk niet aan. Wél is het mogelijk en zelfs zeer waarschijnlijk dat bij de differentiatie voorafgaande en volgende medeklinkers invloed uitgeoefend hebben, zoo o. a. op het ontstaan sommiger a-tjes en u-tjes, maar de afwisseling $^e/_o$ heeft, gelijk wij gezien hebben, een veel algemeener reden.

466. C. De associatie of contaminatie der klankkleur.

Men heeft al dikwijls kunnen merken, dat ik geen voorstander ben van spontane klankveranderingen. Verderop zal ik zelfs uitdrukkelijk de stelling verdedigen, dat ***spontane klankveranderingen*** in de geijkte beteekenis verstaan, tot de onmogelijkheden behooren, en daarom ten spoedigste uit de werkformules der vergelijkende taalwetenschap dienen te worden geroyeerd.

Als men echter in een ***analogen zin*** voor één overgang dezen term zou willen bewaren, dan zou ik hem voor verkieslijk achten als benaming voor het nu te bespreken feit.

Wanneer toch onder invloed der drie besproken wetten van differentieering, inertie en anticipatie, nu de een of andere

klinker is veranderd, dan begint zoo'n veranderde klinker dikwijls bedenkelijk veel overeenkomst te vertoonen met een anderen in de taal reeds bestaanden klinker. Deze gelijkenis verwekt dan natuurlijk assimilatie aan den reeds bestaanden. Zoo is b. v. in het Germaansch de door opvolgende i̯ Umgelautete e in de eerste werkwoordsklas : got. greipan enz. met de lange Idg. ī, b. v. in got. wein : lat. vīnum, got. veleima : lat. velīmus samengevallen. En zoo in alle talen in ontelbare gevallen.

467. Bijna alle klankveranderingen (1) maken dus twee perioden door : 1° die van « bedingten Lautwandel », onder invloed der omgeving; 2° die van « spontanen Lautwandel », door spontane assimilatie aan de bestaande norma's.

Eigenlijk gezegd is evenwel deze laatste verandering weer even « bedingt » als de eerste, daar zij geheel en al van de bestaande normale klanken in de taal afhankelijk is, en de nieuwe klank door de bestaande typen in Herbartschen zin geappercipieerd *wordt;* maar in zóóver mogen wij hier van spontane verandering spreken, dat de klank, die zijn eerste phase van beweging *onder invloed der omgevende klanken* heeft afgelegd, nu een tweede bewegings-phase ingaat heel-en-al *on*afhankelijk van de toevallige klanken van deze omgeving hier en nu.

468. Behalve dit homogeen geval zijn er natuurlijk nog ontelbare andere van allerlei soort en gading.

Één ervan wil ik hier even bespreken, omdat het ons de verklaring geeft, van een tot nog toe onbegrepen vormenklas, ik bedoel de pronominale declinatie der Germaansche adjectiva.

In den tijd toen zich adjectief en substantief nog niet geheel en al gescheiden hadden, was zeker de bijeenstelling van het pron-demonstrativ. met een nomen reeds een

(1) Want alles wat hier gezegd is, geldt natuurlijk van de medeklinkers eveneens, wij komen daar dus niet meer op terug.

vaste attributieve verbinding : oergerm. b. v. *þazmē χaneni, aan den haan. Toen nu twee nomina in appositie naasteen langzamerhand ook als attributieve verbinding begonnen gevoeld te worden (m. a. w, toen de adjectivische functie zich van de substantivische scheidde) kwam het adjectief in de zelfde functie als het pronomen, dat dus oogenblikkelijk in den spreker opwelde en zich niet heelemaal liet verdringen, maar met het adjectief tot ééne contaminatie versmolt. Uit *þazmē χaneni en *ƀlindē χaneni ontstond *ƀlinđazmē χaneni aan den blinden haan.

Zoo : uit *ƀlinđon en *þanō : *ƀlinđanō;
uit *ƀlinđon en *þatō : *ƀlinđatō;
uit *ƀlinđōs en *þai : *ƀlinđōi;
uit *ƀlinđēn en *þaizēn (1) : *ƀlinđaizēn;
uit *ƀlinđamiz en *þaimiz : *ƀlinđaimiz;
uit *ƀlinđōs en *þaizōs (2) : *ƀlinđaizōs;
uit *ƀlinđōn en *þaizōn (3) : *ƀlinđaizōn.

Met den oudgerm. Nominatief mannl. en vrouwl. van *twee* is het zelfder wijze gegaan.

469. E. Ook de differentieering der klankkleur met inertie en anticipatie verbonden levert kunst, en wel de meest karakteristieke de meest populaire kunst die in de taal mogelijk is. Wij vinden die dan ook in allerlei kinder- en volksrijmen zonder zin, maar met heerlijke klanken : aboli bibelot d'inanité sonore.

Dat alle klinkerrijm en assonantie (maar vooral de afwisselende) hier eveneens uitstekende voorbeelden zijn, is een conclusie, die ieder bij zich zelf al wel zal hebben getrokken.

470. En nu ten slotte over het typisch-eigenaardige der klankkleur in de taal

In vele zaken heeft men mijns inziens tot nog toe veel

(1) Volkomen gelijk aan on. þeira : oind. tēṣām.

(2) Volkomen gelijk aan on. þeirar, ags. đǣre.

(3) Volkomen gelijk aan on. þeira.

te weinig rekening gehouden met de gegevens die het schrift ons bijwijlen aanbiedt.

En hieronder reken ik vóór alles het feit, dat de oudste talen over 't algemeen ***uitsluitend*** of althans hoofdzakelijk de ***medeklinkers*** schrijven, en het ***klinker***verschil ***niet*** of slechts, als b. v. het accent, met secundaire, diacritische teekentjes aangeven.

Nù weet ik wel, dat men dit verschijnsel aan kant pleegt te schuiven met de bemerking, dat het domineeren der medeklinkers eene oer-semitische eigenaardígheid is, en alleen daarom b. v. ook in de Oud-Indische schriftsystemen voorkomt, omdat deze alle op een Semitisch alphabet berusten. Maar ik weet ook, dat men gewoonlijk bij de aanpassingen van een vreemd alphabet aan een andere taal en met name bij de Oud-Indische aanpassing van het Semitische alphabet overigens volstrekt niet slaafsch is te werk gegaan.

En zoo meen ik verder, dat zoowel het Oud-Perzisch met zijn onvermogen om consonantengroepen weer te geven, dat (blijkens de tallooze zoogenaamde voorbeelden van anaptyxe óók in het Avestisch) niet uitsluitend semitisch kan zijn; evenals het Armenische schrift, met zijn consonantengroepen voor gesproken syllaben met een stomme *ə* tot klinker (1), ons een merkwaardig vergezicht geven op het oudstbenaderbare vokaalsysteem der Indogermaansche talen.

471. « Une racine arabe », zegt MEILLET (2) « n'est caractérisée que par les consonnes; quant aux voyelles, chaque consonne de chaque racine peut être suivie de ă, ā, ĭ, ī, ŭ, ū ou zéro, soit en tout sept formes, et

(1) Zie A. MEILLET : *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique*, Vienne 193, blz. 30. Zoo schrijft men *gnal* maar spreekt *gənal*, *srti* maar spreekt *sərti*, *lkhi* maar spreekt *ləkhi*, *serndean* maar spreekt *serəndean*, enz.

(2) A. MEILLET : *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, t. a. p., blz. 123-124.

chacune de ces sept formes sert à caractériser non la racine, mais la fonction grammaticale.

« *L'indo-européen emploie ses voyelles exactement de la même manière*. Une racine ou un suffixe n'est jamais caractérisé par les voyelles, mais seulement par les consonnes et les sonantes, et c'est uniquement le type de formation qui est indiqué par le vocalisme.

« D'une manière générale, les voyelles ne servent qu'à la flexion et la signification de la racine est attachée seulement aux consonnes » (1).

472. Welnu, daar de ***beteekenis*** van den wortel natuurlijk altijd ouder is dan zijn flexie of grammaticale functie, volgt daaruit met onverbiddelijke noodwendigheid, dat zoowel het Semitisch als het Indogermaansch een oer-periode hebben beleefd, waarin het kleur-accent nog niet bestond, waarin alle lettergrepen dezelfde klankkleur hadden, waarin onze klinkers zich nog niet hadden gedifferentieerd.

473. Tot eene dergelijke conclusie was reeds FERDINAND DE SAUSSURE, ten jare 1879, in zijne beroemde Mémoire genaderd. Deze conclusie ligt tot grondslag aan het nieuwste Idg. Ablaut-systeem van HERMAN HIRT, anno 1900 (2). Beiden — en trouwens bijna alle andere Indogermanisten — meenen echter, dat deze klank zonder kleur-accent toch reeds eene bepaalde kleur had, m. a. w. de open *e* was.

Deze meening heeft haar grond hierin, dat zij alle kleurverandering beschouwen als het gevolg van algeheele of

(1) Op blz. 129 maakt hij natuurlijk de noodzakelijke restrictie voor de ē-, ā- en ō-rij. Daar hij deze evenwel met DE SAUSSURE voor combinaties houdt van de oervókaal met een sonantischen coëfficiënt, kan hij hier zoo radikaal spreken. Voorloopig maak ik ook voortdurend dezelfde restrictie, die trouwens weinig ter zake doet, daar al de andere Ablauts-rijen samen slechts een nietige minderheid vormen naast de overgroote meerderheid der zoogenaamde e/o gevallen.

(2) Wederom met de restrictie voor de andere Ablautsrijen.

gedeeltelijke toonloosheid. Welnu, er zijn nog al veel talen waarin de open *e* als drager van het Idg. muzikaal accent is bewaard gebleven; in de andere talen heeft men althans in de palatalisatie duidelijke sporen van een vroegere *e* gevonden, de conclusie lag dus voor de hand.

474. En toch, het is mijn innigste overtuiging dat deze conclusie niet overeenstemt met de werkelijkheid. Reeds theoretisch kon men het verwachten : in een tijd zonder kleuraccent hadden de syllaben volstrekt *geen* kleur : de eenige pseudo-klinker was de volstrekt kleurlooze šva : de *ə*. Maar ook praktisch.

Ten eerste hebben wij, meen ik, bewezen, dat behalve toonloosheid er nog heel wat andere factoren zijn, die op de klankkleur kunnen werken. En hiermee valt de heele redeneering, ook al zou het overige onweerlegbaar zijn.

Maar ten tweede volgt uit de palatalisatie der velaren en labiovelaren vóór een Arische *a*, waaraan een Europeesche *e* beantwoordt, uitsluitend en alleen, dat de vocaal die aan deze latere Arische *a* en Europeesche *e* in den tijd der palatalisatie beantwoordde, een klinker met heldere kleur moet geweest zijn, maar daarom nog niet noodzakelijk de open *e*. Dit is weer een van de gevallen waar men zich niet de moeite getroost heeft, de drie vragen te stellen, in dergelijke gevallen altijd noodzakelijk : Is *a* oorspronkelijk? Is *e* oorspronkelijk? Of gaan beide op een derde terug?

Toen het antwoord op de eerste vraag, door de ontdekking der palataalwet, beslist bleek negatief te moeten zijn, antwoordde men aanstonds positief op de tweede. Aan de derde mogelijkheid werd niet gedacht.

En toch juist die derde mogelijkheid heet ik de eenigware : De Europeesche *e* en de Arische *a*, met al hunne verdere varianten, gaan terug op de pseudovocaal šva of *ə* (1).

(1) Raoul de la Grasserie : *Essai de phonétique dynamique ou*

475. Ten eerste dan verklaren zich de juist-besproken feiten uitstekend. En dat kunnen wij zelfs experimenteel bij ons zelve nagaan : spreek eerst op de middelbare hoogte van uwe stem een *ə* uit. Haal nu goed adem, en ga dan de *ə* aanzettend, met de middelbare toonhoogte beginnend, allanger hoe hooger, hooger tot den hoogsten toon uwer kopstem toe, niet van noot op noot springend, maar *voortdurend* stijgend.

Het is natuurlijk beter de proef te doen, *eer* men mijne conclusie leest.

Welnu, na deze eerste proef een tweede : zet weer op middelbare hoogte de *ə* aan, en ga nu omlaag, *voortdurend* dalend omlaag, zoo diep, zoo diep als u halen kunt.

Dit laatste : *zoo diep mogelijk* zeg ik er niet voor niets bij; evenmin als in de eerste proef : *zoo hoog mogelijk*. Want zóó, kalm aan de studeertafel zittend, is men gewoonlijk niet geneigd nu zoo maar op aansporing van een vrijpostig auteur in eens *erg hoog* op te gieren, of *erg laag* uit te zoemen, men stelt zich tevreden met de gevraagde beweging aan te leggen, en men blijft binnen de perken, die een beschaafd man zich ook in de eenzaamheid van zijn studeervertrek pleegt te stellen; maar ik kan het nu eenmaal niet helpen, de menschen uit den oertijd, die ons nu bezighouden, waren zoo beschaafd nog niet als wij. En juist bij de beide uiterste, komt het sprekende der proeven het beste uit. Wij hebben dus de beide proeven gedaan? En wat bleek? Dat de *ə* bij het stijgen tot *è*, tot *é* (2), ja, in de hoogste tonen tot *i* werd.

---

historique comparee, Paris 1891, blz. 92 vlgd. is de eenige, zoover ik weet, die (evenwel zonder afdoende bewijzen, en daarom onopgemerkt gebleven) tot nog toe deze stelling heeft voorgestaan.

(2) Hiervoor hebben wij een interessante bevestiging uit het Fransch. In nr 360 hebben wij gezien, hoe en waarom in een vraag de muzikale toon omhoog ging. Welnu, de Fransche vraagzinnen als tremble-je enz., werden oudtijds krachtens dit muzikaal accent

Dat de ə bij het dalen tot *a*, tot *ò*, ja bij het altijd dieper dalen, en door een instinctmatig ronden der lĭppen tot een volslagen *u* werd.

Het feit, dat zoo'n ə met het muzikaal accent, (dus op een hoogeren toon) gesproken, buiten het Arisch tot *è* werd, verklaart dus zich zelf.

Wat de ə in oer-Arischen tijd geworden was, kunnen we onmogelijk met juistheid achterhalen; maar dit is zoo goed als zeker, dat zij op den weg naar *i* was; nog tusschen ə of *è*? of *è* zelf? of tusschen *è* en *i*? of zelfs *i*? Wij weten het niet, maar wij behoeven niet te schromen deze oorspronkelijke šva tot *i* op te voeren, daar toch ook in andere talen waar zich geen *o* ontwikkeld heeft de *i* met de niet-Arische ə correspondeert (zoo b. v. in het Gotisch); daar wij bovendien toch reeds een Idg. klank in het Grieksch door ε en in het Arisch door *i* gerepraesenteerd vinden (hitás : θετός, oind. janitá : gr. γενετήρ); daar ons ten slotte de latere overgang in een zoogenaamde *a* volstrekt niet behoeft te verontrusten : in het Servisch is b. v. Oksl. tĭnŭka tot tànka en lĭgŭka tot la(g)ka geworden (1) Ik noem de Oind. *a* een zoogenaamde *a*, omdat het vaststaat, dat deze letter reeds in Pāṇini's tijd geen *a* maar ə was, en of zij wel ooit een *a* geweest is, mag met reden worden betwijfeld (2). In dit geval zou het Oud-Indisch ons dus na allerlei peripetieën toch den alleroorspronkelijksten klinker nog het trouwst hebben bewaard.

476. Ten tweede — en dit bewijs acht ik beslissend — is op geen enkele andere wijze het naast elkander van betoonde diphthongen en onbetoonde i en u's te verkla-

---

tot tremble-jé of tremblay-je. In de tegenwoordige taal bestaat alleen nog de laatste vorm, tremblé-je geschreven, maar tremblè-je gesproken.

(1) Zie meer dergelijke gevallen bij Berthold Delbrück : *Die neueste Sprachforschung*, Leipzig 1885, blz. 30 vlgd.

(2) J. Wackernagel : *Altind. Gramm.*, I, blz. 1 vlgd.

ren : πэίθω : ἐπέπιθμεν, got. kiusan : kusum, oind. yájati : iṣṭás; oind. svápiti : suptás.

Want dat i en u door muzikale onbetoondheid uit ei̯, eu̯, i̯e, u̯e zijn ontstaan, gelijk totnogtoe algemeen wordt aangenomen, is een onhoudbare stelling. Reeds voor jaren zijn de moeilijkheden tegen een dergelijken overgang door MISTELI en CURTIUS (1) uitstekend geformuleerd. En alleen het gebrek aan iets beters voorkwam dat deze bezwaren algemeenen bijval vonden. PASSY en N. FINCK meenden er nu wel iets op gevonden te hebben met hunne *Flüsterstimme* voor al deze vreemdheid aansprakelijk te stellen, maar wij hebben boven gezien, dat dit niets anders is dan een vermomde opvoering van het stemspleet- of intensiteits-accent dat naar aller oordeel hier buiten spel moet blijven.

Er rest ons dus niets anders dan hier weer əi̯, əu̯, i̯ə, u̯ə voor oorspronkelijk te houden, waaruit dan in muzikaalgeaccentueerde silben ei̯, eu̯, i̯e, u̯e, en in muzikaal-ongeaccentueerde lettergrepen i en u zijn ontstaan.

Dat hiertegen volstrekt geen phonetische bezwaren bestaan, kan men weer het gemakkelijkst uit eenige proeven aan zich zelf gewaar worden. Men heeft toch slechts de bovenaangehaalde voorbeelden tot de Vóór-Idg.-oertaal te reduceeren, en een *groot* verschil van muzikale hoogte tusschen geaccentueerde en ongeaccentueerde silben te leggen. En aanstonds zullen wij of nog beter zal een getuige (want het is het beste hierover een oningewijden huisgenoot te laten beslissen) in plaats van de hooge əi̯ een ei̯ en voor de lage əi̯ een i hooren, enz.

477. Ik mag echter van de diphthongen en sonanten niet scheiden zonder een protest tegen de meer en meer

(1) MISTELI : Zeitschrift für Völkerpsychologie, XI, blz. 240 vlgd.; GEORG CURTIUS : *Das Verbum der Griechischen Sprache*, II². Leipzig 1883, blz. 38 vlgd.

toenemende gezindheid om alle ei/i en eu/u Ablaute enz. *op de zelfde* wijze te verklaren. Bovendien zal ons deze digressie te pas komen bij onze algemeene conclusie.

Zoo meen ik toch dat deze zelfde afwisseling bij de -i- en -u-stammen op diphthongeering berust. Door inertie van het kleur-accent ontstond hier volgens nr 459 de geperispomeneerde eenigermate dubbele uitspraak. Hieruit volgde naar nr 438 vlgd. klankkleurdifferentiatie : ĩ werd tot ei̯ en ũ tot au̯ juist als b. v. in het jongere Germaansch.

Zoo is ten eerste de Genetief Sing. al zeer duidelijk. Vóór-Idg. na^{x}ktísa^x : na^{x}ktĩs : Idg. nokteĩs : noktoĩs. Eveneens de Locativus : Vóór-Idg. a^{x}gnĩ : Idg. a^{x}gneĩ. Eveneens de Vocatief met Pluteering : Vóór-Idg. a^{x}gni^s : Idg. a^{x}gneĩ : oind. ágnē : lit. naktẽ. Eveneens de Nomin. Plur., hier is de oorspronkl. ongediphthongeerde vorm nog bewaard in den Ved. Nom. en Akk. Plur. der vrouwl. i-stammen en ook in het Litauwsch : Ved. náktĩş : Lit. nâktys. De gediphthongeerde vorm in got. gasteis, ansteis en de klassiek-Sskr. vormen op -áyas kunnen best analogisch zijn. Eveneens is het met de u-stammen gesteld.

Dus de i- en u- zijn niet altijd Schwund- of Reduktionsstufen, zij zijn ook Normalstufe, en vóor de i- en u-stammen moet de oude guṇa-theorie dus in eere hersteld worden. Dat er behalve deze twee groote kategorieën nog wel andere gevallen zijn waar -i- en -u- ouder zijn dan -ei̯ en -eu̯- lijkt mij zeer waarschijnlijk. Het is echter hier mijn doel nergens een kompleete optelling der gevallen te geven, ik bepaal mij tot het onderscheiden der meest opvallende typen.

478. Welnu aan de tegenovergestelde pool der -i- en -u- Ablaute staat nu eene andere klas, die ons weer naar de oorspronkelijke šva terugvoert : Ik bedoel den tamelijk frequent vertegenwoordigden drievoudigen sonanten-Ablaut : ei̯ : i̯e : i̥; eu̯ : u̯e : u; en : ne : n̥ enz. Zeker vooral bij

r en *l* kan hier veel secundair zijn, maar bij de andere sonanten niet evenzoo.

Welnu, voor ééne zeer speciale maar toch tamelijk omvangrijke kategorie : de -n-praesentia, meen ik dat de Idg. wisseling van i met e̯i en i̯e enz. zeker op een oervorm : əiə, əu̯ə, ənə teruggaat, want alle basen van -n- praesentia hebben een sonant in den wortel (1) en alle basen van -n-praesentia gingen uit op een vokaal (2).

479. Er zouden nog vele argumenten van allerlei aard voor een ə, die aan alle klinkers te gronde ligt kunnen worden aangevoerd. Maar wie in de genoemde feiten ***wel*** aanleiding vindt om de Idg. Ablautsgevallen eens uit dit oogpunt te bezien, zal er van zelf nog vele bewijzen voor vinden; en wie in het hier-bijgebrachte ***geen*** aanleiding vindt om zijn opvattingen in Ablauts-zaken nog eens opnieuw te toetsen, zou ik ook met een uitgebreid materiaal van kleine indicia, niet tot wankelen kunnen brengen.

Veel liever, geef ik dus voor hen, die bevroeden dat ik wel eens op den goeden weg zou kunnen zijn, zonder mij aan de totnogtoe gevolgde ***bewijs***-methode te houden, min of meer volledig, hoe ik mij het ontstaan der vóór-Idg. vokalen ***denk***. En dat dit geen ***louter subjectief*** denken is, zullen toch, meen ik, de veel-omvattende kategorieën, die zoo ter verklaring komen, voldoende kunnen staven.

480. Geschikte demonstratie-voorbeelden hebben wij natuurlijk alleen in volledige Vóór-Indogermaansche constructies te verwachten. Nu zijn er ons evenwel van zulke oeroude volledige constructies al heel weinig met zekerheid bekend; wij moeten ons bij de composita (3) en de

---

(1) Otto Keller : *Die nasalpräsentia der arischen Sprachen*, KZ. 39, 1904. blz. 137.

(2) Hirt : *Ablaut*, t. a, p., blz. 45.

(3) H. Jacobi : *Compositum und Nebensatz*, Bonn, 1897,

attributieve verbindingen (1) bepalen. Vooreerst dan de oude relatiefzinnen met eerste of tweede werkwoordelijk lid.

Eens hadden alle lettergrepen gelijken klank ə Deze constructies waren echter eenvoudige mededeelingen, hadden dus de gewone toonbeweging; m. a. w. zij zetten op hoogen muzikalen toon in, om daar een oogenblik te verwijlen, desnoods nog iets hooger te klimmen, en daarna tamelijk snel tot den grondtoon te dalen.

Dienovereenkomstig ontwikkelde zich nu het vocalisme : *bhere(ti)voiko, in het eerste lid : e-e, de eventueele derde silbe : i, dan het tweede lid : o-o, waarvan de laatste silbe een bedenkelijke u-kleur vertoonde. Alles dus overeenkomstig onze proeven van n° 475.

Is dit waar, dan begrijpen wij :

1° de vokaalwet door Aug. Fick reeds in 1877 geformuleerd (2) : Für die Composition gilt das ausnahmslose Gesetz, dass im ersten Gliede die (verbale) Stammform ε-ε, im Schlussgliede die (nominale) ο-ο erscheint. ἑλκεχίτων : δίολκος. ἐχεπευκής : συνοχή, ὑπείροχος. λεχεποίης : ἄλοχος, ναύλοχος. μενεχάρμης, μενεπτόλεμος : παράμονος. στρεφεδινέω : εὔστροφος. τρεχέδειπνος : περίτροχος. φερέκαρπος : καρποφόρος; Φερεκλῆς : Κλεο-φόρος. Λειχήνωρ, Λειχοπίναξ : αἱματο-λοιχός

2° het ontstaan, en de vokalisatie van den 3den persoon Sing.-vorm *bhereti. Dat de vorm van den bijzin later de alleengeldige is geworden, behoeft ons niet te verwonderen. Hetzelfde zien wij ook elders, b. v. in al de onscheidbare samengestelde werkwoorden in het Germaansch.

3° het ontstaan en de vokalisatie der totos-nomina. Dat deze aanvankelijk altijd tweede-leden van samenstellingen waren, blijkt trouwens ook nog overduidelijk uit het feit : dat *zeer vele* totos-vormen nog in de historische taalperioden uitsluitend in samenstellingen voorkomen.

(1) N. van Wijk : *Der Nominale Genetiv Sing.* t. a. p.

(2) BB. I, blz. 16-17. Wat ik tusschen haakjes zet, laat ik voor Fick's rekening.

Hiermede is dan tevens verklaard, wat onder 6° van n[r] 455 nog duister moest blijven. Dat de laatste o eene neiging naar de u vertoonde ontleen ik aan vele feitjes, o. a. in het Latijn, verder de Grieksche nomina agentis op -ευς, maar vooral aan het naast-elkander der ibidem behandelde typen : γόνυ : jā́nu = φόρος : bhā́ras enz.

481. Zien wij nu maar de attributieve verbindingen en nominaal-composita, dan dringt zich al aanstonds de gedachte aan ons op, dat het bekende onderscheid tusschen φρήν : εὔφρων, πολύφρων, σώφρων, δαίφρων, ἄφρων; ἀνήρ : δυσήνωρ, ῥηξήνωρ, φθισήνωρ, ἀνήνωρ enz. op dezelfde wijze moet worden verklaard : de simplicia zijn eerste leden van constructies of vormen zelfstandig een constructie, de composita daarentegen geven ons — in hun type ten minste — duidelijk het geheele klankverloop eener op- en afgaande betoning : dus op het einde stemdaling, doffe klinker; want ook zij werden immers aanvankelijk als relatieve of appositieve zinnen, dus als afzonderlijke constructies, achter het hoofdwoord gebruikt.

Maar nu wordt ons ook de vokalisatie van vele Vóór-Indogermaansche eerste constructieleden duidelijk; of deze later als Genetieven dan wel als adjectieven optreden is hier natuurlijk van geen belang. Heele constructies zien wij zoo b. v. nog in de tegenstellingen van πάρος : πρέσβυς, ἔγχος : ἐγχέσπαλος, ἄνθος : ἀνθέσφορος, τέλος : τελέσφορος, enz. Alleen de eerste leden zien wij in ψευδής, ἀσθενής, εὐμενής, εὐγενής, φερεσσακής, αἰνοπαθής, ἀγχιβαθής, (vergl. n[r] 372) die vooral vergeleken met hun tegenhangers ψεῦδος, σθένος, μένος, γένος, σάκος, πένθος, βένθος, duidelijk spreken, en gelijk uit de overeenstemming van Latijn (b. v. gen*u*s : degen*e*r) en Oud-Indisch blijkt, oeroud mogen genoemd worden. Geheel en al in overeenstemming met deze adjectieven zijn nu de Genetieven : lat. veteris, generis, naast vetus en genus, Aniēnis, hominis, got. gumins, oksl. kamene, lit. pëmeñs, sesers̃ naast lat. Anio, homo, got. guma,

oksl. kamy, lit. pěmů, sesů, enz. De verhouding van ῥητήρ : ῥήτωρ, πρακτήρ : πράκτωρ, πατήρ : φράτωρ, is nu ook even duidelijk als die tusschen ἀροτήρ : ἄροτρον (vgl. nr 372) : de eerste voorbeelden zijn telkens eerste leden van constructies, de laatste zelfstandige zinwoorden (1). Deze feiten geven, meen ik, weer een steun te meer aan DE SAUSSURE's veronderstelling, dat de oorspronkelijke Idg. ā secundair uit ē zou ontstaan zijn, vergl. nr 370. En wat de korte a betreft, MEILLET (2) heeft zeer scherpzinnig opgemerkt, dat ze vooral in eerste lettergrepen voorkomt, wat met den indifferenten mondstand, dien deze klinker vordert, zoo al zeer begrijpelijk wordt.

482. Ik hoop dat men aan dezen stouten slag in het duister niet meer waarde toedichte, dan ik er zelf uitdrukkelijk aan gehecht heb : *Het is een gedachte*. Ook met gedachten wordt de wetenschap gebaat bijwijlen.

Mocht echter deze gedachte een deel waarheid bevatten, dan is er een tijd geweest, dat het kleur-accent, in slafelijke onderworpenheid aan het muzikaal accent was gebonden. De aanleiding kan evenwel slechts tijdelijk tot oorzaak zijn geworden. Ten eerste wederom om de uitzonderingen. Ten tweede om de vokaal-symboliek.

483. Er waren toch in de vokalisatie der ə behalve deze algemeene automatismen nog andere factoren in het spel die wij alle onder den complexen naam van vokaal-symboliek kunnen samenvatten.

(1) Iedereen ziet zelf wel, hoe mijne beschouwing haar voordeel heeft gedaan met alles wat FICK, MÖLLER en HIRT hieromtrent hebben bijgebracht; het was mij onmogelijk uit elkander te houden aan wien ik telkens het meeste Anregung te danken had, en daarom heb ik, behalve een schijnbaar vergeten artikel van AUG. FICK geen van drieën geciteerd. Eens voor al verwijs ik dus hier ten slotte naar A. FICK : GGA. 1880, blz. 417 vlgd; MÖLLER PBB. 7, 489 vlgd.; HIRT : *Ablaut*, t. a. p.

(2) A. MEILLET : *Introduction*, t. a. p., 138.

Wij zullen ons hier natuurlijk niet ophouden bij de speelsche fantasieën die vele dilettant-etymologen met evenveel overtuiging als willekeur hebben voorgedragen. Evenmin bij hetgeen de nieuwere dichtscholen omtrent den gevoelstint der vokalen leeren, al is hier een glimp van schemerende waarheid dikwijls niet te miskennen.

Slechts ééne serie van gevallen lijken ons met eenige zekerheid bewezen Wij kunnen het toch tegen de eenstemmige uitspraak van zoovele en uiteenloopende talen niet ontkennen, dat het gevoel van onze onmiddellijke ikheid zich gaarne uitdrukt in heldere, het gevoel der objecten rond ons en bij ons, in middelbare, het gevoel onzer herinneringen of dingen op verren afstand in donkere vokalen.

M. a. w. voor den 1sten persoon en de plaatsadverbia voor onze onmiddellijke nabijheid dient bij voorkeur de vocaal *i*, voor den 2den persoon en de daarbij aansluitende plaatsadverbia de vokaal *a*, voor den 3den persoon en bijbehoorende plaatsbepalingen de vokaal *u*.

Bedenken wij nu, dat wij vroeger zagen (nrs 231*g* en 248) hoe zich bij den derden persoon de casus activus, bij den eersten persoon de casus passivus aansluit, en dat de oorspronkelijke beteekenis van den Activus *waardeering*, van den passivus daarentegen *geringschatting* was; dan zal het ons niet verwonderen, als wij nu ook in het algemeen in de namen van min-of-meer gewaardeerde objecten en augmentatieve suffixen een donkeren vokaal (meest *u*) ontmoeten, en in de termen van minder-geachte dingen, en deminutieve suffixen een helderen vokaal (meestal *i* of *i*-kleurige consonanten) terugvinden. (Zie nr 250.)

Herinneren wij ons verder uit nr 245, dat de geslachten in de taal oorspronkelijk niets anders zijn dan kategorieën van waardeering, dan begrijpen wij ten slotte ook dui-

delijk genoeg, dat over 't algemeen *i* het vrouwelijk en *u* of *a* het mannelijk karakterizeeren.

En als wij nu eindelijk ook voor het meervoud in vele talen eene *u* vinden in tegenstelling tot eene *i* voor het enkelvoud (zie nr 247); dan hebben wij zoo eene merkwaardige bevestiging gevonden van bijna alles, wat wij in ons kleine hoofdstukje over « de waardeering in de taal » hebben in het midden gebracht (1).

Het articulatie-accent.

484. Toen ik in nrs 294-295 voor het eerst de conclusie trok, dat het intensiteits-accent eener lettergreep soms vóórnamelijk op een medeklinker kon rusten, ging ik met opzet tamelijk haastig dit allerbelangrijkste feit voorbij; en toen ik in nrs 301-304 daaruit toch eenige belangrijke conclusies te trekken had, kon ik mij eenige onzekerheid bij het rondtasten niet ontveinzen. Want ik moest daar ter wille van orde en regelmaat noodzakelijk onvolledig blijven Maar nu is het tijd die leemte aan te vullen

Eer wij echter dieper op het verschillend accent der medeklinkers ingaan, eerst nog een illustreerend bewijs, waaruit eenieder bijna zonder nader betoog kan voelen en

---

(1) De feiten waarop deze allerelementairste proeve van vokaalsymboliek berust, vindt men bij Aug. Pott : *Das indogermanische Pronomen*, ZDMG. 33, 1879, blz. 5 vlgd.; Idem : *Verschiedene Bezeichnung des Perfects in einigen Sprachen, und Lautsymbolik* Zeitschr. f. Völkerpsychologie, 16, 1884, blz. 124-138; Georg v. d. Gabelentz : *Die Sprachwissenschaft*, t. a. p., blz. 255, 379, 408-409; R. de la Grasserie : *De l'origine et de l'évolution première des racines des langues*, Paris, 1895, blz. 94 vlgd.; W. Wundt : *Die Sprache*, I[1], t a. p., blz. 230-32; A. Trombetti : *L'unità d'origine del linguaggio*, Bologna, 1905, blz. 74 vlgd., blz. 121-122.

tasten : dat bijwijlen het accent op de medeklinkers valt : ik bedoel de proeven van ROSENGREN (1).

Deze ontdekte namelijk het merkwaardige feit, dat ***sommige*** woorden in den phonograaf gesproken met duidelijk intensiteits-accent op een bepaalde lettergreep, dat accent ***schijnen te verplaatsen***, als men den rol of de schijf van den phonograaf den verkeerden kant uit laat draaien.

Zoo klinkt het omgekeerde *sórragis* niet, gelijk men verwachten zou, *sigarrós*, maar *sigárros*, *áttigas* klinkt niet *sagittà* maar *sagítta*, *sibýlle* niet *ellýbis* maar *ellybis*, *kýlmaga* niet *agamlýk* maar *agámlyk*.

Deze proeven hebben al heel wat opschudding verwekt in de phonetische wereld; en toch, als wij ons nu het accent-streepje eens dachten op de *rr*, *tt*, *b* en *lm*, zou er dan wel reden tot verwondering zijn?

Dat dus een accent op de medeklinkers kan vallen is hiermee zoo duidelijk als men het maar verlangen kan. Iets anders evenwel is het : te bepalen, waarin telkens dat medeklinker-accent bestaat.

485. Naast het exspiratorisch accent, dat wij hierboven behandelden bestaat er toch een articulatie-accent, d. w. z. behalve door overmaat van exspirium kan een medeklinker ook uitmunten door grootere spanning der articuleerende spieren, en wat het gevolg daarvan is, door scherper of sneller beweging der articulatie-organen.

486 *Experimenteel* is dit het eerst met HENSEN's Sprachzeichner waargenomen door HUGO PIPPING (1); en

---

(1) Vgl. nr 389 noot. De heele literatuur over deze proeven vindt men in het Uppsala-sche tijdschrift Språk och stil, II, III, IV, V, 1902-05 in artikelen en wederzijdsche kritieken van E. ROSENGREN en E. A. MEYER. Vergl. ook JESPERSEN-DAVIDSEN : *Phonetische Grundfragen*, Leipzig-Berlin, 1904, § 132.

(1) H. PIPPING : *Zur Phonetik der Finnischen Sprache.* Untersuchungen mit HENSEN's Sprachzeichner. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne, XIV, Helsingfors, 1899, blz. 227 vlgd.

na hem heeft H. ZWAARDEMAKER met zijn eigen registreer-apparaten hetzelfde feit bevestigd (1).

487. Van ***historische*** zijde vond ik alleen eene aanwijzende gedachte bij LOUIS DUVAU (2) :

Rappelons que dans le gallo-roman, les syllabes initiales non accentuées ont un sort différent à la fois de celui des syllabes toniques (fortes) et des syllabes atones (faibles) non initiales. Elles ont dans une certaine mesure échappé aux altérations qu'ont subies les premières, et aux affaiblissements qu'ont subis les secondes, c.-à-d. qu'elles apparaissent ***moins comme ayant été prononcés avec plus d'intensité (l'intensité est une cause fréquente d'altération du timbre),*** **qu'articulées avec plus de netteté que les non-initiales.** De là, par exemple, les doublements de consonnes à l'initiale en italien, étudiés autrefois par M. H. SCHUCHARDT (*Romania*, 6, 593 vlgd). Une telle qualité de l'initiale, sans être exactement l'intensité, est plus compatible avec l'ictus qu'avec la dépression rhythmique ; de là une certaine propension à faire tomber l'ictus sur les initiales. Mais toute la versification de Plaute contredit l'hypothèse d'une intensité propre aux syllabes initiales, à cette époque.

488. Deze geleerden bepaalden de draagwijdte hunner opmerkingen evenwel alle drie tot de uitsluitende vergelijking van spraakklanken, die met hetzelfde letterteeken worden weergegeven. Zij onderscheidden b. v. een geaccentueerde t van een ongeaccentueerde t, maar kwamen er niet toe in de t een dentaal te zien met de volle articulatie-energie (natuurlijk nog vatbaar voor een meer

---

(1) H. ZWAARDEMAKER : *Ueber den Accent nach graphischer Darstellung.* Onderzoekingen Physiologisch laboratorium Utrecht, V, II, 1901, blz. 226 vlgd. (= Medizinisch-pädagog. Monatschr. für die gesamte Sprachheilkunde, X, 1900, heft 9-10.

(2) L. DUVAU : *A propos des initiales latines.* MSL. 12, 1903, blz. 138-40.

of minder) en in de d, ƥ, đ en n ook dentalen maar met minder articulatie-accent.

En toch moet deze stap gedaan worden, meen ik. De parallelle werking onzer wetten van psychologisch automatisme zal het overvloedig bewijzen.

489. In de articulatie moeten wij verschillende elementen onderscheiden : I de sluiting van het luchtkanaal,
II de trilling der stembanden,
III het luchtkanaal zelf : mond of neus of beide.

I. De kanaalsluiting kan :

1° plotseling, volkomen en krachtig zijn — tenues.
2° plotseling, volkomen en zwak zijn — mediae, lenes.
3° plotseling en onvolkomen zijn — aspiraten.
4° durend en onvolkomen zijn — spiranten, nasalen, liquidae.
5° durend en half zijn — gesloten klinkers, *i*, *u*.
6° durend *niet* zijn — open klinkers, *a*, *e*, *o*.

II. De stembanden trillen :

1° bij de tenues *nooit*.
2° bij de lenes *niet*, bij de mediae *wel*.
3° bij de aspiraten, spiranten, nasalen en liquidae *al* of *niet*.
4° bij de gesloten en open vocalen *altijd*.

III. Het luchtkanaal :

1° is alleen de *mond* bij de tenues.
2° is *mond en neus* beide, maar vooral de mond bij lenes, mediae, aspiraten, spiranten en liquidae.
3° is *mond en neus* beide bij gesloten en open vocalen.
4° is alleen de *neus* bij de nasalen.

Deze drie elementen vormen samen nu één accent, d. w. z. ééne duidelijk onderscheidbare soort van psychische energie.

De *plotselinge*, *volkomen* en *krachtige* occlusie *zonder* stembandtrilling en met den *mond* tot luchtkanaal, dat is hier de hoogste top der golvende groep.

Door vermindering of verdwijning van schielijkheid, kracht of volkomenheid der occlusie, door 't opkomen of

vermeerderen van stembandtrilling en door 't gebruik van den neus als luchtkanaal neemt het accent af.

Op dit eigenaardig-samengesteld accent nu werken weer onze bekende automatismen :

490. A En wel ten eerste wederom de differentieerende subordinatie.

Twee volkomen centrale krachtige mondsluitingen onmiddellijk na elkander in hetzelfde woord, kunnen niet gelijkwaardig tegenover elkander blijven staan. Één van beide domineert, en de andere wordt gedifferentieerd tot een durende onvolkomen mondsluiting : de stemlooze spirant.

Domineert de tweede, dan vinden wij : oind. sapta : iran. haft, oind. átkas : av. ađkō (gr. ἀσκός), lat. recte : umbr rehte, lat. scriptae : osk. scriftas, lat. octo : oier. ocht, idg. *sitkuos : lat. siccus : oier. sesc, lat. lucta : alb. lufte, lat. trocta : alb. trofte, gr. κλέπτης : got. hliftus, russ. -kto : dial. -χto, oind bhaṭṭaka : Māgadhī : bhaṣṭaka, oind. sattás : zd. hastō, oind. vṛttiṣ : lit. vir̃sti, oind. átti : oksl. jastĭ, oind. triṃçattanas : gr. τριακοστός, oind. adatkas : ags. túsc, idg. *kṛtkos : ohd. horsc, got. blōtan : blōstreis, got. beitan : beist, lat. factum : Rom. fahtu, lat. lacte : Rom. lahte, ogr κλέπτω : ngr. κλέφτω, ogr. κτίζω : ngr. χτίζω, nl. acht-te : achste, oier. accain : schotsch aχkain, oier. macc : sch. mæ̃χk (1), enz. enz.

(1) Het zou mij weinig kosten, bij al deze etymologische lijstjes, naar aanleiding van veel literatuur, veel in het midden te brengen. Maar natuurlijk volstaat het opnemen van één teekenend voorbeeldje, om mijn opinie over een heele reeks van gevallen te verklaren. En dat is dan ook dikwijls inderdaad mijn bedoeling. Van naïviteit behoeft men mij hier maar zelden te verdenken. Wat ik over de theorie der klankwetten houd, zal ik verderop in den breede uiteenzetten. Alleen dus, als ik mij voor 't een of ander aan een bizonder auteur verplicht voel, zal ik verwijzen Zoo op de eerste plaats : éens voor immer : A. MEILLET : *De la différenciation des phonèmes*, MSL. XII, 1903, blz. 14-34.

491. Domineert de eerste, dan vinden wij het omgekeerde : ogr. λάκκος : ngr. v. Kalymna λάκχος, lat. sagitta : ngr. σαίτθα, ogr. κάππα ngr. κάπφα, lat. vecto : vexo, lat. fluctus : fluxus, (lat. abs uit *apt?), lat. lābi : *laptus : lapsus, lat. sua-pte : i-pse : gr. ψέ, lat. capere : *capta : capsa, lat. fingo : fictus (Varro) : fixus, lat. frigo : klass. frictus : vulg. frixus. In de talrijke andere gevallen is lat. *ts* uit *tt*, gelijk in edse : etse : esse, in *ss* overgegaan (1). Os. sceppian : ohd. scepfen, os. hittia : nhd. Hitze, mlat. baccīnum : ohd. becchī(n), gr. κτίσις : oind. kṣitiṣ. gr. τέκτων : oind. takṣan, gr. κτείνω : oind. kṣanṓti, gr. κτάομαι : oind. kṣáyati, gr. πτίλον : *πϸιλον : lak. ψίλον, gr. πτύω : επιφθύσδω : ψύττω

492. In aansluiting bij dit laatste geval merk ik op, dat soms ook de tenuis tot stemlooze aspirata gedifferentieerd wordt : ogr. ἀππά : ἄπφα, ἄπφαριον, ἄπφυς, ἀπφίον, ἀπφίδιον, ogr. Ἀππιανός : Ἀπφιανός, lat. via Appia : CIL. v. 5380 Sentia Apphia.

Verder wordt ook soms een van beide verdubbeld, dan is de subordinatie natuurlijk ook voldaan : lat. voluptas : CIL. vi, 20,337, volupptate, enz.

493. Dit waren dus differentieeringen der mondsluiting; maar ook differentieeringen van het mondkanaal komen bij de dubbele tenues voor : De tweede domineert en behoudt den mondweg, de eerste wordt gedifferentieerd tot nasaal, en dus door den neus gedreven : lat. volupptate : volumptate, lat. *nupptiae : *numptia (Sard. nunta), lat. Moppsuestia (2) : ngr. Μομψουεστία, lat. Neppsis : lat. Nempsis, lat. cappsarius : ngr. καμψάριος, att. ἐκκαίδεκα : ἐγκαίδεκα,

---

(1) Zie het vergeten artikel van F. de Saussure : MSL. III, blz. 293 vlgd.

(2) Het recht om deze en de twee volgende vormen met dubbele tenuis te schrijven ontleen ik aan nr 511-512. De meeste dezer nasaalgevallen reeds bij W. Schulze : *Samstag*, KZ. 33, 1894, blz. 366 vlgd.

semit. Sakkuniaton : Σαγχουνιάθων (1), gr. κέπφος : κεμφός, gr. Ἀππιανός : Ἀμπιανός, gr. Μενίππης : Μενίμπης, kret. ἀππάριον : otranto ampari, gr. παππάζουσιν : παμπάζουσιν, gr. ἀππέμψει : ἀμπέμψει, gr. Πάππος : Πάμπος, lat. Pampus, enz., gr. Καππαδοκία : Καμπαδοκία, nl. appart : ampart, mnl. pappier : mnl. panpier, pampier, mnl. rappier : mnl. rampier, mlat. capprifolium : nl. kamperfoelie, mnl. cappellaen : mnl. campelier, nl. tacht-tig : dial. tachṇtig : tachentig.

494. De differentieering der mediae is begrijpelijkerwijze niet zoo frequent (2); voor het luchtkanaal evenwel hebben we geen gebrek.

Dat in het oude Grieksch *gg* tot *ng* werd blijkt duidelijk uit de schrijfwijze van dezen laatsten vorm als γγ, verder hebr. Debbora : gr. Δεμβώρα, gr. Ἀρύββας : Ἀρύμβας, gr. κάββαλε : κάμβαλε, gr. καββάς : καμβάς, gr. Τορύββας : Τορύμβας, gr. Σαββίων : Σαμβίων, lat. Sabbatis : gr. Σαμβατίς, lat. sabbatum : ohd. sambaz-tac, Ulfilas : sabbatō : got. sambatō. arab. gabbāru : syr. ganbāra (3), Bantoe : edda : enda, todda : tonda, labba : lamba, lidda : linda (4).

495. Ook twee aspiraten differentieeren. In het Idg. konden nooit twee aspiratae naast elkander blijven :

òf de eerste domineerde en werd ongeaspireerd : *yudhbhis : oind. yudbhíṣ. In het Grieksch en Armenisch vermijdt men althans dubbele homorgane aspiraten; want in deze is er natuurlijk meer drang tot differentiatie om

(1) Zie nog vele andere Grieksche nasaliseeringen van semitische dubbele cousonanten bij J. Lévy : Revue Archéol. 1904, 4, blz. 388. Over hebr. kikkar : κίγχαρ(ες) zie G. F. Hill : The classical Review, 1905. 5, blz. 256.

(2) Misschien ἐγγύς : ἄγχι = Ἀππιανός : Ἀπφιανός

(3) Zimmern, t. a. p., blz. 35.

(4) Trombetti : *L'unitá d'origine del linguaggio*, t. a. p., blz 219, hij voegt hierbij : Nell' Uraloaltaico e Dravidico sono in uso ambedue i processi (la nasalizzatione e il raddoppiamento delle consonanti), *che si possono considerare come equivalenti* : kapp = kamp.

de algeheele gelijkheid. Zoo : arm. vaththar : vatthar, gr. ἰαχχή : ἰαχχή (1) Maar in lateren tijd werd ook zeker ἐχθρός als ἐκθρός, ἀφθιτός als ἀπθιτός gesproken blijkens den verderen overgang : μόροχθος : μορόξος, ἔχθιστον : ἔξιστον, φθίσις : ψίσις, enz.;

496. òf de tweede domineerde, en de eerste werd tot spirant : *bhebhidhdhi : gr. πέπισθι, *kudh-dhos : gr. κύσθος, lat. custōs, got. huzd. Hetzelfde gebeurt in de oer-latynsche groep *dh* + *t*, waar de *t* natuurlijk domineert : gr καθαρός : lat. castus, gr. αἴθω : lat. aestus, lat. fendo : infestus, manufestus, gr. πίθος : lat. fistula, got. gazds : lat. hasta, lat. jubeo : justus.

497. Ten slotte toont zich ook bij de aspiraten weer de differentieering van het luchtkanaal : *Τυφφρηστός (2) : Τυμφρηστός, *Παφφλαγόνων : Παμφλαγόνων.

498. Ook de spiranten zijn aan differentiatie onderhevig. Ten eerste wederom van de mondsluiting. Hier wordt de domineerende tot tenuis. De tweede domineert in : ngr. φθάνω : φτάνω, ngr. ἐλεύθερος (elefþeros) : ἐλεύτερος (elefteros), ngr. εὐχή (efχi) : εὐκή (efki), ngr. σχίζω : σκίζω, ngr. αἰσθάνομαι : αἰστάνομαι, dial. σφάζω : σπάζω, dial. σφίγγω : σπίγγω, it pesce : rum. pešte, oier. baithis : baitsimse, dothuichsimem : tuicse, loisthiu : cichloiste, taschidetaid : tascide.

499. De eerste domineert in : ngr. ἔκλαυσα (eklafsa) : ἔκλαψα, ogr. Ελευσίς : ngr. Λεψῖνα, ngr. κάθισε : κάτσε, hd. sechs : seks, hd. Ochs : oks, hd. Fuchs : fuks.

500 Zoo domineert dus meest de muta over de *s*. In het Nieuw-Perzisch heeft de explosief bovendien nog de meest energieke tweede plaats bemachtigd : jodenperz. χufsađ : nperz. χuspađ, dial. čafsađ : nperz. časpađ.

---

(1) A. Meillet : *Sur la prononciation des aspirées grecques* La Parole, 1901, blz. 449 vlgd.

(2) Zelfde bemerking als boven in nr 493.

501. Zonder metathesis en met differentieereng der stemtrilling : lat. Massilia : fra. Marseille, lat. Cadussa : fra. Chaourse, got. *nasjanþs : nasjands, gadēþs : gadēds.

502. Tot nog toe zagen wij meest stemlooze spiranten, maar voor de stemhebbende gelden dezelfde regels : ngr. αὐγό (avgo) : cyprisch : αὐκον (afkon), ngr. (ἑ)βδομάδα : cypr. ἑβτομάδα, ngr. γδέρνω : cypr. γτέρνω, got. *ōg-đa : *ōgta : ōhta, got. baug-đa : baugta : bauhta, got. *mag-đa : magta : mahta, got. *brāg-đa : *brāgta : brāhta.

503. Eveneens voor stemlooze + stemhebbende spiranten : ags. cíesđ : cíest, ags. réceliesđu : réceliestu, got. *þaurf-đa : þaurfta, got. *aih-đa : aihta, got. *gamōs-đa : gamōsta, got. *kaupas-đa : kaupasta.

In brūhta en *þāhta uit brūk-đa en *þāk-đa werkte, gelijk wij later zullen zien, eerst de anticipatie van den spirant tot *brūh-đa en *þāh-đa en verder gingen zij als de andere. Voor gamōsta en kaupasta zou men hetzelfde kunnen aannemen, maar de *s* is waarschijnlijk reeds vroeger uit *differentiatie* ontstaan.

504. Ten slotte zien wij ook bij spiranten de mondkanaaldifferentieering : fra. picardisch cauffoir : nl. komfoor.

Ten slotte differentieeren twee spiranten hunne mondopening tot vokaalmore. De eene wordt ꭓ : očech. mlazši : mlajši, očech. sežžen ; sejžen, očech. póžčiti : pójčiti, pol. wies'ski : wiejski, pol. oc'ca : ojca, pol. bezsebe : bejsebe.

505. Verder differentieeren de nasalen zelf hun luchtkanaal (1) : lat. anima : it. spa alma, prov. sic. arma, oksl mene : kroat. mle, sorab. *mnogi : mlogi, nbulg. mnogo : mlogo, serv. cümna : cümla, spa. pennone : pendon, zdl. sardin *lummuru : lumburu, milan. vendemnia : vendembia, oier. immed : imbed, aithchumme : aithchumbe, ags. stemn : stefn, lat. nōmen : on. nafn, lat. Damniorum : ags. Defna scír (Devonshire), ags. samnian : on. safn,

(1) M. Grammont : *La dissimilation consonantique*, Dijon, 1895.

ags. emn : got. ibns, lat. -umnia : got. -ubni, -ufni, slov. *lakomnik : lakovnik, slov. *mnoge : vnoge, slov. gumno : gubno, serv. gumno : gúvno, čech. *pisemne : písebne, hd. nl. niemann : niemand, oier. cenn : cend.

506. En de liquidae : ohd, elilenti : on. erlendis, lat. ululare : fra. hurler, sp. pillora : pildora, spa. bulla : bulda, spa. apellar : apeldar, on. falla : mn. faddla : nn. fadtla, on. vil : mn. vill : nn. vidtl, čech. šnorlik : šnodlik, hd. kerl : čech. khédl.

507. Deze voorbeelden zijn niet schaarsch, maar even talrijk zijn ook de onderlinge verbindingen van liquidae met nasalen en van liquidae of nasalen met spiranten, die altijd een van beide tot explosief verheffen : zd. mrūⁱđi : oind. brūhí, oind. marmaras : gr. βρέμω : lat. fremo : ohd. brimu, oind. mlā́yati : gr. βληχρός, fra. *marmre : marbre, mnl. marmer : marber, on. mannr : madr, on. horn : mn. hoddn, ngr. ἐργάτης : ἀρκάτης, ngr. πέρδικα : περτίκιν, cypr. ὀρθός : ὀρτός, ngr. κολυμβῶ (bo) : κολυμπῶ (bo), ngr. ἕνδεκα : ἕντεκα, ofra. corf : nfra. corbeau, lat. corvum : it. corbo : rum. corb, lat. infernum : cal. mpiernu, got. neþla : ags. nædl : os. nādla, got. gulþ : ags os. ohd. gold;

508. Die soms echter *alleen* de differentieering der stembandtrilling toonen : lat. pingere : sic. pinčiri, lat. angelum : sic. ančilu, lat. spargere : spa. esparcer, got. kunđa : got. kunþa.

509. Men zou zelfs met Meillet heel in 't algemeen op de differentieering van twee stemhebbende kunnen wijzen, en oksl. poz-dŭ : av. pas-ča : lat. post, of lit : daũg zuvũ : daũk zuvũ of nl. dial. (Aalst) lang genoeg : lank-enoeg, méd vier : mee fier, enz. als voorbeelden kunnen aanhalen.

510. Ditzelfde vinden wij ook bij de mediae in connectie met *r* : lat. *taid-ros (taedet) : taeter, gr. ὑδρία : lat. utris, lat. andruare : redantruare, enz. (1).

---

(1) Thurneysen : KZ. 32, blz. 5 vlgd.

511. Bij dit laatste geval sluiten zich ten nauwste een heele reeks andere aan, want *tr* is hier blijkbaar uit *ddr* ontstaan.

Welnu, wij hebben reeds hier en daar bij de differentiatie den domineerenden consonant zien verdubbelen; maar dit is eigenlijk de karakteristieke subordinatie-manier der sonanten. Bijna overal wordt elke konsonant naast een onsilbischen sonant verdubbeld : oind. putrás : puttrás : prākr. puttas, oind. agníș : aggníș, oind. satyás : sattyás, oind. sarpás : sarppás, oind. ártham : árththam, oind. sárvas : sárvvas, gr. πόλιος : thess. πόλλιος, gr. Παυσανιάς : Παυσαννιάς, gr. ἀλλότριος : gortyn ἀλλόττριος, lat. suprema : supprema, lat. agro : aggro. lat. matrona : mattrona, lat. exempli : exemppli, lat. sociorum : socciorum, lat. quatuor : quattuor, osk. Víteliú : Vítelliú, lat. Decii : osk. Dekkieis, lat. alteram : osk. alttram, oksl. zelĭje : ukr. zil'l'a, oksl. korenĭje : ukr. korin'n'a, oksl. bratĭja : ukr. brat't'a, oksl. sadĭja : ukr. sud'd'a, got. hafja : ohd. heffiu, got. saljan : os. sellian, got, akris ; ohd. ackres, got. sitlis : ohd. sëttles, ohd. lougnen : ohd. louknen (h uit gg), got. naqaþs : ohd. nackot, ags. bitur : bittres, ags, ator : attres.

512. Aan dezen algemeenen regel (die ook soms voor *s* en *t* geldt) ontleende ik in de bovengenoemde (n[rs] 493, 497) gevallen het recht als oorsprong der nasaleering een dubbelen consonant aan te nemen. Ik laat nog eenige dergelijke voorbeelden volgen : gr. Ἀδράμυς : Ἀτραμύτειον (τ voor δδ) : mgr. Andremiti, mgr κέδρος : κένδρος, ogr. ὄβριμος : ὄμβριμος, ogr. νεβροῦ : νεμβροῦ, ogr. Ἀνρομάχη : Ἀνδρομάχη, ogr. Ὄμρικος : Ὄμβρικος, oind. amlás : amblas : nl. amper, oind, tāmrás : mind. tāmbras, narm. manr : mandr, gr. μολεῖν : μέμβλωκα, umbr. seples : lat. simplum, lat. camera : Cambrianus, lat. eximo : exemplum, lat. numerum : fra. nombre, lat. cumulum : fra. comble, got. timrjan : timbrian, ags. simle : simble, mhd., mnl. minre : minder,

got. *svisr : swistr, on. *Ās-rāđr : A'straþr, lit. aszrùs : asztrùs, oksl. ostrŭ, ngr. μηλιά : μπλιά, oksl. zemji : *zemjji : zemlji; voorbeelden van *s* en *t* : lat. hiems : hiemps, osk. Niumsieís : Numpsi, nhd. hamster : dial. hampster, lat. sumo : sumptus, demo : demptus, lat. emptus : umbr. emps, mhd. samt : sampt.

513. De sonanten *j* en *w* vertoonen echter, als ze verdubbeld worden, nog een heel eigenaardige differentiatie. Eerst ontwikkelen zij eene media, die daarna volgens een zelfden regel als boven verdubbeld wordt : ohd. zweịịo : got. twaddjē : on. tueggia, oind. dháyati : got. daddjan : ozw. dæggia, ohd. glauwēr : glaggwuba : on. gloggr, ohd. triuwi : got. triggws : on. tryggr. Wij zien hier weer dezelfde overdrijving van boven : de differentiatie is zoover gegaan, dat het gesubordineerde lid (b. v. in het on.) meestal in het domineerende is opgegaan.

514. Dat zien wij nog sterker in de groep kt. Deze werd zeker in sommige dialecten van den Idg. oertijd reeds tot kþ. Verder kon de differentiatie gaan tot kị : ἰκτῖνος : oind. çyēnás, (vergl. χθές : hyas) of tot kụ : zd. χšaēta : oind. çvetas. En deze kị werd nu tot k̂, deze kụ tot kᵘ. De k̂ werd veralgemeend in het Balto-Slavisch. De kᵘ vinden wij in een paar *onmiskenbare* Grieksche parallellen : κτήματα : πάματα, κτήσασθαι : πάσασθαι, πολυκτήμων : πολυπάμων, ἔγκτησις : ἔμπασις, ὄκταλλος : ὀφθαλμός, oculus : ὄπωπα en nog vele andere (1).

Een zelfde behandeling vind ik ook waarschijnlijk voor de Idg. groep *pt*. Ik houd toch de Grieksche werkwoordsklasse op -πτω voor oorspronkelijk, en de correspondeerende vormen der andere talen op -pị- daaruit onstaan met wederom -pþ- als overgang. Eveneens πτύσσω : pyúkşṇa-, πτύω : lit. spiáuju (oksl. pljują : lj uit jj).

(1) Op dezen oorsprong der Idg. palatalen en labiovelaren doelend, maakte ik in nr 464 bij de verklaringen van Hirt en Uhlenbeck de restrictie : *althans gedeeltelijk*.

Niet juist dezelfde, maar toch soortgelijke overgangen vindt men in de Romaansche en Keltische talen; ik althans zou nooit tot de zooeven meegedeelde hypothesen gekomen zijn, als ik de volgende feiten niet had gekend : lat. noctem : nohte : fra. nuit, lat. fructum : fruhte : fr. fruit, lat. lacte : lahte : fra. lait, lat. tectum : tehte : ofra. teit : nfr. toit, oier. nocht : inscr. noγt : corn. noyth, lat. captivum : spa. cautivo, lat. baptizare : ptg. bautizar.

En hiermee genoeg van de subordinatie van twee consonanten naast elkander in het enkele woord.

515. Dat al deze kategorieën ook in de constructie voorkomen, wil ik nog in het kort met een reeksje geïsoleerde voorbeelden bewijzen : ngr. ἀπὸ τὸ : ἀπ'τὸ : ἀφ'τὸ, prākrit. -ṃ viva : -ṃ piva, ags. hilpes þu : hilpes tu, hafas þu : hafas tu, oind. pitar mama : pitar mmama, idg. -m l̥ék̯^{u}-r̥ : l̥l̥ék̯^{u}r̥ : ljek̯^{u}r̥ : arm. leard enz., oind. rā́jan sōma : rā́jant- sōma, oind. vajriñ çnathihi : vajriñchnathihi, oier. nī-m-tha : nīmptha (non sum) enz enz. (1).

516. Tot nog zagen wij alleen subordinatie van articulaties als zij onmiddellijk op elkander volgden.

Na al het vorige zal het ieder echter wel duidelijk zijn, dat wij hetzelfde hebben te verwachten bij allerlei paren van consonanten die wedijveren in energie van articulatie, mits zij maar binnen de perken van onze secundaire eenheid, de constructie, staan.

En hierover handelt in het bizonder het reeds genoemde werk van MAURICE GRAMMONT : *La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes*, Dijon, 1895.

Vooral heeft deze met groote zorg nagegaan, aan welke combinatorische condities gewoonlijk de meerdere psychologische energie van één der wedijverende consonanten

(1) Verderop komen wij terug op een ontzaggelijke reeks gesystematiseerde voorbeelden hiervan. Zie ook reeds nr 509.

schijnt gebonden te zijn (1), en al lijkt mij nu dit systeem wel wat àl te rigoristisch bijwijlen (vooral voor de uitzonderingen), zeker is en blijft zijne conclusie op blz. 186 : La dissimilation c'est la loi du plus fort.

517. Hiertoe behooren dan ten eerste de gevallen waar slechts één medeklinker tusschen de twee wedijverende instaat. Zoo vooral de liquidae : ogall vertragos : lat. veltragus, germ. Bertrand : spa. Beltran, nd. beerbrot : lit. bembrotas, oksl. velĭbladŭ : russ. verbljud.

Maar verder ook al de andere, met één of meer klinkers of medeklinkers, zelfs heele lettergrepen ertusschen. Daar deze kategorieën reeds dikwijls zijn behandeld mag ik me hier in mijn voorbeelden tot het allernoodzakelijkste beperken.

518. De nasalen en liquidae zijn het talrijkst vertegenwoordigd : gr. νεογνός : got niuklahs, lat. caelum : caeruleus, fra. corridor : russ. kolidór, lat non magis : it. nomà : lomè, it. veneno : veleno, enz. enz. enz.; *mermero : bermo : berbelo : mel : bel enz. Zie GRAMMONT, t. a. p., blz. 162 vlgd., dus *m* tot *b*; gr. *ἀϝεϝδω : ἀείδω, dus *w* tot *j*; cat. mentida : spa. ptg. mentira, spa Gaditana : Garitana, spa. quijada : quijarudo, hom. Ὀδυσσεύς : att. Ὀλυττεύς, dus dentaal tot liquida; lat, quinque : rom. cinque, *k̯ᵘerk̯ᵘero, kerk̯ᵘo, kerkelo, k̯ᵘel, kel, enz., zie GRAMMONT, ibidem, dus labiovelaar tot velaar; got. wundufni : fraistubni, got. gabaurjōþus : wratōdus, got. agisis : riqizis, got. walwisōn : hatizōn (2), dus stemloos tot stemhebbend en omgekeerd; oind. *anaḍuḍbhyas : anaḍúdbhyas, oind. *pariṇakṣati : párinakṣati, dus cerebralen tot dentalen; av.

(1) De hoofdregel is dezelfde, dien wij boven reeds bij de andere differentiaties bevestigd zagen : De klanken cener groep, die al een ander accent heeft, zijn in de gunstigste gelegenheid om ook in dit opzicht het meeste psychische energie te verwerven.

(2) R. THURNEYSEN : *Spirantenwechsel im Gotischen*, IF. 8, 1898, blz. 208-244.

χuηba : oind. kumbhás, lat. fundus : oind. budhnás, osk. feíhúss : gr. τεῖχος, ohd. deda : gr. ἐτέθην, ved. bháribhrati : oind barībharti, dus geaspireerde tot ongeaspireerde mediae en tenues; gr. Φωσφόρος : lat. Posphorus, lat. gr. philosophus : lat. philosopus, lat. gr. Philadelphus : Philadelpus, lat. gr. chirographum : chirograpum (1), dus spiranten tot tenues; gr. γλάγος : kret. κλάγος, ἀβλαβές : kret. ἀβλοπές, dus media tot tenuis; lat. titillum : it. ditello, ags. clucce : ohd. glocka, idg. *pipōmi : oind. píbāmi, oier. ibim, dus tenuis tot media (2). Verder hooren hier ook bij de totale reduplicaties met differentieering van den 1sten consonant als hinkepinken, enz., zie de feiten bij POTT : Doppelung, t. a. p.

519. Ten slotte zien wij ook hier, evenals bij de vroeger behandelde subordinaties, dat het domineerend element het ondergeschikte meer en meer verdrukt, zoodat er ten slotte niets van het gedifferentieerde lid meer overblijft.

Hiertoe behooren op de eerste plaats de gevallen, waar niets dan een medeklinker tusschen de twee wedijverende instaat. Zoo worden č (tš) en dž voor dentalen tot š en ž. Eigenlijk valt hier dus de eerste dentaal uit. Zoo : fra. dial. (3) rètštā : rèštā, ōdždœ : ōždœ, slov. vračĭstvo : vraštvo, slov. četyrije : štirje, slov. četvrŭtyj : štrti, serv. *zamačĭtati : zamaštati, serv. *počĭtenje : poštenje, serv. čĭto : što.

520. Verder werden in vele oude Idg. talen reeds

---

(1) W. SCHULZE : *Posphorus*. KZ. 33, 1894, blz. 386 vlgd.

(2) Zouden niet vele Idg. wisselingen van tenuis en media op dergelijke wijze te verklaren zijn? Later zullen we zien, dat hier echter ook andere factoren in het spel zijn.

(3) Damprichard in Franche-Montagne. Deze overgang komt ook buiten de woordgrens maar binnen constructies voor. Zoo pwò l'ènwōdž dü : pwò l'èmwōž dü (pour l'amour de Dieu) enz. Zie M. GRAMMONT : *Le patois de la Franche-Montagne*. MSL. VII, 1892, blz. 471. Cf. *La dissimilation*, t. a. p., blz. 51.

ksk, psp, tst, gzgh, bdbh en dzdh respectievelijk tot sk, sp, st, zgh, dbh en zdh.

En zoo met alle dergelijke consonantenverbindingen, als slechts de eerste en laatste een of ander element van articulatie hetzelfde hadden.

521. Maar verder weer al de gevallen, waarvoor bij Grammont in de Commentaires : O d. w. z. ***nul*** voorkomt. Ik herinner b. v. slechts aan gevallen als : gr. πτύω, *πτυτιζω : πυτίζω, gr. στρατός : dial. σρατός, oksl. skolĭka : lat. siliqua, oksl. bratrija : bratija, lat. praestrīgiae : praestīgiae, mhd. pfenninc : pfennic, gr. δρύφρακτος : δρύφακτος, oind. várdhras : vadhras, enz. enz.

522. **B** en **C**. Maar ook de psychische inertie en voorbarigheid werken op het articulatie-accent zeer duidelijk. En hier zie ik zelfs van alle voorbeelden af, daar zij in alle handboeken te kust en te keur, wel is waar onder de min-of-meer bedenkelijke namen van progressieve en regressieve assimilaties maar toch in alle wenschbare volledigheid staan bijeengebracht. Ik herinner er alleen aan, wat mijns inziens niet genoeg in het oog is gehouden, dat Bartholomae's Idg. aspiratenwet, niets anders is dan inertiewerking, met onmiddellijk daaraan verbonden kapitale differentieering of uitstooting der eerste aspiratie.

Verder wijs ik er op, dat deze gevallen zich nu vooral sterk buiten de woordgrens *in* de constructies vertoonen. Allerlei Sandhiregels zijn niets dan toepassingen (gedeeltelijk overdreven toepassingen, gelijk wij later zullen zien) van de inertie en de voorbarigheid der articulatie.

Voor het overige, zijn, zooals ik zeide, de handboeken volledig genoeg. Evenwel met éene zeer zeer gewichtige restrictie : Men vindt er assimilatie van vokalen aan vokalen, van consonanten aan consonanten, maar van den invloed der articulatie van vokalen op consonanten : geen spoor (1).

---

(1) Wel gelijk wij boven zagen : invloed van de vokaalkleur

523. En toch, dat lag zoo voor de hand (1). Wij weten toch al lang, dat een stemhebbende media, aan een nabije tenuis hare stemtrillingen kan mededeelen, wij gelooven vast, dat eene meer open aspirata op een sterk gesloten media of tenuis hare mondopening kan overdragen (wet van BARTHOLOMAE) en wij denken er niet aan, schijnt, dat de vokalen, die immers ***stemhebbend*** en ***open*** zijn ***bij uitnemendheid***, dienzelfden invloed toch misschien ook wel eens zouden kunnen uitoefenen.

524. En dit zelfverwijt drukt te zwaarder als wij zien, dat reeds in den jare 1854, Professor BOLLER (2) te Weenen,

---

b. v. in de al te duidelijk sprekende palatalisaties. Alleen PAUL PASSY : *Étude sur les changements phonétiques*, Paris, 1890, blz. 168, maakt eene gunstige uitzondering.

(1) Eene theoretische moeilijkheid kan er gemaakt worden. Inertie en phonetische voorbarigheid toonen zich uitsluitend bij klanken die veel psychische energie hebben. Nu blijken echter de klinkers (trouwens even als de mediae en aspiraten) naar de boven gegeven bepaling relatief niet rijk te zijn aan articulatie-energie. Dus mogen ze ook in de articulatie althans geene inertie of voorbarigheid vertoonen. Maar een klinker is één psychologisch geheel. Heeft dus zoo'n geheel onder een of ander opzicht energie, dan kan zich die door de associatie, die eigenlijk het geheel tot geheel maakt, allergemakkelijkst op alle andere deelen overdragen. Dit voor de theoretische weerlegging. Op de praktische bizonderheden komen we later terug.

(2) *Die Consonanten-Erweichung*. Sitzungsberichte der Phil. Hist. Classe der k. Akademie der Wiss. Wien 1854. Bnd. XII, blz. 441-467, blz. 637-666, Bnd. XIII, blz. 184-211. Als een uitstekende inleiding tot onze behandeling vatten wij hier zijne hoofdconclusies samen :

1° Die Erweichung der Consonanten findet sich überhaupt in allen Sprachen. 2° Die Erweichung tritt sporadisch auf. 3° Wo sich die systematisch ausgebildete Erweichung bis zu ihrem Ausgangspuncte verfolgen lässt, zeigt sie sich auf einen engen, durch erkennbare Grenzen bezeichneten Umfang beschränkt. Ueber diese schreitet sie erst später hinaus. 4° Die Veränderungen erstrecken sich nicht auf alle Consonanten gleichmässig, sondern werden durch die Quantität und Qualität der Laute bestimmt. 5° Die Lautbewegung ist eine

steunend op een eerbiedwaardig materiaal uit meer dan zestig Oeral-Altaïsche, Indogermaansche, Chamito-Semitische, Maleisch-Polynesische en Indo-Chineesche talen in juist dienzelfden verweekenden invloed van de vokalen op de consonanten, een verschijnsel had gezien van zóó algemeene diepgaande inwerking op de ontwikkeling der talen, dat we tot nog toe bijna tevergeefs naar andere wetten zoeken, die met deze in algemeenheid kunnen wedijveren,

Maar laten wij nu dan, eindelijk tot inzicht gekomen, met beschaamden maar daarom verdubbelden ijver de lang vergeten of veronachtzaamde feiten bijeenbrengen, en er van leeren, wat ze zoo duidelijk te leeren aanbieden.

Hier ter plaatse kan het evenwel ***mijn*** doel niet zijn het werk van Boller over te doen, en zoo compleet mogelijk het thans toegankelijke materiaal hiervoor bijeen te brengen. Slechts zooveel wil ik bijeenzetten, dat het algemeene van dit verschijnsel voldoende aan het licht komt.

525. Ten eerste dan : het experimenteel bewijs.

« Ce que nous ne cherchions pas, et que nous avons été bien aises de trouver, c'est l'intervention anormale du larynx pour des consonnes fortes intervocaliques »,

---

continuierlich fortschreitende, sie bricht sich aber an bestimmten Puncten und bildet einen Niederschlag, womit die Bewegung entweder erlischt, oder neuerdings in Strömung geräth. 6° Die Bezeichnung ist den neu entwickelten Lauten nicht adaequat. 7° Die Erweichung der Consonanten hängt mit den umgebenden, und insbesondere mit den vorausgehenden Lauten zusammen, so dass diese als disponirende Ursache angesehen werden müssen. *Sie erscheint regelmässig nur innerhalb eines durch den Accent abgegrenzten Lautcomplexes (Wort oder durch Construction enger verbundene Satzglieder).* 8° Die Natur jeder einzelnen Sprache bestimmt die Grenzen, innerhalb welcher die bedingenden Momente wirksam werden. 9° Die Erweichung selbst charakterisirt sich dadurch, dass sie der Intension der articulirenden Muskelthätigkeit Abbruch thut.

zoo eindigt ROUSSELOT zijne inleiding der « Recherches de phonétique expérimentale sur la marche des évolutions phonétiques d'après quelques dialectes-bas-allemands » (1).

In 't Rijnlandsch van GREIFSWALD klonk *at-u-rə-noch* (habt ihr deren noch) als *ad-u-rə-noch*. De kromme wijst uit, dat de stembanden tusschen *a* en *u* in trilling zijn gebleven. In *op èmól* (auf einmal) was de *p* ook voor het grootste deel stemhebbend (t. a. p., blz. 787-88). Hier zien wij dus onmiskenbaar, de inertie of de voorbarigheid (waarschijnlijk beide) van de *stemtrilling* der klinkers.

526. En nu de mondopening?

De sluiting der lippen bij de *p* van op (auf) en lópm (laufen) is even onvolkomen als b. v. tijdens de *m* van hetzelfde woord, terwijl b. v. de *b* in *bereg* een volkomen sluiting vertoont. « Le *p* tend à devenir spirant. De même, en poméranien le *p* et l'*m* de lópm ne sont pas plus fermés que le *v* (t. a, p. blz. 781 en 788-89.) Hier spreekt dus duidelijk althans de *inertie* der *mondopening*.

527. Men heeft zich misschien met verwondering afgevraagd, waarom wij hier in tegenstelling tot de vroegere hoofdstukken **B** en **C**, m. a. w. inertie en voorbarigheid niet afzonderlijk behandelen. Dit vindt zijn reden in de moeilijkheid die wij hier al aanstonds bij het experimenteel bewijs ontmoeten :

Meestal treedt de verweeking (in dezen term vatten we mondopening en stemtrilling onder invloed van voorafgaande of volgende vokalen samen) op, bij intervokalische consonanten. Zeer dikwijls ook als alleen een vokaal voorafgaat. Tamelijk zelden als alleen een vokaal volgt.

---

(1) La Parole, 1899, blz. 769-791. Vergl. ook ROUSSELOT : *Modifications phonétiques*, blz. 109-110.

Hieruit meenen wij te mogen besluiten, dat de ***inertie*** eigenlijk de voornaamste factor is, maar dat de ***anticipatie*** toch ook in dezelfde richting werkt, evenwel met minder energie.

528. Als wij de verschillende theoretische mogelijkheden waarin deze verweeking zal kunnen voorkomen nagaan, vinden wij de volgende gevallen (1) :

1° p, t, k : b, d, g, invloed der stembandtrilling.

2° s, f, þ, χ : z, ƀ, đ, ǥ, » » »

3° p, t, k : f, þ, χ, invloed der mondopening.

4° b, d, g : ƀ, đ, ǥ, » » »

5° z, ƀ, đ, ǥ : vokaalmore, » » »

Bij een aandachtige beschouwing dezer gevallen, doen zich aanstonds nog eenige gecombineerde mogelijkheden op, waarvan wij slechts de twee voornaamste noemen :

6° p, t, k : ƀ, ǥ, đ, invloed van stembandtrilling ***en*** mondopening.

7° b, d, g : vocaalmore, » » » » »

Nr 6° is een combinatie van 1° en 4° of van 3° en 2°.

Nr 7° » » » 4° en 5°.

Welnu voor al deze theoretisch-mogelijke gevallen bieden de Idg (en ook bijna alle niet-Idg.) talen, talrijke en ondubbelzinnige voorbeelden.

Dikwijls behandel ik met de vocalen ook de liquidae en sonanten mee, daar zoo de overgangen en samenhang van twee verwante verschijnselen het best aan het licht komen.

Om plaatsruimte te sparen geef ik geene voorbeelden van algemeen erkende overgangen, als daarvoor niet een bizondere reden voorhanden is.

---

(1) Later zal blijken, dat deze gevallen nog allerlei tusschenstadiën toelaten. Onze opnoeming is dus alleen in zoover volledig, dat ze alle mogelijke richtingen aangeeft, niet alle mogelijke rustpunten.

529. 1° **Tenues tot mediae.** *Armen.* na nasalen en liquidae (1). *Ogr. dial.* (Pamphyl.) (ν)δ uit ντ. *Ngr.* na nasalen (2). *Albaneesch* na nasalen. *Pruis.* *k : g* vóór stemhebbende *n* en *r* (3). *Oer-italisch* tusschen nasaal of vokaal en vokaal of liquida. *Oier.* na nasalen. *Idg.* afwisseling na nasalen of in ww. die althans elders een nasaal-infix vertoonen. *Nperz.* na vokalen, *r* en *n* (4). *Ossetisch* na vokalen, *r* en *n* (5). *Apabhraṃça en andere prakrits* na vokalen, en althans *t* tot *d* na nasalen (6). *Oeritalisch* na vokalen als de tenuis in Auslaut staat. *Kymrisch* na vokalen. *Nieuw-Iersch* in leenwoorden na (lange) vokalen (7). *Romaansch* (8) (behalve Rumeensch en Zuid-Italiaansch) tusschen betoonde en onbetoonde vokalen of tusschen vokaal en liquida (9). *Oud-Deensch* (1200-1350)

(1) A. MEILLET : *Esquisse d'une grammaire comparée de l'Arménien classique,* Vienne, 1903, § 11.

(2) A. THUMB : *Handbuch der neugriechischen Volkssprache,* Strassburg, 1895, § 15.

(3) H. HIRT : *Zur Betonung des Preussischen.* IF. 18, 1899, blz. 37,

(4) H. HÜBSCHMANN : *Persische Studien,* Strassburg, 1895, blz. 188 vlgd., 237 vlgd., 175 vlgd.

(5) H. HÜBSCHMANN : *Etymologie und Lautlehre der Ossetischen Sprache,* Strassburg, 1887, blz. 93, 97, 98.

(6) R. PISCHEL : *Grammatik der Prakrit-Sprachen,* Strassburg, 1900, § 192, 198, 202, 204, 275.

(7) L. CHR. STERN : *Tec, tegach, teckaf, tecket.* Zeitschr. f. celtische Philologie, III, 1901, blz. 148.

(8) ROUSSELOT : *Changements phonétiques,* t. a. p., blz. 278 vlgd.

(9) Wij deden in de lijst onzer theoretische gevallen (nr 528) juist of de overgang van tenuis tot media niets anders was dan invloed der stembandtrilling. Dit is natuurlijk wel het gewone en voornaamste, maar niet het eenige, daar, gelijk uit onze voorafgaande bemerkingen reeds bleek, dan de mediae toch ook altijd een minder energieke mondsluiting hebben dan de tenues, en hier dus ook invloed der mondopening mogelijk moet zijn. Dit zien wij nu duidelijk in het midden-Italiaansch : na zoogenaamd gesloten vokalen is de lat. tenuis gebleven; na de meest-open *a* is zij tot media verweekt;

intervokalisch en in Auslaut na vokaal (1). *Indogermaansch*, intervokalisch, zoogenaamd « in Wurzelauslaut ». Zoowel in het Oind. als in het Armenisch, Grieksch en Italisch, om van het Keltisch en Germaansch (waarover later) nu maar te zwijgen, ontmoeten we sporadisch dergelijke verschijnselen. Laat men de Oud-Indische voorbeelden aan de volkstaal wijten, goed, maar moet die altijd jonger, onoorspronkelijker zijn, dan de Veda? In het Armenisch vinden wij *auti : awdi (Genetief); het demonstratief ayd, -d, gaat zeker op een Idg. *t* terug. In het Grieksch tracht men natuurlijk ook alles afzonderlijk te verklaren; maar het wordt gewoonlijk niet opgemerkt, dat naast δεκάδος nog een heele kategorie moet meetellen : de nomina agentis op -ας, -άδος. Blijkens oind. bharatas : lat. ferentis tegenover φερόντος en got. bairandins, had deze formatie Ablaut in het suffix : naast Acc. *bhuĝóntn̥ stond een Genetief *bhuĝn̥tós. Welnu, hieraan beantwoorden gr. φυγόντα, en *φυγάτος : φυγάδος, en nu ontwikkelden beiden verder een zelfstandig paradigma. Voor het Italisch denken wij buiten de aangehaalde voorbeelden, nog aan lat. vicesimus : vigesimus, viginti, sucus : sugo, verder vooral aan de *-d*, van het Neutrum Sing. en den Instrum. (2), maar toch het meest aan de frequente Oskisch-Umbrische verwisselingen, die er CONWAY zelfs toe brachten de mediae voor stemlooze lenes aan te zien.

530. 2° **Scherpe spiranten tot zachte spiranten.** Voor de intervocalische *s* die tot *z* en dan dikwijls tot *r* wordt, zijn de voorbeelden te veelvuldig en bekend, dan

---

lat caecum : cieco, maar lat. acum : ago; lat. petram : pietra, maar lat. patrem : padre. Cf. PASSY : *Changements phonétiques*, t. a. p., § 396.

(1) A. NOREEN : *Geschichte der Nordischen Sprachen*. PAULS *Grundriss* I², § 180-182.

(2) A. BEZZENBERGER : *Idg. tenuis im Auslaut*, BB., XIV, 1888.

dat ik er hier eene bloemlezing van zou trachten op te maken. *Keltisch* passim intervokalisch. *Portg. en Spaansch* intervokalische f tot ƀ. *Skandinavisch* na vokalen, *l* en *r*. *Oud-Saksisch* « in stemhebbende omgeving ». *Angelsaksisch* eveneens, maar hier is de klaarblijkelijkheid door de slordige schrijfwijze verduisterd. *Middelhoogduitsch* « in stemhebbende omgeving » *f* tot *v*. *Ossetisch* « zwischen tönenden » (1). *Afghaansch* intervokalisch. En GRAY (2) zegt in het algemeen zelfs : « In the Iranian dialects a voiceless intervocalic consonant regularly becomes voiced ».

531. 3° **Tenues tot scherpe spiranten** (de aspiraten vormen den overgang). *Oud-Iersch* na vokalen. *Latijn* « in stemhebbende omgeving » tot aspiraten, (later, minstens de ph ook tot f) (3). : gr. : ἄγκυρα : lat. anchora; sepulcrum : sepulchrum; lacrima : lachrima; Cartago : Karthago; Cetegus : Cethegus; centurio : centhurio; sulpur : sulphur : sulfur; gr. κόλπος : laat-latijn colfus; Trophime : Trofime, enz. *Nieuw-Iersch-Engelsch* intervokalisch : making : meiχing; eating : eaþing; blacking : blaχing. *Nederduitsche dialecten* eveneens gelijk wij leerden van ROUSSELOT : zie nr 525-26. *Nederlandsch* tusschen vokalen en l : Kiliaen : bokel : nnl. bochel; nijpen : 17d eeuwsch nijfelen (4). *Grieksch* tusschen vokalen en nasalen eerst tot aspiraten, later tot spiranten : hom. λίπα (oind. limpáti) : ἀλείφω, ion. lesb. dor. δέκομαι : att. δέχομαι, hom. κέκοπα : att. κέκοφα, (geen loutere analogie cf. oind. suşvāpa = jav. hušχvafa), κολοκύντη : κολοκύνθη; πέμπελος : δυσπέμφελος, lit. per.-leñkis :

(1) WSEWOLOD MILLER : *Die Sprache der Osseten*, Strassburg 1903, § 23, 5; § 29, 2; § 37, 4.

(2) LOUIS H. GRAY : *Indo-Iranian Phonology*, New-York, 1902, blz. 48.

(3) F. SOMMER : *Handbuch der Lateinischen Laut- und Formenlehre*, Heidelberg, 1902, § 159.

(4) W. v. HELTEN : *Iets over de aspiratie in het Nederlandsch*. Taal- en letterbode, 1873, blz. 296.

gr. λαγχάνω, gr. ἀχίς : ἀκαχμένος, gr. ἐξαπίνης : ἐξαίφνης (1). *Armenisch* inlautend na liquidae, nasalen en intervokalisch (2). *Arisch* intervokalisch en na liquidae en nasalen : gr. πλατύς : oind. pṛthúṣ, av. pərəθuṣ, gr. πόντος : oind. pánthās : av. paθ-, lat rota : oind. ráthas : av. raθō. *Oud-Iraansch* werden de tenues aspiratae en eenige tenues na vokalen tot stemlooze spiranten : g.av. stā : χšayaθā; oind. sákhā : av. haχa, oind. çaphás : av. safa; oind. asmā́kam : operz. amāχam : oss. maχ, oind yuṣmā́kam : oss. smaχ, oind. tákati : oss. täχun, oind. suṣvāpa : jav. hušχvafa. *Noord-Balūčī* na vokalen (3) : zuid-bal. kapag : noord-bal. khafaγ, zbal. sučog : nbal. sušaγ, zbal. dāta : nbal. dāθa, zbal. gwāt : nbal. gwāθ of gwās, zbal. dap : nbal. daf, zbal. rēk : nbal. rēχ.

532. 4° **Mediae worden tot zachte spiranten** (de mediae aspiratae vormen den overgang). *Oer-keltisch* na vokalen (4). *Latijn* (100 na Chr.) intervokalisch ƀ en ǥ : incomparabili : incomparavili; triginti : trienta; quibus : quivus; jubente : juvente. *Romaansch* her en der intervokalisch (d : dh : đ : r; g : ǥ : y) : lat. fabam : it. prov. fava, fra. fève; lat. mutum : ofra. mudho; lat. credere : Montferrat krairir; lat. rugam : oraet. ruye; lat. legat : ofra. leie. (*Middelhoogduitsch* na vokalen en liquidae : gëben rijmt op lëwen; Wolvolderode : hess. Wolvolderore, āge : pfälz. āǥe). *Albaneesch* intervokalisch en na *r* : d

(1) Voor deze gevallen sluit ik mij *in het algemeen* bij Brugmann aan, die de verklaring door een in *h* overgegane *s* niet voor alle voorbeelden kan aanvaarden.

(2) Meillet : *Grammaire comparée de l'Arménien classique*, t. a. p., § 10; Scheftelowitz : *Zur altarmenischen Lautgeschichte*, BB. 28, blz. 382 vlgd., 29, blz. 13 vlgd. Ook reeds Hübschmann natuurlijk.

(3) W. Geiger : Dialekspaltung im Balūčī. Sitzungsber. d. k. bayr. Ak. d. Wiss. phil-hist. Cl. 1889. Bnd 1, blz. 75 vlgd.

(4) Holger Pedersen : Aspirationen i Irsk, en sproghistorisk undersøgelse, første del, Leipzig, 1897, blz. 171-172.

tot đ. *Armenisch* na vokalen b, ǰ, j tot v, ž, z : vgl. har-b met bani-v; in-ǰ met khe-z; ǰer met iž, iži (1). *Prākrit* intervokalisch b : v, kalebaras : kalevaras; kabaras : kavalas (2). Beide voorbeelden komen ook in het *Oud-Indisch* reeds voor, en nog in veel andere gevallen treffen wij hier een sporadische wisseling tusschen *b* en *v;* maar de eenige regel, dien Wackernagel (3) heeft kunnen ontdekken, is : dat de vormen der werkwoorden bṛh- en vṛh- dan alleen werden verward, *wanneer de Anlaut tusschen vokalen stond.* Dat hier de vokalen (en liquidae?) wel altijd de induceerende factor zullen geweest zijn blijkt ten duidelijkste uit de verwante Oud-Perzische gevallen. *Oer-Iraansch*, na vokalen, alle mediae aspiratae en spoedig daarna ook de mediae. *Noord-Balūčī* na vokalen (4) : zbal. šōdag : nbal. šudaγ, zbal. janagā : nbal. janaγā, zbal. pād : nbal. phāδ, zbal. wāb : nbàl. whāw.

533. 5° **Zachte spiranten worden tot vokaalmore.** Voor *ʒ* is het geval bekend genoeg evenals voor de nasalen en liquidae. Ik bepaal mij dus tot ƀ, đ, ǥ. *Oud-Iersch* na vokalen, vóór liquidae en nasalen : nkymr. niwl : nēl, gall. Bracagnos : Broccān, oind. jajñé : okelt. *gegnar : ro-gēnar, *tlagm : tlām; *u̯egno : fēn. *Laat-latijn* gm : um, fragmentum : fraumentum, pegma : peuma, pigmentum : oit. piumento, *mlat.* sagma : sauma, ags. seam, ohd. soum en onder invloed daarvan got. bagms : ags. beam, ohd. boum. *Skandinavisch* na vokalen : got. mag : *mag : on má; got. maþl. : *mađl : mál. *gh* na *ø* gaat in Schonen tot *i* in Seeland tot *u* over; schon. høi : seel. høu (hoog) enz. *Angelsaksisch* g in frignan : frínan, enz. *Nederlandsch* : zegde : zeide, gezegd : gezeid. *Romaansch* her en der intervokalisch : lat. plagam : Engad. pleya, fra.

(1) Meillet, t. a. p., § 8.
(2) Pischel, t. a. p., § 201.
(3) *Altind. Gramm.*, I, § 161.
(4) Geiger : *Dialektspaltung*, t. a. p.

plaie; lat. cretam : ofra. crara : nfr. craye. *Nieuw-Iraansch*, passim na vokalen : np. lab. lau, np. āb : āu, np. māda : māya, np. bād : vāi.

534. Welnu al deze veranderingen komen ook buiten de woordgrens in de constructie voor.

Ik noem hier niet al de voorbeelden van Oud-Indische en Oud-Iraansche sandhi, die elk voor zich onder de genoemde of niet genoemde groepen kan thuisbrengen.

Alleen wijs ik erop dat de klassieke Sanskrit-grammatica ons heel weinig helpen kan bij het opsporen der constructies, omdat de Indische sandhi door kunstmatige ontwikkeling tot een kweekplant, tot een sierbloem is geworden. Dat blijkt duidelijk uit de veda. Dat hier *niet* gelijk later zoo maar alles-en-nog-wat met sandhi aan elkander werd gelijmd, maar syntactische samenhang voor de verbinding der woorden gevorderd werd, hebben BENFEY, OLDENBERG en BARTHOLOMAE reeds bewezen (1) Maar ook in 't Pāli en de Prākrits wordt de sandhi weer aanstonds tot hare natuurlijke functies beperkt : « In Sandhi stehen nur Wörter, die der Construction nach oder sonstwie in der Gliederung des Satzes enger zusammengehören : Substantiv und attributives Adjectiv, Pronomen und Substantiv, Verbalform und der dazu gehörige Casus, besonders das ihr vorausgehende Object, die Negation und das negirte Verb, bei Vergleichen das verglichene Wort und die Vergleichungspartikel *iva;* ebenso schlsessen sich die Partikel *ca* und das hervorhebende *eva* eng an das vorhergehende Wort an, bisweilen auch ein Adverb an die folgende Verbalform u. a. m. » (2).

---

(1) Zie een korte samenvatting der uitgebreide literatuur hieromtrent bij WACKERNAGEL : *Altindische Grammatik*. I, t. a. p., blz. 306 vlgd.

(2) WINDISCH : *Ueber die Sandhiconsonanten des Pali*, Ber. d. Sächs. G. d. W., 1893, blz. 228. Voor de Prākrits zie PISCHEL, t. a. p., § 169 vlgd. en § 353.

Waar secundaire eenheden uit meerdere woorden bestaan, is er overal Sandhi. De Grieksche en Latijnsche inscripties wemelen er van. In alle moderne talen komt ze voor. Maar onder al de Indogermaansche talen is zij wel nergens zoo duidelijk en sprekend als in de geschiedenis van de Keltische idiomen. Reeds J. C. ZEUSS (1) gaf in 1853 al de constructies aan, waarin ze voorkomt; en deze uitvoerige lijst is opnieuw een heerlijke bevestiging der hoofdstelling van dit tweede deel. Weldra zullen wij het ondernemen uit deze Keltische sandhi, veel, zeer veel te concludeeren. Maar hier eerst eenige voorbeelden van wijd en zijd.

535. 1° *Nederlandsche en Nederduitsche dialecten* b. v. Leuvensch : ge gūt : ge gūd af (ge gaat af). ***Oudiersch*** : innan tuath : inna duath, innan cert : inna gert. ***Bretonsch*** : kein : he gein, teod : he deod, pen : he ben, he (= zijn) = *esi̯o (2). ***Logudoro*** : sas cosas : una gosa, sos poveros : su boveru, sos tempos : su dempu (3). ***Latijn*** : oind. çravasyám : -glōria. ***Ossetisch*** : jav. enclitisch tū : du (« ***d*** im Satz nach Sonoren » BARTHOLOMAE). ***Armenisch*** : Idg. tu : du. ***Prākrit*** : Oind tu : du. ***Nieuw-Perzisch*** : Pāmir dial. mu pucik : mu bucik; a pic : a bic. Yaghnōbi īt wiāra : īd wiāra, rāt ašavār : rād ašavār. ***Oudhoogduitsch*** : NOTKER's canon (p t k : b d g).

536. 2° *Nederduitsch* (4) : der brief ist da : də braevis

(1) *Grammatica celtica*, Lipsiae 1853, I, blz. 191-228.

(2) H. D'ARBOIS de JUBAINVILLE : *Éléments de la Grammaire celtique*, Paris, 1903, blz 79-80.

(3) H. SCHUCHARDT : *Phonétique comparée*, Romania III, 1874, blz. 10, een fundamenteel artikel, waarvan de resultaten door de Romanisten oogenschijnlijk zijn verwaarloosd. Vergelijk nog het materiaal, niet de onwetenschappelijke tirades van Prince LOUIS BONAPARTE : *Initial mutations in the living celtic, basque, sardinian and italian dialects*. Transactions of the philolog. Soc. London, 1882-84, blz. 155-202.

(4) F. HOLTHAUSEN : *Die Soester Mundart*, Norden-Leipzig, 1886, blz. 49.

tā; mach ich : mag ik; hals ab : halz af. ***Nederlandsch*** (1) : gaf ik : gav ik maar gaf (h)i : gaffie; las ik : laz ik maar las (h)i : lassie; als ik : alz ik maar als (h)i : assie. ***Middelengelsch*** (2) : þeos fondunges : ilke vondung; þet fifte : þe vifte. ***Oudhoogduitsch*** : NOTKER's canon (f : v). ***Fransch*** : neuf heures : neuv-eur; dix heures : diz-eur. ***Florentijnsch*** : divien celebre : uomo šelebre; gran gelo : molto želo.

537. 3° ***Oud-Iersch*** : lat. ō care : ā chara; lat. duo cari : dā charit; *do tol : do thol. ***Kymrisch*** : calon : ei chalon, troed : ei throed, pen : ei fen. ***Florentijnsch*** (3) « gorgia fiorentina » : il cavallo : questo χavallo; in croce : la χroce; partí contento : sono χontento. ***Avestisch*** : gr. εὔπατρις : jav. hufᵊdrīš. ***Oudindisch*** : çraddhá : suhṛd-.

538. 4° ***Iersch*** oud en nieuw gelijk algemeen bekend is. ***Bretonsch*** : breac'h : he vreac'h, dourn : he zourn, gar : he c'har, sae : e zae. ***Latijn*** : gr. δαήρ : lat. lēvir; olat. dingua : lat. lingua; olat. dacruma : lat. lacruma; olat. dautia : lat. lautia. Vergl. *mādos : mālus; odor : olēre; sedēre : solium; pedes : peres; madidus : maridus; *medidies : meridies; 'Αδάρειον : 'Αλάρειον (4).

539. Tot nog toe zagen wij alleen de inertie en anticipatie van het medeklinker-accent werkend op de onmiddellijk-nabije omgeving. Ook hier evenwel komen al-

---

(1) A. COHEN STUART : *Eene bijdrage tot de Nederlandsche uitspraakleer.* Taal- en Letterbode, III, 1872, blz. 298 vlgd.; W. L. v. HELTEN : *Over de verscherpte uitspraak van ʒachte, en de verʒachte uitspraak van scherpe stomme consonanten in het normale Nederlandsch.* Taal en Letteren, V, 1895, blz. 229 vlgd.; TH. COLINET : *Leuvensche Bijdragen*, I, 1896, blz. 111 vlgd.; L. GOEMANS : *Leuvensche Bijdragen*, II, 1897, blz. 112 vgld.; W. v. SCHOTHORST : *Het dialect der Noord-West-Veluwe*, Utrecht, 1904, blz. 71.

(2) JESPERSEN : *Studier over engl. Kasus*, 1891, blz. 173 vlgd.

(3) SCHUCHARDT : *Phonétique comparée*, t. a. p., blz. 21 vlgd.

(4) Archiv f. lat. Lexicogr. XIV, 1905, blz. 284.

thans bij de inertie gevallen voor, waar een klinker gevolg en oorzaak scheidt.

Het is toch duidelijk, dat alle oorspronkelijk gedeeltelijke reduplicatie aan inertie van den meest-energieken klank (1) is te wijten. Nu is het zeker onloochenbaar, dat in den loop der taalgeschiedenis her en der gedeeltelijke en verminkte herhalingen door differentieering uit volle herhalingen zijn ontstaan; maar daaruit volgt volstrekt niet, dat de Idg. reduplicatie oorspronkelijk altijd een volle herhaling geweest is. Te meer daar wij ook in nieuwere talen zulke reduplicaties nog voortdurend zien ontstaan als bébête, fifille, enz. (2).

Voor de verdere motiveering dezer inertie in de reduplicaties moet ik naar ons hoofdstuk over de semasiologie verwijzen.

540. D. Ook de contaminatie heeft krachtig op het articulatie-accent ingewerkt.

Om nu maar bij het Keltisch te blijven begrijpen wij dat het object of een noodzakelijke bepaling na een verbaalvorm met klinker in Auslaut de zoogenaamde aspiratie kreeg. Dat is heel regelmatige psychische inertie.

Maar wat er van te zeggen als reeds in den codex van Sankt-Gallen (oier.) het geaspireerde object van het werkwoord door het subject gescheiden is; en toch altijd aspireert, ook al ging het er-tusschen-staande subject *niet* op een klinker uit? Wat er van te zeggen als langzamerhand ook na niet-op-vokaal-auslautende-verbaalvormen, het object en de bepaling tòch aspiratie vertoonden; ja, als ten slotte in het nieuwe Iersch de aspiratie in al dergelijke bepalingen en objecten tot vasten regel werd, waar of hoe ze ook stonden (3)?

---

(1) MERINGER-MAYER : *Versprechen und Verlesen*, Stuttgart, 1895, blz. 160 vlgd.

(2) HULTENBERG, t. a. p., blz. 24, 25 en 48.

(3) HOLGER PEDERSEN : *Die aspiration im Irischen*. KZ. 35, 1897, blz. 315 vlgd., § 16-22.

Niets anders dan dit. Aan het eigenaardig phaenomeen, dat wij boven als ***overgang tusschen absolute en relatieve beaming*** karakteriseerden (nrs 94-95) is doordat de overgroote meerderheid der verbaalvormen op vokalen uitgingen, de aspiratie vast geassocieerd gaan worden; en zoo trad deze langzamerhand overal op, waar dit eigenaardig phaenomeen zich vertoonde.

Bij Holger Pedersen t. a. p. kan men nog tallooze andere voorbeelden van verdwaalde aspiratie naslaan. Hier herinner ik nog slechts aan de aspiratie na ***alle*** voortonige praeposities (§ 44), het optreden der eclipse-***n*** als relatief-***n*** (§ 73-75), de Genetief van eigennamen en andere substantiva, het tweede volgende adjectief na een aspireerend substantief (§ 95) enz.

M. a. w. gelijk Boller al opmerkte, « Indem diese Gesetze mit gewissen grammatischen Bildungen in ursächlichem Zusammenhange stehen, gewinnen sie eine secundäre begriffliche Geltung die ihnen vom Hause aus fremd ist », t. a. p., blz. 203. Zoo ten slotte verliezen de declamaties van Prince Lucien ·Bonaparte (Initial mutations) tegen Hugo Schuchardt tot het laatste schijntje van redelijkheid; daar hiermede zoowel de opkomst als de uitbreiding der verweeking psychologisch volkomen zijn gerechtvaardigd.

541. E. En nu weer de samenwerking al dezer krachten in het vers.

De alliteratie natuurlijk in de eerste plaats.

Maar niet slechts de bekende tamelijk eenvoudige oud-Germaansche allitteratie; neen vooral de nieuw-Keltische speciaal Kymrische metriek getuigt het duidelijkst, hoe ook weer hier differentiatie en inertie moeten samengaan om een harmonie te zijn voor onze zinnen. Eenige voorbeelden van ***cynghanedd*** met cursiveering der rijmende klanken zal duidelijker spreken dan een lange beschrijving :

teg edrych | *tuag adref. canwn gerdd* || þe | *cawn un* gair. *bygwth* || y maer gloew | *bigan. saer nid* òes | eisiaur *un dy̌n. penllàd* || ar bob | *pennill* ò*edd. fynwes gwàwd* | *fy nysg* y̌*doedd* (1).

Maar verder ook weer de kinder- en volksrijmen. In nr 469 hebben wij alleen op de vokaalkleur gelet. Nu noodig ik mijn lezer uit er nog eens eenige over te lezen met het oog op de differentiatie, inertie en anticipatie der *articulatie*, en dan merkt men weder veel nieuws en treffende eigenaardigheden (2). Die halfbewuste volks- en kinderkunst levert den psycholoog overvloedig en vruchtbaar materiaal.

542. Als *typische eigenaardigheden der articulatie* eindelijk zou ik nu ten eerste nog dieper moeten nagaan wat ik in mijn eerste deel in de noten op blz. 183 en 222 heb aangestipt; verder zou ik er met WUNDT (3) op kunnen wijzen, dat b. v. de naam der *tong* in de meeste talen culmineert in een *dentaal* of *linguaal;* dat de woorden voor *mond* bijna altijd een *m* vertoonen, en die voor *blazen* een *labiaal;* ook is het onbetwistbaar waar, dat de « onmiddellijke-ikheidsgevoelens » een voorliefde hebben voor de gutturalen, de « gevoelens-voor-de-objecten-bij-ons » graag dentalen gebruiken (*t, s*), en ten slotte de « gevoelens-voor-herinneringen-en-subjectieve dingen » meestal een nasaal *m* of *n* verkiezen (4). Maar

(1) Zie hiervoor *niet* M. LOTH : *La métrique galloise*, I, Paris, 1900 (een boek, dat voor de laatste eeuwen volstrekt onvertrouwbaar is), maar wel : J. MORRIS JONES : *Welsh Versification*. Zeitschr. f. celt. Philologie, IV, 1903, blz. 106-143.

(2) Met het oog hierop vergelijke men vooral G. VERRIEST : *Over de grondslagen van het rythmisch woord*, t. a. p., blz. 17-22.

(3) *Die Sprache*, I, blz. 324-25.

(4) Zie veel materiaal bij R. DE LA GRASSERIE : *De l'origine et de l'évolution première des racines des langues*, Paris. 1895, blz. 17 vlgd.

al deze dingen zijn voorloopig nog niet grondig dieper te be handelen, en op slot van rekening voor de taalgeschiedenis van weinig gewicht. Des te meer belangstelling heeft men altijd aan de klankverschuivingen betoond, en de vraag of die misschien ook uit het articulatie-accent te verklaren zouden zijn, dient althans te worden gesteld. Om hier echter het antwoord op te geven, zullen wij her en der al de andere accent-verschijnselen moeten in aanmerking nemen, en daarom beginnen wij voor dit betoog het best een nieuw hoofdstuk, dat dan als een proeve der beloofde combinatie (blz. 49) onze algemeene historische klankleer kan besluiten.

De klankwetten (1).

543. Wij hebben in deze « Grondbeginselen » al verschillende psychologische taalwetten trachten te bewijzen.

Zoo in ons derde hoofdstuk, toen wij aantoonden, dat zich overal en altijd, waar de condities gunstig waren, twee verschillende taalvormen ontwikkelden voor de ab-

(1) Van de zeer uitgebreide literatuur over de theorie der klankwetten citeer ik alleen het beste èn het nieuwste : N. KRUSZEWSKI : *Ueber die Lautabwechslung*, Kasan, 1881; H. SCHUCHARDT : *Ueber die Lautgesetze*, Berlin, 1885; P. PASSY : *Étude sur les changements phonétiques et leurs caractères généraux*, Paris, 1890; L'abbé ROUSSELOT : *Les modifications phonétiques du langage*, Paris, 1891-93; J. BAUDOUIN DE COURTENAY : *Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen, ein Capitel aus der Psychophonetik*, Strassburg, 1895; HERMANN PAUL : *Prinzipien der Sprachgeschichte*[3], Halle a. S., 1898, Kap. I, II, III; E. WECHSSLER : *Giebt es Lautgesetze*, Halle a. S., 1900; W. WUNDT : *Die Sprache*, I, Leipzig, 1900. Cap. IV; H. OERTEL : *Lectures on the Study of Language*, New-York-London, 1901; B. DELBRÜCK : *Das Wesen der Lautgesetze*, Annalen der Naturphilosophie, I, 1902, blz. 277-309; J. VENDRYES : *Réflexions sur les lois phonétiques*, Mélanges Meillet, Paris 1902, blz. 115 vlgd.; P. DE REUL : *De klankwetten*, Taal en Letteren, 13, 1903, blz. 333-357; H. SCHUCHARDT :

solute en de relatieve beaming, twee voor de realiteits- en potentialiteitsbeaming, twee voor de aanduidende en de teekenende beaming.

In ons vierde hoofdstuk hebben wij trachten te insinueeren, dat zich overal en altijd weer het streven veropenbaart, om van de gevoelswoorden beamingswoorden te vormen door te beamen of te reflecteeren op het gevoel (1).

De vier beginselen van psychologisch automatisme zijn alle van denzelfden aard maar nog algemeener. Zij werken overal en altijd, als de omstandigheden het gedoogen.

544. Dit zijn dus natuurwetten. Evenals de natuurwet van de zwaartekracht in het wereldsch physieke, evenals de natuurwet van de voortplanting in het biologische, zoo zijn dit natuurwetten der menschelijke psyche; want ipsas naturales inclinationes rerum in proprios fines dicimus esse leges naturales.

En nu geef ik graag alle termen dezer definitie prijs, als er maar in blijft staan, dat : gegeven de vereischte omstandigheden een wezen van dien aard (physiek, biologisch of psychisch) volgens die bepaalde norma uit zich zelf handelen *moet overal* en *altijd*, en *niet anders kan, zonder eenige uitzondering.*

545. Een psychologische taalwet is dus **een tendenz,** een streven van een of meerdere gecombineerde psychische krachten; om, een zeker taalfeit, of een groep van

---

Zeitschr. f. roman. Philol., 25, blz. 244 vlgd., 253 vlgd.; EUGEN HERZOG : *Streitfragen der Romanischen Philologie, Erstes Bändchen, Die Lautgesetzfrage*, Halle a. S. 1904; KARL VOSSLER : *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1904; A. MEILLET : *Quelques recherches de linguistique,* L'année psychologique, 1905, blz. 462 vlgd.

(1) Of deze twee wetten primaire verschijnselen, dan wel of zij misschien slechts bizondere gevallen van de algemeenere differentiatiewet zijn, is eene vraag, die wij in het hoofdstuk over de semasiologie zullen onderzoeken.

parallelle taalfeiten, in een bepaalde richting te veranderen; waaraan gevolg wordt gegeven ten allen tijde, te aller plaatse en telkens weer opnieuw mits de vereischte omstandigheden aanwezig zijn.

Zoo worden b. v. twee identieke klanken in dezelfde constructie, als ze beide in alle opzichten de allermeeste energie hebben, volstrekt zeker gedifferentieerd; even zeker als een steen in de lucht, die door geen enkele kracht weerhouden wordt, op de aarde neer zal vallen.

546. Maar zijn nu de historische klankwetten van denzelfden aard? Neen, volstrekt neen. Want wat is een klankwet, wat is een Lautgesetz?

Niets anders dan een groep parallelle feiten van klankverandering in één bepaald tijdperk, in één bepaald milieu, één enkelen keer afgespeeld, of meer psychologisch uitgedrukt: **Het gevolg-geven aan een tendenz** van een of meer gecombineerde psychische krachten, om een zeker taalfeit, of een groep van parallelle taalfeiten, in een bepaalde richting te veranderen, in één bepaald tijdperk, in één bepaald milieu, één enkelen keer.

Zoo werd b. v. de Grieksche ᾱ in het Ionisch-Attisch tot een η (één taalfeit); zoo werden de Idg. tenues in het Germaansch tot spiranten (een groep van parallelle taalfeiten).

547. Maar is nu zoo'n klankregel dan eigenlijk wel een wet? Dat ligt aan de definitie, die men van den term *wet* belieft te geven en is dus een woordenkwestie. Maar dit is zeker: ***natuurwetten volgens onze definitie zijn het niet.*** Volstrekt niet. Want onze taalpsychologische natuurwetten verhouden zich tot de « Lautgesetze » juist als de wet der zwaartekracht zich verhoudt tot één regenbui. Want ook in een regenbui hebben wij een ontelbare hoeveelheid droppels, die volgens de wet der zwaartekracht naar beneden vallen. Zoo bevatten de klankwetten, gelijk wij in de opnoeming onzer voorbeelden zagen en verderop

nog beter zullen zien, een ontelbaar getal feiten, die verschuiven ònder den drang van één of meer onzer psychische taalwetten.

548. DELBRÜCK heeft in de laatste uitgave zijner « Einleitung » een merkwaardige gedachte ontwikkeld, op wier belang KLUYVER in het Museum reeds heeft gewezen : de « bedingter Lautwandel » zou bij de vordering der taalwetenschap meer en meer den « unbedingten » terugdringen (1).

Ik ga nu al verder, en houd « unbedingte Lautgesetze » voor onmogelijk.

549. M. a. w. ik sluit mij ten eerste volkomen aan bij WUNDT — die trouwens ***in zulke zaken*** bij de linguisten heel wat meer geloof verdiend had, — als hij zegt : dass generelle, nach denselben Gesetzen in allgemeingültiger Form wiederkehrende Erscheinungen, in den zufälligen Versprechen oder sogar in dem willkürlichen Einfall eines Einzelnen ihre Quelle hätten, das halte ich nicht nur für unerwiesen, sondern auch für durchaus unwahrscheinlich » (2).

Of is er om den regen te verklaren geen wet der zwaartekracht noodig! Dan kan men — om op een meer verwant gebied te blijven — met hetzelfde recht onze moreele begrippen op een toeval of een willekeurigen inval van een gezaghebbenden zedemeester terugvoeren! Zeker, ook zij zijn overal verder uitgebreid en preciezer gesystematiseerd door de overlevering van een Goddelijke openbaring; maar in den grond der dingen rusten zij toch op de dwingendste consequentie onzer menschelijke natuur zelve.

En zoo met alles. Als wij toch gaan ontkennen, dat aan zóó algemeene, en herhaaldelijk optredende verschijnselen, ***natuurlijke*** oorzaken ten gronde liggen, dan houdt

---

(1) B. DELBRÜCK : *Einleitung in das Studium der Indogermanischen Sprache*[4], Leipzig, 1904, blz. 174.

(2) W. WUNDT : *Sprachgeschichte und Sprachpsychologie;* Leipzig, 1901, blz. 61.

alle wetenschap daaromtrent op. Wat zouden we dan nog oorzaken zoeken als het gezochte een louter toeval wezen kan?

Neen, de schrijver der « Prinzipien der Sprachgeschichte » om alleen den meester te noemen, had in zijn hoofdstuk over de klankwetten openhartig moeten verklaren, dat ons tot dusverre de natuurlijke oorzaak hiervan ontging, liever dan ten slotte een uitleg te geven die een noodlottig conflict uitlokt met de Prinzipien van alle wetenschap.

550. En ten tweede, stem ik dus in met Herzog en Vendryes, (vergl. ook Meillet t. a. p.) als zij zeggen : Ich betrachte nämlich *jede mechanische Lautentwicklung* als eine spezielle Wirkung von Vorgängen, die ihre Gründe in Naturgesetzen haben (1). *Tout changement phonétique* peut donc être considéré comme dû à l'action de forces intimes et secrètes, auxquelles convient assez bien le nom de *tendances*. Ce sont ces tendances, qui modifient sans cesse la structure du langage, et l'évolution de chaque idiome résulte en dernière analyse d'un jeu perpétuel de tendances (2).

En ik ga weer verder, en meen die *forces intimes et secrètes*, die *tendances* reeds te hebben in het licht gesteld.

Want ja ik zeids het reeds, zoo is mijn innige overtuiging :

Alle klankwetten vinden hun laatste en volledige verklaring in de gecombineerde werking onzer beginselen van psychologisch automatisme op al de kwaliteiten van het menschelijk taalgeluid; m. a. w. op onze vijf soorten van accent.

551. Daarvan zal ik één voorbeeld tot in bizonderheden uitwerken : de Germaansche klankverschuiving.

Hiertoe moeten wij het evenwel wat hooger ophalen en met de Kelten beginnen.

---

(1) E. Herzog : *Die Lautgesetzfrage*, t. a. p., blz. 81.

(2) J. Vendryes : *Réflexions sur les lois phonétiques*, t. a. p., blz. 120.

552. Aangezien de latijnsche leenwoorden in het Oud-Iersch evenals de inheemsche de zoogenaamde aspiratie (1) vertoonden, heeft men lang gemeend, dat dit verschijnsel *in z'n geheel* dus jonger was dan de aanraking van het Iersch met het Latijn.

Op verschillende gronden heeft Holger Pedersen deze conclusie betwist. En terecht. Alleen geeft bij mij een heel ander argument den doorslag dan bij hem. Nu wij toch eenmaal de psychische inertiewet kennen, en de talrijke toepassingen ervan in de heele geschiedenis der Keltische taalontwikkeling voortdurend hebben zien terugkeeren, beseffen wij dat de Oud-Iersche aspiratie, en nasale mutatie, en de Brittannische vokale mutatie geen klankwetten zijn in den gebruikelijken zin van het woord (werkend in één bepaald tijdperk, in één milieu, één enkelen keer) maar een serie van klankwetten, of nog liever een blijvende tendenz van vokaal-inertie in de constructie, die werkt nu eens sterker, dan eens zwakker, maar voortdurend, altijd, zoolang de Kelten Kelten zijn; m. a. w. de vereischte omstandigheden, waaronder zich de inertie der vokalen en nasalen aan de consonanten deed gevoelen, blijven daar voortdurend in min-of-meer overvloedige mate aanwezig. Dus bewijzen de geaspireerde en gemuteerde Latijnsche leenwoorden volstrekt niet, dat de mutatie en aspiratie der inheemsche woorden niet ouder kunnen zijn dan zij. Zij bewijzen alleen, dat de aspiratie en mutatie óók nog hebben gewerkt in lateren tijd, wat trouwens al bleek uit de zoogenaamde « Brittannische consonantische mutatie », en de aspiraties der later-opgekomen *p*, waarvoor Pedersen ten onrechte de analogie verantwoordelijk stelt.

553. Maar toen deze slagboom der oudere theorie eenmaal was gevallen, wilde Pedersen nog verder voort op den ingeslagen weg.

(1) Onder dezen verkeerden naam vat men in de Keltische grammatica de meeste verweekingsverschijnselen samen.

Tot nog toe had men de Iersche aspiratie en de Brittannische mutatie voor parallelle verschijnselen gehouden, gelijk er wel meer in verwante talen plegen op te treden, maar men had ze nooit in het Oer-Keltisch durven terugleggen: omdat in de oudste Brittannische teksten (van ca. 800 na Christus) nog niets van mutatie was te bespeuren. PEDERSEN echter concludeerde zeer terecht, dat zij in de gesproken taal toen toch zeker al moet bestaan hebben, daar de klinkers, die de mutatie veroorzaakt hadden, reeds toen ter tijde waren afgevallen. Nu bewijst hij achtereenvolgens voor alle afzonderlijke geaspireerde of gemuteerde medeklinkers dat hunne repraesentanten in het Brittannisch en Oud-Iersch voor een deel *zeker*, en voor een ander deel *zeer waarschijnlijk* op dezelfde « Inselkeltische » oerklanken teruggaan, en daaruit concludeert hij nu, dat deze twee klankontwikkelingen niet alleen aan dezelfde oorzaak moeten geweten worden, maar dat zij in historisch verband staan, dat zij identiek zijn, dat zij feitelijk slechts één klankontwikkeling uitmaken (1).

554. In onze beschouwing moet deze conclusie natuurlijk in dier voege veranderd worden : dat de verweeking der in- en anlautende consonanten na vokalen derzelfde constructie reeds in den tijd is begonnen, dat Brittanniërs en Goidels of Ieren nog één volk waren.

555. Maar dat is PEDERSEN nog niet genoeg. Op — mijns inziens — zeer deugdelijke gronden toont hij ten slotte aan, dat de gaelisch-britsche vokalische mutatie wederom niet slechts parallel, maar identiek is met de

(1) Dat de vóór-litteraire taaloverblijfselen de mutatie *niet* of slechts gebrekkig vertoonen, bewijst niets, nu wij zagen hoe het met de oudste Brittannische teksten evenens gesteld is. Men bedenke de moeilijkheden aan zulk een orthographie verbonden. In de bespreking van PEDERSENS boek IF. Anz. 9, 1898, blz. 46, zegt ook THURNEYSEN toch wel met instemmende bedoeling : « Dass die irische und die brittannische Lenierung zusammenhangen, glaube auch ich ».

nasale mutatie, m. a. w. dat aanvankelijk de voorafgaande nasalen op medeklinkers denzelfden invloed uitoefenden als de vokalen.

Deze vokaal-nasale mutatie dus viel in den tijd, dat Brittanniërs en Goidels nog een en dezelfde taal spraken. PEDERSEN definieert deze chronologie niet nader. Op z'n aller-, allerlaatst zegt hij : « 4de eeuw na Christus, maar waarom ook niet veel, veel vroeger tot vóór Christus? »

Tot zoover PEDERSEN (1).

Deze laatste vraag echter bekoort ons om verder te gaan.

556. De tijd toch, die de grootste Keltologen voor de oer-gaelisch-britsche taal opgeven verschilt nog al aanmerkelijk van de 4de eeuw na Christus.

H. D'ARBOIS DE JUBAINVILLE, meer dan eenig ander in deze zaken bevoegd, meent toch dat de Goidels zich in de 8ste of 9de eeuw vóór Christus van de Gallobritten hebben afgescheiden en naar Brittannië zijn verhuisd, de Belgen pas 600 jaar daarna zijn overgestoken, zonder merkbaren invloed op de toen reeds in Ierland vertoevende Goidels uit te oefenen (2).

JOHN RHYS (3) houdt eveneens – toch niet heelemaal zonder reden — dat wij met twee Kelten-invasies naar de Britsche eilanden te rekenen hebben : de eerste der Goidels (die de Igd. k^{u} als *qu* later *c* blijken bewaard te hebben) in de 5de of 6de eeuw vóór Christus ; de tweede der Britten (bij wie wij de Idg. k^{u} als *p* terugvinden) in de 2de of 3de eeuw vóór Christus.

ZUPITZA (4) stelt zich zeer sceptisch tegen deze hypothese

---

(1) HOLGER PEDERSEN : *Aspirationen i Irsk*, t. a. p., Kapitel V. Aspirationens Alder.

(2) H. D'ARBOIS DE JUBAINVILLE : *Les Celtes depuis les temps les plus anciens jusqu'en l'an 100 avant notre ère*. Paris 1904, blz. 17-37.

(3) RHYS and BRYMMOR JONES : *The Welsh People*, 34/35.

(4) E. ZUPITZA : *Kelten und Gallier*, Zeitschr. f. celtische Philologie, IV, 1903, blz. 1 vlgd.

in postuur, evenwel zonder iets van beteekenis vóór of tegen bij te brengen; maar hij geeft toe in elk geval, dat er ook op het vasteland Keltische woorden zijn overgebleven, waarin op de eene plaats eene *p*, en weer elders een *qu* aan een Idg k^{u} beantwoordt.

Welnu, daaruit concludeerde reeds JOHN RHYS (1) en onlangs EDWARD W. B. NICHOLSON (2) weer met veel rijker materiaal, en met meer reden, (daar hij vele gewaande initiale k^{u}'s als Idg. *p*'s ontmaskerde), dat ook de continentale Kelten reeds in een *p*- en een *qu*-volk waren gescheiden.

Wat is nu waarschijnlijker : aan te nemen, dat die beide scheidingen historisch samenhangen, of m. a. w. identiek zijn; dàn wel te gelooven, dat in twee verschillende landen in verschillende tijden zich juist elk twee dialekten ontwikkelen, die zich voornamelijk door één en dezelfde héél speciale klankverandering onderscheiden? Entia non sunt multiplicanda sine ratione, zegt een eeuwenoud verstandig woord, en nu moge het vreemd of niet vreemd zijn, dat zich ook in de italische dialecten dezelfde scheiding vertoont, zoolang wij geen verdere gegevens hebben, moeten wij naar praktisch-logische wet, de scheiding tusschen *p*- en *qu*-Kelten dus, vóór de eerste verhuizing naar de eilanden, dus in de continentale oer-eenheid der Kelten verleggen (2).

Maar de medeklinker-verweeking is blijkens nr 555 ouder dan de scheiding tusschen het *p*- en *qu*-volk, zij is dus niet slechts « Insel-keltisch «, maar Oer-keltisch.

557. Maar dan moet in het oude Gallisch ook verweeking zijn aan te wijzen? Met onderscheid : ***moeten*** niet; wij zagen het toch reeds, in de oud-brittannische inscripties en zelfs in de teksten van ongeveer 800 na Chr. is

(1) JOHN RHYS : Transactions of the philological Society, London, 1891-1893, blz. 116 vlgd.

(2) EDWARD W. B. NICHOLSON : *Keltic Researches*. Studies in the history and distribution of the ancient Goidelic language and peoples, London, 1904, blz. 127-128.

de mutatie ook nog niet aan te wijzen, en toch is het onbetwistbaar, dat zij er was.

Maar dat neemt niet weg, dat *als* wij in het Gallisch medeklinkerverweeking kunnen bewijzen, dit toch een sterk bewijs te meer zou zijn voor onze stelling, dat ze na het ietwat praktische betoog van nr 556 bij velen waarschijnlijk nog ter overtuiging zal kunnen gebruiken.

558. Welnu, THURNEYSEN heeft er in de boven aangehaalde recensie reeds in 't voorbijgaan op gewezen, dat de Brittannische verweeking na *liquidae* (die wij na de boven bijgebrachte parallellen allang ook in het Oud-Iersch hadden verwacht) nu haar sprekende parallel heeft in het Oude Gallisch (Bormo : Borvo).

559. Maar ook de andere verweekingen treffen wij er aan. Hoewel geen specialist in 't Oud-Gallisch waag ik toch een bijeenstelling (1) : Caesar Vacalus : Tacitus Vahalis, Caesar Trinobantes : Tacitus Trinovantes, Oud-Gr. νῆσοι Πρε(τ)τανικαί : later Grieksch en lat. Brittannia, Plinius Abobrica : Ptolemaeus 'Αυοβρίγα, Tacitus Mons Graupius : Pictische kroniek Dorsum Crup, kalender van Coligny Cantlos : Gantlos, lacit : lagit, cont. (2) κόρμα : κοῦρμι : cervesia, cont. caesa : cesa : gesa, kymr. crwth : cont. chrotta : rotta : ofra. rote, idg. k̑omt- : cont. candetum (oppervl. v. 100 voet) : βελιουκάνδας, bellocandium (Achillea millefolium), oind. upari-(cara-) : cont. οὐέρ-τραγοι : (u)ver-tragus : fra. veltre (ditzelfde ver, vero-, viro-, in tal van eigennamen), lat. supernus : ier. fern : cont. Vernus (eigennaam), gr. ὑπο : cont vo in Vobergensis, Voglanni,

(1) Mijn bronnen zijn : C. A. SERRURE : *Essai de grammaire gauloise*, Louvain-Gand, 1889; A. HOLDER : *Alt-celtischer Sprachschatz*, Leipzig, 189 -1904; WHITLEY STOKES : *Urkeltischer Sprachschatz*, Göttingen, 1894; EDWARD NICHOLSON : *Keltic Researches*, t. a. p.; maar vooral : G. DOTTIN : *La langue des anciens Celtes*, Revue des études anciennes, VII, 1905, blz. 33-65.

(2) Met cont. bedoel ik hier oud-continentaal-Keltisch. Zie DOTTIN.

Vosolvia, kymr. trwyn (neus) : cont. δροῦγγος δέ μυκτήρ εἴτουν ῥύγχος καλεῖται; cont. bettonica : fra. bétoine : vettonica, cont. mascauda : bascauda (b = v ?), cont. leuca : leuga : fra. lieue, cont. ceva : geva, idg. * luko- : ier. loch : cont. λοῦγος, cont. δρυνέμετον : νεμητον : nimidae : ier. nemed, cont. tarinca : taringa, idg. melō : ier. melim : cont. vela (sorte de céréale), cont. acaunu-marga : agaunus, ier. gulba : cont. gulbia : gulvia, cont. capanna : fra. cabane, cont. Setupokios : Setubogios, cont. Orcetirix : Orgetirix.

560. Men ziet het : zoowel na liquidae, nasalen als vokalen; zoowel in Inlaut als Anlaut komt de verweeking ook in het continentale Keltisch voor.

De verweeking na liquidae vertoont dezelfde overgangen als na nasalen en vokalen, zoowel in het Brittannisch als in het continentaal Keltisch, zij is dus één met de verweeking na nasalen en vokalen. Maar deze is reeds in het Oer-Keltisch begonnen, dus ook gene.

561. En nu pas, na zóó de conclusie van PEDERSEN te hebben uitgebreid, kunnen wij ons de vraag stellen (die ook hij reeds trachtte te beantwoorden) : Wat werden nu oorspronkelijk de Oerkeltische tenues als zij in een constructie op een nasaal, liquida of vokaal volgden?

Deze vraag heeft toch haar reden van bestaan, daar in het Oud-Iersch na vokalen de scherpe spirans, na nasalen de media, na liquidae weer de oorspronkelijke tenuis; in het oude kymrisch daarentegen na vocalen de media, na nasalen de zachte spirans of een aspiratie (in het Cornisch en Bretonsch is ook hier de oude media hersteld), na *r* de scherpe spirans, na *l* de oorspronkelijke tenuis verschijnt; in het Oude-Gallisch verschijnen eveneens alle vormen : mediae, zachte en scherpe spirans en veelal ook de oorspronkelijke tenuis.

562. De zachte spirans als verdere verweeking der scherpe komt natuurlijk niet in aanmerking.

De twee eenige waarover men ernstig kan twijfelen zijn

de scherpe spirans en de media. Hiervoor stelt zich nu weer de oude driedubbele vraag :

Is de media oorspronkelijk? Is de scherpe spirans oorspronkelijk? of zijn beide uit een derde ontstaan?

563. Van deze drie vragen is alleen de eerste met zekerheid te beantwoorden : De media is niet oorspronkelijk, daar de onmiddellijke overgang der media in scherpe spirans een ongehoord feit is, nergens na te wijzen, en phonetisch-psychologisch niet dan door allerlei tusschentrappen te verklaren.

564. De twee andere mogelijkheden *kunnen* beide waar zijn; de gegevens die ons tot nog toe ten dienste staan maken een beslissing vooralsnog onmogelijk, en het doet voor ons doel ook niets ter zake.

Is de scherpe spirans oorspronkelijk, dan hebben wij een ontwikkeling als zich terzelfder tijd in het zeer-naverwante Latijn waarschijnlijk heeft afgespeeld : de Oer-Italische scherpe spiranten worden in Inlaut latijnsche media en *blijven* in Anlaut; of gelijk wij in de nieuwere Germaansche dialecten kunnen nawijzen : In het Engelsch bleef de þ, in het Nederlandsch en Duitsch ging ze in *d* over.

565. *Is de scherpe spirans niet oorspronkelijk, dan zijn ze beide uit tenuis aspirata ontstaan*, en hebben wij een ontwikkeling gelijk in het Armenisch, waar de Idg. velare en dentale tenues in Inlaut intervokalisch (en in Anlaut vóór vokaal) tot tenues aspiratae en verder hier en daar tot mediae werden, terwijl de Idg. labiale tenuis over *f* intervokalisch tot *v* is geworden. Dat de tenuis aspirata tot scherpe spirans kan worden is van wijd en zijd bekend; dat er ook een media uit kan voortkomen leeren wij b. v. ook nog uit het oude Macedonisch : gr. θανεῖν : mac. δανῶν; gr. θάρσος : mac. Δάρρων, gr. γνάθος : mac. κάναδοι, enz. (1).

(1) G N. HATZIDAKIS : *Zur Ethnologie der alten Makedonier*, IF. XI, 1900, blz. 318.

566. Met de juistbesproken feiten hangt, naar ik meen, de Germaansche klankverschuiving ten nauwste samen.

De meeste Germanen toch hebben volgens D'ARBOIS DE JUBAINVILLE van ca. 800-400 vóór Christus aan de Duitsche Oostzee-kusten onder de heerschappij der Kelten geleefd : zij waren hunne onderdanen, vele droegen hunne namen en gingen met hen ten strijde, zij zongen met hen hunne *barditus*, hun krijgszangen mee (1).

Welnu, *deze* Noord-Duitsche Germanen hebben van hunne meesters, zij het dan in hun krijgsliederen, zij het in den dagelijkschen omgang, deze verweeking der tenues en mediae aspiratae (2) overgenomen.

En van hen is deze klankverandering overgegaan naar de Scandinaviërs, die — zoo al niet onder Keltische heerschappij — toch bijna hun geheele nieuwere kultuur aan de Keltische La-Tène-beschaving ontleenden (3). Hoe zich zulk een klankverschuiving tot over de Oostzee kon verspreiden toont KOSSINNA (4) zeer levendig, en HANSEN zegt kort en krachtig : Lautneuerungen drangen leichter über die See, über Belt und Sund als durch das binnenländische Südgermanien « horrida silvis » (5).

---

(1) Zie in het kort de hoofdbewijzen samengevat in : H. D'ARBOIS DE JUBAINVILLE : *Les Celtes depuis les temps les plus anciens*, t. a. p., blz. 170 vlgd. Voor de nadere bizonderheden : IDEM : *Les premiers habitants de l'Europe*², Paris, 1894. Vergelijk verder H. HIRT : *Die Indogermanen*, I, Strassburg, 1905, blz. 170 en 174. Vergelijk ook de ontwikkeling der Nieuw-Iersch-Engelsche dialecten in nr 531.

(2) De Indogermaansche mediae hadden in het Germaansch zeker een vastere articulatie behouden, zoodat zij niet één werden gevoeld met de in 't Keltisch samengevallen mediae en mediae aspiratae, behalve g^{u} en $g^{u}h$ waarover meer in nr 588 vlgd.

(3) SOPHUS MÜLLER : *Nordische Altertumskunde*, Strassburg, 1897-98, II, blz. 20-31 ; IDEM : *Urgeschichte Europas, Grundzüge einer prähistorischen Archaologie*, Strassburg, 1905, blz. 157 vlgd.

(4) GUSTAF KOSSINNA : *Die ethnologische Stellung der Ostgermanen*, IF, VII, 1897, blz. 297-98.

(5) ANDR. HANSEN : *Landnam i Norge, En utsigt over bosætningens historie*, Kristania, 1904. Anz. IF. 17, 1905, blz. 40-41.

Dit laat zich tot in bizonderheden bewijzen.

567. Nemen wij eerst den Inlaut.

In al de gevallen dat de Germaansche klankverschuiving op de *Idg. tenues in Inlaut* heeft gewerkt, gaat vooraf : *een vokaal*, *een nasaal* of *een liquida*, dus juist dezelfde verweekende factoren die wij in het Keltisch hebben gevonden.

Het is hier natuurlijk de plaats niet, dit met kompleet materiaal te bewijzen, maar iedereen kan zich, door het opslaan van zooveel voorbeelden hij wil, even vast overtuigen als hem lust.

568. Maar een onvoorwaardelijke eisch voor deze verklaring is dan toch ook, dat alle inlautende Idg. tenues na alle *andere* klanken hunne oorspronkelijke articulatie behouden. En dat vinden wij dan ook in de feiten met stralende regelmaat : De geminaten zijn *niet* verschoven, want de weinige ff, þþ, χχ, die in het oer-germaansch schijnen te zijn voorgekomen, zijn contaminatieproducten van pp, tt, kk en f, þ, χ (1). Na de *s* blijven alle tenues gespaard. Maar ook na stemlooze spiranten (uit vroegere differentiatie ontstaan) is de t onverschoven, en eveneens na andere spiranten : *gaft*, *magt*, enz. Dat wij ook analogisch *namt* en *rant* vinden, kan niet verwonderen, daar zes van de zeven werkwoordsklassen habitueel geen nasaal of liquida voor de uitgangen vertoonen.

569. Maar niet alleen in den algemeenen overgang van de Idg. tenues tot spiranten houden Germaansch en Keltisch gelijken tred; ook in de nadere verdeeling van stemhebbende en stemlooze spiranten vertoonen zich dezelfde verschijnselen.

Brugmann formuleert beide als volgt (2). Voor het Oud-Iersch : t, c, wurden nach Vocalen zu þ, χ. Hieraus hinter schwachtonigen Vocalen : đ, ǥ; en voor het Ger-

(1) Kluge : PBB, 9, blz. 176 vlgd.; Kauffmann : PBB, 12, blz. 511 vlgd.; C. C. Uhlenbeck : PBB, 22, blz. 193 vlgd.

(2) *Grundriss*. I², § 782, § 792.

maansch : Die spiranten f, þ, χ wurden stimmhaft (ƀ, đ, g), wenn der unmittelbar vorausgehende Sonant nicht den Wortaccent hatte.

In zie in deze parallelle feiten echter niet noodzakelijk gelijktijdigheid of onmiddellijken invloed van het Keltisch (1). Ik haal ze vooral aan, om te doen zien, dat minstens de articulatie der verweekte tenues of tenues aspiratae in beide taalstammen dezelfde moet geweest zijn.

570. Bovendien geeft deze vergelijking (vooral als het in de noot meegedeelde vermoeden waarheid mocht blijken) eindelijk den doodslag aan al de gekunstelde verklaringen (2) van de wet van VERNER. Dat in het Oud-Iersch het accent *intensief* was, is ontwijfelbaar zeker. Welnu, dan moet in het Germaansch vóór de werking van VERNER's wet het wisselend Idg. muzikaalaccent in een wisselend Germaansch intensiteits-accent zijn overgegaan.

Maar dan heeft reeds KARL ADOLF VERNER bij het geniale historisch bewijs zijner klankwet ook aanstonds de juiste phonetische verklaring bijgebracht, VERNER meende namelijk, dat de versterkte luchtstroom in de geaccentueerde silbe de stemlooze spirans had doen behouden blijven (3).

(1) Toch is het zeer goed mogelijk. Sedert MEYER-LÜBKE's verhandeling over : *Die betonung im gallischen* (Sitzungsberichte Wiener Akad. phil. hist. Cl. 143, 1900, II Abhandlung) houd ik de leer der oerkeltische initiaal- betoning voor hopeloos. Daarentegen zie ik er niet veel bezwaar in : voor het toenmalige Oer-Keltisch evenals voor het gelijktijdige Oer-Germaansch nog het Idg. wisselend accent te aanvaarden, met dit verschil, dat het van muzikaal tot intensief was overgegaan. In het Keltisch zouden dan, op eenige sporen na, later al die spiranten zijn genivelleerd.

(2) H. GAUTHIOT : *A propos de la loi de Verner et des effets du ton indo-européen*, MSL. XI, 1900, blz. 193 vlgd.; H. PEDERSEN : KZ. 39, blz. 243 vlgd.

(3) KARL VERNER : *Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung*, KZ 23, 1875, blz. 116.

Welnu, dat is volkomen juist. Dat bewijst het Oud-Iersch, dat bewijst het Gotisch, dat bewijzen Middel-Engelsch, Nederlandsch en allerlei nieuwe Germaansche dialekten. Dat bewijzen ten slotte de proeven van ROUSSELOT. Zie nr 301.

571. Alleen moet de formuleering vernieuwd en het begrip *silbe* geëlimineerd worden, gelijk trouwens reeds BRUGMANN doet (1).

Alles verklaart zich vanzelf uit het boven behandelde « stark geschnittener Akzent » of het intensiteitsaccent met vaste aansluiting. Nemen wij dit voor het Oer-Germaansch aan — en dat moeten wij, zie nr 304 vooral noot 1 en 2 — dan is alles duidelijk en klaar.

572. Ten slotte vinden wij in het Germaansch en in het Keltisch althans bij de zoo-ontstane -nγ eenzelfde Ersatzdehnung bewerkt (2).

In inlaut is er dus tusschen Oer-Keltisch en Oer-Germaansch een volkomen parallellisme.

573. Zien wij nu de mediae aspiratae in den Germaanschen inlaut.

Welnu PAUL constateerde in den eersten Band zijner en BRAUNE's Beiträge, dat de Idg. mediae aspiratae *over 't algemeen* in het Oergermaansch tot stemhebbende spiranten waren geworden. Zien wij echter de voorbeelden

(1) Want niemand weet, waar een inlautende zoogenaamde open silbe ophoudt, en de volgende begint. Zeer terecht is dan ook de ironie van JESPERSEN : Bei der Schwierigkeit, die Silbenscheide in mannigfachen Fällen in den Sprachen, die man selbst täglich spricht und hört, zu finden, kann man bisweilen nicht umhin, ohne sie zu begreifen, doch die Sicherheit zu bewundern, mit der manche Sprachforscher über Silbengrenzen im Homerischen Griechisch oder Urgermanischen oder Mittelenglischen reden ». JESPERSEN-DAVIDSEN : *Lehrbuch*, t. a. p., blz. 201. Anm. 1. Welnu, PEDERSENS aanval op VERNERS phonetische stelling steunde juist op de nu-eens-Indogermaansche silbengrens. Ons oordeel was dus ten volle gerechtvaardigd.

(2) Zie PEDERSEN : *Aspirationen i Irsk*, t a. p., § 147.

in Inlaut nader aan, dan bemerken wij weer heel spoedig : Dat in alle de media aspirata onmiddellijk op een vokaal, nasaal of liquida volgt (1); dat wij m. a. w. wederom met eene verweeking te doen hebben, volkomen gelijk aan de Oerkeltische.

574. Maar dat, waar een consonant voorafgaat, de explosief is gebleven. Idg. ddh werd door differentiatie der articulatie tot zdh, door differentiatie der exspiratie tot zd. Idg. dzdh werd door differentiatie der beide stemhebbende tot tzdh, vervolgens door inertie der t tot tsth, eindelijk werd door voortgaande differentiatie de eerste t uitgestooten. Evenens Idg. dzgh : tzgh : tskh door verweeking : þskh : skh : sk. Idg. gzdh : kzdh : kst : χst Idg. gzgh : kzgh : kskh : skh : sk. Keltische en Germaansche voorbeelden bij Brugmann (2).

575 Maar ook hier vinden wij tot ***in onderdeelen*** parallellen Zoo betoogen toch Stokes en Strachan (3) met groote waarschijnlijkheid, dat het Oerkeltisch in juist dezelfde condities, juist dezelfde assimilatie vertoont als Osthoff-Kluge voor het Germaansch hebben ontdekt : Idg. -ghń-, -dhń-, -bhń- worden in het Oerkeltisch tot stemlooze -gg-, -dd-, -bb-. Verder hebben beide allerlei secundaire verweekingen, assimilaties en dissimilaties gemeen : Her en der worden de stemhebbende spiranten in het Keltisch en Germaansch tot vokaalmoren of verdwijnen heel en al. In het Oud-Iersch werd mƀ blijkens het Kymrisch over mb tot mm. Over het heele Duitsche gebied later evenzoo. Oud-Iersch nđ : nd : nn (vooral in Inlaut). Neder- en Middelduitsch nđ : nd : nn (eveneens vooral in Inlaut). Oud-Iersch ng : ng : ṅṅ. Over het grootste

(1) De voorbeelden van praeterita uit nrs 502, 503, 508 hebben alle een bindvokaal gesyncopeerd : vergl. nr 304.

(2) *Grundriss* I², § 786 en 796.

(3) Whitley Stokes(-Strachan) : *On the assimilation of pretonic* n *in Celtic suffixes*, IF. II, 1893, blz. 167 vlgd. Vergl. ook BB 20, blz. 2 vlgd.

deel van 't Germaansche gebied evenzoo (in beide gevallen meest ng geschreven) enz. enz.

576. Zien wij nu ook den Anlaut.

De meest typische eigenaardigheid van het Oer-Keltisch was beslist zeker eene kern-gezonde Satzphonetik.

Kwam daar eene anlautende tenuis of media *in* een secundaire eenheid na een auslautende vokaal, nasaal of liquida, dan trad dezelfde verweeking op als in wortinlaut.

Welnu, na al het vorige zou het ons inderdaad ten zeerste moeten verwonderen, als ook de gekeltiseerde Germanen, en de gegermaniseerde Kelten deze zelfde eigenaardigheid, althans voor den tijd hunner samenleving niet op het Oer-Germaansch hadden overgebracht.

577. Maar wij kunnen ons die verbazing sparen, want het Oer-Germaansch draagt er maar al te duidelijk de sporen van : *alle* anlautende tenues, alle anlautende mediae aspiratae zijn respectievelijk tot scherpe en zachte spiranten geworden.

Maar dit lijkt wel des Guten zu viel. Gaat toch deze algemeenheid niet beslist te ver, om ze met het strengbeperkte Oer-Keltische verschijnsel in kausaal verband te brengen? Neen, maar dit heeft toelichting noodig.

578. Ten eerste dan waren in dien tijd alle eenvoudige sluitconsonanten afgevallen, behalve *s* en *z*. Van de nasalen en liquidae was verdwenen de *r*. Bovendien had de Auslaut-regel die de korte eindklinkers liet verdwijnen nog niet gewerkt (1).

(1) Deze relatieve chronologie blijkt duidelijk : 1° hieruit, dat het afvallen der eindconsonanten met min of meer beperkingen in allerlei Idg. talen optreedt (zoo b. v. in 't Grieksch zeer duidelijk) dus blijkbaar reeds in oerouden tijd moet zijn begonnen ; 2° uit de gelijke behandeling die de al of niet gedekte klinkers door de Germaansche Auslautgesetze hebben ondergaan; 3° uit het feit dat toen nog de Idg. wisselende betoning leefde, die eerst tot het Germaansch Anlautsaccent moest overgaan, eer de eindklinkers konden afvallen.

Behalve de woorden dus op *s* en *z* en de heel enkele misschien op oorspronkelijk dubbele medeklinkers, moesten alle den anlaut van hun eventueel volglid in de constructie doen verweeken. En om er nu van de constructies maar twee voorname te noemen : Bijna alle nomina vormden een constructie met het voorafgaand pronomen demonstr. : zie nr 468. En dat was zoo goed als altijd vokalisch of nasaal in Auslaut. Alle verba kwamen voortdurend met praeverbia in één constructie, en alle praeverbia bijna eindigen weer op vokaal, liquida of nasaal. En zoo blijken dus deze lautgesetzliche gevallen nu reeds in voldoende mate aanwezig te zijn om de associatie-reeksen p : f, t : þ, k : χ; bh : ƀ, dh : đ, gh : ǥ, vast en energisch in te prenten.

579. Maar ten tweede was in het Oer-Germaansch gelijk in het Oer-Keltisch de traditioneele woordschikking van den hoofdzin : subject-verbum-rest (1).

Welnu, wij hebben gezien (nr 540), hoe in het latere Keltisch de aspiratie zich met deze grammatische *rest*-kategorie associeerde, zoodat alle Accusatieven en adverbiale uitdrukkingen habitueel de aspiratie begonnen te vertoonen. En zoo hadden dus alle casus behalve de Nominatief van nomina en pronomina reeds zeer dikwijls den verschoven klank; want ook in het Oer-germaansch moesten bijna alle verbaalvormen verweeking induceeren : *némō, némizi, némiđi, némamiz, némiđi, némanđi, (ne)nama, namt, námi, némuma, némuđi, némun.

580. Maar nog een veel algemeenere kategorie heeft zich in het oud- en middel-Iersch aan de verweeking geassocieerd : het ***lid zijn van een constructie;*** het ***thuis-***

(1) B. Delbrück : *Grundriss Syntax*, III, § 29, § 30*a*. Voor het Keltisch heeft sinds Pedersens materiaalverzameling (*Die Aspiration im Irischen*, KZ. 38, 1897, blz. 315 vlgd, § 1-25) de habitueele woordvolging : verbum-rest, voor goed het pleit gewonnen.

hooren onder een secundaire eenheid (1). Hieronder vallen natuurlijk op de eerste plaats de reeds genoemde verbum + ***rest***. Maar hierbij sluiten zich verder aan substantief + ***adjectief*** (ook als er een ander woord tusschenstaat), substantief + ***attributieve casus***, al de verbale relatief-aspiraties (2) (immers wat is een relatiefzin anders als een attribuut, vergl. het Baskisch), de aspiratie van het tweede lid der composita, en last not least de aspiratie niet alleen ***na*** maar ook ***vóór acus*** (en). In al deze gevallen werd abstractie gemaakt van den feitelijken Auslaut van het eerste lid der constructie. De bepaalde kategorie had zich met den verweekten woordvorm geassocieerd; en deze kategorie is ***niet*** — wat ik zelf lang heb gemeend — de potentialiteitsbeaming; dat blijkt duidelijk uit de ***rest***-kategorie en de ***acus***-gevallen. En toch wij hebben hier een reëelen factor noodig die in ***al*** deze parallelle gevallen kon werken. Welnu, die is geen ander, dan het gevoel dat men heeft bij het uitspreken van een woord, dat dit woord niet om zich zelf alleen wordt uitgesproken, maar dat het behoort bij een ander, dat het met dat andere wordt bedoeld, gemeend en gewild.

Welnu, iets dergelijks moet nu óók gewerkt hebben in het Oer-germaansch. Maar verreweg de meeste woorden worden, en werden reeds toen, als deel eener constructie gebruikt. In verreweg de meeste woorden moest

---

(1) Dit is geen kategorie, die ik uitvind pour le besoin de la cause : wij zullen toch bij de woordschikking zien, hoe effectief deze factor werkzaam is bij de inversie.

(2) PEDERSENS aspireerende a-partikel is noch door STRACHAN, noch door THURNEYSEN aanvaard, en terecht. Dat de relatieve -n, niets dan de gewone sandhi-n zou zijn, noemt THURNEYSEN daarentegen « auf den ersten Bliek kühn, aber vielleicht richtig ». Welnu, waarom zou dan de relatieve aspiratie met omtrent dezelfde functies, ook niet de gewone sandhi-aspiratie zijn?

dus de Germaansche klankverschuiving *ook* in Anlaut optreden.

581. Eer wij nu de aanstonds hiertegen oprijzende bezwaren bespreken moeten wij eerst wederom nog op een overeenkomst ***in bizonderheden*** wijzen.

Er zijn in het Oer-Keltisch twee praeposities wier anlautende tenuis — als zij ten minste aan het accent voorafgingen — niet tot een spirant maar tot explosieve lenis, later tot media is geworden. Idg. *to, *tu : Oier. do- du-, b. v. oier, dogáir : tógairm. Idg. *ko(m), *ku(m) : Oier. con-, co, nier. go ook kymr. b. v. gwnâf : cýf- (1).

Maar ook in het Germaansch vinden wij onder dezelfde omstandigheden vóór den toon, dezelfde twee éénige zekere (2) gevallen, waar ***klaarblijkelijk*** dezelfde onregelmatigheid aan het licht komt. Idg. *tu : Got. du-, du, b. v. got. dugínnan : ohd. zuó ze : nl. tót. Idg. *ko : Got. ga-. gamáins : olat cómoin(em).

582. En nu de natuurlijk oprijzende moeilijkheid : Maar als de Kelten al die psychische eigenaardigheden hadden om bij de Germanen door hun verkeer eene klankverschuiving te weeg te brengen, dan moesten a fortiori toch die Kelten zelf die klankverschuiving nog veel typischer vertoonen. Welnu in het Keltisch vinden wij niets daarvan. Dus.

Dus moeten we hier eens goed uit de oogen kijken.

583. Eerst de minor. Als we het Nieuwe-Iersch of ook maar het nieuwe Bretonsch of Welsh ***goed*** aanzien, dan heeft het daar zeer, zeer veel van een klankverschuiving.

— Ja maar het Oer-Keltisch toch niet. —

Volkomen juist, en zoo komen wij aan den major.

(1) R. THURNEYSEN : IF. Anz. IX, blz. 46.

(2) Van weerszijden zijn er waarschijnlijk meer maar vooralsnog alle twijfelachtig.

584. Voor het totstandkomen der besproken verschuivingen is het noodig dat de mondopening en de stembandtrilling eene grootere energie hebben dan de occlusie en de stemloosheid; m. a. w. dat de klinkers vooral de dragers zijn van het accent.

Welnu, reeds vroeger zagen wij, dat in het Germaansch der alliteratie-verzen de klemtoon vooral op de medeklinkers valt. Er is dus in dien tusschentijd een nieuwe periode ingetreden. In die nieuwe periode nu was er natuurlijk geen psychologische reden meer, waarom in het zelfde woord nu eens een spirant, dan weer een explosief optrad. Op zichzelf beschouwd waren beide altijd even goed. Nu ontwikkelde zich dus een wedijver tusschen beide, en ook hier moest het recht van den sterkste (d. w. z. van den frequentst voorkomende) beslissen. Welnu, dat was de spirant natuurlijk, die in Inlaut zoo goed als altijd, en in Anlaut toch in de meerderheid der gevallen de explosief had vervangen en van woord op woord (1), van stam op stam (2) en van geslacht op geslacht (3) ging nu de spirantiseering verder.

Dit verschijnsel trad in de Keltische talen pas veel later op, en werd er nooit zóó typisch, omdat zij nimmer een zóó overheerschend medeklinker-accent hebben ontwikkeld.

585. Een moeilijkheid zou ook nog kunnen worden afgeleid uit de Keltische leenwoorden in het Germaansch, die geen klankverschuiving toonen : got. kēlikn, sipōneis

(1) B. I. Wheeler : *The causes of uniformity in phonetic change.* Transactions of the American Philological Association, 32, 1901, blz. 5 vlgd.

(2) Rousselot : *Les modifications phonétiques du langage*, t. a. p., blz. 264 vlgd. en passim.

(3) Rousselot : Ibidem. Verder : Eugen Herzog : *Die Lautgesetzfrage*, t. a. p., § 41, met wiens theorie in de andere paragrafen daaromtrent ik volstrekt niet kan meegaan.

en peika-(bagms). Maar om uit Keltische leenwoorden conclusies te trekken, moet het eerst toch vaststaan dat het heusch Keltische leenwoorden zijn; welnu, dat staat voor sipōneis en peika-(bagms) volstrekt niet vast.

Alleen kēlikn is zeker uit het Gallisch celicnon ontleend. Welnu, alles wijst er op, dat dit in veel later tijd door de Vandalen van de Galliërs naar de Goten gebracht is, en geeft dus volstrekt geen moeilijkheid.

586. Zoo blijft dus als conclusie : De Germaansche overgang van tenues en mediae aspiratae tot spiranten is begonnen in Inlaut en geconditioneerden Anlaut na vokalen, liquidae en nasalen, onder vreemden Oer-Keltischen invloed omtrent 7 à 800 jaar vóór Christus. Gaandeweg heeft zij zich uitgebreid, geassocieerd aan verschillende psychologisch-grammatische kategorieën; maar pas na het autonoom worden der Duitsche Germanen, pas bij den ondergang van den onmiddellijken Keltischen invloed op de geheele Germaansche beschaving omtrent 300 vóór Christus, wordt de overgang zóó algemeen, dat wij van een klankverschuiving mogen spreken.

587. Dat deze algemeenheid geen uitzonderingen toelaat, is gangbare schoolmeening maar nooit bewezen (1).

Het staat vast, dat de « Ausnahmslosigkeit » als werkformule dikwijls zeer nuttig is gebleken; dat zij elders

(1) De zoogenaamde *ongeconditioneerde klandwetten* zullen *dàn* zonder uitzondering zijn; wanneer de boven geschilderde associatie ten einde toe heeft kunnen doorwerken, dus 1° altijd genoeg energie heeft behouden, 2° genoeg tijd gehad heeft. De energie kan een associatie namelijk verliezen door een omwenteling van het accent. De tijd kan ontbreken, als we b. v. gegevens hebben van een taal juist tot een bepaalden datum en niet later, en toen ten tijde de associatie juist volop aan 't werk was, dan zal natuurlijk het statistisch materiaal van zoo'n klank half nieuw, half oud m. a. w. half oorspronkelijk, half lautgesetzlich veranderd blijken. De zoogenaamde *geconditioneerde klankwetten* zijn *dàn* zonder uitzondering : als de

ook verwarring heeft gesticht (1), zal daghelder worden, zoodra de psychologische taalwetenschap de lautgesetzliche zal hebben verdrongen.

Voor mij persoonlijk is het troowens een diepe les geweest : te zien, hoe de toch zoo sceptisch aangelegde ZUPITZA, zonder blikken of blozen, liever in het Oer-Indogermaansch (!) tijdperk, eene soort van weifelende articulatie ***aan wil nemen*** (2), die door SIEVERS bij één enkelen Papoea (!) is geconstateerd, en door v. D. GABELENTZ voor vele Australische (!) en Amerikaansche (!) talen is ***vermoed***, eerder dan op het denkbeeld te komen, laat staan erin toe te stemmen, dat ongeconditioneerde klankwetten uitzonderingen zouden gedoogen, daar zij toch niets zijn dan ***door analogie uitgebreide geconditioneerde klankafwisseling***, en daar analogie, gelijk wij allen weten, geen starre regelmaat kent.

Maar ik dring hier verder niet op aan. Quod gratis asseritur gratis negatur. Als praktisch-logische werkformule houd ook ik mij aan de klankwetten, zoolang zij mijne psychologische conclusies of de spontane evidentie niet weerspreken. Weerspreken zij wel, dan onderzoek ik opnieuw mijne psychologische praemissen, en blijken die opnieuw deugdelijk; of ik ga na of mijn spontane evidentie strikt persoonlijk is, en blijkt dat niet; dan laat ik vallen het postulaat, de werkformule mij geleerd in de school, voor de erkende waarheid, mij opgedrongen door de feiten.

conditie niet alléén voorwaarde, gelegenheid of aanleiding, maar inderdaad effectieve oorzaak was, òf, als bij gebreke van dien eene soortgelijke associatie als bij de ongeconditioneerde klankwetten, maar nu van den ouden klank + conditie met den nieuwen klank + conditie zich heeft weten te vestigen en handhaven ten einde toe. Voorbeelden, dat een bepaalde conditie ***aanleiding***, ***gelegenheid*** of ***oorzaak*** was, hebben wij boven genoeg gegeven.

(1) Men denke b. v. aan het Germaansche zwakke praeteritum op -da, -þa en -ta, aan het Latijnsche Supinum op -tum en -sum, enz.

(2) E. ZUPITZA : *Zur ursprache*. KZ. 37, 1901, blz. 387 vlgd.

588. En steunend op deze redeneering wil ik er aan mijne bewijzen voor de Keltische afkomst der Germaansche klankverschuiving, nog een laatste toevoegen : De Germaansch-Keltische behandeling der labiovelaren.

Gelijk wij boven zagen moet reeds eeuwen vóór onze jaartelling in het Keltisch eene splitsing zijn tot stand gekomen, doordat sommige dialecten in de labiovelaren het gutturaal element verloren, andere niet.

Nu is het in elk geval zeer bedenkelijk, zonder verdere gegevens, aan te nemen, dat de Noord-Duitsche Germanen onder invloed stonden van slechts één der beide dialecten; en eenvoudig ongeloofelijk is het, dat de La Tène-beschaving niet eerst het ***heele Keltische*** gebied zou hebben doorloopen, eer ze vandaar naar de Noordelijker volken ging.

Als dus het Keltisch zulk een diep-gaanden invloed op de Germaansche talen heeft uitgeoefend, als wij boven hebben aangenomen, dan ***moet*** er ook in het Germaansch eene nawerking van die Keltische dialekt-splitsing kunnen aangewezen worden; en dan zijn deze voorbeelden natuurlijk een bewijs te meer voor onze stelling. Welnu, die nawerking bestaat en wijst tot in bizonderheden allerduidelijkst op Keltischen invloed.

589. » Fast im Gegensatz zu allen Forschern (1) » heeft ZUPITZA den overgang der tenues tot loutere labialen trachten te ontkennen. Zeker vele overhaastige etymologieën heeft hij met recht teruggewezen. « Aber doch erscheint die Summe der auftretenden f zu gross, um nicht die Vermutung lautgesetzlichen Entstehens nahe zu legen (1) ». Zoo HERMAN HIRT, die anders niet bang is, in 't belang der « lautgesetzlichkeit » voor-iedereen-evidente etymologieën te ontkennen.

En dat KLUGE-BRUGMANN's regel, als zou een andere

(1) H. HIRT : IF. Anz. IX, 1898, blz. 56.

labiale consonant de werkende factor zijn, evenals trouwens elke andere conditioneele verklaring, onmogelijk waarheid kan bevatten, blijkt uit het feit, dat juist *in dezelfde woorden* (of stammen) labiaal en gutturaal voorkomen. Got. wulfs : ohd. wulpa : on. ylgr. Got. auhns, onorw. ogn : on. ofn, ags. ofen, ohd. ovan. Got. fimf : zwab. fuchzē, fuchzk (fauchzk). Ohd. habaro : ogutn. hagri. Ohd. zwīfo : zweho. Tacitus Fenni : hd. Quänen.

590. Dit voor de tenuis. Nu de media. Gelijk wij boven al. zagen, moeten de Idg. mediae in het Oer-Germaansch of reeds lenes geweest zijn zonder stemtoon, of zich op eenige andere wijze van de Oer-Keltische hebben onderscheiden, zij ondergingen den invloed hunner Keltische analoga blijkbaar volstrekt niet. Welnu in frappante tegenstelling tot de tenues treedt nu de labiovelare media in het Oer-Keltisch (alle dialecten zijn eenstemmig) als b op; maar in het Oer-Germaansch (waarvan *wij nu* spreken) *altijd* als g̯ᵘ voor heldere, als g voor donkere vokalen op. Een treffender bevestiging van onze vroegere veronderstelling kan er bezwaarlijk worden bijgebracht.

591. En nu de media aspirata ten slotte : Osthoff heeft in zijn bekend despotisch opstel (1) bewezen, dat de labiovelare media aspirata in de Keltische talen hare labialisatie heeft verloren en als loutere velaar verschijnt; dat dit reeds in het Oer-keltisch het geval was, mogen wij althans veronderstellen, alhoewel het (daar toch ook de Oer-Keltische k̯ᵘ pas in het Iersch tot c wordt) alleen zeker is, wanneer een u volgde : (oud-Kelt. Hercynia : querquētum). Welnu, Zupitza (2) heeft voor het Germaansch hetzelfde bewezen : in Inlaut dikwijls, in Ánlaut meestal, vooral voor u, maar *ook* voor andere vokalen.

(1) IF. IV, blz. 264 vlgd.

(2) Ernst Zupitza : *Die germanischen Gutturale*, Berlin, 1896, blz. 97-102.

Wel neem ik tevens de verwantschap van gharmás : warm enz., aan; maar dat is voor mij geen reden om gevallen als oier. gellaim : got. -gildan, gild, gilstr.; oier. gonim : on. gondoll (gandr), norw. gand e. a. te betwijfelen of aan een onwaarschijnlijke analogie te wijten (1). Dus ook weer in onderdeelen is de overeenkomst zoo treffend, als men ze maar wenschen kan.

592. Wij hebben echter nog twee andere verschuivingen te bespreken : in sommige gevallen werden de zachte spiranten tot mediae, en als algemeene regel werden de mediae tot tenues.

Gelijk de twee (of drie) reeds behandelde verschuivingen een onderlingen trek gemeen hadden, zoo ook dit laatste paar. De eerste klankverschuiving ging uit van de energie der klinkers en gaf mondopening en stembandtrilling. Deze tweede klankverschuiving gaat uit van de energie der medeklinkers en geeft mondsluiting en stemloosheid.

Dit nieuwe verschijnsel steunend op een geheel andere complicatie der psychologische taalfactoren kan natuurlijk niet tegelijkertijd met het eerste zijn opgetreden. Het vraagt een periode van medeklinkeraccent. Deze echter hebben wij boven al afgeleid voor de laatste eeuwen der Oer-Germaansche periode.

Deze psychologische conclusie komt nu alvast uitstekend overeen, met de algemeen gangbare opinie, alleen op taalkundige gegevens bouwend, dat deze twee verschuivingen de laatste zijn van de heele reeks, en omtrent het jaar 250 v. Chr. moeten zijn begonnen.

Maar zien wij nu nader, of inderdaad de condities voor dezen invloed der medeklinkers in voldoende mate aanwezig waren.

---

(1) C. C. Uhlenbeck : *Zur Lautgeschichte* PBB. 22, 1897, blz. 543 vlgd.; H. Hirt : IF. Anz. IX, 1898, blz. 57.

593. Nemen wij eerst den Anlaut.

Reeds tijdens de Keltische overheersching waarschijnlijk, was, althans op een deel van het Kelto-Germaansche gebied, het intensiteits-accent op de eerste lettergreep overheerschend geworden. Bij de Kelten bleef het later tot den stam der Goidels beperkt. Bij de Germanen verspreidde het zich weldra over het heele gebied. Dit had ten gevolge dat allerlei korte eindklinkers vervielen en verreweg het meerendeel der woorden consonanten in Auslaut kregen. Een tweede constructielid dat met een zachte spirans of media begon, had dus habitueel een consonant voor zich, waarbij door het medeklinker-accent natuurlijk inertie en anticipatie of differentiatie intrad. Ook de nasalen en liquidae deden nu aan deze omgekeerde werking mee, daar niet meer hunne vokale maar hunne consonantische bestanddeelen de psychische overhand hadden. Om eenige voorbeelden te geven :

-þ + ǥ- : -þ + g-	-ꝥ + g- : -þ + k-
-m + ƀ- : -m + b-	-n + d- : -n + t-
-z + đ- : -z + d-	-z + d- : -z + t- (weldra -s + t-)
-đ + ƀ- : -đ + b- (1)	-đ + b- : -đ + p- (2)

Hier blijkt ten slotte opnieuw hoe terecht wij de Idg. mediae in het Oer-Germaansch als *lenes*, of in elk geval als *afgeweken* hebben beschouwd, daar het bij het parallellisme dezer beide verschuivingen anders toch onbegrijpelijk moest schijnen : dat het eene geval juist eene consonantverbinding tot resultaat had en hield, die in het ander geval het uitgangspunt eener nieuwe verschuiving is geworden. Zien wij echter in de b, d, g der eerste rij mediae, en in die der tweede rij stemlooze lenes of iets dgl., dan begrijpen wij alles vanzelf. Men behoeft de woordklassen en constructies, die wij in nrs 578-581 aan-

(1) Vergl. nrs 498-504.

(2) Vergl. nrs 507-512.

haalden maar na te gaan, om te zien, hoe tegen het einde van de Oer-Germaansche periode alles samenwerkte tot een articulatorische contra-revolutie, een reactie tegen de eens doorgedreven verweeking.

594. En in Inlaut al eveneens.

Als eerste karakteristieke voorbeeld zien wij in beide gevallen het eerst de geminaten verschuiven.

Natuurl. moeten wij tusschen ƀƀ en bb een ephemere groep ƀb
en tusschen bb en pp een even wankelbare bp
aanvaarden, om alles uit differentiatie en daarop volgende anticipatie te verstaan.

Dan volgen voor de zachte spiranten de verbindingen met homorgane nasalen en liquidae, die nog grootendeels in alle dialekten gemeenschappelijk tot nasaal of liquida + media overgingen. En wij hebben alle reden om de tenuis-wording der lenis (of iets dgl.) in dezelfde verbindingen tot dezelfde periode te rekenen.

Verder zien wij vele voorbeelden, waarin z + lenis eerst in z + tenuis, en daarna weder door anticipatie in s + tenuis overgaat.

Dus ook in Inlaut zijn de condities voor de oer-voorbeelden der tweede verschuiving radicaal verschillend van de voorwaarden, die den stoot tot de eerste verschuiving (der tenues en mediae aspiratae) hebben gegeven.

595. Was echter het punt van uitgang verschillend, en de werking juist de omgekeerde, beide verschuivingen bleken toch in zoover parallel, ***dat ze in hun oergevallen niets dan een gevolg waren onzer wetten van het psychologisch automatisme.***

De verdere uitbreiding echter van beide verschijnselen hoewel eveneens een ***onmiddellijk*** gevolg van hetzelfde automatisme is aan radikaal verschillende ***middellijke*** factoren of aanleidingen te wijten.

Leerden wij toch bij de eerste verschuiving, als zoo-

danig kennen : het historisch feit van het autonoom-worden der Germanen. Hier volstaat de wet der differentieerende subordinatie, maar die toegepast in haar alleruitgebreidste wereldomvademende beteekenis.

596. Tot nu toe hebben wij bij de klankverschuiving alleen toepassingen hiervan gezien bij kontaktstelling der betreffende klanken.

Welnu, de verdere uitbreiding der tweede klankverschuiving, meer speciaal van den overgang der lenes tot tenues — want de verschuiving van zachte spiranten tot mediae bleef binnen de aangegeven grenzen beperkt — is te wijten aan de subordineerende differentiatie bij distantiestelling : Zie nrs 516-522.

Want in de taal der periode, die wij nu bespreken, kwamen in een constructie aan mutae niets voor dan spiranten en lenes (of iets dgl.). Fortes bestonden niet meer. En toch hadden de medeklinkers het accent. Er *moest* dus een neiging komen om sommige medeklinkers tot de toppen der tonende groep op te heffen, met andere woorden ze tot fortes om te vormen. Welnu, de lenes gaven aan die neiging gehoor in sommige condities. En zóó was er de associatie reeds b : p, d : t, g : k. De genoemde neiging ging nu natuurlijk deze openliggende en reeds drukgebruikte baan op; en zoo werd van lieverlede elke lenis in een constructie-*zonder*-geconditioneerde-fortis zelf tot fortis.

597. Nu echter kregen vele woorden in de ééne constructie eene fortis, in de andere eene lenis. Er moest dus een bemiddeling komen. Twee elementen verzekerden aan de fortis het recht van den sterkste : 1° de meerdere psychische energie in een tijdperk van medeklinkeraccent, 2° weer als boven : de grootere frequentie.

598. En zoo sluiten wij in onze laatste verklaring der Germaansche klankverschuiving ons zeer nauw bij haren grondvester aan.

Jakob Grimm toch gaf als formule der klankverschuiving : den cirkelgang der tenues door allerlei verzwakking van aspiratie tot een diametraal punt van verweeking gekomen, nu weer terugkeerend op haar baan langs de mediae, om ten slotte weer tenues te worden. Welnu, in deze ten-onrechte gewraakte formuleering ligt van waarheid een diepe grond.

Van elke volmaakte menschelijke taal zijn medeklinkers en klinkers de *natuurlijke* elementen. Dat is een gevolg der differentiatie van het articulatie-accent, gelijk ik onder nr 259, blz. 13 reeds heb aangegeven, maar bij ongeluk in nr 490 vlgd. niet meer is vernoemd.

Door het accent der klinkers dreigen dus de medeklinkers ten gronde te gaan.

Maar dan treedt met natuurnoodwendigheid de neiging op om de medeklinkers te bewaren. En heeft dan eene taal levenskracht genoeg (1) (wat b. v. vele Polynesische talen in juist hetzelfde geval *niet* hadden) dan ontwikkelen de medeklinkers door differentiatie der articulatie eene nieuwe psychische energie, veroveren m. a. w. het accent voor zich.

En zoo is eindelijk — tot nu toe met opzet in het duister gelaten — ook de Germaansche overgang van klinker- op medeklinker-accent oorzakelijk verklaard.

599. En hebben de verzwakte, geaspireerde, in stemtrilling verloren medeklinkers eenmaal het accent bemachtigd, dan weten zij zich altijd krachtens de wet der differentieering meer en meer op te heffen uit hun vervallen staat, om weer hooger en hooger te rijzen tot het toppunt hunner natuurrechtelijke macht : de tenuis fortis.

Maar willen zij dan regeeren in tyrannieke overmacht, gaan zij zich verdubbelen en vermenigvuldigen in onduldbaar despotisme, dan loopen wederkeerig de klinkers

(1) D. w. z. wordt zij gesproken door een groot aantal druk-verkeerende psychisch-gezonde geslachten en stammen.

gevaar. De klinkers staan op uit de verdrukking, en de strijd begint opnieuw, gelijk wij dat in de jongere Germaansche talen kunnen nagaan (Zie de nieuw-Germ. medeklinkerverweekingen in nr 529 vlgd., vooral in nrs 525-326.)

En zoo is er dus ten slotte nòg een cirkelgang.

600. Mogen wij dus tot nu toe aan JACOB GRIMM's formuleering hebben verweten, dat hij de mediae aspiratae met stemlooze spiranten verwarde en de stemhebbende spiranten en mediae dooreenwierp; wellicht zal men óns eenmaal ten laste leggen. dat wij den dieperen zin van JACOB GRIMM's formuleering niet hebben verstaan.

601. Het was aanvankelijk mijn plan geweest, tot staving van het bovenbehandelde, hier alle eenigszins nauwkeurig bekende klankverschuivingen op dezelfde uitvoerige wijze te behandelen. Onder het werken echter bemerkte ik, dat zoo voorloopig aan mijn arbeid geen einde kwam, en ik trouwens ver buiten mijn perk van « grondbeginselen » afdwaalde.

Ik geef dus slechts kort mijne bevindingen.

I. De hoogduitsche klankverschuiving.

Opper-Duitschland was het oude vaderland der Kelten. De anthropologie bewijst, dat zich daar na den val der Keltenheerschappij een mengras heeft ontwikkeld van Kelten en Germanen. *Gemengd* zijn dan ook de feiten der hoogduitsche klankverschuiving. In het kader der Keltische taalontwikkeling behoort alleen nog de verweeking der inlautende en anlautende tenues na vokalen tot spiranten (1). In het kader der germaansche ontwikkeling behooren : 1° de verdubbeling der tenues uit differentiatie na homorgane liquidae en nasalen in inlaut, 2° de verdubbeling der tenues

(1) Dat deze spiranten verlengd zijn zou ik nu eindelijk aan de neiging van bergvolken voor aspiratie willen wijten. Dit maar niets meer geef ik toe aan H. MEYER : *Ueber den ursprung der germanischen Lautverschiebung*. ZfdA. 45, 1901, blz. 101 vlgd.

(uit differentiatie) in anlaut van het tweede constructielid als het eerste op een consonant uitging, 3° de zoogenaamde affriceering, feitelijk differentieering der an- en inlautende dubbele tenues, 4° de verschuiving van b, g en þ tot p, k, t, die wederom met de geminaten beginnen en blijkens NOTKER's Anlautgesetz altijd uit medeklinker-omgeving zijn te verklaren. NOTKER in Sint Gallen, die zijn taalgevoel geoefend heeft in het Oud-Iersch, dat hij las of hoorde spreken, heeft ons met onmiskenbare duidelijkheid op den oorsprong der klankverschuivingen gewezen.

602. II. De Iraansche klankverschuivingen.

Deze zijn voor mij het praktisch bewijs dat wij voor het Oer-Germaansch en het Oer-Keltisch tusschen tenues en scherpe spiranten den middeltrap : stemlooze aspiraten moeten aannemen. In het Oer-Iraansch waren de mediae na vokalen reeds in mediae aspiratae overgegaan. De Oud-Iraànsche tenues aspiratae en mediae aspiratae werden door inertie na vokalen gaandeweg tot spiranten. Dit geldt in Inlaut en Anlaut; want een statistiekje gaf mij jav. 70 %, gav. 79 %. operz. 85 % woorden, die uitgaan op vokalen. Alle Idg. aspiraten en bovendien alle mediae waren dus op den duur intervokalisch tot spiranten geworden, ook eenige Idg. tenues, gelijk wij zagen in nr 531. Het diametrale punt was dus ook hier bereikt. Hoe ging het nu in het Middelperzisch?

In het begin dezer periode is het accent op den eersten medeklinker vastgeworden, althans in de provincie Persis, en dientengevolge werden alle vokalen in Auslaut gereduceerd. Een statistiekje leverde mij dan ook 31 % vokaaluitgangen en 69 % consonantuitgangen. Nu buigt de kromme cirkellijn dan ook terug. Door differentiatie met de vele auslautende nasalen, liquidae en stemhebbende spiranten worden anlautende y en v tot ǰ en b (resp. g.)

Niet alle dialecten echter hadden dezen ommekeer mee-

gemaakt, en in deze werkte het oude klinkeraccent nog gestadig door. Daar deze dialecten op de Nieuw-Perzische schrijftaal minstens evenveel hebben ingewerkt, als het genoemde dialect van Persis, geldt daar nu als vaste klankwet, dat ook de Iraansche tot-nu-toe gespaarde tenues inlautend tusschen-, en auslautend ná vokalen tot mediae zijn geworden. Eveneens na nasalen en liquidae. Waarom werden zij niet tot spiranten gelijk vroeger eenige hunner voorloopers? Om de neiging (uit het dialect van Persis vooral) althans in elke constructie ééne articulatorisch-sterke occlusief te bewaren.

In de Perzische dialecten is nog veel interessants, dat hierbij hoort, zoo o. a. de verweeking der anlautende mediae tot spiranten in 't Afghaansch en de Pāmir-dialecten, de behandeling der *p* in het Ossetisch, enz., maar ik wil hier alleen nog wijzen op de klankverschuiving in het Noord-Balūčī. Tusschen vokalen worden inlautende tenues en mediae eerst tot aspiraten, daarna tot spiranten, eveneens auslautende *na* vocalen. Hiermee komt overeen, dat de anlautende tenues tot aspiratae worden, daar « het Balūčī groote neiging toont den Auslaut door afwerping der consonanten te verzwakken, maar dat deze Auslautwet het minst werkt in het Zuiden, en het sterkst optreedt bij den stam der Leghārī, die overheerschend is onder de Noord-Balūčen » (1). Een statistiekje der vokaal-Auslaute leverde mij dan ook in het Noorden 70 %, in het Zuiden 40 %.

603. III. De Armenische klankverschuivingen.

Hier heeft een zelfde inwerking van het Iraansch ingegrepen, gelijk wij die van het Keltisch op het Germaansch hebben gezien. Ook hier is later een autonome of Kaukasische reactie ingetreden.

Dit is alles, wat ik uit de verwarring der feiten door

(1) W. Geiger : *Grundriss*, II, blz. 232 en 236.

HÜBSCHMANN, BUGGE, MEILLET en SCHEFTELOWITZ geboden, met zekerheid durf te concludeeren. De anlautende p is natuurlijk gelijk in het Keltisch door verweeking verdwenen (1). Totzoover de Indogermaansche parallellen. Zien wij nu verder.

604. De Hebreeuwsch-Arameesche klankverschuiving. « Die ursprünglichen Verschlusslaute *b*, *g*, *d*; *p*, *k*, *t* wurden im späteren Aramäisch und (vielleicht erst infolge aramäischen Einflusses?) auch im Hebräischen nach vorausgehendem Vokal und im Falle, dass keine Verdoppelung des Lautes vorlag, vielfach als Reibelaute β, γ, δ; φ, χ, θ gesprochen und zwar vermittelt durch die Zwischenstufe einer aspirirten Aussprache des *b*, *g*, *d*; *p*, *k*, *t* » (2).

In 't zinsverband komen na vokalen in Auslaut ook in Anlaut de Bᵉgadkephath zonder Dageš lene voor (3).

605. V. De Oeral-Altaïsche verschuivingen.

Het Altaïsch wijst duidelijk op een oertaal zonder mediae of spiranten. Van de mutae waren er slechts de tenues. Alle lettergrepen waren open (4). In inlaut worden nu b. v. in de Lebed-, Schor-. Tuba-, Küärik-, Baraba- en Abakan-dialecten alle tenues tot mediae (5). Eveneens in de Finsch-Ugrische groep, waar echter ook het accent een rol speelt. Zoo worden intervokalische *p*, *t*, *k* tot *b*, *d*, *g* als de tweede lettergreep gesloten is. Oorzaak van dit ver-

(1) Ook uit de Aethiopisch-Arabische *f* = Oersemitische *p*, en de Ossetische *f* = Oir. *p* blijkt dat de labiale tenuis op dit punt zeer gevoelig is. Dit is begrijpelijk, daar bij de minste inertie der mondopenende vokalen, het voorste mondgedeelte aanstonds het meest open is.

(2) HEINRICH ZIMMERN : *Vergleichende Grammatik der semitischen Sprachen*, Berlin, 1898, blz. 33.

(3) GESENIUS-KAUTSCH[24], blz. 69-70.

(4) J. GRUNZEL : *Entwurf einer vergl. Grammatik der altaischen Sprachen*, t. a. p., blz. 29 vlgd.

(5) H. WINKLER : *Das Uralaltaische und seine Gruppen*, Berlin, 1885, blz. 61.

schijnsel is weer : de inertie en anticipatie der klinkers, maar noodzakelijke voorwaarde : onbetoondheid van den consonant : hij mag niet zijn de top der golvende groep. Onbetoond echter is de consonant slechts als de volgende silbe gesloten is : « Nirgends fällt der Ton jäher ab als in einer mit tonlosem consonanten beginnenden offenen silbe. Der exspirationsdruck hebt gleichsam die anlautsilbe auf einen wellenberg, um sie dann in das tiefe thal der tonlosigkeit herabzuschleudern; ist nun aber vor oder nach dem vocal ein consonant vorhanden, auf dem die stimme etwas aushalten kann, so wird die disharmonie gemildert » (1). Dit citaat heeft te meer waarde, als men uit den kontekst ziet, dat de schrijver hierbij volstrekt niet aan de Finsch-Ugrische talen heeft gedacht.

Nog vele andere Finsch-Ugrische klankwetten zou ik gaarne met mijne psychologische wetten verbinden; maar ik ben op dit gebied al te onervaren.

606. VI. De Maleisch-Polynesische verschuivingen.

In het Malagasy van Madegascar beantwoordt aan Maleische k na vokalen en p na vokalen en nasalen f en h, aan g, d, b na vokalen h, r (uit đ), v (2).

In de meeste Polynesische talen is de verweeking nog veel verder gegaan, zoodat er b. v. in 't Samoa, Tahitisch en Hawai bijna geen enkele muta meer over is.

607. VII. De Bantoe-verschuivingen in het Peli, Duala, Konde, Sańgo e. a. bieden allerlei welkome parallellen.

pa : pha : fa : wa : a; ta : tha : ṭa : da : ra : la; ka, kha, χa, a; γa : ja : a; γα : ga : ka; la : ḷa : a; la : ra; va : ẁa : a; va : ba; ńka : (ńkk) : ńkχ; ńka : ńχa : ńga; nta : ntha :

---

(1) Richard M. Meyer : *Germanische Anlantregeln*. ZfdA., 38, 1895, blz. 36.

(2) Renward Brandstetter : *Die Beziehungen des Malagasy zum Malaiischen*, Luzern, 1893, blz. 23 vlgd. Mijne formuleering is evenwel niet de zijne. Voor de afwijking steun ik op blz. 30, waaruit blijkt, dat de Sandhi ook hier een groote rol speelt.

nṭha : nda; mpa : mpha : mba; ṅga : ṅka; nda : nta; mba : mpa, enz. enz. (1).

608. VIII. De Dravidische klankverschuivingen :

« The law, as apparent in the Tamil-Malayālam system of sounds, is as follows : k, ṭ, t, p are always pronounced as tenues at the beginning of words, and whenever they are doubled. The same consonants are always pronounced as medials, g, ḍ, d, b when single in the middle of words. » In andere dialecten zijn de tenues tot aspiraten en spiranten geworden, enz. (2).

609. IX. In het Pul heeft de verweeking evenals in de latere Keltische talen eene grammatikale functie gekregen. « La loi phonétique la plus importante de la langue affecte la première radicale, lorsque celle-ci se trouve être l'une des consonnes : c, f, h, r, s, w, y. Dans ce cas, au pluriel des verbes, au pluriel des noms du genre neutre, et au singulier des noms du genre commun, la première radicale se change respectievement en l'une des des consonnes g, p, q, d, t', b, d' » (3). Dat historisch de tweede rij zeker ouder is dan de eerste, en de formuleering dus juist dient te worden omgekeerd, behoeven wij na al het vorige wel niet meer uitdrukkelijk te bewijzen.

Wij zouden hier ten slotte nog bij kunnen voegen het Baskisch, het Jenissei-Ostjakisch, het Kottisch, en nog vele Amerikaansche talen, maar volledig zijn zouden wij nimmer; en deze kleine lijst kan in elk geval ter illustratie volstaan.

---

(1) Carl Meinhof : *Grundriss einer Lautlehre der Bantu-sprachen*, Leipzig 1899.

(2) Rev. Robert Caldwell : *A comparative grammar of the Dravidian or South-Indian family of languages*[2], 1875, blz. 21-32.

(3) T. G. de Guiraudon : *Manuel de la langue Foule*. Paris-Leipzig, 1894, blz. 19 vlgd.

II. ALGEMEENE SEMASIOLOGIE.

610. Het zal misschien bij menigeen bevreemding wekken, dat ik, na in het eerste deel reeds herhaaldelijk en nadrukkelijk en uitvoerig bij de semasiologie te hebben stilgestaan, het tòch oorbaar schijn te achten, hierover nu nog een afzonderlijk hoofdstuk te beginnen onder den ietwat gewichtigen titel van : algemeene semasiologie.

En toch, bij het vorige hoofdstuk had ook al eene dergelijke moeilijkheid kunnen opkomen. Reeds in ons allereerste hoofdstuk hadden wij ons toch met de klankvoorstelling ingelaten, zelfs al eenige woorden over de klankwetten gezegd, en nu begon nog eens een algemeene klankleer.

Maar daar had iedereen toch ook aanstonds het antwoord klaar gehad : in het eerste deel werden de elementaire factoren gezocht; in het tweede zagen wij hunne onderlinge, vooral automatische samenwerking; vandaar kwamen in beide deelen sommige punten overeen, andere verschilden aanmerkelijk. Niet alles wat b. v. in ons allereerste hoofdstuk ter sprake kwam, vonden wij in dit tweede deel terug. Zoo concludeerden wij op blz. 16, 1[ste] deel, dat de beperking der vormveranderingen der woorden tot de loutere *klank*leer eenzijdig mocht genoemd worden, en eischten althans voor de moderne talen eene supplementaire *letter*leer. Van deze laatste hebben wij in het tweede deel niets teruggezien. Waarom niet? Omdat daartoe nog bijna alle vóórarbeid ontbreekt, en ik dientengevolge reeds t. a. p. (blz. 16-17) bijeengebracht heb, wat daarover tot-nog-toe is in het midden te brengen. En toch noemde ik het juist geëindigde hoofdstuk op blz. 39 de algemeene leer der vormveranderingen, omdat de klankveranderingen hierin toch ten ten eeuwigen dage wel verreweg de voornaamste zullen blijven. De klankvoorstelling echter is in dit tweede deel zeer uitvoerig besproken, en bleek zelf weer te zijn een kluwen van complicaties, dat wij geduldig hebben getracht uiteen te wikkelen.

Welnu, met de semasiologie is het juist eender gesteld. Wij constateerden in ons tweede hoofdstuk het verschil tusschen aanschouwelijke en onaanschouwelijke voorstelling. Daarop komen wij hier terug. De min-of-meer individueele semasiologieën echter, die van § 44-53 ter sprake kwamen, worden hier niet meer vermeld. Alles wat ik daarover in het midden te brengen heb, vindt men in de

juist geciteerde paragrafen. Maar alles wat in dezelfde bladzijden algemeen geldend mag heeten en verder de drie hoofdonderscheidingen in het caput over de beamingen, evenals de beteekenisovergangen uit ons hoofdstuk over het gevoel, en nog vele andere semasiologieën in het eerste deel niet vermeld, zullen ten slotte hier pas hunne laatste verklaring vinden. Al behandelen wij dus hier niet strikt genomen alles, wat onder de psychologische theorie der beteekenisverandering kan verstaan worden; en al weten wij, dat wij ons met deze nieuwe toepassingen onzer automatische wetten, in het halfduister gaan wagen (1); toch was menig punt van overeenkomst met het vorige te treffend, en kwam menige conclusie te ongedacht-gelukkig onze vroegere stellingen bevestigen, dat wij eraan zouden hebben kunnen denken, deze vervolledigende maar in zich zeer onvolledige hoofdstukjes uit het plan van ons werk te schrappen.

611. Zien wij nu eerst de eenheid van beaming en gevoel in haar typische eigenaardigheid van wezen, om daarna ook op deze hoogere psychische akte, de werkingen onzer automatisme-wetten na te gaan.

Aan welke eigenaardigheid kunnen wij nu merken, dat twee of meer woorden, die elk een beaming of een gevoel kunnen beteekenen, zich in casu samenschikken ter beteekening van één gevoel, van één beaming? Hieraan : dat zij elkander onmiddellijk noodig hebben, om juist te worden beaamd, m. a. w. dat zij door onmiddellijke inwerking elkanders beteekenis veranderen. Onmiddellijk, niet middellijk. Middellijk heeft men ook de vorige constructie noodig, en de omgeving, en vroegere ontwikkeling en wetenschap, en gewoonte van denken in een bepaalde richting, (zie nr 47) enz.

Reeds Weil, gaf in 1844 dit kenmerk aan: This word is modified first by its object, and these two terms form *therefore* one and the same idea (2).

---

(1) Daarom kozen wij voor deze twee laatste hoofdstukken eene kleinere letter.

(2) Ik citeer verderop nog dikwijls het zeer verdienstelijke boekje van Henri Weil : *L'ordre des mots.* Paris 1844 (2de editie 1869, 3de 1879), naar de Engelsche vertaling : H. Weil : The. order of words, in the ancient languages compared with that of the modern languages, translated with notes and additions bij Charles W. Super, Boston 1887, in casu blz. 90.

612. Hieronder vallen nu op de eerste plaats alle gevallen, waar een der leden zoo goed als niets meer beteekent, maar alleen om morphologische of functioneele redenen blijft bestaan.

Zoo b. v. de looze en voorloopige voorwerpen en bepalingen. Zoo : *het* regent, *het* is waar, wat je zegt, *het* tegen iemand opnemen, *er van door* gaan, enz., zij zijn blijven bestaan, omdat de werkwoordsvorm in de meeste andere gevallen ook een subject, object of bepaling bij zich had, en zich dus anders een leegte deed gevoelen. Zoo verder de neutrale hulpwerkwoorden om tijd en wijze aan te geven : Ik heb geslapen. wat beteekent *ik heb* zonder de rest in casu? Volstrekt niets. En zoo maken alle zoogenaamd leege woorden — en die zijn er in elke ontwikkelde taal zeer veel (1) — een onderdeel uit van een secundaire beamings- of gevoelseenheid.

613. Maar dan *waren* ook al één, de uitdrukkingen waarvan later de helft afviel, omdat die helft op zich tòch bijna niets meer beteekende, en de beaming of het gevoel van de geheele constructie zich dus concentreerde in een deel. Juist gelijk hd. *ment* uit Regiment, nl. *Gym* uit Gymnasium, fra. *vélo* uit vélocipède, engl. *pops* uit popular-concerts; zoo volstaan ook nl. *lager* en *bock* uit lager- en bockbier, zoo ontstonden *koozen* en *wijten* in onze hedendaagsche beteekenis uit liefkoozen en verwijten, hd. *Ober*, *Mahlzeit* en nl. *Morgen*, *Dag!* voor Oberkellner, Gesegnete Mahlzeit, goeden morgen, en goeden dag. Zoo verder *merum* (vinum), *fête* (festa dies), *foie* (ficatum jecur) en bijna al de voorbeelden van nrs 108-109. Zoo ten slotte alle echte ellipsen (2) : *Quos ego*, mhd. *sammir* (sam mir Got helfe), nhd. *dass dich* (Lessing) uit : dass dich der Teufel hole, nl. *potver* en *vergimme* uit de bekende bastaardvloeken enz.

614. Maar verder weer verstaan wij bijna geen enkel subjectief werkwoord zonder het subject, en geen enkel objectief werkwoord

(1) B. Bourdon : *L'expression des émotions et des tendances dans le langage*, t. a. p., blz. 277 vlgd. : Parties inutiles du discours; K. O. Erdmann : *Die Bedeutung des Wortes*, Leipzig, 1903, blz. 191 vlgd. : Gedankenloser Wortgebrauch und sein Nutzen.

(2) Hiertoe reken ik natuurlijk uitsluitend de gevallen, waarvoor met zekerheid te bewijzen is, dat zij op vollediger uitdrukkingen berusten. Wanneer zal men toch eens eindelijk met die traditioneele ellipsen-liefde breken? Bij sommigen grenst zij aan waanzin of obsessie.

zonder ook het object of het praedicatief te vernemen, en ten slotte geen van beide zonder de inherente bepalingen (1).

Zitten is heel iets anders, of *Mevrouw op den stoel zit* dan wel *een spin*. In *Ik doe de deur open* beteekent *open doen* wat anders als in *Ik doe mijn porte-monnaie open*. *Spelen met knikkers* is een heel ander spel als *spelen in de loterij*. *Ridderslaan* is een andere plechtigheid als *koek slaan*.

615. Men ziet het, dezelfde kategorieën die wij boven uit de eenheid van wilsimpuls : d. w. z. de éénheid van accent of den onderlingen invloed der klanken eener constructie op elkander hebben afgeleid, beginnen zich ook hier weer duidelijk te vertoonen.

616. En nu kunnen wij ook eindelijk nader verklaren, waarom wij in ons 3de Hoofdstuk nr 94 aan de *noodzakelijke aanvullingen van het werkwoord* een beteekenis van reeds bijna pure realiteitsbeaming hebben toegeschreven. Mèt het werkwoord toch vormen zij een secundaire beamingseenheid die zeker realiteitsbeaming is (2). En zoo kwam er tegenspraak tusschen deze nieuwe secundaire eenheid en haar voornaamste primair element. Kwam dit nu uitsluitend of althans zeer dikwijls in deze verbinding voor, dan werd het langzamerhand zelf als realiteitsbeaming gevoeld, en met verloop van tijd schikte zich ook de vorm naar die nieuwe beteekenis : er ontstond een denominatief.

Ziet men nu nog eens terug naar de daar ter plaatse aangehaalde definitie van transitieve werkwoorden, dan begrijpt men, dat dit essentieel brokstukken zijn van secundaire beamingseenheden.

617. Verder weer. In nr 98 hebben wij boven betreffende de attractie naar de groote studie van STEINTHAL (3) verwezen Hier stond echter zoo machtig veel verklaring dooreen, dat men na lezing bepaald *des Guten zu viel* meende te hebben genoten. Nu heeft onlangs JOHAN SAMUELSSON de zaak opnieuw behandeld en meer de

(1) WUNDERLICH : *Der deutsche Satzbau*, t. a. p., I, blz. 38-40, maar vooral en principieel : P. PEETERS : *Langage et pensée*, Revue des questions scientifiques, XI, 1897, blz 139-181.

(2) Wat vooral duidelijk is uit de omvangrijke Nederl. kategorie verbale samenstellingen van het type : knarsetanden, knipoogen, enz., waarin het nomen zelf de verbale uitgangen van het werkwoord heeft overgenomen.

(3) Zeitschr. f. Völkerpsych en Sprachwissenschaft, I, blz. 93 vlgd.

Latijnsche feiten aan eene zorgvuldige studie onderworpen (1). Uitslag was eene teeltkeus van de Steinthalsche verklaringen: *de verbleekte beteekenis van het werkwoord in den relatiefzin* behield als oorzaak van de attractie het veld. Deze behoeft echter nog een psychologischen grondslag. Maar die kan hier nu geen moeilijkheid meer opleveren: 't is duidelijk, dat het werkwoord met het relatiefpronomen en eventueele andere zindeelen, een secundaire beamingseenheid was gaan vormen, die in haar geheel weer attribuut werd van het antecedens dus *potentialiteit*, met deze dus een nieuwe beamingseenheid vormde van de tweede orde, en diensvolgens congrueerde, gelijk alle attributen in de klassieke talen plachten.

618. En nu begrijpen wij eens te meer (zie ook reeds nr 363) waarom het oud-indische verbum in de relatiefzinnen betoond was. Niet omdat het zelf van zooveel belang was, integendeel, van minder dan dat van den hoofdzin; maar omdat het als laatste lid van een voorafgaand attributief compositum fungeerde, immers de relatieve zin staat oorspronkelijk altijd voorop; daarom dan ook meende ik terzelfder plaatse (nr 98) die betoning eene nominale te mogen noemen. 't Is weer juist als boven een strijd van het elementaire verbale bestanddeel en de secundaire nominale eenheid van beaming.

619. Eindelijk in nr 101 zeide ik, dat de praedicatieven dáárom tusschen absolute en relatieve beaming weifelden, omdat zij van den eenen kant eene aanvulling waren van het gezegde, ten anderen tevens van het onderwerp. Dat deze weifeling nu berust op 't bestanddeel-zijn in twee heterogene secundaire beamingseenheden zal na al het vorige nu — hoop ik — wel duidelijk zijn.

620. Ook in nrs 92 en 96 wees ik er nog op dat de verbaalstam in de samenstellingen αρχέκακος, prie-Dieu al bijna nominale beteekenis had. 't Was natuurlijk weer een hand-over-hand toenemen van de secundaire beamingseenheid tegenover het primaire element van andere natuur.

En zoo heb ik hier maar achter elkander eenige beloften ingelost, die uit het derde hoofdstuk mij nog ten laste waren gebleven.

621. Met het opgeven echter der kategorieën van woorden, die elkanders beteekenis in het zinverband bepalen, zijn wij nog volstrekt niet ten einde.

Alle adjectiva toch, bij *verschillende* substantiva geplaatst, veranderen van beteekenis. *Een klein leger* is niet zoo klein als *een*

(1) *Eranos*, V, blz. 53 vlgd.

kleine microbensoort. Een mooie boel is heel anders als *een mooi vers. Een zware taak* behoeft niet *zwaar van gewicht* te zijn. *Een gespannen boog* heeft geen enkele kwaliteit met mijn *gespannen aandacht* gemeen. Er zijn zeker — en daar hebben wij boven veel over gezien — wel redenen te geven, waarom wij deze adjectieven in die bepaalde beteekenissen gebruiken, maar daar hoeven wij niets van te weten om ze te verstaan.

Trouwens *wij voelen het zelf* als wij deze constructies hooren, we verstaan ze *ineens*. Dus adjectief + substantief weer eenheid van beaming.

622. Hetzelfde hebben we nu b. v. met praeposities, die meerdere naamvallen regeeren. Als ontwikkelde en reflecteerende hoorder beteekenen ons die telkens heel wat anders. Maar wie zou nu willen beweren, dat hij bij 't Gotisch lezen in constructies als : in þizos manageins, gabaurans warþ in fairhwau, gagg in gard þeinana, *in* reeds vóór de andere woorden beaamde?

Neen, de kenner beaamt pas *nà het lezen* en *tegelijk met het begrijpen* van þizos manageins het begrip van grond, eveneens na en met fairhwau het begrip van doel, na en met gard þeinana het begrip van een beweging naar, enz. Dus praep + nomen weer een eenheid.

623. Met de conjuncties die in verschillende beteekenissen verschillende tijden en wijzen regeeren is het niet anders. Ga maar na voor bet gr. ὅπως het lat. si. Wie verstaat die, eer hij den werkwoordsvorm ziet? Dus conjunctie + werkwoordsvorm weer als boven.

624. Maar zoo is het ten slotte met alle zoogenaamde grammatische rectie. Conjuncties regeeren niet alleen maar hangen ook af van werkwoorden in *peto ut...* is *ut* mee de uiting van het verzoek, in *impero ut...* van het gebod.

Adjectiva en Participia regeeren casus. Een comparatief, een casus of *quam*.

625. *Alle congruentie ten slotte verkeert in hetzelfde geval.* Want wat is congruentie voor het begrip van den verstaander anders dan een regeering van het eene woord over het andere, een duidelijk teeken in den uiterlijken woord*vorm* dat de zoo verbonden deelen in ééne beaming moeten worden samengevat en verstaan.

626. Maar wij behoeven hier niet alleen bij de *woorden* te blijven, die onmiddellijk invloed hebben op elkanders beteekenis; ook de constructies die men zinnen noemt kunnen dit verschijnsel op-

leveren, en zoo weer elementen eener eenheid van hoogere orde blijken te zijn. Zoo is het namelijk met al de enclitische zinnetjes van GOUIN.

Want als *peto* de beteekenis van het opvolgende *ut* bepaalt, eveneens geeft het zijn kleur aan den heelen bijzin die op *ut* volgt.

En als alle congruenties hieronder hooren, wat is in het Latijn b. v. de *consecutio temporum* anders dan een *congruentia temporum?* En deze bestaat niet alleen in het Latijn, waar ze in het klassieke tijdperk weer als een serre-plant werd opgeteeld tot weekelijke weelde, maar min of meer in alle Indogermaansche talen. En *natuurlijk* vooral weer bij relatieve zinnen.

katháṃ nu tád avīráṃ syād yatrāháṃ syā́m, hoe zou het toch zonder helden kunnen zijn waar ik ben (zou zijn)? onder invloed van syāt vinden wij hier syā́m in plaats van ásmi (1).

gr. ἔρδοι τις ἥν ἕκαστος εἰδείη τέχνην. Eenieder beoefene de kunst die hij verstaat (versta). Hier vooral komt de eenheid der beaming van hoofd- en bijzin ook in de woordschikking duidelijk uit : ἥν-ἕκαστος-εἰδείη is een attribuut van τέχνην waarmee het congrueert door ἥν, en samen vormen vormen ze de aanvulling van ἔρδοι τις waarmee ze concordeeren door εἰδείη (2).

Dit zijn voorbeelden van Modus-attractie, maar eenieder kan er uit alle hem bekende nieuwe talen evenveel van tempora-congruentie bijbrengen (3). *Ik wist niet wie hij was.* Wil ik daarmee zeggen, dat hij nu iemand anders is? Volstrekt niet. *Was* is hier geassimileerd aan *wist*, en alleen door *wist* begrijpt men dat er mee bedoeld wordt : was en nog is. Eveneens in de boven aangehaalde gevallen. Noch εἰδείη, noch syā́m zijn te begrijpen buiten verband met ἔρδοι en syāt.

Dus vormen zij daarmee weer een beamingseenheid van hoogere orde.

627. Daarom kan men echter ook zoo terecht zeggen : Geen enkel woord dat geen zinwoord is, heeft een vaste beteekenis.

Daarom mochten eigenlijk in een woordenboek niets dan zinwoorden

(1) SPEYER : *Vedische und Sanskrit-Syntax*, t. a. p., § 281.

(2) Zie nog andere lat. en germ. voorbeelden bij BRUGMANN : *Kurze vergl. Gramm.*, t. a. p., blz. 700 vlgd. die er na GOLLING ook op wijst hoe de omgekeerde attractie van den hoofzin-modus door den bijzin minstens mogelijk is.

(3) Vgl. BEHAGHEL : *Der Gebrauch der Zeitformen im konjunctivischen Nebensatz des Deutschen*, Paderborn, 1899.

worden opgenomen — en die zijn er heel wat meer dan men op het eerste gezicht denken zou — maar moest daarnaast een constructieboek bestaan, dat Syntaxis tevens zou zijn. Nu is er zeker iets vóór, als men den heelen taalschat wil catalogiseeren, die constructies naar de woorden te rangschikken, maar dan moest men toch eens ophouden voor elk woord eene abstracte beteekenis te deduceeren, die het *niet* in de taal, maar alleen in de metaphysica of eenige andere abstracte wetenschap hebben kan. Ik ga hier verder niet op door, daar dit alles wel tot de pia vota zal blijven behooren, totzoolang de taalwetenschap niet een algeheele omwenteling heeft doorstaan.

Er bestaat over dit semasiologisch beginsel al zooveel literatuur, en in boeken zonder beginselen is bovendien nog zoo'n massa materiaal bijeengehaald, dat ik van verdere voorbeelden afzie.

628. Alleen *dit* wil ik hier nog bijvoegen : Waar de andere gegevens soms twijfel laten, wil het kenmerk van *onmiddellijken invloed op elkanders beteekenis* dikwijls met onfeilbare duidelijkheid aanstonds op de secundaire eenheid wijzen. En als zoodanig meende ik er hier iets langer bij te moeten verwijlen.

629. En nu weer onze automatismen :

A. De subordineerende differentiatie. Zien wij maar eens aan : **Van twee onderling verbonden realiteitsbeamingen wordt de eene gesubordineerd tot potentialiteit.**

Eerst een klein maar teekenend voorbeeldje :

Common Prayer Book : for Jesus Christ | his sake : for Christ's sake (reeds in 1712). In onze tegenwoordige omgangstalen kan men dezen overgang voortdurend waarnemen, als men van den huiselijken, familiairen volkstoon (waar de kleine constructies overheerschend zijn) in de meer beschaafde spreek- of schrijftaal overgaat.

630. Verder geef ik hier een taalfeit dat eveneens overal en altijd is waar te nemen : de subordineering van twee gecoördineerde zinnen. « Jij gaat koffie drinken, en ik loop hier wat op en neer. » Dat zijn twee realiteitsbeamingen. Maar zoo zeggen wij het meestal niet : « Terwijl jij koffie gaat drinken, loop ik hier wat op en neer. » Nu is de eerste een attributieve bijzin, dus potentieel, de hoofdzin is reëel, en zoo is het gewone West-Europeesche menschentaal.

631. Van deze voorbeelden midden uit onze omgeving spring ik ineens naar het verre verleden van het ontstaan der samenstellingen in de Idg. talen. En daar toont zich nu juist hetzelfde : Één van de twee oorspronkelijke realiteitsbeamingen wordt tot potentia-

liteitsbeaming, en geeft dat duidelijk door vormverandering te kennen.

Ik begin met het Grieksch. Daarvoor bezitten wij toch de uitstekende materiaalverzameling van JACOB WACKERNAGEL : Das Dehnungsgesetz der griechischen Composita, Basel, 1889. Uitstekende *materiaal*verzameling, zeg ik, want van de theorie is weinig te ge-gebruiken. WACKERNAGEL, snijdt toch door het probleem averechts verkeerd op te stellen, alle mogelijkheid op een juiste oplossing af : « Waar komt de Anlautsdehnung der tweede vocalisch-anlautende leden der Grieksche composita vandaan? » zoo vraagt hij zich af, en sluit daarmee een kleine helft van het voorhandene materiaal buiten de kwestie. Hij had moeten vragen : Waarvandaan komt het, dat wij in de Idg. composita allerlei onverwachte Dehnung aantreffen, zoowel in het eerste als in het tweede lid (maar zoo goed als nooit in beide tegelijk) zoowel in de stamlettergreep als in de eindlettergreep? En dan had hij tot antwoord moeten geven : De Dehnung der composita is de vṛddhi der potentieele beamingen. *Twee realiteitsbeamingen tot een secundaire eenheid verbonden differentieerden.*

632. Ik geef geen verdere grieksche voorbeelden. Bij WACKERNAGEL vindt men ze te kust en te keur. Alleen een paar uit andere Idg. talen, die hetzelfde bewijzen : got. fidurdōgs, ahtaudōgs, cf. on. dǿ'gr (dag en nacht) oind. nidāghás : got. dags; got. taihun-tēhund, niun-tēhund, ahtau-tēhund, sibun-tēhund : got. taihun; oind. çata-çārada- : çarát; oind. dví-jāniṣ, got. qēns : jániṣ; oind. su-hārt : hṛt; oind. su-pārás, gr. ταλαίπωρος : páras. « Nous croyons, zeide reeds de SAUSSURE (1), qu'il existe un allongement indo-européen dans le second membre de certains composés »; « et qui en grec se reflète peut-être dans les composés, comme εὐ-ήνωρ, φιλ-ήρετμος, où l'allongement n'était pas commandé par une succession de syllabes brèves » (2).

633. Maar niet alleen in de stamsilbe van het tweede lid, óók in de eindsilbe.

De Armenische composita van het type ən-ker waarvan het tweede lid terugwijst naar nomina agentis op -ā leveren hier een prachtig bewijs, vooral om het nog gevoelde verband met de Aoristen (3).

(1) MSL. 1892, VII, blz. 80.

(2) Mémoire, t, a. p., blz. 165. WACKERNAGEL had hier dus een confitentem reum : Zie noot 2 op blz. 139.

(3) Zie MEILLET : *Grammaire comparée de l'Arménien classique*, t. a. p., blz. 70-71.

Te meer daar in dit opzicht dan ook de thematische tweede-compositumleden naast de athematische simplicia sprekend worden. Zoo b. v. oind. ardhnāvás anudrás, enz. Hier is dan natuurlijk dezelfde verhouding als tusschen een athematisch Praesens en een thematischen Aorist. Wij hebben hier dus weer veel minder analogie noodig dan men gewoonlijk pleegt aan te nemen.

634. Maar ook het eerste lid toonde dikwijls Dehnung, vooral in de eindsilbe.

Uitgaande van het Gri. vinden wij hier weer καλαθοποιός naast καλαθηφόρος; ἐλαφοκτόνος naast ἐλαφηβόλος; στεφανοποιός naast στεφανηφόρος; θανατοφόρος naast θανατηφόρος; zelfs analogisch ἀσπιδηφόρος naast ἀσπιδόδουπος. Brugmann heeft deze oer-grieksche ā natuurlijk weer maar door analogie verklaard. Toch vinden wij ook in het Oud-Indisch satyavṛdh- naast ṛtāvṛdh- çōkas naast çōkāpanudas, phalam naast phalāharas, turás naast turāsā́h- enz. enz. Het Armenisch heeft de Idg. ā tot algemeene compositievocaal, vooral typisch en zich duidelijk als differentieering openbarend in de superlatieve dittologieën van het type mecamec, groot-groot. En ten slotte meen ik, dat het Germaansch (en misschien ook het Balto-Slavisch en Keltisch vergl. nr 410) met het Armenisch hierin op dezelfde lijn staat. Men vindt gewoonlijk opgegeven, dat de vrouwelijke stammen op -ō zich als eerste lid in composita naar de mannelijke op -a geschikt hebben. Zou niet het omgekeerde waar zijn? in zooverre althans dat alle eerste leden van samenstellingen onverschillig of zij later als simplicia -a of -ō hadden, in een ouder tijdperk lange ā hebben gehad, die door een dergelijk intensiteits-rhythme als in de Auslautgesetze werkte, tot een a was overgegaan. Vergl. nr 304. Indicia hiervan zijn ohd. tagastern naast tagosterno, spilaman naast spiloman, wegawīso naast wegowīso, enz. De compositie-vokaal -o- in de overgeleverde Oud-Germaansche namen kan *minstens* evengoed lang als kort zijn. Maar de -i̯e/-i̯o stammen lijken mij in staat dit te *bewijzen*. Hoe anders is het opvallend parallellisme te verklaren tusschen de vrouwelijke Nominatieven *sunja : bandi* ter eene, en de mannelijke compositieleden *alja-kuns : arbi-numja* ter andere zijde?

635. Maar als wij *alleen* de Dehnung tot bewijs der potentialiteit van een der leden in een Compositum aanhaalden, zou men hier — niettegenstaande de blijkbare tegenspraak der feiten — toch misschien weer alles langs metrische Dehnung of analogie of nog een der vele andere gebruikelijke en gemakkelijke achterdeurtjes

willen onschadelijk maken. Daartoe wees ik echter boven reeds in 't voorbijgaan op de thematische vormen naast de athematische; daartoe wijs ik nu met nadruk nog op een ietwat anderen vorm van potentialiseering : de Idg. -i̯ē.

Men herinnert zich toch, hoe wij op blz. 96 van ons eerste deel, met SOMMER en HIRT den Italo-keltischen genetief op -ī hebben verklaard. Welnu, deze zelfde -ī vinden wij ook in composita terug, *Niet* natuurlijk in de latijnsche composita, waar de -ĭ- uit verzwakking van -o- ontstond; maar in de Indische verbale composita met : karṓmi, bhávāmi en ásmi, RV. akkhalīkṛtya, AV. phalīkáraṇas, vātīkāras, TS. çyētí-akuruta, mithuní-abhavan, ÇB. ēkīkarōti, svīkarōti, brāhmaṇīkarōti, TA. vajríbhutvā́, enz. (1).

636. Deze soorten van composita brengen ons evenwel weer aanstonds naar andere voorbeelden van Dehnung (ter uiting der potentialiteit uit realiteit gedifferentieerd : lat. pūtēfacit, perfrīgēfacit, consuē quoque faciunt, (călĕfacio e. a. zijn pas door de inertie of de bekende Jambenwet verkort) verder agēbam, agēbar, custodiēbam, Enn. convenībo, scībimus, fal. pipafo (bibam), enz. (2). Eveneens oksl. lakaachŭ, vidĕachŭ, nesĕachŭ, borjaachŭ; lit. jĕszkódavau, penėdavau; got. fullnōda; gr. ἐτιμάθην, ἐφιλήθην, ἐχολώθην, ἐτίμᾱσα, ἐφίλησα, ἐχόλωσα; τιμάσω, φιλήσω, χολώσω; oind. āsā́ṃcakrē, vidā́ṃcakāra, undāmāsa, gamayāmbabhūva, enz. (3).

637. En nu begrijpen wij ook vele instrumentaal-vormen. De Instrumentalis komt toch uit den aard der zaak aanvankelijk altijd in samenstelling met een reëelen werkwoordsvorm of een realiteits-

(1) WHITNEY : *Indische Grammatik*, § 1093; DELBRÜCK : *Grundriss*. Syntax, I, blz. 539-40. BEZZENBERGER : Γέρας. Ueber das lange *i* einiger Ableitungselemente, blz. 156 vlgd.

(2) Misschien hooren hier ook bij de lange vocalen vóór den latijnschen Perfect-uitgang op -v-, die reeds door POTT (Zeitschr. f. Völkerpsych. und Sprachwissensch. 16, 1884, blz. 300) en nu opnieuw door SOMMER (*Handbuch der Lateinischen Laut- und- Formenlehre*, t. a. p., blz. 603 vlgd.) en aarzelend ook door HIRT (IF, 1904, 17, blz. 280-81) met bhávāmi in verband zijn gebracht.

(3) De Aoristische vormen βᾱσομαι, ἀήσομαι, γνώσομαι bewijzen de potentialiteit van hun eerste lid eveneens, maar middellijk.

beaming voor (vandaar is het praedicatief gebruik in het Slavisch zeker even oorspronkelijk). Hij zelf, ook aanvankelijk realiteitsbeaming, differentieerde nú tot potentialiteit, en zoo vinden wij oksl. rąka (teruggaande op *ronkắm), lit. vilkù (uit *vilkṓm), oksl. zemlją, lit. žemė̇ (uit žemįḗm) en al de bijbehoorende vormen buiten de Balto-Slavische groep, waaronder πονωπόνηρος en sacrōsanctus nog onmiddellijk hun oude differentiatie-herkomst verraden.

638. Zóó begrijpen wij ten slotte eveneens den Arischen instrumentaal op ā, dien wij ook natuurlijk in de Absolutiva op -tvā moeten wedervinden, en hiermede zijn wij teruggekomen tot ons punt van uitgang : twee hoofdzinnen differentieeren tot hoofd- en attributieven bijzin. Er zou hier nog veel meer kunnen aangehaald worden. Maar zoo is het wel, meen ik.

639. Wij weten dus nu, niet alleen, dat het adjectief, het vrouwelijk geslacht, de attributieve Genetief, het collectief, het praedicatief en menige Instrumentaalvorm uit de potentialiteitsbeaming zijn voortgekomen, maar ook dat die potentialiteit zelf uit de realiteit gedifferentieerd is, en nog voortdurend gedifferentieerd wordt. Wij weten eveneens dat de Conjunctief en Optatief, de Perfectieve Actionsart, het Praeteritum en Futurum alle dezelfde kernbeteekenis vertoonen, die door een zelfde differentieeringsproces is ontstaan.

640. Van twee absolute beamingen tot een nieuwe eenheid verbonden, wordt de eene relatief.

Ik begin weer met een klein maar teekenend voorbeeldje : Mnl. ic sat ende las. Nnl. ik zat te lezen. Van de twee absolute of verbale beamingen is er een relatief of nominaal geworden.

641. Maar verder : ik zag Jan sliep (nog de gewone constructie in het Arabisch) : ik zag Jan slapen. Ik wil gij leeft : te volo vivere, tvāṃ vṛnōmi jivasē. Ik denk de vent zal kwaad worden : ἦ γὰρ οἴομαι ἄνδρα χολωσέμεν. Τὴν γυναῖκα λέγουσιν ὡς κάθηται χαμαί (Xen. Cyr. 7. 3 5.) : Τὴν γυναῖκα λέγουσιν καθῆσθαι χαμαί. Εἰσί τινες οἵ μ'ἔλεγον ὡς καταδιηλλάγην (Aristoph. Vespae 1284) Εἰσί τινες οἵ μ'ἔλεγον καταδιαλλαγῆναι. Κύριε ἔγνων σε ὅτι σκληρὸς εἶ ἄνθρωπος (Matth. 25. 24) : Domine, scio te hominem durum esse, enz., enz.

Nog verder gaat de differentiatie als wij in zinnen als den laatste den Infinitief weg laten : Novi te hominem durum, ik ken u als een hardvochtig man. Zoo is uit een verbum finitum een volledig nomen geworden. Evenzoo in : een borne *hiet* Kriekepit : een borne Kriekepit *genaamd*, enz.

641. Met dit laatste voorbeeld echter zijn wij plotseling midden in de kwestie over het ontstaan van verbum en nomen. De 3de persoon is toch het hengsel waar al de verbaal-zinnen op draaien, en de 3de persoon, zoowel enkel- als meervoud is in het Oer-Idg. identiek met de twee meest gebruikelijke participiaal dus nominaal vormen op -t- en -nt-. Wat is nu oorspronkelijk verbum of nomen, of preciezer gezegd : Wat is ouder het participiaal gebruik, of het verbum finitum-gebruik van de genoemde vormen (1)? Zonder éénigen twijfel het laatste. En waarom? Omdat de absolute realiteitsbeaming de allereenvoudigste en alleroorspronkelijkste hoogere psychische functie is.

Deze voor-de-hand-liggende oplossing van het bekende vraagstuk der Impersonalia, zal ik misschien te gelegener tijd, in een monographie nader verdedigen. Hier verbiedt mij de plaatsruimte op de bezwaren in te gaan, want zij zijn legio, en de literatuur erover is niet gering van omvang. Één oogenblik van onbevangen nadenken *moet* ons de overtuiging geven, dat zinnen als : *het regent, het sneeuwt,* wat hun psychischen inhoud betreft, zoo voelbaar primitiever zijn dan nomina als *regen* en *sneeuw*. Alle verder geredeneer kan de kwestie toelichten of bij benadering illustreeren; ze uitmaken kan alleen de intieme intuitie van het zelfbewustzijn. En wie *die* getuigenis versmaadt is tóch voor geen verdere argumenten toegankelijk.

642. *De wind blaast, ventus flat,* ziedaar twee zulke oude woorden naasteen, maar reeds gedifferentieerd : De oervorm beteekende : *het waait, het blaast,* en niets anders. De proto-type van subject-praedicaat was een dubbele absolute beaming derzelfde realiteit (2). Aanvankelijk waren die twee beamingen identiek en meest nog subjectief : het blaast, het blaast (gezegd van den wind, dien men tegen de bloote huid voelt). Daarna volgde met de subjectieve beaming ook een objectieve (van de beweging der boomen b. v.) : Het blaast, het waait. Daarna allerlei objectieve beamingen samen : Het waait, het giert. En pas daarna begon zich bijwijlen uit twee zulke afzonderlijke psychische akten eene eenheid te ontwikkelen. Tot

---

(1) Hiermee is natuurlijk parallel de vraag : Wat is ouder de possessieve conjugatie der nomina of de subjectieve conjugatie der verba? Op beide vragen moet natuurlijk hetzelfde antwoord komen.

(2) LAZARUS : *Leben der Seele*, II, Berlin, 1878, blz, 272-78; A. STÖHR : *Die vieldeutigheit des Urtheiles*, Leipzig-Wien, 1895, blz. 38 vlgd.; IDEM : *Algebra der Grammatik*, Ibidem, 1898, blz. 51 vlgd.

zulk een eenheid voegden zich nu echter het gemakkelijkst éène tamelijk nieuwe en éène reeds lang bekende oude beaming derzelfde realiteit te samen. De wind blaast, de wind giert, enz. En zoo hebben wij tevens meen ik de diepere psychologische reden gegeven. waarom, gelijk DITTRICH zoo juist heeft opgemerkt alle primaire composita, en gelijk wij er hebben bijgevoegd, alle eenvoudige zinnen uit de kindertaal zie nr 266 noot 3 tot Erfahrungs. en Erinnerungscomposita kunnen worden gereduceerd. Maar de conclusie, waar het om te doen was, is : Dus de kern-type van den Idg. — en ik mag wel zeggen — den algemeen-menschelijken volzin, dankt zijn ontstaan zoo al niet aan de feitelijke differentieering van twee absolute realiteitsbeamingen in éène absolute en eene relatieve, dan toch aan de effectieve voorkeur, die onze mentaliteit gevoelt voor een gedifferentieerde boven eene ongedifferentieerde tweeledige eenheid.

643. En zeer veel verdere eigenaardigheden van de syntaxis der meer ontwikkelde talen vinden hunne algeheele verklaring in het feit dat zich eéne absolute realiteitsbeaming handhaaft als top der golvende groep (1), maar alle andere tot relatieve en potentialiteitsbeamingen omlaag drukt naar de hellingen van op- of nedergang, in alles tot op bizonderheden toe vergelijkbaar met de geaccentueerde silbe tegenover de ongeaccentueerde.

644. Maar ook twee aanschouwelijke beamingen vereenigd, differentieeren tot een aanschouwelijke en een aanduidende. Dit feit betreft feitelijk de voorstellingen; maar daar de beamingen — althans in onze opvatting — toch ook wezenlijk veranderen naar gelang de voorstellingen al of niet in potentia zijn, meenden wij het beste deze formuleering te kiezen.

Welnu, dit onderdeel der wet kunnen wij elk oogenblik aan ons zelven in allerlei eenvoudige zinnen en samenstellingen ondervinden, gelijk wij dat in nrs 35 en 139 reeds hebben uiteengezet.

645. Maar ook in de structuur der taal zelf treedt het duidelijk op in het gebruik der pronomina. Deze zindeelen danken toch juist hun naam hieraan, dat zij *pro nomine* worden gebruikt; m. a. w. in de plaats van een aanschouwelijke beaming. Nu is dit gebruik zeker wel hysterogeen, en hadden de Oude Grammatici onrecht hieraan den naam voor deze groep van oorspronkelijke gevoelswoordjes te ontleenen, maar namen zijn namen, en dat de overgang dien wij bedoelen allerfrequentst is, bewijst hij voldoende; als wij

(1) En daarom schuilt achter de vreemd-aandoende zin-schema's van FRANZ KERN een diepe zin.

ten minste voor een feit, dat wij honderd malen per dag zelf vertoonen, nog naar historische bewijzen willen zoeken.

646. Van twee beamingen wordt er een tot gevoel.

Hiervoor kunnen wij bij de juist aangehaalde verschijnselen blijven. Verdere differentieering drukt toch zoo'n aanduidende beaming in een pronomen belichaamd ontwijfelbaar tot een louter verbandsgevoelwoordje omlaag. Andere voorbeelden zijn de categorieën in nrs 239, 240 besproken, als *ontzettend* mooi, *geweldig* lekker, *duivel, God, pik*zwart, *vuur*rood, hd. *blut*jung. en nog andere uit § 185 vlgd als fra. *chez. lez, toujours*. ofra. *toutes voies*, enz. enz.

647. Van twee vereenigde gevoelens wordt er eene tot gevoelsbeaming.

Al de woordjes voor *zelf* in de Idg talen zijn daar sprekende voorbeelden van : ego-met, tu-te, is-te, *is-pse : Uit *ego-* spreekt het ikheids-gevoel en uit *-met* de besliste beaming ervan. En zoo met alle samengestelde pronomina, althans in den tijd, dat hunne samenstelling nog levendig gevoeld wordt.

648. Dat nog vele andere voorbeelden van ons vierde hoofdstuk, waarin wij altijd zagen, dat gevoelswoorden in beamingswoorden overgingen, ook het gevolg zouden zijn eener differentiatie van twee gelijktijdige gevoelens, ziedaar een bevroeden, dat ik naar aanleiding van nr 646 voorloopig alleen durf aangeven maar nog niet met overtuiging mag beamen.

649. Ten slotte zien wij de differentiatie en wel haar algemeensten vorm nog in den stijlregel, dien wij boven in nr 344 al hebben aangeraakt. Op dezelfde wijze toch, als wij in plaats van telkens hetzelfde woord liever een pronomen gebruiken, trachten wij, waar een pronomen niet zou volstaan, althans niet altijd *hetzelfde* substantief of werkwoord te gebruiken : wij zoeken naar een ander woord! Welnu, juist als bij de pronomina heeft ook dit *woordgebruik* een dieperen grond in de wetten van ons zieleleven : tweemaal hetzelfde idee of gevoel in één bewustzijns-eenheid dat gaat niet! Een van beide moet onderdoen en plaats maken voor een naverwant. Een ander typisch voorbeeld zien wij nog in ns 661.

650. B en C. Maar ook de psychische inertie en anticipatie werken op de beaming en het gevoel zelf.

Dat de grootere energie der beaming of gevoelsakt zich aan het woordbeeld kan meedeelen zien wij in de reduplicatie.

Begint de dreumes eigenlijk te spreken, dan gaat de nog onge-

oefende oplettendheid *heel langzaam* van de ééne beaming naar de andere, ze kan er zoo gauw niet van afkomen : Vandaar allerlei woord*verdubbelingen* : papa, mama, nana, enz.

Dezelfde psychologische verklaring geldt de talen der onbeschaafde volken, die zoo rijk zijn aan allerlei reduplicaties.

651. Maar behalve de oplettendheid die zoo om redenen, buiten het psychisch feit zelf, het kan doen voortduren, kan zoo'n feit nog intrinsieke energie hebben, waardoor het zich te vroeg opdringt of langer dan gewoonlijk handhaaft (1).

Als voorwaarden, waarschijnlijk zelfs gedeeltelijke oorzaken van deze intrinsieke energie noemt THEODOR LIPPS de volgende (2) :

1° De quantiteit der prikkeling, respectievelijk haar intensiteit, (Intensitätsenergie) haar massa of hoeveelheid (Massenenergie), haar machtige gevolgen. (Assoziative Energie.)

2° Haar sterke gevoelstoon. (Positive, bzw. negative Lust- oder Wertenergie.)

3° Het verrassende van iets gewoons in een samenhang, waar men het volstrekt niet verwacht. (Dispositionelle Energie.)

4° Het nieuwe, het buitengewone der prikkeling. (Kontrastenenergie.)

652. Nu behoeven wij de verschillende gevallen van geheele- of gedeeltelijke reduplicaties in de talen maar na te gaan, om te zien dat, waar de reduplicatie is, daar ook altijd psychische energie wordt gevonden; dat hoe meer psychische energie er bij sommige beamingen of voorstellingen pleegt op te treden, hoe meer reduplicatie wij zullen vinden; hoe minder energie, te minder reduplicatie; en dat waar geen energie is, ook geen reduplicatie optreedt; om met zekerheid als oorzaak aller reduplicaties in eersten aanleg de psychische inertie en in laatste instantie de psychische energie te leeren kennen.

653. Om dan met de extrinsieke energie te beginnen : 't Is natuurlijk een feit, dat bij de toenemende beschaving de extrinsieke energie vermindert. Welnu, wij zien bij de ontwikkeling der Idg. talen dan ook de reduplicatie voortdurend afnemen.

DELBRÜCK heeft zich voor den Grundriss afgesloofd, om in de werkwoorden der 3de klas van Pāṇini en ook in de soort : píbati-μίμνω overal iets iteratiefs of intensiefs te ontdekken, en na met veel tobbens voor een derde van het zeer onvolledige materiaal hier zoowat mee te zijn klaargekomen, zich tot herademing de

(1) Het is in vele gevallen ook hier weer moeilijk uit te maken, of de reduplicatie oorspronkelijk aan anticipatie of inertie is te wijten.

(2) TH. LIPPS : *Leitfaden*, t. a. p., blz. 41-42.

conclusie veroorloofd : dat het dus met de overige ook wel zoo zijn zou. Maar hij heeft het zich veel te moeilijk gemaakt. Deze twee klassen van ww. als zoodanig zijn toch ongetwijfeld zeer antiek, 't zijn alle oer-oude stammen, mee van de eerste en onmisbaarste in elke oplevende taal; ze dagteekenen dus uit een tijd dat ook het Indogermaansch nog in de « Lall-periode » (1) moet verkeerd hebben. Langzamerhand en onder allerlei invloeden, raakten deze oude familiestukken een voor een in de verdrukking, en van de meeste zien wij dan ook reeds in de oudste bronnen, met onmerkbaar verschil van beteekenis vormen zonder reduplicatie verschijnen.

654. Bij de meest onbeschaafde volken vinden wij drie- viervijfvoudige verdubbeling (2). Tot bij de meest beschaafde volken hetzelfde bij de grootste in- trinsieke energie (3). Bij wat het spraakgevoel nog voortdurend als intensieven voelt treffen wij in de beschaafde talen meest wel slechts verdubbeling, maar toch verdubbeling van het heele woord (4) of althans den heelen stam, b. v. dárdarti. Waar de intensieve kracht niet zoozeer gevoeld werd : slechts gedeeltelijke reduplicatie : bijna alle Idg. voorbeelden. Waar de beteekenis vroeger intrinsieke energie had maar, die langzamer-

(1) Men begrijpt dat ik onder Lall-periode *niet* versta : een tijdperk van taal, dat de menschen niets deden dan verstandeloos *lallen* als apen of kinderen van één jaar; maar wèl : een periode, toen de menschen òf nog meer moeite hadden met articuleeren, òf altijd met meer gevoel spraken en elke spreekvoorstelling dus eenmaal geactueerd, zooveel energie bezat, dat ze bijna immer een secundärfunction beleefde, die zich naar buiten in herhaling of reduplicatie toonde. Zoo moet het o. a. het geval zijn geweest in den vormingstijd van de namen, die ons uit den Klein-Aziatischen taalstam nog zijn overgebleven.

(2) Deze en volgende beweringen steunen op de feiten bij Aug. Pott : *Doppelung als eines der wichtigsten Bildungsmittel der Sprache, beleuchtet aus Sprachen aller Welttheile*, Lemgo-Detmold, 1862; G. Gerland : *Intensiva und Iterativa und ihr Verhältnis zu einander*, Leipzig, 1869.

(3) Zie o. a. voorbeelden van drie- tot vijfvoudige herhaling in 't Fransch en Italiaansch bij Hultenberg, t. a. p., blz. 29-30.

(4) Voor een interessante herhaling van 't werkwoord (Infinitief + persoonsvorm) zie W. Meyer-Lübke : *Der intensive Infinitiv im Litauischen und Russischen*, IF. XIV, blz. 114 vlgd. Het « Nord-

hand verloor, daar verdwijnt ook van lieverlede de reduplicatie, b. v. het Idg. Perfectum, daarover aanstonds meer. Maar waar altijd energie blijft, blijft ook de reduplicatie, of als zij ten gevolge van accent- of klankwetten bijwijlen mocht te loor gaan, ontwikkelt zij zich immer weer opnieuw (1)

Hoe ook het meervoud waardeeringsbeteekenis en dus intrinsieke energie heeft, hebben wij op het einde van ons vierde hoofdstuk gezien. Daaraan beantwoordt ien deele de oorspronkelijke reduplicatie der iteratieven, maar vooral de in Amerika tamelijk frequente reduplicatie van het Nomen, als Pluraalvorm.

Wien deze beknoptheid toch wat overdreven mocht voorkomen, sla het reeds geciteerde boek van Pott na, waarop deze beweringen berusten. Reeds de Index moet treffen dunkt me, door 't kloppen met onze verschillende soorten van energie. Misschien voelt zich iemand geroepen om het daar verzamelde materiaal plus het sindsdien nog bijgebrachte in de hokjes van deze bewijsvoering onder te brengen, des te beter, maar mijne taak mocht dit hier zeker niet zijn, daar hier niet zoozeer met groepen, als met een onoverzienbare massa van schijnbaar losse feiten te werken valt.

655. Alleen ten slotte nog een verklaring van de Perfect-reduplicatie. Daartoe verzoek ik den lezer in nr 444 eerst nog eens eenige voorbeelden van onomatopeeën op te slaan uit de talen, die hij het beste kent.

Ik weet niet of ik in mijn keus gelukkig ben geweest, maar de

---

deutsch » behoeft geen « bedeutende Einschränkung » gelijk Meyer-Lübke waant. Zie maar bij M. Wunderlich : *Unsere Umgangsprache*, 1894, blz. 195. En vgl. nog Svedelius : *L'analyse du langage*. t. a. p., noot blz. 98, die, al gebruikt hij een ander woord, zeer terecht de Contrasten-energie als een der redenen opgeeft. In 't algemeen vlg. nog Hultenberg, blz. 18 vlgd.

(1) Denk aan Comparatieven en Superlatieven; *meerdere*, ohd. bezerora, nhd. desterer (Seb. Frank), letzteste (Goethe), lat. minimissimus, pessimissimus (Seneca); de dubbele iteratieven : ventitare, cantitare, jactitare, βοσκέσκοντο (μ 355); de fra. deminutieven Babarpe, Bé-bèle, Cha-chale, enz. Zie hiervoor Fr. Diez : *Gemination und Ablaut im Romanischen*, Hoefers Zeitschr. f. d. Wissenschaft der Sprache, III, blz. 397 vlgd. Zie bij Meyer-Lübke : *Einführ. in die Rom. Sprachw.*. Heidelberg, 1901, blz. 80, nòg een voorbeeld van reduplicatie in Auslaut : trainana uit traina.

meeste, die ik onder de oogen kreeg, doen mij zeer schilderachtig aan. In den kontekst voelt men vanzelf wat ze beteekenen, maar het is haast niet te omschrijven : Ze hebben altijd over zich een gloed van frischheid, van nieuw leven, iets kleurig teekenends en pittigs op de tong. Nu eens verbeelden we ons in het klankverschil het her en der te hooren als in bimbam, tingeltangen en zigzag; dan weer het kontrast tusschen klein en groot, hard of zacht door mekaar, dat natuurlijk telkens weer treft, zoo b. v. knibbelknabbel, knipknap, krikkrak, getriptrap, enz., maar altijd en weder stelt zich ons het geteekende feit voor : als iets levendigs, dat ons verrast of teleurstelt (1), maar in elk geval sterk onze aandacht vraagt.

Welnu, zou nu *de onmiddellijke waarneming van een ding, dat de aandacht levendig treft, omdat het anders is, als men het uit de vroegere ondervinding kende* niet de oudste beteekenis van het Idg. Perfectum kunnen zijn? (Natuurlijk is het hier onderstreepte een 20st-eeuwsche reflectie op het toen onmiddellijk en eenledig beleefde gevoel.)

Uit deze beteekenis liet zich de toch voor zoo 'n oertijdperk al te logische functie van : *een toestand, die in het verleden is bewerkt* heel geleidelijk verklaren : doordat langzamerhand in dergelijke gevoelige waarnemingen van onverwachte dingen, de beaming begon op te lichten, dat deze veranderingen nu eens aan een bepaald gekend feit te danken, dan weer aan geen bekende werking te wijten waren, totdat zich ten slotte een verstandelijke reflectie van oorzaak naar voren drong, die in elk geval hier moest gewerkt hebben, en waarvan de gevolgen nog voortduurden (2).

657. Maar ook de beaming en het gevoel zelf kunnen inertie toonen; niet zóó, dat er een tweede nieuwe identieke akt op volgt; maar zóó dat de eerste akte blijft aanhouden, blijft duren.

Maar hoe kunnen wij zoo'n innerlijk feit merken uit de taal? Zeer goed, doordat de durende beaming of gevoelsakte ook voortdurend woordbeelden blijft verwekken, die als nu eenmaal de wijzer op spreken staat, zich ook wel degelijk in heusche woorden blijven omzetten.

Of wie is nooit met een oudje aan de praat geweest, en dat hij bij zich zelven dacht : maar komt er nu heelemaal niets anders?

---

(1) B. v. mischmasch, liflaf, hikhakkerij, himphamp, enz.

(2) Al zeer dicht bij dezen uitleg kwam PH. WEGENER : *Untersuchungen*, t. a. p., blz. 14.

Bij oude versleten menschen toch hebben alle psychische akten niet om hun eigen energie, maar om de lustelooze matheid der niet uitdrukkelijk geactueerde psychische omgeving, een bizonder sterke inertie. En zijn zij nu eenmaal over een puntje aan den gang, dan staat hun mond niet meer stil. Allerlei automatische volzinnetjes loopen af, die van nabij of omtrent er mee te maken hebben, en zoo blijft het duren, uren, bij verzwakten van zinnen soms hun heele leven lang.

658. Eén bizonder geval echter is er, waar deze verschijnselen zich ook bij het normale individu met meer dan gewone opvallendheid voordoen. En dat is bij vertalingen. Wij voelen zoo duidelijk de beteekenis van het vreemde woord, maar we kunnen het niet weergeven. Dat geeft opstuwing en opstuwing wekt energie. (Zie nr 361.) Wij schrijven een woord neer, maar neen, daar ontbreekt iets aan, wij voelen het, de beaming werkt door, het woord moest meer zeggen, moest langer zijn. Wij schrijven een ander, maar neen, dat is ook niet goed. Ten slotte gebruiken wij ze beide, en ja, nu is het goed.

Geen wonder dus, dat wij dergelijke woordverbindingen vooral aantreffen in vertalingen of in 't algemeen bij meertalige individuen, en dat zij karakteristiek zijn voor tijdperken of landen, waar twee talen naasteen leefden. Zoo in de Middel-Engelsche periode: Angelsaksisch en Normandisch (1). Zoo in het Middelnederlandsch van Zuid-Brabant : Nederl. en Fransch (2). Zoo in het Fransch der renaissance tot Vaugelas : Fransch en Latijn. Dat het Javaansch, dat tallooze voorbeelden van dit verschijnsel oplevert en dat gelijk men weet een even onnoembaar getal Sanskrit-leenwoorden bevat, op dezelfde wijze te beoordeelen is, kan ik alleen bevroeden (3).

659. Niet uitsluitend echter. Immers elk oorspronkelijk spreker, elk schrijver, die zijn persoonlijke gedachten nauwkeurig tracht weer

---

(1) LEON KELLNER : *Historical Outlines of English Syntax*, London, 1892, §§ 30-33.

(2) J. J. SALVERDA DE GRAVE : *Over de mnl. vertaling van de Pèlerinage de la vie humaine*, Tijdschrift v. d. Mij. Dl. 23, 1904, blz. 24 vlgd.

(3) ROORDA-VREEDE : *Beknopte Jav. Gramm.*3, t. a. p., nr 164-167. Mijn bevroeding heeft evenwel haar reden van zijn, daar dikwijls vreemde (ngoko, Kråmå, Arabische of poëtische) woorden een van de leden uitmaken.

te geven, verkeert dikwijls in hetzelfde geval van iets *precies* te voelen en het toch niet te kunnen zeggen. We moeten dus verwachten dergelijke woordverbindingen eveneens elders aan te treffen : bij kunstenaars en in de volkstaal.

En zoo vinden wij ook. GERBER (1) heeft van allerlei dichters en prozaschrijvers een macht voorbeelden bijgebracht. Voor de volkstaal, vooral Russisch en Litauwsch, zie men DELBRÜCK (2), voor 't Latijn de daar aangehaalde dissertatie van ALTENBURG (3). Allerlei Romaansche voorbeelden bij HULTENBERG en LEIFFHOLDT (4). GUIDO GEZELLE ten slotte doet het in zijn prozaverhalen onophoudelijk.

660. Dat hierbij dikwijls ook staf- en eindrijm m. a. w. gedeeltelijke reduplicatie de dittologie nog aanschouwelijker en de éénheid der beaming nog onbetwistbaarder maken zien wij in uitdrukkingen als : Trojae res et regna, ad muros et moenia, lügen und trügen (voor triegen), oranje-blanje-bleu, door weer en wind, in handel en wandel, met schade en schande, tegen heug en meug, zonder blikken en blozen, enz. enz. enz. (5).

Dat deze woordverbindingen secundaire eenheden zijn blijkt wel het duidelijkst uit de dvandva's, waarin twee zulke woorden zoodanig tot één zijn geworden, dat ze heelemaal als één woord gevoeld, betoond, geschreven en verbogen worden (6).

661. En hier moet ik even terugkomen op de differentiatie der beamingen. Want juist in deze uitdrukkingen toont zij zich op

---

(1) GUSTAV GERBER : *Die Sprache als Kunst*[2] Berlin, 1885, II, blz. 238 vlgd.

(2) DELBRÜCK : *Grundriss*, III, blz. 155.

(3) O. ALTENBURG : *De sermone pedestri Italorum vetustissimo*, Leipzig, 1898.

(4) H. HULTENBERG, t. a. p., blz. 31-42; M. F. LEIFFHOLDT : *Etymologische Figuren im Romanischen, nebst einem Anhange* : Wiederholungen betreffend Steigerung und Erweiterung eines Begriffs, Erlangen, 1884, blz. 70-88.

(5) H. PAUL : *Prinzipien*[3], § 320.

(6) Nederlandsche voorbeelden zijn o. a. mnl. doof ende stom : nnl. doofstom, 17de eeuwsch kers en versch : nnl. kersversch, hd. gäng und gäbe : mnl. gancgave. Zie J. VERDAM : *Uit de geschiedenis der Nederlandsche taal*[2], Dordrecht, 1902, blz. 280-81, 300. Een algemeenere behandeling ook van dergl. dvandva's bij H. C. MULLER : *Beiträge zur Lehre der Wortzusammensetzung im Grie-*

allermerkwaardigste wijze. Twee zulke beamingen toch differentieeren, zoodat ze samen het scherpst-mogelijk contrast vormen (1). En dit verschijnsel is zoo algemeen, dat men in den laatsten tijd deze heele groep naar deze laatste eigenaardigheid is gaan noemen : *Die polare Ausdrucksweise*. Materiaal en half-mislukte pogingen van psychologische verklaring vindt men in de Programm-Abhandlung van HENRICH (2), en het lijvige boek van KEMMER (3) Nederlandsche voorbeelden zijn : jong en oud, arm en rijk, groot en klein, vriend en vijand, lief en leed, vroeg of laat, hier en daar, nu en dan, door dik en dun, enz., enz. Voor andere talen verwijs ik naar de genoemde boeken wier groote fout — althans voor het taalkundig gedeelte — juist hierin bestaat, dat zij de dvandva's buiten rekening hebben gelaten. Vooral bij de verbale « Gegensatzverbindungen » hadden HENRICH en KEMMER het Nieuw-Grieksche dvandva-materiaal uitstekend kunnen gebruiken.

662. Maar ten slotte werkt de inertie misschien het duidelijkst in de assimilatie der woordkategorieën, m. a. w. in het omvormen eener bepaalde soort van beaming onder invloed eener voorafgaande in dezelfde secundaire eenheid.

Het duidelijkst is dit, waar onder invloed van het hoofdzinwerkwoord de realiteitsbeaming van den bijzin tot potentialiteit wordt, als in de boven aangehaalde voorbeelden : *Ik wist niet wie hij is*, wordt tot : *ik wist niet wie hij was*, enz.

Ik ga hier verder niet op in, omdat de meest-voor-de-hand-liggende voorbeelden toch alle reeds door BRUGMANN zijn bijeen-

---

chischen mit Excursen über Wortzusammenstellung im Idg., und in verschiedenen anderen Sprachfamilien, Leiden, 1896, een boekje, dat 't evenwel veel minder breed heeft dan zijn breed-hangende titel belooft.

(1) Natuurlijk bedoel ik hiermee niet, dat deze uitdrukkingen *zelf* eerst twee leden van gelijke beteekenis hadden, die *daarna* differentieerden; maar het allerfrequentste voorkomen van deze groep voorbeelden in tegenstelling van alle mogelijke andere, *naast* die waar gelijke deelen in beide leden voorkomen, motiveert, meen ik, mijne conclusie voldoende.

(2) EMIL HENRICH : *Die sogenannte polare Ausdrucksweise im Griechischen*, Neustadt a. d. H., 1899.

(3) ERNST KEMMER : *Die polare Ausdruckweise in der griechischen Literatur*, Würzburg, 1903.

gezet (1); en een diepere verklaring zou moeten beginnen met voor alle casus en vormen de hun-speciale beamingssoort af te leiden, iets wat in deze Grondbeginselen toch niet geschieden kan.

663. Ik wijs er alleen op, dat naast BRUGMANN's progressieve Assimilatie-voorbeelden, er ook regressieve staan, dus dat dit geval tevens voor de anticipatie als bewezen mag gelden.

664. D. Tot de voorbeelden van contaminatie van beaming en gevoel zelf moeten op de eerste plaats zeer vele gevallen van woord-contaminatie en syntactische analogie worden gerekend. Want al komt het zeker óók voor, dat één gevoel of beaming twee woorden of constructies verwekt, die dan op de een of andere manier samensmelten; wie, als ondergeteekende zich zelf dikwijls op dergelijke nieuwe combinaties betrapt heeft, zal uit eigen ondervinding moeten bekennen, dat de contaminatie meestal wortelt in de gecompliceerde beamings- of gevoelsakte zelf.

665. Contamineerende associatie zijn verder zeker vele gevoelsvoorbeelden van ons vierde hoofdstuk; gelijk men uit nr 150 ontwijfelbaar kan leeren.

666. Contamineerende associatie is verder alle verandering van woordbeteekenis *in* de constructie onder invloed der andere constructiedeelen, waarvan wij in nrs 614, 621 en daaromtrent reeds voorbeelden hebben bijgebracht. Terecht is indertijd door WEGENER opgemerkt, dat de ontwikkeling der woordbeteekenissen zeker voor een groot deel aan dezen invloed der constructie te wijten is. Wij zouden dan ook zonder af te dwalen hier de meeste hoofdstukken uit BRÉAL's *Essai de sémantique*, kunnen invlechten, PAUL en WEGENER beter kunnen benuttigen dan hij gedaan heeft, WAAG en NYROP kunnen excerpeeren, maar dat alles zou niets nieuws aan het licht brengen. Als mijn lezer dus maar niet het idee heeft, dat onder *D* hier maar heel weinig is onder te brengen, kan ik met gerust geweten verder gaan.. ..

667. E. Om — jammer genoeg — alweer te moeten aanduiden niet te mogen uitwerken. Het uitvoerig bewijs toch, dat, waar

---

(1) *Kurze vergl. Gramm.*, t. a. p., blz. 697 vlgd. Zie verder H. ZIEMER : *Junggrammatische Streifzüge in Gebiete der Syntax*[2], Colberg, 1883, blz. 58 vlgd. en G. MIDDLETON : *An essay on Analogy in Syntax*, illustrated chiefly from the classical languages with an appendix containing the instances of syntactical analogy peculiar to Herodotus, London, 1892, blz. 39 vlgd.

differentieerende subordinatie en associatie, waar inertie en anticipatie samenwerken in de intieme bewustheid van verstand en gevoel, er schoonheid is, zou niets anders zijn dan een volledig aesthetisch tractaat behandelend alle soorten en vormen van kunst, die meer bizonder 's menschen bewuste innigheid doen gelden. Wel hoop ik later ook dit nog eenmaal in den breede te behandelen, maar hier ware zoo'n episode een onwelkom hors-d'œuvre. Ik duid daarom dan ook slechts aan, dat alle rechtmatige stijlfiguren een dieperen grond hebben in onze vier psychologische wetten.

668. Laat ik er evenwel voor ons Nederlanders dit mogen bijbekennen : De mannen van '80 overtreffen BILDERDIJK verre in de onbewuste behoorlijkheid en de ongeëvenaarde bekoorlijkheid aller hoedanigheden van het beeldende menschelijk taalgeluid; maar ten anderen staan hunne werken dikwijls verre bij dien oudere ten achter in de schoonheid der bewuste wederwaardigheden van 's menschen diepste innigheid.

III. ALGEMEENE LEER DER WOORDSCHIKKING.

669. Zoolang er niets als enkelvoudige beamingen en gevoelens zijn, is er voor eene leer der woordvoeging niets anders te doen, dan te constateeren, dat de enkelvoudige woorden op elkander volgen juist gelijk de beamingen en gevoelens na elkander komen.

Voor dien primitieven toestand geldt dan ook ten volle de uitspraak van ADOLF TOBLER : « In *allen* Dingen, welche die Wortstellung angehen, ist davon auszugehen, dass Verschiedenheit der Wortstellung *immer* auf Verschiedenheit der Gedankenfügung beruht ».

Maar hoe Dr ELISE RICHTER er toe is kunnen komen, deze woorden — zij het dan ook zonder de door mij aangebrachte cursiveering — als motto te nemen voor haar boek (1) over de *Romaansche* dat is dus een moderne West-Europeesche beschaafde woordvoeging, daar staat mijn verstand voor stil; óók al móchte — wat wel het geval zal zijn — de geleerde Romanist, van wien de woorden afkomstig blijken, in dezen aan hare zijde staan.

En toch staan zij hierin niet alleen. Reeds bij WEIL (2) — overigens

(1) Dr ELISE RICHTER : *Zur Entwicklung der romanischen Wortstellung aus der Lateinischen*, Halle a. S. 1903.

(2) WEIL-SUPER : *The order of words in the ancient languages compared with that of the modern languages*, t. a. p., blz. 21 vlgd.

het beste werkje, dat tot nog toe over woordschikking bestaat, en dat merkwaardig genoeg in de overigens rijk-voorziene bibliographie van ELISE RICHTER ontbreekt — vinden wij dezelfde dwaling, en BERNEKER (1) wil dit zelfs als « die heute allgemein anerkannte Lehre » doen voorkomen.

Trouwens dit is geen wonder. Buiten WEIL, G. v. D. GABELENTZ (2), WUNDT (3), P. BARTH (4) en FINCK (5) heeft zich nog niemand met de diepere oorzaken en het ontstaan der woordvoeging ingelaten, en de genoemde auteurs (WEIL en RICHTER uitgezonderd) hebben — vooral zonder elkander te kennen — zich met enkele aanduidingen over détailpunten tevreden gesteld, zonder ernstig te trachten, hierover eene samenhangende theorie voor te dragen.

670. En toch dat de woordschikking *niet* altijd op de volgorde der beamingen of gevoelens teruggaat, is ons na al het vorige, al zóó begrijpelijk, dat ik hier voorloopig met een zeer korte redeneering kan volstaan.

Dat de *constructies* op elkander volgen in de volgorde der beamingen en gevoelens, die zij beduiden, dát is in het algemeen waar, al zullen wij verderop ook daarin allerlei storingen zien optreden. Maar hoe kan men bij de woordschikking *in* een constructie, die toch geheel in eens beaamd of gevoeld wordt, nog van een parallellisme met de volgorde der beamingen en gevoelens spreken? Jawel, herneemt misschien de een of ander, de secundaire eenheid is toch uit een vroegere opvolging ontstaan. En daaraan beantwoordt de tegenwoordige woordschikking. Eilieve en zou dan de woordschikking daarna nooit meer kunnen veranderen? Wij zullen zien. Maar onthouden wij alvast het onderscheid tusschen de volgorde der constructies en de volgorde der woorden *in* de constructies.

671. Wij hebben natuurlijk over deze beide soorten van woordvoeging te handelen.

---

(1) ERICH BERNEKER : *Die Wortfolge in den slavischen Sprachen*, Berlin, 1900, blz. 159.

(2) Men vindt de samenvatting zijner verschillende artikelen hierover in *Die Sprachwissenschaft* [2], t. a. p., zie Register in voce *Wortfolge*.

(3) WUNDT : *Die Sprache*, II, blz. 347-375.

(4) P. BARTH : *Zur Psychologie der gebundenen und der freien Wortstellung*, Philosophische Studien, 19, I, 1902, blz. 22 vlgd.

(5) FRANZ NIKOLAUS FINCK : *Der deutsche sprachbau als ausdruck deutscher weltanschauung*, Marburg, 1899, Sechster Vortrag.

De syntactische orde of de woordvoeging *in* de constructie is — het spreekt van zelf — *jonger en secundair.*

De orde der beamingen en gevoelens of de opvolging der *zelfstandige* eenheden is even natuurlijk *ouder en primair.*

En toch moeten wij met deze twee stellingen voorzichtig zijn. Ten eerste zou het kunnen, dat de orde *in* de constructie iets antiek-natuurlijks bewaard had, wat de orde der ideeën of constructies bij de toenemende beschaving heeft verloren; en dat zullen wij inderdaad hier en daar aantreffen. En ten tweede bestaat de mogelijkheid, dat ook de gedachten zich laten verleiden door het gemakkelijker automatisme, en niet in de heusche psychische volgorde hare afzonderlijke uitingen rangschikken; ook dit komt maar al te veelvuldig voor.

672. Ik geloof dat wij in dezen doolhof van complicaties het gemakkelijkst den weg zullen vinden, als wij ten slotte toch van de secundaire syntactische orde uitgaan. Deze is immers automatisch. En van het automatisme hebben wij al zoovele en verschillende voorbeelden gezien, dat wij deze ook hier zonder veel moeite zullen kunnen onderscheiden.

673. I. De automatische of syntactische woordorde. Hieronder behandelen wij dus de verandering der volgorde van de woordvoorstellingen in den spreker, onder invloed van de constructie waartoe zij behooren, veroorzaakt door onze wetten van psychologisch automatisme.

A. De differentiatie.

Naast (1) *wie niet waagt wie niet wint* : wie *niet waagt wint niet.*
» *wie eerst komt wie eerst maalt* : wie *eerst komt maalt eerst.*
» *komt tijd komt raad* : als de *tijd komt komt raad.*
» de *dorper dient* na d*orper loont* : naardat *de dorper loon-krijgt, dient hij.*

Wat zien wij dus? Door differentiatie keert de volgorde der woorden in gelijkende constructie*deelen* om.

674. En nu begrijpen wij het *chiasme* der klassieken, de *om-*

(1) Ik schrijf hier *naast* niet *uit* omdat deze voorbeelden ons niet zeker de oorspronkelijke woordschikking vertoonen. Aanvankelijk kan het toch evengoed : *waagt niet wint niet, komt eerst maalt eerst, tijd komt raad komt,* enz. geheeten hebben. Dan zijn ze eerst gedifferentieerd, en daarna door inertie of anticipatie weer geparalleliseerd; maar dat doet hier niets ter zake.

gekeerde woordvoeging van den bijzin in de moderne talen en nog zooveel meer.

Ratio nostra consentit pugnat oratio (CICERO). Ofra. fierent li un li altre le defendent (ROL). Weinst du ich lache. Kom ik hij gaat. Gaat Jan spelen Piet gaat leeren. Philosophia cupiditatibus liberat, pellit timores (CIC.). Epaminondas *imperantem* patriam Lacedaemoniis *relinquebat* quam *acceperat servientem* (CIC.). Tolle hanc opinionem luctum sustuleris (CIC). *Graast Mi-merrie* in de wei, *Hector-hengst loopt* in 't gerij. Der Fromme liebt jeden niemanden der Böse. Le roi est mort vive le roi. *Jus summum* saepe *summast malitia* (TERENTIUS), Si gladium quis apud te *sana mente deposuerit repetat insanus, reddere peccatum* sit *officium non reddere* (CIC.). De Heer is groot, Zijn Naam is groot, Oneindig groot zijn wezen (EV. GEZ.). Si consul Antonius Brutus hostis (CIC.). Das *Recht ist eins* doch *tausend heisst die Sünde,* drum ist *die Sünde leicht* und *schwer das Recht* (RAUPACH). ofra. *chevaliers suis* et *vous bregiere*. Cornibus tauri apri dentibus se tutantur (CIC.). Je l'évite partout partout il me poursuit (RACINE). *Horribilem* illum diem *aliis nobis faustum* putemus (CIC.). To rave with Dennis and with Ralph to rhyme (BYRON). Hearts firm as steel, as marble hard (SCOTT). Ut vehementius *odio libidinis* tuae quam *legationis metu* moverentur (CIC.). Satis loquentiae sapientiae parum (SALLUSTIUS). Et proelio strenuus erat et bonus consilio (SALLUSTIUS). Cum *spe vincendi* simul abjecisti *certandi cupiditatem* (CIC.). *In voorspoed groot, klein in den nood. For your voices I have fought, watch'd for your voices* (SHAKESPEARE). *Fragile corpus animus sempiternus movet* (CIC.). Non video quomodo sedare possint *mala praesentia praeteritae voluptates* (CIC.). Un saint triste est un triste saint (FRANÇ. DE SALES). *Si hostium* fuit ille sanguis *summa* militum *pietas, nefarium scelus si civium*. Qu'elle s'est servie *de Dieu et du peuple* et qu'elle n'a servi *ni le peuple ni Dieu. Lebt wohl ihr Berge, ihr geliebten Triften — Ihr traurig stillen Thäler lebet wohl* (SCHILLER).

675. Wat volgt hieruit? Dat alle tegengestelde woordschikkingen zoo ontstaan zijn? Volstrekt niet; maar dat zij alle zoo *kunnen* zijn ontstaan. En dat wij dus volstrekt geen recht hebben de volgorde der woorden in de constructie, met een vroegere of latere volgorde der gedachten in verband te brengen. Want zeker, het is heel waar, dat de hoorder natuurlijk de gedachten opbouwt in de volgorde waarin de woorden tot hem komen : maar de spreker beaamt een constructie (in casu soms een heelen zin) ineens, en

zijn automatisme — in het Latijn en Grieksch, waar men er opmerkzaam op geworden was, natuurlijk ook de vrije wil — differentieert constructiedeelen, die wat den inhoud en volgorde der beamingsphasen (1) betreft, genérisch identiek mogen heeten.

676. Een andere vraag is echter, of, sedert er voor alle dergelijke constructies en constructiedeelen twee tegenovergestelde woordvoegingen, hoe dan ook, waren ontstaan, elk van beide niet een afzonderlijke beteekenis kon ontwikkelen. Want dit is wel degelijk het geval gelijk wij verderop zullen verklaren.

677. B. De inertie toont zich hier vooral door het herhalen van een zelfde woordvoeging in twee parallelle constructieleden.

Oind. dṛṣ-ṭa-naṣ-ṭa- zoo gezien zoo verloren. jā-ta-prē-ta- zoo geboren zoo gestorven. Dictum factum, zoo gezegd zoo gedaan. Zoo gewonnen zoo geronnen. Hoe langer hoe beter. As cold as ice. Zooveel hoofden zooveel zinnen. Small pains small gains. Bon capitaine bon soldat. 's Lands wijs 's lands eer. First come first served. Komt tijd komt raad. Komen de tijden komen de plagen. Vroeg rijp vroeg rot. Vroeg wijs vroeg zot. Uit het oog uit het hart. Roter bart untreue Art. Brune matinée belle journée. Bonne terre mauvais chemin. Spijende kinderen dijende kinderen. Bloo Jan doo Jan. Longue langue courte main. Früh gesattelt spät geritten. Heden groot morgen dood. Hodie mihi cras tibi. Die dorper dient na dorper loont. Soo 't kwam, soo 't voer. Wie eerst komt wie eerst maalt. Niet en soet niet en suert. Daer seer daer hand, daer lief daer ogen. Wie niet waagt wie niet wint. Wat niet weet wat niet deert. Enz., enz.

678. Maar de inertie der woordengroep toont zich nog op andere wijze. Zagen wij toch in de juist genoemde voorbeelden hoe de woordengroep van de eerst-ter-tale-komende beamingsphase door inertie *een assimileerenden invloed* uitoefende op de woordengroep der in-woorden-volgende beamings- of gevoels-phase, boven hebben wij reeds een geheel andere inertie in de woordengroepen

---

(1) Als ik hier en elders van beamings- of gevoelsphase spreek, loochen ik daarmee volstrekt niet de gelijktijdigheid dier phasen in de secundaire eenheden van bewustzijn die wij boven juist als het karakteristieke onderscheid in den spreker tusschen deze en de tertiaire gevoelseenheden hebben aangegeven, er wordt alleen mee bedoeld de phasen van het uitspreken der constructie, of wil men liever de innerlijke beamings- en gevoelsphasen in den hoorder.

aangestipt, waarbij de eerste phase alleen een *behoudenden* een *conserveerenden* invloed op de laatste phase uitoefent, en die wij nu wat nader moeten bespreken : ik bedoel natuurlijk *het willen op termijn* of grammatisch gesproken : *de distantie-composita*. zie nrs 270-271.

Want hoe kan toch, om eerst nog bij 't boven aangehaalde voorbeeld te blijven, als we na den haal *ı* nog eenige andere letters geschreven hebben, ons daarna plotseling de punt op de *i* uit de pen vloeien, als de samengestelde schrijfvoorstellingsgroep *eerst de haal en daarna de punt* in dien tusschentijd niet actief was gebleven, of m. a. w. geen *inertie* had bezeten?

Hoe kan van de spreekvoorstellings-groep *ne pas*, de laatste helft, na een of meer woorden ertusschen, ons automatisch op de lippen komen, tenzij door de inertie? En zoo is het met alle distantie-composita.

679. Deze zijn echter in de taal in veel grootere getale aanwezig dan WUNDT en BRUGMANN hebben vermoed. Zij bleven te veel aan de gewone grammatische opvatting van compositum hangen. Als WUNDT echter op zijne definitie verder had doorgedacht (zie nr 270), en de secundaire beamings- of gevoelseenheid beter had begrepen, moest hij reeds tot hetzelfde resultaat zijn gekomen.

Aan den *vorm* echter, gelijk die tot nu toe meest is opgevat (1) kunnen wij de distantie-composita niet herkennen. Wij zullen dus eerst beginnen met eene bijeenzetting geheel en al steunend op de vroeger behandelde kenmerken; misschien dat wij zóó toch nog een nieuwe eigenaardigheid vinden, aan deze klasse van distantie-constructies eigen en distinctief.

680. In de eerste plaats dan : de eenheid van accent (in de beperkte beteekenis). Deze helpt ons echter om de boven in nr 272 aangegeven reden al heel weinig in casu. Alleen de scheidbare samengestelde werkwoorden spreken hier voldoende duidelijk : zie de voorbeelden t. a. p.

681. In de tweede plaats : de invloed op elkanders klankvorm. Om zeer begrijpelijke redenen is ook hier de buit niet van groote beteekenis. Alleen de feiten die wij uit het Iersch hebben bijgebracht (zie nr 540) spreken duidelijk voor verbum + rest, adjectief + substantief, attributieve Genetief + substantief, enz. Als toch

(1) Zonder er op te letten, dat de wederkeerige volgorde der woorden ook wel degelijk iets *vormelijks* is.

de aspiratie optrad, hoewel er andere geen-aspiratie-induceerende woorden tusschen stonden, blijkt het onmiskenbaar dat de eerste leden dezer constructies inertie moeten hebben bezeten. Eveneens bewijst de congruentie voor allerlei attributieve samenschikkingen.

682. In de derde plaats : de invloed op elkanders beteekenis, en hier is eindelijk het materiaal overvloedig. Want niet alleen worden door dit kenmerk de vier reeds genoemde constructies opnieuw als secundaire eenheden bevestigd, maar bovendien doen zich hier nog een heele reeks nieuwe gevallen aan ons op.

De beteekenis van *over* verschilt in : *een plaats overlezen* en *een plaats overslaan*, maar eveneens in : ik *las* die plaats *over* en ik *sloeg* die plaats *over*. Dus praeverbium + verbum.

Een haas schieten, een bok schieten en *er langs schieten* zijn drie verschillende dingen, maar of ik nu zeg : *ik schoot gisteren bijna een haas, ik schoot gisteren bijna een bok* en *ik schoot er gisteren bijna langs*, het beteekenisverschil van *schieten*, en dus ook de eenheid van *schieten* met de verschillende werkwoordsresten wordt er niet minder op. Aan het laatste voorbeeld zien we dat de groep praeverbium + verbum eigenlijk een onderafdeeling is van de onderhavige. Dit komt vooral duidelijk uit in het Engelsch, waar de praeverbia tot postverbia zijn geworden : b. v. The man I have spoken of. Dus verbum + noodzakelijke aanvulling of rest.

Wij zagen boven dat de beamingsbeteekenis van *klein* in *kleine microbensoort* een heel andere was als in *een klein leger*; maar niemand zal beweren, dat diezelfde beteekenis-veranderende invloed van het nomen niet meer bestaat in : « *een kleine* maar venijnige *microbensoort* » en « in *een klein* maar dapper *leger* ». Trouwens de congruentie spreekt hier duidelijk genoeg. Dus attribuut + nomen.

Maar ook de attributief gebruikte casus en het nomen verkeeren in het zelfde geval. *Het licht des verstands* en *het licht der lamp* zijn zeer verschillend, maar ze worden er niets gelijker op, als ik zeg : « *het licht van het* menschelijk *verstand* » of *het licht der* nieuwe electrische *lamp*. Trouwens de rectie, die wij ook bij vele gevallen boven hadden kunnen aanhalen, zou als argument kunnen volstaan. Dus casus + nomen regens.

Met de adverbiale bepalingen bij attributen is het al evenzoo gesteld. In *admodum* a *paucis* populis, *sehr* ein *schönes* kind, *heel* iets *anders*, *zu* ein *dummes* Tier, enz., hebben de adverbia een beamingsbeteekenis in alles afhankelijk van het bijbehoorende attribuut, al staan zij er ook door een ander woord van gescheiden. Dus attribuut + adverbium.

Maar subject en praedicaat congrueeren immer. Dit is al bewijs genoeg; wil men nog andere denk dan terug aan het verschil tusschen het *zitten* van *Mevrouw* en *een spin*, dat volkomen in zijn waarde blijft ook al zet men er een halven zin tusschen. Dus subject + praedicaat.

Eindelijk conjuncties en praeposities met hunne respectievelijke afhankelijke werkwoorden en nomina. Praeposities en conjuncties regeeren; bovendien hebben zij slechts beteekenis in verband met het verbum of nomen. Dus praep + nomina en conjuncties + verba.

Deze groepen omvatten, gelijk ieder aanstonds ziet, veel, zeer zeer veel.

Een eenigszins komplete lijst met voorbeelden, zou, ook al gaven wij van elke onderafdeeling maar een paar staaltjes, licht 10 à 15 bladzijden vullen. Iedereen kan zich echter met weinig moeite dat materiaal bedenken.

683. Zien wij evenwel eens goed, *wat* er nu voornamelijk tusschen de twee deelen van zoo'n distantie-constructie wordt ingeschoven, dan bemerken wij, dat dit altijd, waar geen bizondere omstandigheden tusschen beide treden, juist een nieuwe bepaling is vàn de secundaire eenheid tusschen wier deelen zij staat « ingeklammert »,

Onder attribuut + nomen valt natuurlijk op de eerste plaats : artikel + nomen. Welnu, wat zien wij nu b. v. in het Grieksch : τῷ τοῦ χοροῦ διδασκάλῳ, οἱ νῦν ἄνθρωποι, lat. *plura* proferre possim *detrimenta, magno* vir *ingenio*, of regens + rectum : lat. *Heri* semper *lenitas* (Terentius). *Caesaris* in Hispania *res secundae*, nl. *'s hemels* blauwe *luchten*.Onder verbum + rest valt natuurlijk op de eerste plaats het hulpwerkwoord + hoofdwerkwoord. Quod *precatus* a Jove Optimo Maximo ceterisque diis immortalibus *sum*, Quirites, of subject + praedicaat, nl. Hij *heeft* de heele wereld *overwonnen*, enz. *Cicero* orationem *habuit*, of conjunctie + verbum, nl. *Toen* wij de kanonnen *afschoten*, enz. enz.

Bijna alle zinnen uit alle Idg. talen kunnen hier als voorbeeld dienen. Wij hebben hiermee dus ook een uiterlijk kenmerk der distantie-constructies gevonden : *de Einklammerung*.

684. Ik kies dezen naam naar Georg. v. d. Gabelentz die reeds voor jaren op dit feit opmerkzaam maakte (1).

Over de nominale attributen en het lidwoord sprekende, zegt hij : Hier wird das Nächstzusammengehörige auseinandergerissen, Anderes

(1) *Die Sprachwissenschaft*[2], t a. p., blz. 468.

zwischenhinein geklemmt, so zu sagen umklaftert, und eben dadurch recht sinnfällig wie ein Bündel zusammengehalten.

En sprekend over den bijzin met conjunctie : Er soll aber auch zum Bündel werden, und dies geschieht wieder im Wege der Einklammerung, indem man die Conjunction und das von ihr abhängige Verbum finitum soweit auseinander sperrt, dass alles Uebrige dazwischen Platz hat.

685. Ik merk hier nog bij op, dat dikwijls, het complex van omklampende en omklampte woorden slechts éëne nieuwe secundaire beamings-eenheid vormen, uit twee andere secundaire eenheden onstaan.

Aanvankelijk echter altijd, en nu nog zeer dikwijls uit zich tusschen de deelen eener secundaire eenheid, eene *andere* zelfstandige primaire of secundaire; en zoo zal men langzamerhand gaan begrijpen, waarom ik als nadere definitie van den Idg. volzin zou willen voorstellen : **Eene aaneen- en ineenschakeling van secundaire beamings- en gevoelseenheden, min of meer volkomen in een voorafgaand vaag gevoel voorzien en bedoeld.**

686. Maar is het nu waar, wat uit v. d. Gabelentz' formuleering zou kunnen blijken, dat alleen van de engste dus de meest- éëne psychische eenheden, de woorden zóó uit elkander gerukt kunnen worden, om tot omklamping van andere te dienen.

Als dat waar is, dan zou Dr Elise Richter op een heel verkeerden weg geweest zijn, toen zij in haar vijfde hoofdstuk eene distinctie door ging voeren tusschen « Engere und weitere syntaktische Verbindungen », en juist *die* voor het engst, of het meest één verklaarde, die nooit in den zin werden vaneen gerukt.

687. Beide meeningen klinken op het eerste gehoor even waarschijnlijk. Naar het ons wil lijken ligt echter de waarheid in het midden : Het al of niet gescheiden zijn der woorden, heeft met de min-of-meer *enge psychische* eenheid niets, volstrekt niets te maken. Want alle soorten van *scheidbare* constructies komen in dezelfde taalperioden zonder eenig merkbaar verschil als *ongescheiden* voor. Maar desniettemin is het een feit, dat er naast die scheidbare vele volstrekt onscheidbare constructies bestaan. Welnu, dit verschil wortelt niet in de min of meer enge *psychische* eenheid, maar in de meerdere of mindere cohaerentie der spreekvoorstellingsgroep — of waarom zouden we den chemischen parallelterm ontwijken? — in de meerdere of mindere *adhaesie* der gezamelijke spreekvoorstellingen, die een secundaire psychische eenheid beteekenen.

688. Deze term dient in de taalwetenschap te worden ingevoerd (1) want hij beantwoordt aan een feitelijk en voelbaar verschil.

Constructies met veel adhaesie zijn de echte onscheidbare composita en ik zie geen enkele reden, waarom wij de reeks contradictorische termen met dien van Distanz-composita zouden vermeerderen (2).

Composita met weinig adhaesie zijn al de overige, die in den zin gescheiden *kunnen* worden, om tot *Einklammerung* van andere psychische eenheden (of hunne deelen) te dienen.

Zoo was b. v. in het oudere 19d-eeuwsche beschaafde Nederlandsch de groep : *iets anders* nog geen compositum, zij had nog weinig adhaesie, en als het te pas kwam, kon men alleen zeggen : *iets* heel *anders*. Nu echter is deze constructie tot een compositum aan het worden : zij heeft veel adhaesie en wij zullen meest zeggen : heel *iets anders*.

Hetzelfde verschil vinden wij tusschen het beschaafde en het dialectisch Hoogduitsch : hd. *ein* zu *dummes Tier*, dial. zu *ein-dummes-Tier;* hd. *ein* sehr *schönes Kind*, dial. sehr *ein-schönes-Kind.* (3). Zie tal van andere voorbeelden uit alle tijdperken van het Romaansch bij ELISE RICHTER, t. a. p.

689. In het algemeen kan men zeggen dat met de ontwikkeling der talen de adhaesie toeneemt. In het Sanskrit, Latijn en Grieksch b. v. is de adhaesie nog veel veel zwakker dan in onze nieuwere talen. En vandaar hunne vrije woordschikking. En om ten

(1) BRUGMANN heeft het gemis gevoeld en in de boven aangehaalde *Abhandlung* en zijne *Kurze vergl. Grammatik* (blz. 287) de termen « Worteinung » en « Univerbierung » gebruikt, deze zijn echter te vaag en voor allerhande psychische verklaringen vatbaar.

(2) Alleen verlang ik dat *alle* onscheidbare constructies composita worden genoemd, of wij ze aaneen schrijven of niet. Deze tegenspraak berust op het onwetenschappelijk drijven der grammatici, waaraan bij een hervorming der orthographie paal en perk dient gesteld. Het best zou mij lijken, als men ook hier den middenweg insloeg en in plaats van aaneenschrijving het verbindings-streeplje gebruikte, maar dat dan natuurlijk óók in alle composita waarvan de samenstellende deelen nog afzonderlijk gevoeld worden.

(3) O. WEISE : *Syntax der Altenburger Mundart*, Leipzig, 1900, § 291 : Die verstärkenden Adverbia *zu, ganz, viel, gar, so* treten oft vor *was* oder *ein* statt vor dem zugehörigen Adjektiv.

slotte tot ons punt van uitgang terug te keeren : Weinig adhaesie hebben dus gescheiden woorden, en toch één constructie blijven, dat is hun alleen mogelijk door de psychische inertie der spreekvoorstellingen.

690. Maar nu wordt het ons toch opnieuw duidelijk dat het verschil tusschen *ein zu dummes Tier* en *zu ein-dummes-Tier*, niets volstrekt niets te maken heeft met *de volgorde der gedachten.*

Zu is voor den spreker een woord van intensiteitsgevoel (1), dat hij beleeft volkomen te gelijkertijd met de realiteits-beaming : ein-dummes-Tier.

Of het lidwoord nu gelijk in het Fransch en Engelsch *vlak vóór* het nomen, of gelijk in het Skandinavisch en Rumeensch *vlak achter* het nomen, of gelijk soms in het Grieksch, Hoogduitsch en Nederlandsch een heel eind van het nomen áfstaat; **de spreker** beleeft, eer hij het vooropkomende lid (zij het dan nomen of artikel) uitspreekt *tegelijkertijd* de beaming en het verbandsgevoel, het geheel wordt ineens gewild, aanstonds volgt nu door de ideodynamische wet het eerste lid, en te zijner tijd door de inertiewet het tweede.

691. Met opzet koos ik hier om de gelijktijdigheid te betoogen, *niet* als vroeger een eenheid uit twee beamingen bestaande, maar een eenheid bestaande uit een gevoel en een beaming. Voor beide geldt natuurlijk juist hetzelfde, maar juist aan de vereeniging van gevoel en beaming is een twistpunt vast, dat het nuttig is even aan te roeren.

William James toch, de groote Amerikaansche psycholoog, van wien wij voor dit tweede deel zooveel geleerd hebben, had dit nog niet juist ingezien en maakte van de praeposities o a. altijd overgangsgevoelens, die wij zouden beleven tusschen de eene beaming en de andere. Marty (2) maakte daar aanmerking op, maar verviel in het ander uiterste — dat evenwel voor onze tegenwoordige taal veel dichter bij de waarheid ligt — dat het verbandsgevoel *altijd* met de beaming waar het bijhoorde moest samenvallen. Feit is, dat James den primairen, Marty den secundairen toestand schetst. Het best zien wij dit bij de conjuncties, daarna zullen wij ook de praeposities beter begrijpen.

(1) Hen die hierin nog tegenspraak mochten zien met « de beamingsbeteekenis » van *zu* uit nr 682 blz. 303 boven, herinner ik aan nr 159 van het eerste deel, waar dit onderscheid tusschen spreker en hoorder is uiteengezet.

(2) Zeitschr. f. Psych. u. Phys. d. S., III, 1892, blz. 318-19.

692. Bij de conjuncties toch liggen de primaire en secundaire toestand nog open en bloot voor ons.

Wat is het verschil tusschen lat. *quia* en *nam*, fr. *parce que* en *car*, hd. *weil* en *denn*, engl. *because* en *for*, nl. *omdat* en *want*? De grammaticus antwoordt, dat de eerste *onderschikkende* en de tweede telkens *nevenschikkende* conjuncties zijn. Dat weet elke schooljongen. Maar wat is de diepere beteekenis dier namen?

Wat is het psychologisch verschil tusschen een onderschikkende en nevenschikkende conjunctie? MEYER LÜBKE (2) heeft hierop een zeer-scherpzinnig antwoord gegeven : « Der wesentlichste Unterschied ist ursprünglich der, dass *nam* selbständig *betont* ist, *quia* dagegen tonlos ist, oder also : dass eine mit *nam* eingeleitete Begründung von dem zu begründenden Satze durch eine Pause getrennt ist. Mit anderen Worten : *wenn der sprechende zu einer Aeusserung, die zu machen er im Begriffe ist, eine Begründung in Satzform hinzuzufügen schon von vornherein beabsichtigt, wenn sich ihm gleichzeitig mit der Aeusserung auch die Begründung dafür als notwendig vorstellt, so dasz er als zu dem Ganzen seiner Mitteilung auch die Begründung gehörig betrachtet*, so drückt er sich in der Art aus, dass er die Begründung durch *quia* einleitet.

Fühlt er dagegen erst nachträglich das Bedürfnis, das, was er gesagt hat, auch zu begründen, so greift er zu den *selbständigen*, ursprünglich nur *auf etwas Vorhergehendes weisenden nam*. Verwandt mit den *nam*-Sätzen sind ferner die *enim*-Sätze. Auch sie enthalten nachträgliche Begründungen... aber (*enim* ist) zumeist *tonschwach*.

Konden wij ooit mooier bevestiging van onze theorie verlangen, dan deze realistisch-ware taalobservatie?

693. Maar nu trekken wij ook conclusies.

Nam is een *zinwoord*, dat het verbandsgevoel (en eventueel de gevoelsbeaming) uit, die de spreker ook feitelijk tusschen de twee zinnen beleeft; en zoo is het met alle echt-nevenschikkende conjuncties. Een volzin uit twee echt-nevenschikkende zinnen bestaande, bestaat dus uit minstens drie eenheden van bewustzijn : de beamingseenheid van den eersten zin, het gevoel der conjunctie en de beaming van den tweeden zin.

694. *Enim* is een *partikel* dat het verbandsgevoel uit, tegelijk met de beaming van de reden in den tweeden zin, en 't hoort daarin als een encliticon. En zoo is het met alle partikels : hun

(1) *Grammatik der romanischen Sprachen*, t. a. p., III, § 583.

gevoel is gelijktijdig met de beaming van de constructie waarin zij voorkomen,

695. *Quia* is een *conjunctie* (en het ware misschien goed dezen naam tot de onderschikkende voegwoorden te beperken) die het verbandsgevoel uit, tegelijk mét de beaming van gevolg en reden, tegelijk met de ééne beaming van vóór- en nazin tegelijk. En zoo is het met alle onderschikkende conjuncties. De beide zinnen die zij verbinden vormen ééne secundaire eenheid; of laat ik liever zeggen : het geraamte, de werkwoordsvormen (met wat er onmiddellijk bijhoort), die zij verbinden vormen één secundaire eenheid; want uit het voorafgaande is het duidelijk, dat er tusschen de geledingen van zoo'n geraamte nog allerlei zelfstandige psychische eenheden kunnen indringen, maar : « eingeklammert » door het geraamte, de ééne beaming van hoofd- en bijzin vereend.

696. Nu kan het echter gebeuren, dat het belang, de psychische energie van een of meerdere afzonderlijke tusschengeschoven beamingen, voelbaar grooter is, dan het geraamte zelf. Alsdan gaat *quia* natuurlijk langzamerhand als *zinwoord* fungeeren. En dit is de waarheid die schuilt in SVEDELIUS' te-algemeene formuleering : Hoe langer de beide zinnen worden en hoe moeilijker ze dus in ééne beaming vereenigd worden, hoe meer de conjunctie weer haar oude karakter van zinwoord voor 't gevoelsverband aanvaardt. Voorbeelden zie aldaar (1).

697. Hiermede parallel kunnen wij nu ook de meeningen van JAMES en MARTY betreffende de praeposities aanvullen.

Een praepositie kan *zinwoord* zijn, als het de uiting is van een gespecificeerd gevoel, of eventueel een gevoelsbeaming, die bewust wordt tusschen twee afzonderlijke beamingen in. Dit is het b. v. vooral dikwijls het geval, wanneer de twee beamingstermen elkander zelden of nooit in dit verband ontmoet hebben, b. v. (van een pas getrouwden vriend) : *Jan zónder zijn vrouw* (2). *Zonder* is zinwoord van *tegenstreven*. En dit is de oudste functie der praeposities.

698. Een praepositie kan *partikel* zijn, uitend het verbandsgevoel, dat we beleven gelijktijdig met de ééne beaming waarbij ze hoort, b. v. *In Nederland*. En dit is de overgang tusschen de oudste en de secundaire functie.

---

(1) SVEDELIUS : *L'analyse du langage*, t. a. p., blz. 58-59.

(2) Een dergelijke bevroeding bij SVEDELIUS maar veel te algemeen, t. a. p., blz. 55.

699. Een praepositie kan *praepositie* zijn, (en het ware wenschelijk dezen term tot dit laatste geval te beperken) en dàn uit ze het verbandsgevoel van twee in secundaire eenheid vereenigde beamingen gelijktijdig met de gelijktijdige beaming van beide, b. v. *'n schip in nood.*

Wij meenden bij deze gevallen iets langer te moeten stilstaan, ten eerste omdat zij ons nu ook een duidelijk voorbeeld geven, hoe in sommige gevallen de woordvoeging wél op de volgorde der bewustheden wijst, en ten tweede, omdat *zij* pas onze positie tegenover WUNDT's stelling (zie nr 274 vlgd.) ten volle begrijpelijk maken; en onze heele theorie der constructie niet weinig klaarblijkelijkheid bijzetten.

700. E. En nu de anticipatie.

Dat niettegenstaande de secundaire eenheid van beaming, toch sommige primaire bestanddeelen daarvan meer psychische energie kunnen hebben dan de andere, bleek reeds boven. En eveneens, dat dan de respectievelijke spreekvoorstellingen in dezelfde verhouding staan. Door z'n energie werd *dood* herhaald in het voorbeeld : dood is hij dood. m. a. w. de beaming had hier meer energie dan het gelijktijdig gevoel : *is-hij*. Deze verdeeling werd op de spreekvoorstellingen overgedragen : het beamingswoord *dood* was krachtig genoeg om zich nog eens voluit te herhalen, het gevoelswoord *is-hij* bleef wat het was. De omgekeerde verhouding tusschen beaming en gevoel zagen wij in : Dis *nooit* waar *ni*, waar het gevoelswoord werd verdubbeld. In de differentiatievoorbeelden : Gaat Jan spelen Piet gaat leeren, bleek dit al eveneens. De laatste beamingsphase had de meeste energie, en behield de traditioneele woordvoeging, de eerste was zwakker, en hare woordvoeging werd gedifferentieerd. Bij de inertie der woordvoeging wederom hetzelfde.

701. Maar energie bewerkt ook te zijner tijde anticipatie, daarvan zagen wij boven reeds vele voorbeelden van allerlei soort. Hetzelfde ontmoeten wij hier.

Want bijna in alle talen komt het zeer dikwijls voor, dat het voornaamste zindeel, het woord dus, dat het meer-energische gevoels- of beamingselement beteekent, zijn traditioneele plaats in den zin verlaat, om voorop te staan en de initiaal-betoning te vragen.

Deze anticipatie is zóó algemeen, dat WEGENER (1) ze voor de

---

(1) PH. WEGENER : *Untersuchungen über die Grundfragen des Sprachlebens*, Halle. 1885, blz. 32.

normale woordvoeging schijnt te houden wat PAUL (1) terecht bestrijdt, al is bij nadere overweging misschien WEGENERS formuleering nog wèl te rechtvaardigen.

Voorbeelden hiervan bij te brengen is wel overbodig. Elke taal biedt er duizendtallen.

702. D. Verder de associatie, analogie of contaminatie. Deze kategorie is rijk vertegenwoordigd.

Van twee nevenschikkende zinnen differentieert altijd de minst energische (nr 673-74). Nu treft het, dat de potentieele of relatieve bijzin ook doorgaans minder energie heeft dan de reëele of absolute hoofdzin. De omgekeerde woordschikking associeert zich dus aan den bijzin (2).

703. De bijzin zonder voegwoord staat altijd voorop, hij heeft dus stijgend muzikaal accent, en « la pensée est inachevée », zie nr 283. De vraagzin heeft ook stijgend muzikaal accent, de gedachte is ook hier onvolkomen. De woordschikking van den bijzin associeert zich dus aan den vraagzin. En zoo begrijpen wij ook de omgekeerde woordschikking in den vraagzin. Voor wenschzinnen geldt natuurlijk hetzelfde.

704. Als de anticipatie één der beamingsphasen naar voren brengt, zien wij in vele talen, de rest van den zin in omgekeerde woordschikking volgen. Ook dit is door een zelfde associatie te verklaren. De gedachte van dit laatste gedeelte is niet-zelfstandig; de gedachten van bijzinnen zijn óók niet zelfstandig. De woordschikking van den bijzin associeerde zich aan deze onzelfstandige aanvullingen,. en zoo is ook de *inversie* verklaard.

Een heerlijke bevestiging van deze verklaring biedt ons de Iersche aspiratie en de relatief-*n*. Deze (waarschijnlijk uit de gewone eclips-n ontstaan) wordt aan den werkwoordsvorm gehecht in allerlei bijzinnen; de overige (althans voor zoover ze relatief zijn) worden gekarakterizeerd door de aspiratie. Welnu beide afhankelijke vormen van het werkwoord treden nu ook herhaaldelijk bij inversie op (3).

---

(1) *Prinzipien*³, blz. 113.

(2) Dit geldt echter alleen voor de bijzinnen zonder onderschikkend pronomen of voegwoord. De eigenaardige woordschikking der bijzinnen met onderschikkend pronomen of voegwoord is reeds boven verklaard door de Einklammerung van al het overige tusschen conjunctie of pronomen (het zinlidwoord) en het verbum finitum.

(3) H. PEDERSEN : *Die Aspiration im Irischen*, II, t. a. p., § 52 en § 69.

In het Fransch juist eender althans in uitroepen : tu es ivrogne : ivrogne *que* tu es. Nous sommes malheureux : malheureux *que* nous sommes. J'étais insensé de croire à leur bonne foi : Insensé *que* j'étais de croire, enz. Il est un fripon : Le fripon *qu*'il est (1).

705. Maar juist in dezelfde termen vallen ook de enclitische tusschenzinnen : répondit-il, meinte er, said he, dacht hij, enz. Ook zij zijn onzelfstandig. Vandaar namen ook zij her en der de omgekeerde woordschikking aan.

706. Verder is de woordschikking ook op allerlei wijzen geassocieerd aan het intensiteits-accent in den zin. Valt dit toch habitueel in het midden van den zin, dan zal de meest energische beamingsphase die óók het meeste accent vraagt, zich associeeren aan de middenplaats. Valt daarentegen het intensiteits-accent habitueel op het einde van den zin, dan zal de meest energieke bewustzijnsphase, die van nature immers het meeste accent vraagt, zich associeeren aan de eindstelling, enz.

Het contrast dezer twee gevallen zien wij het allerduidelijkst tusschen het Latijn en Romaansch (2).

Het habitueele Latijnsche accent was . . . —\-- ◡—"—◡——'''—◡|——'——

Het habitueele Romaansche accent is . . . . . --\ — ◡——'——◡——''——◡——'''——

En daarom laat Pacuvius na Pylades' leugen : *Ego sum Orestes,* Orestes zelf daartegen zoo mooi protesteeren met : Immo enim vero ego sum Orestes

< fortissimo >

Daarom zou dan ook dat zelfde zinnetje in het Fransch vertaald aldus luiden : mais par exemple, Oreste c'est moi, vous dis-je, c'est moi.

< fortissimo

Maar zoo is het niet alleen met dit typische zinnetje, neen de heele Fransche woordvoeging dankt daaraan haar sprekend analytisch karakter (3).

---

(1) Ook in de Germaansche talen komen dergl. inversies voor : beest dat je bent, de schurk *dat* hij is.

(2) WEIL-SUPER : *The order of words*, t. a. p., blz. 90 vlgd.; maar vooral ELISE RICHTER : *Zur Entwicklung der Romanischen Wortstellung aus der Lateinschen.* t. a. p., 81 vlgd. met een rijk materiaal.

(3) Zie voor de bizonderheden WEIL en RICHTER, t. a. p.

707. Een laatste inwerking van het accent zien wij in het verschillend gebruik tusschen l'ordre ascendant en l'ordre descendant waarop Weil heeft gewezen (1). Met l'ordre ascendant bedoelt hij de volgende : attribuut-substantief, objectum-verbum, enz. Met l'ordre descendant meent hij de juist omgekeerde woordschikkingen. Welnu, zeer terecht leerde hem nu zijn Fransch taalgevoel dat de ordre ascendant veel geschikter is om een secundaire eenheid uit te drukken, dan l'ordre descendant.

Un savant aveugle — ordre descendant zonder liaison, dus 2 afzonderlijke beamingen — is een geleerde die blind geworden is. Un savant aveugle — ordre ascendant, met liaison, dus één constructie — is een geleerde blinde, enz.

Wil men derhalve den nadruk leggen op het adjectief m. a. w. wil men de in casu geactueerde potentialiteit uitdrukkelijk d. i. afzonderlijk beamen, dan zet men het adjectief erachter : Daarom is *souvenir glorieux* veel glorieuzer bedoeld dan *un glorieux souvenir*.

De reden van dit verschil is zeer duidelijk, het is niets dan een associatie tusschen den Einheitsdruck op het laatste betoonbare lid der secundaire eenheden, zie nr 329 vlgd. In un glorieux souvenir, komt de Einheitsdruck op *souvenir*. Maar men wil *souvenir* geen nadruk geven, vandaar de omzetting.

708. Dit verschil komt echter niet alleen in het Fransch voor, neen in alle talen, waar de Einheitsdruck bestaat.

Zoo in het latijn : tres hómines : homines trés; hd. durch grosse herrliche Tháten : durch Thaten, gróss und hérrlich.

Dit is nu ook de reden van de schijnbaar zoo ongrammatische wijze van vloeken bij de Duitschers in zwang, zoo : schuft verdammter, heupferd verfluchtes, enz. Hermann wil dit verschijnsel voor alle Idg. talen aannemen (KZ. 33, blz. 503) en Berneker (t. a. p., blz. 156) beaamt dit althans voor het Slavisch volkomen.

709. E. Ten slotte brengen ons differentiatie, inertie en anticipatie vereenigd weer naar de Aesthetica, het rijk der kunst.

Parallellisme, chiasme, scheiding van 't bijeenhoorende, paarsgewijze ineenschakeling, vooropstelling van de woorden waar 't op aankomt, en nog zooveel andere kunsten van woordschikking, worden ons klaar bij het luisteren naar de ranke rhytmen van Ovidius' disticha, of bij het naproeven van Horatius' kernige oden, zijn over 't algemeen een kenmerk der klassieke poëzie.

(1) Weil-Super, t. a. p., blz. 62 vlgd.

710. Het meest typische voorbeeld is echter het parallellisme. Zeer duidelijk komt dit uit in de Hebreeuwsche poëzie, de Psalmen b. v., waarvoor ik wel geene voorbeelden behoef bij te brengen. Zoo bekend zijn ze.

En nog typischer ten slotte in het Chineesch. Was deze eigenaardigheid allang bekend, aan onzen Leidschen hoogleeraar G. Schlegel komt de eer toe, ze voor het eerst in bizonderheden te hebben uiteengelegd en voor het verstaan der oude teksten te hebben geëxploiteerd. » Dans deux phrases parallèles ou juxtaposées, les lois du style chinois exigent que toutes les parties du discours correspondent mutuellement : sujet à sujet, verbe à verbe, substantif à substantif, adjectif à adjectif, adverbe à adverbe, nom de lieu à nom de lieu, signe du génitif à signe du génitif, objet à objet, etc. » (1),

Een eenvoudig voorbeeld in vertaling ontleen ik aan de la Grasserie.

Du courage — comme si Tsz-loong, le héros, était reparu dans le monde,
Des talents — comme si Le-pĕ, le poète, était né de nouveau.

Een voorbeeld in transcriptie met ontleding vind ik bij Kühnert.

ẹ̀i	ds*hī*	mîng	lêïn	dsàï	*h*ô	tshẹ́
Neg.	Zeitw.	Attrib.	Subst.	Zeitw.	Pron.	Subst.
		Zeitangabe				
Prädicat		Object				
		Zeitangabe				
Neg.	Zeitw.	Attrib.	Subst.	Zeitw.	Pron.	Subst.
bẹ‘	kó	i‘	λjy‘	ẹ́	tsý	gjīṇ

711. Deze laatste gevallen zijn nu al voorbeelden van automatische woordvoeging ook *buiten* de constructie. Welnu, die komt ook in proza voor.

(1) G. Schlegel : *La stèle du Téghin Giogh.* Mémoire de la Société finno-ougrienne, III, Helsingfors, 1892, De aangehaalde plaats op blz. 30; Idem : *La loi du parallélisme en style chinois*, Leiden, 1896; Vergl. R. de la Grasserie : *Essai de métrique chinoise*, Revue de Linguistique, 1893, tiré à part, blz. 24 vlgd.; Fr. Kühnert : *Ueber den Rhythmus im Chinesischen*, Wiener-Sitzungsberichte. Bnd. 134, 1896, separatabdr., blz. 38 vlgd.

Want het moge heel waar zijn. dat wij met vrijen wil elke nieuwe constructie kunnen willen, onafhankelijk van al het voorgaande; feitelijk worden wij dikwijls door ons zwakke *ik* verlokt, den gemakkelijksten weg te kiezen; en de gemakkelijkste weg is natuurlijk, de meest *actueele*, dus dikwijls dezelfde als die van de juist voorafgaande constructie, en zoo werkt de automatische inertie, zij het dan ook alleen bijwijze van lokmiddel, toch feitelijk zéér krachtdadig ook van de eene constructie op de andere.

Dit zien wij het duidelijkst in den laffen stijl van alle ongeoefende of weinig-individueele sprekers of schrijvers Als makke schaapjes loopen al hunne zinnen achter elkander op een sukkeldrafje maar aldoor hetzelfde weggetje van onderwerp langs gezegde naar voorwerp en bepalingen af.

711. *Actueel* echter is niet alleen de onmiddellijk voorafgaande, maar zijn alle constructies, die door de bewuste psychische eenheid min of meer duidelijk worden geappercipeerd. En onder invloed van deze serie gelijkende constructies, ontwikkelen zich nu alle vaste woordvoegingen. En zoo vinden wij dus hier de tweede reden van verschil tusschen de oude vrije woordschikking der klassieke, en de gebonden woordvoeging der nieuwere talen.

713. Dezen drang naar normaliseering der woordvoeging zien wij vooral duidelijk in een reeksje van feiten, op zich van weinig belang, maar juist om het psychologisch inzicht, dat zij ons gunnen in hun ontstaan, hier toch zeker te vermelden. Ik bedoel « die syntaktische Ruhelage » van BEHAGHEL (1).

714. Een onafzienbare reeks andere voorbeelden waarbij de vorige of een der vorige bewustzijnseenheden van invloed is op de woordvoeging eener constructie, biedt de overal voorkomende vooropstelling van het psychologisch subject gevolgd door het psychologisch praedikaat (2).

---

(1) O. BEHAGHEL : *Die Herstellung der syntaktischen Ruhelage im Deutschen*, IF. 14, 1903, blz. 438. In noot 2 op blz. 445 had hij ook het Avestisch kunnen noemen : Zie W. CALAND : *Zur syntax der relativzätze*, KZ. 31, 1892, blz. 263-64.

(2) Het schijnt in de wetenschappelijke wereld onbekend te blijven, dat de theorie van het psychologisch subject en praedicaat reeds een kwart eeuw, vóór ze door V. D. GABELENTZ werd verkondigd, door HENRI WEIL is gevonden en in het al meermalen aangehaalde werkje allerduidelijkst is uitgesproken. Wat bij V. D. GABELENTZ

Ik ga hier op de détails (1) dezer theorie niet in, maar mogen deze namen ook al ongelukkig zijn gekozen, het is zeker dat er een grond van waarheid in ligt : dat namelijk overigens identieke

---

psychologisch subject is, heet bij hem *notion initiale*, en het psychologisch praedicaat noemt hij *but du discours*. Ik maak op deze prioriteit te meer opmerkzaam, omdat reeds ABEL BERGAIGNE (MSL. 3, 1879, blz. 19) ze had aangewezen; en ik tòch in de talrijke vooral Duitsche behandelingen van dit vraagstuk nergens den naam van HENRI WEIL gevonden heb.

(1) Behalve WEIL-SUPER en BERGAIGNE, t. a. p., blz. 29-30. G. v. D. GABELENTZ : *Ideeen zu einer vergleichenden Syntax*, Zeitschr f. Völkerpsych., VI, 1869, blz. 376 vlgd.; IDEM : *Weiteres zur vergl. Syntax*, Ibidem, VIII, 1871; IDEM : Internat. Zeitschr. f. allgem, Sprachwissenschaft, III, 1887, blz. 100 vlgd.; IDEM : *Die Sprachwissenschaft*[2], t. a. p., blz. 355 vlgd.; PH, WEGENER : *Grundfragen*, t. a. p., blz. 29 vlgd.; H. PAUL : *Prinzipien*[3], t. a. p., blz. 111 vlgd. , 260 vlgd.; MARTY : *Ueber die Scheidung von grammatischem, logischem und psychologischem Subjekt, resp. Prädikat*, Archiv für systematische Philosophie, III, blz. 174 vlgd.; W. REICHEL : *Sprachpsychologische Studien*, t, a. p., blz. 20, vlgd,; SVEDELIUS : *L'analyse du langage*, t. a. p., blz. 6 en blz. 93 vlgd, (Deze verwerpt merkwaardigerwijze in zijne *Introduction* de leer van het psych. subject en praedicaat, en neemt op blz. 93 tòch de theorie van WEIL over; de verschillende namen hebben hem dus voor de gelijkheid van beide theorieën blind gemaakt; trouwens een zeer frequent geval van Nominalisme, zie hierboven nr 34) P. PEETERS : *Langues et littératures anciennes dans l'éducation; Études*, (Retaux-Paris) 69. 1896, blz. 243 vlgd.; W, WUNDT : *Die Sprache*, II, t. a. p., blz. 259, met wien DELBRÜCK : *Grundfragen der Sprachforschung*, Strassburg, 1901, blz. 150, niets doet dan instemmen, maar wien SÜTTERLIN : D*as Wesen der sprachlichen Gebilde*, Heidelberg, 1902, met recht verwarring der termen verwijt. Deze verwarring wortelt echter dieper en komt hieruit voort dat WUNDT geen distinctie maakt tusschen *psychische energie* en *psychische actualiteit*, de term *Dominirende Vorstellungen* omvat toch beide. De grootste psychische actualiteit gaat nu wel gewoonlijk met de grootste energie gepaard, maar niet altijd : Het gewone b. v. heeft in gewonen samenhang altijd actualiteit en minder energie dan het nieuwe. Zie TH. LIPPS : *Leitfaden*, t. a. p., blz. 78.

secundaire psychische eenheden, om de verschillende aanleidingen waardoor wij er toe geraken, hunne psychische energie ook op verschillende elementen concentreeren. Daaruit volgt natuurlijk een verschillende accentueering. Le but du discours heeft natuurlijk de meeste psychische energie. La notion initiale de minste.

Maar zoolang de energie van het psychologisch praedicaat niet àl te overheerschend wordt staat het psychologisch subject voorop, omdat dit als reeds in een of meer vorige constructies voorhanden door zijn inertie meer psychische actualiteit bezit.

Het duidelijkst komt deze inwerking aan het licht in de epanalepsis of anadiplosis b. v. in de heerlijke verzen van VONDEL :

De boom van Duitschland kraakt en siddert overal,
Van zoo vermaard een val.
Van zoo vermaard een val besterft de vreugd en hope,
In 't aanschijn van Europe.
Euroop gevoelt dien slag : zij zucht en zit verdoofd
Om 't ploffen van dat hoofd :
Dat hoofd, dat heilig hoofd, dat spring- op springvloed schutte,
Dat Nassaus glorie stutte :
Dat hoofd, dat Spanjen, eer het sloot zijn gouden mond,
Op gouden bergen stond.

715. En hiermede hebben wij de secundaire verschijnselen der woordvoeging behandeld. Iedereen ziet nu in, hoe nuttig het was hiermede te beginnen. Zoovele algemeene verschijnselen, die wij licht voor primair zouden gehouden hebben toonden nu in het verband met de overige automatismen allerduidelijkst hunne secundaire natuur.

716. II. De primaire woordorde.

En wat nu nog overblijft moet primair zijn. Het is wel niet veel maar toch van het *allergrootste* belang. Een der best geslaagde hoofdstukken in WUNDT's groot werk is zeker het « Zweite Capitel : Die Geberdensprache », deel I, blz. 131-244. En *in* dit hoofdstuk is weer het merkwaardigste, en zeker het oorspronkelijkste nr IV Die Syntax der Geberdensprache. blz. 204-218. WUNDT heeft toch opgemerkt, dat er een vaste Syntaxis bestaat in de gebarentaal, een syntaxis wel te verstaan, die zich tot eenige regels omtrent de volgorde der gebaren beperkt. Deze regels gelden echter overal. Bij de doofstommen niet alleen in allerlei landen waar de woordvoeging der talen ook nóg zooveel verschilt, maar ook in de gebaren-taal der Indianen, waar dit nog te opmerkelijker is, omdat

hunne woordordes veel radikaler van hunne gebaren-volgorde afwijken, dan dit in Europa het geval is.

En wat zijn nu die regels :

1. Het subject staat vóór het praedicaat (adjectief of verbum).
2. Het attribuut staat achter het substantief.
3. Het object staat na het subject vóór het verbum.
4. Bepalingen en adverbia staan achter het verbum.
5. Het lid, dat het meeste psychische energie heeft, komt voorop.

Welnu, deze regels komen *im Grossen und Ganzen* zeer merkwaardig overeen, met de woordvoeging, die wij, in aanmerking nemend de boven behandelde secundaire veranderingen, *in allerlei talen, maar zeer speciaal en zeer precies in de oudste Indogermaansche talen* terugvinden.

Wij mogen dus met voldoende zekerheid concludeeren, dat zoo de primaire volgorde was in de taal, toen elk woord, gelijk in de gebarentaal nog elk gebaar, eene afzonderlijke zelfstandige beaming of gevoelsakte beteekende.

Maar wat was toen een subject of object, wat was toen een adjectief, wat was toen een substantief, wat was toen een verbum?

't Waren alle realiteitsbeamingen, alleen gedifferentieerd naar de meerdere of mindere frequentie, dat men ze had beleefd.

Bekende substanties nam men aanhoudend waar, zoo dikwijls men kijken of voelen wilde.

Acties, werkingen der substanties natuurlijk minder dikwijls, omdat de meeste substanties niet altijd dezelfde werking verrichten.

Ook de eigenschappen werden minder frequent beaamd, althans afzonderlijk, daar de bizondere eigenschappen van een ding volstrekt niet altijd gemerkt worden of te pas komen.

Bizondere eigenaardigheden van een actie zijn natuurlijk nog zeldzamer dan de actie zelf.

En hiermede is de oerwet van de oorspronkelijke gedachtetevens woordorde gevonden : *Het gewoonste, het meest psychisch actueele komt voorop,* want eerst komen de substanties : Subject, object, elk al of niet gevolgd door z'n attributen of blijvende eigenschappen. Dan volgt het verbum, het woord voor de voorbijgaande eigenschap : de actie en daarna sluit het meest accidenteele, een eigenaardigheid der werking, de oer-reeks van beamingen.

Maar waarom staat het subject, niet het object voorop? waarom komt bij tijd en wijle een der andere naar voren als zij veel energie hebben? Daarom moet op onze wet nog eene beperking en tevens

eene aanvulling volgen : *als niet het psychisch-meest-energische aan het gewoonste den voorrang betwist.* Want het subject was Casus Activus, behelsde waardeering, het object was Casus Passivus en werd geminacht, het subject had dus meer psychische energie.

Bij nr 258 is nog eenige literatuur vergeten, die (om het groote belang, dat ik aan de inertie-wet hecht) hier nog moge volgen : G. E. Müller - A. Pilzecker : *Experimentelle Beiträge zur Lehre vom Gedächtniss*, Leipzig, 1900, blz. 58-78; W. Schaefer : *Ueber die Nachwirkung der Vorstellungen*, dissertatie Gieszen, 1904; Max Wertheimer : *Experimentelle Untersuchungen zur Tatbestandsdiagnostik*, Archiv. f. d. gesamte Psychologie, VI, 1905, blz. 123-129; Watt : *Ueber die Perseverationstendenz der Vorstellungen*, voordracht op het 5de internationale Psychologen-congres te Rome, 26-30 April 1905.

BESLUIT.

Ik sta aan het einde van mijn taak.

Vele meeningen en theorieën, vele feitenreeksen en materiaalverzamelingen heb ik gevonden in de taalwetenschap, toen ik begon. Vereenigen wilde ik dat alles in een synthese.

Die synthese was mij onmogelijk, als ik moest werken naar de bekend-veilige methode der positivistische Indogermanistiek.

Die synthese ware mij heel gemakkelijk geweest, als ik er naar slaan mocht met een idealistischen slag, gelijk vroeger Bopp en Pott hebben gedaan, gelijk het nu K. Vossler en B. Croce weer zouden willen.

Die synthese ware *geen* synthese, als ik mij had aangesloten òf bij hen, die met H. Paul in de taal niets dan historie, òf bij hen, die met de phonetici en dialectonderzoekers in de taal niets dan het tegenwoordig-gegevene believen te verwelkomen : immers beiden zijn al even eenzijdig.

En toch wilde ik van dit alles wàt behouden.

Van de positivisten hun zekerheid, van de idealisten hun breede overschouwing, van de historici : hoe taal wordt en verwordt, van de phonetici en dialectici : hoe taal is en precies is.

Maar ik zou mooi-willen gehad hebben, als er niet aan me was geweest van vroeger : zelfobservatie, bestudeering van mijn omgeving, experimenteering op mensch en dier, kennis van de oude rationeele, nieuwe experimenteele, en de pas ontgonnen pathologische psychologie.

De psychologie was hier de virtus in medio : zij waarborgt aan de positivisten meer zekerheid; zij bouwt een fundament voor de idealistische luchtkasteelen; zij verklaart en geeft nauwkeurige reden in de taal van worden, verworden en zijn.

Zoo was dus mijn streven; maar (natuurlijk!) de uitkomst mocht niet zoo rooskleurig zijn.

Van den gulden middenweg ben ik afgeweken her en der; waarschijnlijk nog veel meer malen, dan ik me zelf nu bewust ben. Moet ik me daarvan beschuldigen en klagen?

Veel liever bedenk ik, dat mijne jarenlange inspanning niet zonder vrucht is gebleven, en als lustige vogel leef ik in de naïeve hoop, dat er in de taalwetenschap der komende eeuw nog al wat zal blijven hangen van mijne synthetische proeve. Godlof!

Katwijk a/d Rijn, bij Leiden,
September 1905.

JAC. VAN GINNEKEN, S. J.

BOEKENNIEUWS.

Spreekwoorden en Zegswijzen, afkomstig van oude gebruiken en volkszeden, verzameld door A. De Cock. Gent, Ad. Hoste, 1906.

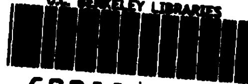
In dit boek van meer dan 400 bladz. kleinen druk, heeft men nu alles bijeen, wat A. De Cock sedert 1896 in zijn tijdschrift *Volkskunde* aan bovengenoemde spreekwoorden had laten afdrukken.

» Deze bundel is geen eigenlijk spreekwoordenboek », zooals Dr Stoet er een gemaakt heeft, « waarin het verzamelen en verklaren der spreekwoorden en zegswijzen de hoofdzaak zijn; de beschrijving van oude gebruiken, oude toestanden en volkszeden – thans geheel of grootendeels uitgestorven, maar nog steeds voortdurend in de taal — maakt hier het hoofdbestanddeel uit. De spreekwoorden vormen dus enkel de omlijsting, de oude gebruiken vormen het doek, het eigenlijke schilderstuk. » (Een woordje vooraf.)

Blijkens de inhoudstafel vindt men hier spreekwoorden en zegswijzen afkomstig van : het ridderwezen; het krijgswezen; het gildewezen; koopen en verkoopen; overeenkomsten; eigendomsrecht; erfenis; andere rechtsoudheden; lijfstraffelijke rechtspleging; ordaliën of godsoordeelen; heksen- en kettervervolging; eet- en drinkpartijen; oude kleederdrachten en kleedingstoffen; bouwtrant; volksvermaken; vrijen en trouwen, kinderen en begraven; ambacht, bedrijf, nering; andere oude gebruiken, zeden en toestanden; zaken van godsdienstigen aard; oude munten, maten en gewichten.

Voor een werk als dit, in onze taal het eerste van zijn soort, verdient de sedert lang gunstig bekende folkorist, A. De Cock, den dank van taalgeleerden, folkoristen, kultuur-historici, enz. met een woord, van al wie belang stelt in onze nederlandsche « taaloudheden ».

Door een uitvoerig alphabetisch register van den inhoud, heeft schrijver het naslaan van zijn werk zeer vergemakkelijkt. J. D. C.

U.C. BERKELEY LIBRARIES
C008818406

